

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

"yazmasaydım
olmazdı!" *Latife Fegan*

Latife Fegan

"yazmasaydım
olmazdı!"

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

belge
yayınları

Latife Fegan, 1941 Giresun Görele doğumlu. Ailesi 1950 yılında İstanbul'a yerleşti. Çocukluğu ve gençliği İstanbul'da geçti. 1960 yıllarından başlayarak kültür ve politika ile ilgilenmeye başladı, Yön dergisindeki tartışmalarla sosyalizme uyandı, "ilk oyunu" TİP'e verdi. Eşi Fuat Fegan ile birlikte Kıvılcımlı hareketine katıldı. 12 Mart'a kadar Kıvılcımlı'nın en yakın mesai arkadaşları oldular. Kıvılcımlı hareketinin kitle örgütü olan İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'nin ilk başkanı seçildi. 15-16 Haziran İstanbul işçi başkaldırısından sonra Sıkıyönetim tarafından tutuklandı. 1971, 12 Mart darbesinden sonra Sıkıyönetim tarafından yargılandı. Dr. Kıvılcımlı 12 Mart'ta Türkiye'yi terk etmeden önce bütün yazdıklarını, iki çuval halinde Latife ve Fuat Fegan'a teslim etti. Fegan çifti Kıvılcımlı arşivini yurtdışına çıkarmayı başardı, arşivi kullanılabilir hale getirdi. Siyasal çalışmalarını ülke dışında sürdürdüler. Fuat Fegan 1983 yılında kayboldu ve ne olduğu bugüne kadar ortaya çıkmadı. Latife Fegan Kıvılcımlı arşivini 1990'ların başında, dijital olarak kullanıma açılacağı Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsüne teslim etti ve arşiv dijital kullanıma açıldı. İsveç'te kadın hakları ve barış mücadelesi içinde ve Kürt hareketinin yanında yer alarak öne çıktı. Kürt ve Türk kadınları ile birlikte Barış İnisiyatifi'ni (Kvinnors Fredsinitiativ) oluşturdu. IŞİD/Daeş'in (ISIS) 2015 Rojava işgal girişimine ve Ezidi kırımına karşı tavrı koydu. Çok sayıda konferansın ve dayanışmanın düzenlenmesine katkı sundu.

BELGE YAYINLARI: 875

Yaşam ve Anılar Dizisi

YAZMASAYDIM OLMAZDI

Latife Fegan

Yayına Hazırlayan | Sinan Zarakolu

Kapak Tasarım | Arif Yalçın

Birinci Baskı | Ekim 2020

ISBN 978-975-344-789-8

İç/Kapak Baskı-Cilt | Ceylan Matbaa - Tuncay Mat

Güven İş Merkezi Davutpaşa Cad. No:83/317-318-319

Maltepe Mah. Zeytinburnu-İstanbul 0212 613 10 79

Sertifika No: 40933

© BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK

Cemal Nadir Sokak, Büyük Milas Han, No: 26-28

D. 121-130, 34112 Cağaloğlu-Fatih / İstanbul

+90 (212) 517 44 53

belgeyayinlari@gmail.com

www.belgeyayinlari.com.tr

Sertifika No: 45111

YAZMASAYDIM OLMAZDI

LATİFE FEGAN

**belge
yayınları**

İ Ç İ N D E K İ L E R	
Başlarken	11
Çocukluğum	13
Aile İstanbul'a Taşınıyor	19
İstanbul	21
Annemin Ölüm Haberini Nasıl Aldım?	23
İlkokul Yıllarım	25
1950'ler, İlk Gençlik Yıllarım	27
6-7 Eylül Olayları	31
Lise Bitiyor	33
27 Mayıs	35
Genç Kızlığım	37
Fuat Fegan	41
Evlilik	47
Doktor Hikmet Kıvılcımlı	49
Emine Hanım	55
İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği	61
Kadın Sorununa İlgim Artıyor	67
68'lerde Kadın Olmak	71
15 – 16 Haziran Olaylarında Tutuklanışım	81
Kıvılcımlı'nın Aşkı	85
İki Çuval	95
Kıvılcımlı Yurt Dışına Çıkarılıyor	99

Son Gece	103
Ben 12 Mart'a Karşı	109
Derhal İşe Koyuluyorlar	123
Kıvılcımlı'nın Vefatı – 70 Yıllık Mücadeleyle Dolu bir	
Yaşamın Trajik Sonu	127
Arşiv Nihayet Yurt Dışına Çıkıyor	141
Yurt Dışına Çıkıyorum	143
Sürgün Yılları Başlıyor	147
Sofya	149
Almanya	153
Almanya'da Örgütleniyoruz	157
İsveç'te Mülteci Oluyorum	161
İsveç'te Mültecilik Yıllarımız Başlıyor	165
TDF Feshediliyor	167
Vatan Partisi Teşkilat Toplantıları	173
İsmet Demir İsveç'te	175
Fuat Fegan'ın İntihar teşebbüsü	183
İsveç'teki Hayatımız bir Düzene Girmişti	187
Sarp Kuray ve Partizan Yolu Maceramız	189
Partizan Yolu Adlı Örgüt	195
Fuat Fegan Kayboluyor	205
Fuat Fegan'dan Sonra	213
Nurettin Öztürk de Kayboluyor	217

Gülseren Budak Olayı	219
Partizan Yolu'ndan Ayrılma Hazırlığım	223
Partizan Yol'undan Ayrılıyorum	229
Örgütsüz ve Kocasız Özgür Yıllarım!	231
Kendi Ayaklarımın Üstünde	233
İsveç'teki Yıllarım	237
Kürt Hareketiyle Buluşuyorum	245
Bitirirken	251
Teşekkür	253
EK - Kıvılcımlı'nın Yurtdışı Arşivinin Hikâyesi	255
BELGELER/RESİMLER	269

BAŞLARKEN

Yazmaya karar vermem kolay olmadı. Bir defa “niçin yazıyorum?” sorusuna iyi bir cevabımın olması gerekiyordu. Onun arkasından da “kim için?” sorusu geliyor. Kimsenin benden anılarımı yazma talebi yok. Ya da vardı, diyelim. Abdülkadir Bey (Vedat Türkali) çok istemiştir yazmamı örneğin. Ona verilmiş sözüm olduğunu söyleyebilirim. Sonra bazı dostlarım...

Sonunda, Karadeniz kıyılarından Stockholm’e uzanan ve Türkiye sol hareketi içinde bir dönem ve kuşağa tanıklık eden bir yaşamın söyleyeceği şeyler olabileceği kanısına vardım.

Yaşadığım ve tanıklık ettiğim birçok şey, bu dönemin tarihi için ne anlam ifade eder bilemem. Ama yazdıklarımın genel olarak 60’lar Türkiye’sine, özel olarak da Kıvılcımlı çevresine ilgi duyan kişiler için ilginç olabileceğini düşünüyorum. Çünkü merak edilen bazı olayların gün ışığına çıkmasına yardımcı olabilir.

Yazmaya karar verdiğimde 80’li yaşlara yaklaşıyordum. İster istemez insan bu yaşta neyi, nasıl “hatırlar” sorusuyla epey cebelleştim. “Hatırlamak” olayına epey kafa yordum. 50-60 yıl önce yaşadığım olayları bugün hatırlamak ne anlama gelir, hafızamız geçmişi yeniden anlatmanın ve böylece onu korumanın inanılır bir aracı mıdır gibi sorularla boğuştum. Birbirinin üzerine kaydedilen her anı öncekileri mutlaka değiştiriyordur. Geçmişi geçmişteki haliyle hatırlamaya çalışmak

beyhudedir, diye okumuştum şimdi nerede olduğunu hatırlayamadığım bir yerde. Öyleyse anı yazmak, yaşananları bugünün perspektifiyle yeniden “anlatmak” değilse nedir? Vardığım sonuç biraz bu oldu. Buna rağmen yazmakta inatçı oldum. Hafızamla boğuşurken dürüst olmaya çalıştığımı söylemek isterim.

İşimin hiç de kolay olmadığını biliyorum ama denemeye karar verdim. Yazmaya 2014 yılı yazında Kıbrıs’ta başladım aslında. Aynı yılın sonbaharında yoğun pratik politik çalışmalar (Kobane, Cizre, Efrin olayları, açlık grevleri vb.) yüzünden yazma işini bir süre rafa kaldırdım. Bu süre aynı zamanda aklımın bir köşesini sürekli işgal eden yazma fikrinin mayalanma süreci de oldu.

Ortaya çıkan kitap, eksiklerine rağmen benim hikâyemdir.

Karpaz 2014 - Poros 2019 - Stockholm 2020

*“Anı yazmak
ölümün elinden bir
şeyler kurtarmaktır”
André Gide*

ÇOCUKLUĞUM

1941 yılının 26 Şubat günü Giresun’un Görele ilçesinde, ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelince başlamış benim hikâyem.

Ailenin kökleri 1890’lı yıllarda Horasan’dan gelen bir göçe dayanıyor. Aile içinde anlatılan hikâyeye göre, atalarımız, kuraklık nedeniyle atlarıyla, develeriyle ve de altınlarıyla Karadeniz kıyılarına kadar gelmişler. Osmanlı devleti bu insanlara sahip çıkmış, onları o bölgeye yerleştirmiş, toprak vermiş. Bu anlatıya bugünün bilgileri ve bilinciyle bakınca olayın muhtemelen hiç de öyle olmadığı söylenebilir. Çok büyük bir ihtimalle, Pontos’un Türkleştirilmesi projesi içinde, oralardan getirilip Pontos’a yerleştirilen bir Türkmen aşiretinden geliyor benim ailem.

Annem epeyce geniş bir aile olan Dandinoğullarına mensuptur. Dedem, birkaç eşli bir toprak ağasıydı, anneannem güzel bir Gürcü kızı. Annemi doğururken ölmüş. Üvey anne elinde büyümüş olan annem hiç de anaç almayan, otoriter, ağa kızı tavırlı bir kadındı. Beş çocuğuna karşı da, babamıza karşı da hayatı boyunca hep dominant davranmıştır. Evimizde hâkim olan hep oydu.

Babam, okumuşu ve hocası bol, varlıklı olmasa da saygınlığı yerinde bir aile olan Pirgaipoğullarından geliyor. Soyadını, gene resmi hikâyeye göre, “Rus Harbinde” kaybolmuş bir dedeye atfen, daha sonra Cumhuriyet devrinde almışlar. Ama ailenin adında her zaman bir “pir” sözcüğü var. Gene bugünün

bilgileriyle bakınca, ailenin taşıdığı “pir” adının, Alevi geleneğiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Aile çok muhtemeldir ki, Türkleştirilmiş ve Sünnileştirilmiş bir Alevi Türkmen soyundan geliyor. Pir adını ve yoksulluğuna rağmen ailenin saygınlığını başka türlü izah etmek mümkün değil. Babam son derece hoşgörülü, dört kızına hiç baskı yapmamış bir insandı. Babamın bu özelliği de akla Alevi geleneğini getiriyor. Zira genel kanıya göre, Aleviler kadınlar konusunda Sünnilere oranla biraz daha az kısıtlayıcıdır. Ama bu geçmişi araştırma olanağı yok şimdi maalesef.

Babam o zamanlar iyi bir eğitime denk gelen rüştiye mezunu, halim selim, çalışkan bir insandı. Rüştiye eğitimi, daha sonra aile İstanbul’a taşındığında, Devlet Deniz Yollarında iş bulmasının en önemli nedeni olacaktı. Ben ailenin ilk çocuğu olduğuma göre, 1939-40 yıllarında evlenmiş olmalılar. Zengin Dandinoğulları ailesinin Pirgaipoğullarına kız vermesi, bu ailenin zengin olmasa da dini bakımdan eğitilmiş ve itibarlı bir aile olmasına bağlanır. Yani bir pir ailesine vermişler kızlarını. Babam hayat boyu geçim sıkıntısı çekmiş, ailesini geçindirmek için sessizce gece gündüz çalışmış bir insandı.

Yıllar sonra Stockholm’de zaman zaman kendi tarihimi düşündüğümde, bu Horasan illerinden gelen insanları epey merak etmişimdir. İnsan yaşlandıkça tarihine bakma ihtiyacını daha çok duyuyor galiba. Ben ilk gençliğimi İstanbul’da kendi köklerinden kopmuş biri olarak yaşarken ailenin tarihini hiç önemsememiştim. Zaten o zamanlar, o insanlardan kimse de kalmamıştı hayatta. Yalnız kıpkızıl saçlı, 80 yaşlarında, ailenin matriyarkı, yani pir soyundan gelen bir babaanne hatırlıyorum. Ara sıra İstanbul’a gelirdi bizleri görmek için. Nedense biz onu görmeye hiç gitmezdik Görele’ye. Birkaç yıl önce, eski adıyla İmadlı, Cumhuriyet’ten sonra aldığı adıyla İnanca olan köyümüz hakkındaki bir kitabı ilgiyle okudum. Kitabın yazarı Horasan Türkmenlerini “hep beraber oynadığımız horanları, imecelerde hep bir ağızdan söyledığımız sevda türkülerini, o

kıvrak sesiyle coştuğumuz kemençemizi, hamsili pilavımızı, annelerimizin bizleri sıkı sıkı sarıp sarmalayıp ve geceler boyunca hiç usanmadan sallayıp durduğu mavi boyalı ağaç beşikleri, lahananın bin bir çeşit yemeğini, fasulyenin turşusunu” nostaljiyle anlatıyor.¹ Ama bu geleneklerin ne kadarının Pontoslulardan kalma olduğunu hiç düşünmüyor bile. Ben de düşünmemiştim. Çok sonraları kurdum bu ilişkiyi.

Ben bir yaşındayken bir kız kardeşim geliyor dünyaya. 19-20 yaşlarındaki bin bir itinayla yetişmiş annem Vecnet’e iki çocuğa bakmak zor geliyor ve beni annemin zengin ve çocuk-suz teyzesine veriyorlar. Bunda, ileride teyzenin mirasından pay alma hesapları da var tabii. 6 yaşına kadar bu teyzenin ve ondan epey yaşlı kocasının evinde yaşadım. Çocukları olmayan ve çocuk özlemi içinde olan bu insanların yanında mutlu bir ilk çocukluk dönemi yaşadığımı söylemeliyim.

Fecriye Hanım’ı ve şimdi adını bile hatırlayamadığım kocasını bildim anne baba olarak. Hayatımda anne ve baba sözcüklerini yalnızca bu insanlar için kullandım. Kendi anne babama hiçbir zaman “anne” ve “baba” diyemedim. Aileyle araya giren yıllar buna engel oldu.

Fecriye annenin evinde geçirdiğim yılları kötü hatırlamıyorum. Çocuk hasretiyle yaşayan ailenin umudu ve sevinci olmuşum. Bahçesinde denize karşı kalın bir taş duvarı olan ahşap bir köşkte oturuyorduk. Kışın Karadeniz’in haşın dalgaları vururdu bahçe duvarına. Bahçede portakal ağaçlarımız vardı. Şimdi bu köşkün yerinde yellere esiyormuş. Görele bir sahil kasabasıdır. Karadeniz’i bir baştan bir başa kapsayan sahil yolu inşa edilirken köşkün bulunduğu alan da yola dâhil olmuş. Bunları, son yıllarda yaptığım bir Karadeniz turunda garip bir rastlantıyla karşılaştığım ve bizim aileyi tanıyan bir Göreleliden dinlemiş ve çok hüznülenmişim. Sanki tarihimin bir parçası elimden alınmıştı.

Yazları evimizin hemen ötesinde, deniz kıyısında kalabalık bir Roman ailesi çadır kurardı. Kasabanın tüm tencere ve kazanları kalaylanırken ben onların çocuklarıyla çelik çomak oynardım. Onların gelmesini her yaz hep bir özlemle beklerdim. Garip bir çocukluktu benimki. Zengince bir ailenin kız çocuğu olsam da oyun arkadaşlarım bu göçebe Roman ailenin haşarı çocukları olurdu ve kendi ailem pek tepki göstermese de çevrenin soran gözlerine rastlardım sık sık. Ben o çocukların oyunlarına ayak uydurmayı başarırdım ve bu beni çok mutlu ederdi.

Bir yandan da çocuk kafamdaki bazı sorulara cevap arardım. İki küçük kız kardeşimin (bu arada bir kız kardeşim daha olmuştu) neden iki sokak aşağıda başka bir evde yaşadıklarını kendi kendime sorar ama cevap bulamazdım. Bu durum Fecriye Hanım'ın yaşlı kocasının, yani "babamın" ölümüne kadar sürdü.

Fecriye Hanım o küçük kasabada hem genç ve güzel hem de zengin bir dul kadın durumuna gelince bir sürü talip çıktı ortaya. Sonunda biriyle evlendi. Bu yeni adamın üç oğlu vardı mirası paylaşmayı bekleyen. Benim pabucum dama atılmıştı. Fecriye Hanım beni kaydına bile geçirmemişti. Derken bir gün ansızın asıl babam çıkageldi ve apar topar beni alıp "kız kardeşlerimin" yaşadığı eve götürdü. Hiçbir açıklama yapılmaksızın ve ansızın ev değiştirdim. Bugünün çocuk yetiştirme anlayışlarına göre, daha sonra birçok travmalara gebe bir olaydı bu; ama ben hiçbir zaman kendi travmalarımı yaşamaya fırsat bulamadım hayatında!

Ben yeni aileme döndüğümde, babam Görele'ye birkaç saatlik mesafede Eynesil denilen bir kasabadaki Tarım Kredi Kooperatifinde müdürdü. 1935'lerde tarımı teşvik amacıyla kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri, bu amaçla köylüye tarım kredisi verirdi. Eynesil'de birkaç yıl kaldığımızı hatırlıyorum. Bu yılları çocuk belleğim zor yıllar olarak hatırlıyor. Yeni aileye, anneme ve babama, kardeşlerime alışma ve ısınma dönemiymi.

“Anne” ve “baba” sözcüklerini kullanamıyordum, bazen abla ya da ağabey diyordum, bazen de hiçbir hitap sözcüğü kullanmıyordum onlarla konuşurken. Bu onlara acı veriyordu tabii; ama durumu anlamaya çalışacaklarına, bir çare arayacaklarına beni suçluyorlardı.

Bu sorun bizim aile ilişkilerimizde hep kanayan bir yara olarak kalmıştır. Hiçbir zaman benimseyemedim ailemi. Aramıza benim başka bir ailede büyüdüğüm yıllar girmişti. Bunun doğurduğu sonuçların suçlusu da hep ben görülmüşümdür. Zaman zaman, beni Fecriye anneye vermiş olmalarından pişmanlık ifade etseler de bunu benim “iyiliğim” için yapmış olduklarını hemen ilave ederlerdi. Gerçi beklentileri boşa çıkmıştı, mirastan pay alamamıştım; ama diğer kardeşlerimden daha iyi bir yaşamım olmuştu. Bunda fazla dramatize edecek bir şey görmüyorlardı. Çocukken çok üzülürdüm tabii. Ama büyüdükçe ve onların yaşamlarını ve koşullarını kavradıkça üzüntülerim yerini hüzne bıraktı. Kendi zamanları ve koşullarıyla sınırlı insanlardı. Daha fazlasını verebilirler miydi?

Annemle babam kendi iradeleri dışında, ailelerinin isteği ile evlenmişlerdi. Ama kaderin bu dayatmasını benimsemişlerdi bir biçimde. Aşk muhtemelen daha sonra ve daha çok babam için girmişti hayatlarına. Severdi karısını. Zengin bir aileden geldiği için annem babamı pek denk görmezdi kendisine. Kızdığı zamanlarda evliliğini Allah’ın kendisine bir cezası olarak yaşasa da onu kabullenmekten başka çaresi de yoktu. Çok sevgi dolu bir aile hayatları yoktu; ama bunu pek fazla problem etmiyor, birlikte yaşamayı ve zorluklara karşı durmayı beceriyorlardı. Beş çocuk sahibi olacak, uzak bir kente, İstanbul’a taşınacak ve birlikte zorlu bir yaşam kavgası vereceklerdi.

Sanıyorum gelişimden birkaç yıl sonra babam işini kaybetti. İyi yürekli babam bir köylüye karşılıksız kredi vermişti. Bir kontrolde bu durum ortaya çıkınca, babam iyi niyetli olmanın bedelini ağır ödedi ve işinden oldu. Aile Görele’ye geri döndü. Hiç ticaretten anlamayan babam ticaret yapmaya

başladı. Köylüden peşin parayla aldığı ürünleri dükkânında veresiye satıyordu. Bir süre sonra iflas etti kaçınılmaz olarak. Bu arada bir kız kardeşim daha oldu. O zamanlar ebe eve gelir, doğum evde olurdu. Reyhan'ın doğumunu yakından gözlemledim, annemin doğum sancılarını izledim. Onun hayata gelişine yakından tanık olduğumdan sanırım, Reyhan benim en çok sevdiğim kardeşim oldu. Diğer iki kız kardeşim ben bu evde değilken doğdukları için, ortak bir çocukluk, ortak bir anı yoktu aramızda. Aramızdaki yaş farkına rağmen çocukluğunun ortağıydım. Ama Reyhan'la da koptu bağlarımız.

Artık 1950'lerin başlarındayız. O yıllar Türkiye'de bir kentleşme hareketinin başlangıcı yaşanmaktadır. Anadolu'nun yoksul insanların daha iyi bir gelecek ve yaşam için büyük kentlere akını başlamıştır. 1960'lardaki Alınanya'ya göç gibi. Bizim ailenin kaderi de bu yönde belirlendi. Önce babam gitti İstanbul'a iş bulmaya. Elindeki rüştiye diploması ve o zaman çalışma bakanı olan eski öğretmeninin tavsiyeleriyle Devlet Deniz Yollarında küçük bir memur olarak çalışmaya başladı. Emekliliğine kadar bu işte çalıştı. Emekli olunca da öldü zaten.

O zamanlar Üsküdar ile Kabataş arasında arabalı vapurlar (Kabataş-Üsküdar arasında ilk arabalı vapur seferleri 1858 yılında başlamış) gider gelirdi. Hala devam ediyor mu o seferler bilmiyorum. Babam o vapurlarda bilet kontrolü yapardı. Boğaz vapurlarında da çalışmıştı. Kız kardeşlerimle babamın çalıştığı gemilerde uzun Boğaz yolculukları yaptığımızı hatırlıyorum. Bu yolculuklar bizim çocukluğumuzun en mutlu anlarıydı. Çok zevk alırdık bu Boğaz gezilerinden. Kendimizi ayrıcalıklı sayardık babamız gemide çalıştığı için. Geminin her yanına girip çıkabiliyor olmaktan son derece mutlu olurduk. Kaptan köşküne bile çıktığımız olur, yan yana geçen gemilerin birbirlerine selam vermesini heyecanla izlerdik. Ayrıca, evde hiç iş yaptığını görmediğimiz babam, gemide bize yemek pişirirdi. Bu da gezilere ayrı bir anlam katardı. Sarımsağı bol köftelerini zevkle yerdik.

AİLE İSTANBUL'A TAŞINIYOR

Babamın arkasından bir süre sonra biz de taşınmıştık İstanbul'a. Annem dört kızını ve götürebileceği eşyalarını toparlayıp yola çıkmıştı. Şimdi, yabancı bir ülkeye göçü yaşamış biri olarak, bu göçün annemin yaşamında ne kadar derin izler bırakmış olduğunu tahmin edebiliyorum. Ama o zamanlar Vecnet Hanım'a ne hissettiğini kimse sormamıştı tabii. Bizler çocuktuk. En büyükleri ben dokuz yaşındaydım, Reyhan be-bekti.

O zamanlar Trabzon'dan İstanbul'a sefer yapan ve yük ve yolcu taşıyan bir Tarı vapuru vardı. Nedense hiç unutmam, biz de bu Tarı adlı vapurla taşınmıştık İstanbul'a. Vapurda bizim gibi yükünü toplamış, yeni bir yaşam kurmak için İstanbul'a taşınan birçok çocuklu aile vardı. Geminin ambarı denilen alt katında, çamaşır ipleri gibi gerilmiş iplere asılan çarşaflarla ayrılan odalar oluşturmuştu her aile kendisine. Her çarşaftan perdenin arkasında başka bir aile vardı. Bu aileler de bizim gibi, yeni bir yaşama giden yolculardı. Genellikle kadınlar ve çocuklardan oluşuyordu aileler. Erkekler, bizim babamız gibi, iş bulmak için önden gitmişlerdi. O büyük kente, İstanbul'a yeni bir yaşam için yola çıkmış olma ortak kaderi, geminin o karanlık ambarlarında, o zor durumlarda bir dayanışma duygusu yaratmıştı. Kadınlar birbirlerine o zor koşullarda pişirdikleri yemeklerden ikram ederlerdi. Ama o dar alanda çocuklarla birlikte yaşama zorunluluğu, kadınlar arasında ufak tefek çatışmalara ve problemlere de yol açardı tabii. Ara

sıra, çarşıftan duvarların arkasında aile kavgaları duyulurdu. Günleri sayardı kadınlar. Biz çocuklar çok kötü koşullarda yaşamamıza, bitlenmemize ve hastalanmış olmamıza rağmen oyun oynamanın bir yolunu bulurduk.

Yıllar sonra, ikinci kez göç ettiğimde yerleştiğim İsveç'te seyrettiğim bir filmdeki bir sahne bana bu gemi yolculuğunu hatırlatmış ve epey şaşırtmıştı. İsveç'in tüm zamanların en büyük yazarı sayılan Vilhelm Moberg'nin (1898-1973) dört kitaptan oluşan efsanevi bir roman dizisi vardır. Dizinin ilk kitabı olan *Utvandrarna* (Göçenler), 18'inci yüzyılın ikinci yarısında, bir ailenin yoksulluk ve zor yaşam koşulları nedeniyle ve yeni, mutlu bir yaşam düşüyle İsveç'in Småland denilen bölgesinden Amerika'ya göçünü anlatır. O zamanlar yüz binlerce insan gemilerle Amerika'ya göç etmiş. Romanın başkahramanları olan Karl Oskar ile Kristina'nın hikâyesi, 1971 yılında gene meşhur bir yönetmen olan Jan Troell tarafından filme alınmıştı. O filmi gördüğüm zaman çok heyecanlanmıştım. Orada da çamaşır iplerine asılmış çarşafarla ayrılmış odalarda yaşayan insanlar vardı. Yalnız onlarda erkekler önden gitmemişti. Tüm aile, çoluk çocuk ve hatta yaşlılar hep birlikte yola çıkmışlardı. Yol uzundu. Erkeklerin daha önceden gidip iş ve ev bulma olanağı yoktu. Haberleşme olanakları da yoktu tabii. Orada da çocuklar bitlenmiş, hastalanmış, hatta ölmüşlerdi. Karl Oskar ile Kristina'nın ilk çocukları da hayatını kaybedenler arasındaydı.

Bu insanlar Kuzey Amerika'nın uçsuz bucaksız topraklarında kendilerine ev ve iş alanları kurmuşlar, Amerikan toplumunun gelişmesine katkıda bulunmuşlardı. Bizim göçümüz de 1950'ler Türkiye'sindeki ekonomik gelişmelerin bir sonucuydu. Anadolu'nun işsiz insanları daha iyi bir yaşam umuduyla büyük şehirlere doğru akın ediyordu. Böylece, bir asır önce dünyanın başka bir ülkesinde yaşayan insanlarla, göç kavramı etrafında böyle bir kader birliğimiz olduğunu düşünürüm.

İSTANBUL

İstanbul'da ilk oturduğumuz ev Eyüp sırtlarındaydı. Hatırladığım kadarıyla, İstanbul'a akının yarattığı yeni oturma bölgelerinden biriydi. Biz inşaatı daha bitmemiş bir evde oturuyorduk. Döşemesi henüz bitmemiş oturma odasından alt katta oturan bir başka kiracının başına düşmüştüm bir gün! Orada birkaç yıl oturduk sanıyorum. O yıllar tasarruf etmek için zeytini bölerek yediğimiz yıllardı, çok fakirdik. Aile dört kızıyla yeni bir düzen kurmaya çalışıyor, babamın küçük memur maaşı yetmiyordu. Babam ayrıca küçük maaşıyla ticaret yaptığı zamandan kalma borçlarını da ödüyordu. Okula gidemiyorduk, üniformamız olmadığı için. Ağa kızı annem, hayatında ilk ve son kez Eyüp'teki meşhur Altın Yıldız kumaş fabrikasında işçi olarak çalıştı. Bir hafta dayanabildi! Annem başına gelenlerden hiç mutlu değildi. Kendi babası çoktan ölmüştü. Ayrılmak aklının köşesinden geçmezdi elbette.

O yıllar on üç, on dört yaşlarında olan ben, "Vecnet abla"mla hiç geçinemezdim. Ben muhtemelen, çocukken beni başkasına vermesini affedemiyordum. O ise kendi mutsuz hayatının acılarını benden çıkarıyordu. Mert bir kadındı, dürüsttü, sözünü esirgemezdi; ama çocuklarına karşı son derece haşın, hoşgörüsüz ve sevgisiz bir kadındı. Çok istiyorum diye, okula giderken kullandığım beyaz yakalıgımı kolalamama inat olsun diye izin vermediğini anımsıyorum belleğimin bir yerlerinde. Birbirimizi kabul etmemiz yıllar aldı. Ben evlenip evden

ayrıldıktan sonra, kısa sürelerle de olsa, anne-kız gibi konuşa-bildiğimiz anlar olmuştur. 12 Mart döneminde, Türkiye’den çıkmadan önce, ben yine baba evine taşınmıştım. Kaçma planlarımı tamamlayıp, küçük bir bavulla evden çıkarken, evde yalnız o vardı. Bir arkadaşım la hafta sonu bir yerlere gideceğimizi söylemiştim. Küçükçekmece’deki evimizin önünde, beni yolcu ederken, sanki hiç görüşmeyeceğimizi anlamış gibi arkamdan uzun uzun bakmıştı. Bu satırları yazarken içim acıyor. Kaç aile çocuklarını böyle içi sızlayarak bir yerlere yolcu etmişti o dönemde. Bazıları yolcu bile edemedi. O, son görüşmemiz oldu.

ANNEMİN ÖLÜM HABERİNİ NASIL ALDIM?

İki yıla yakın bir süre sonra, 1974’de Berlin’de bir Alman devrimcisi olan Helga’nın evinde kalıyordum. Fuat’ın, izin işlerimizi halletmek için bir süre Londra’da kalmak zorunda olduğu bir dönemdi. Bir gün, memlekette neler olup bittiğini izlemek için gittiğim kütüphanede Türkiye gazetelerini karıştırırken küçük bir habere takılmıştı gözlerim. Habere göre, İstanbul’dan Denizli’ye gitmekte olan bir otobüs, bir tır kamyonunun altında kalmış ve en önde oturan bir kadınla otobüsün şoförü ölmüştü. Ölen kadının ailesinin dediğine göre, kadının boynundaki altın pandandif kaybolmuştu. Pandandif boyuna altın zincirle takılan değerli bir takıdır. Annemin öyle bir takısı vardı, babasından düğün hediyesi olarak kalan. Babam ticaret yaptığı yıllarda bu pandandifi satıp kullanmıştı; ama annem daha sonra ne yapıp edip aynısından bir tane aldirtmişti babama. Haberi okur okumaz “bu ölen kadın Vecnet Dandin’dir, annemdir,” demiştim.

Ne garip bir önsezi! Sebepsiz değil hiç kuşkusuz. Çünkü annem seyahatlere çıkarken hep bu pandandifi takardı boynuna. Kız kardeşim Sezgin ailesiyle Denizli’de yaşıyordu. Ara sıra onu ziyarete gittiğinde boynuna bu mücevherini takar ve otobüsün en önüne otururdu.

Birkaç gün sonra, haberi Kıbrıs üzerinden öğrenmiş olan Fuat bana gelmişti. Beni vereceği habere hazırlamak amacıyla Doğu Berlin’e geçirmiş, Alexander Platz’da o plastik beyaz

sandalyelere oturtmuştu. “Sana kötü bir haberim var,” diye lafa başlar başlamaz, “biliyorum,” demiştim, “annem öldü değil mi?” Nasıl bildiğimi anlattığım zaman çok şaşırmıştı Fuat. Oysa o, bu haberi vermek için ta Londra’dan kalkıp gelmişti. Ne çok ağlamıştım Helga’nın dairesindeki o küçük odamda. Ana-kız olamadığımız yıllara mı acaba, yoksa bizi ana-kız olmaktan alıkoyan koşullara mı?

İLKOKUL YILLARIM

İlk ve ortaokulu Haliç'in çeşitli semtlerinde okumuştum. Galiba Halıcıoğlu'nda da okula gitmişim bir ara. Orada genç idealist bir kadın öğretmen, bu derslerinde başarılı ama içine kapalı çocuğu kitaplara yöneltmişti. Türkiye'nin o karanlık dönemini, 1950'leri ben hep aydınlanmakla geçirmiştim! Günlük gazete okuyordum nedense. Kendi harçlıklarım ile günlük gazete alıyordum. 1953'te, bir gün gazetede Stalin'in öldüğünü okuduğumu hatırlarım. 12 yaşındaydım ve Stalin'in kim olduğunu bilmiyordum, gazetelerin çok önemseydiği bu ölüm bana bir şey dememişti tabii. Yıllar sonra gene karşılaşacaktım Stalin'le ama çok başka koşullarda.

Ortaokulu Kasımpaşa'da okudum. Babamın akrabalarından İstanbul'da zengin olmuş bir "dayı", Askeri Deniz Hastanesine yakın bir yerde eski bir köşkü, bizim gibi İstanbul'a taşınmış Göreleli ailelere parça parça kiraya veriyordu. Biz de oraya sığınmıştık en sonunda. Kızlar büyüyordu. Bu durum, bu büyük ve yabancı kentte, anne ve babam için korku ve huzursuzluk demektir. Bu koşullar altında tanıdıkların ve akrabaların yaşadığı bir yer güven vericiydi. Aynı fenomeni daha sonraları Avrupa'daki yabancı işçi ailelerinde de gözlemlemiştim. Oturdıkları kentlerin özellikle dış mahallelerinde birbirlerine yakın olarak yaşar göçmen işçiler. İçinde bulundukları ülkeye ve kültüre karşı bir savunma içgüdüdür bu.

1950'LER

İLK GENÇLİK YILLARIM

Son hızla okuyordum! Artık Dostoyevski'yi, Victor Hugo'yu, Lev Tolstoy'u biliyordum. *Karamazov Kardeşler'*den *Kamelyalı Kadın'a* oradan *Harp ve Sulh'a* tüm klasikleri okumuştum. Tolstoy'un *Anna Karenina'sını* kaç kez okudum hatırlamıyorum. Kocasıyla mutsuz bir evlilik yaşayan Anna'nın genç subay Vronsky ile yasak ve ateşli aşkı, genç kızlığa doğru giden bende derin izler bırakmıştı. *Madam Bovary* de beni çok etkileyen romanlardandır. G. Flauberts'in bu eşsiz eserinde, can sıkıcı evliliğinden kaçıp aşkı sosyete salonlarında arayan Emma Bovary'nin hazin ölümüne çok üzülmüştüm. Sonra İbsen'in *Nora'sı*. Onu daha sonra mı okumuştum acaba? 18. yüzyılın tükenmekte olan aristokrasisi ile yeni doğmakta olan burjuva toplumu arasına sıkışmış kalmış ve hep yeniyi, özgür mutluluğu arayan bu kadınlara ilğim, belki de benim çok sonraları kadın hareketine duyacağım ilginin öncüsüydü. Anna Karenina da Emma Bovary de ölüyorlardı romanın sonunda. Onların başka çaresi yoktu. Nora ise kocasını ve çocuklarını bırakıp evinden kaçıyordu. Bu, beni çok etkilemiş ve düşündürmüştü. Kadın özgürlüğünün önemini kavramamı sağlayan roman kahramanıdır Nora.

Mahallemizde bir terzi vardı, atölyesinin arkası kitaplıktı. Politik kitaplar olmasa da, tüm klasikler vardı orada. Terzi küçük bir bedel karşılığında kitaplarını kiraliyordu mahallenin gençlerine. O az sayıdaki gençlerden biri de bendim. Terzi

ve berber dükkânlarının Türkiye sol hareketinde bir gelenek olarak kütüphane ve toplantı yeri olduğunu bilmiyordum o zamanlar. Bu terzi de muhtemelen eski bir solcuydu. Nâzım Hikmet adını ondan duymuştum ama bana ondan bir şey vermemişti okumam için. Ben Rus ve Batı edebiyatının tüm klasiklerini bu terzinin kütüphanesinden okudum. Sanki gelmekte olan 27 Mayıs döneminin politik kitaplarına hazırlanıyordum bilmeden.

Bizim evimizde çocukların entelektüel gelişmesini besleyecek bir ortam yoktu. Babam politikayla göreceli olarak ilgilirdi. Siyasi gelişmeleri izlerdi kendine göre. Sadık bir CHP'liydi. İnönü'nün CHP'sine hayatı boyunca bağlı kaldı. Politikaya ilgisi daha sonra, 12 Mart döneminde bana, anneme kıyasla daha anlayışlı davranmasını sağlamıştır. Ben hapisten çıktıktan sonra bir akşam bana gelmiş ve ne yapmak istediğimizi sormuştu. Uzun bir konuşma geçmişti aramızda. Ona, ezen ve ezilen sınıfları, haksızlıkları, daha iyi bir dünyanın mümkün olduğunu anlatmıştım. Küçük bir memur da olsa, gerçek bir emekçiydi babam. Komünizme karşı önyargılıydı, ama eşitlikçi ve sosyal adalete dayalı daha iyi bir dünya ideali aklına yatmıştı. Benim seçtiğim hayat onu huzursuz etmekle birlikte, önemli bir mücadelenin içinde olduğuma ikna olmuş gibiydi.

1950'lerin ortalarında 14-15 yaşlarındayım ve ortaokulda okuyordum. Çalışmaya da o yıllarda başladım. Yaz tatillerinde ve hafta sonlarında Şişhane'de, galiba Meşrutiyet Caddesinde bir matbaada işçi olarak çalıştım. Matbaa oyun kâğıtları basardı. Mahallemizden birkaç genç kız da orada çalışıyordu. Hep birlikte baskıdan çıkan oyun kâğıtlarını küçük karton kutulara yerleştirirdik.

Bu paketleme işinde hep genç kızlar çalışıyordu. Muhtemelen ucuz işgücü oluşturunuyorduk. Hepsi de neredeyse aynı mahallenin birbirini tanıyan kızlarıydı. Herhalde biri işe gi

rince diğerlerini de oraya toplamıştı. Ben de mahallenin abla-
larından biri sayesinde işe girmiştim ama sadece yaz tatilleri-
nde ve hafta sonlarında çalışıyordum.

Çok keyiflenerek yapardık bu işi nedense. Bir masa başın-
da birlikte otururduk oyun kâğıtlarını paketlerken de sürekli
konuşurduk. Neler anlatılmazdı ki o uzun iş günlerinde. Sev-
dalarımızdan, baskı makinesinin başında duran genç yakışıklı
işçinin bakışının yüreklerimizde uyandırdığı fırtınalardan,
evlerimizdeki problemlerden bahsederdik.

Ben en küçükleriydim ve hâlâ okula gidiyordum. O genç
kızların çoğu ilkokulu zar zor bitirip çalışmaya başlamışlardı
ve muhtemelen hayat boyu da işçi olarak çalışmışlardır. Ben,
fazla gönül maceram olmadığı için, ara sıra okuduğum gazete-
lerden bir şeyler anlatmaya çalışırdım. Fakat her seferinde
kahkahalarla karşılaşır, alay konusu olurum. Bu matbaa
işçiliği benim hem ilk işimdi hem de ilk kadın birlikteliğini
yaşama deneyimimdi.

6-7 EYLÜL OLAYLARI

Günlük gazete okuduğum için olacak iç politika olaylarını anlamasam da biraz izliyordum. O yıllarda Kıbrıs sorunu Türkiye'nin gündemini çok meşgul ediyordu. Mitingler yapılıyor, insanların milliyetçi duyguları kışkırtılıyordu. "Ya taksim ya ölüm!" diyorlardı. Sanıyorum biraz sempati de duyuyordum bu Yavru Vatan hikâyesine. "Rumların ezdiği Türkler" kurtarılsın istiyordum. Gazetelerden etkileniyordum muhakkak ki. Kıbrıs konusuna bu anlamda duyduğum sempati Fuat Fegan ile tanışınca kadar sürecek ve ondan sonra bambaşka bir içerik kazanacaktı. Ama daha 10 yılın geçmesi gerekiyordu, Kıbrıs sorununu tüm boyutlarıyla anlamam için.

Kıbrıs haberlerinin gündemi çok meşgul ettiği o dönemde, ansızın "Ata'mızın Selanik'teki evine bomba atıldı" haberi düştü gazetelere. Sonraki birkaç gün garip bir gerginlik vardı. Ardından Türkiye tarihine 6-7 Eylül hadiseleri adıyla geçen olaylar gelişti.

Bunlar kafamı çok kurcalayan, kısmen tanıklık ettiğim, fakat iyi anlayamadığım olaylardı. Kasımpaşa Beyoğlu'na yakındır. Olaylara yakındım yani. Olup bitenler daha kolay duyuluyor, söylentiler daha çabuk yayılıyordu. O zamanlar televizyon yoktu, radyodan ve gazetelerden izliyorduk haberleri. Gazeteler, Beyoğlu'nda Rum vatandaşların dükkânlarının yağmalanmış, kırılmış dökülmüş ve harap edilmiş olduğunu yazıyordu.

Sınıfımızda az da olsa Rum ve Yahudi arkadaşımız vardı. Onlar birden ortadan kaybolmuşlardı. Olaylar yatıştıktan sonra, bazıları okula dönse de çoğu artık okula gelmiyordu. Sürgün edildiklerini duymuştuk. Okulda birkaç arkadaşla olayları konuştuğumuzu hatırlıyorum. Anlamaya çalışıyorduk. Yıllarca komşumuz, okulda arkadaşlarımız olan bu insanlara neden düşman olmuştuk birdenbire?

6-7 Eylül'den hemen birkaç gün sonra birkaç arkadaş Be-yoğlu'na çıkıp gözlerimizle görmek istedik. Camı çerçevesi kırılmış dükkânlar, olayların üstünden birkaç gün geçmesine rağmen yollardaki kırık dökük eşyalar, parçalanmış kumaşlar ve elbiseler bizi bir hayli şaşırtmış ve üzmüştü. Bunlar arasın-da muhtemelen okuldaki Rum arkadaşlarımızın babalarının dükkânları da vardı. 14-15 yaşlarındaki iki oğlan ve bir de ben olup bitenleri aramızda gizlice tartışıyor ama olayların Kıb-rıs'la ve "Atamızın Selanik'te yanan evi"yle ilişkisini anlamakta zorlanıyorduk. Galiba sınıfımızda bu işe kafa yoran bizden başkası da yoktu. Öğretmenler de bu konuyu suskunlukla geçiştiriyorlardı.

Okuduğum gazetelerden, muhtemelen de Çetin Altan'ın yazılarından bu olayların bir kışkırtma, ülkemizde yaşayan "azınlık"lara karşı bir kıyım hareketi olduğunu, o günlerde olmasa bile daha sonra anlayacaktım. Bu, benim milliyetçilikle ilk karşılaşmam oldu.

LİSE BİTİYOR

1950'lerin son yıllarında ben lise öğrencisiydim. Babamın, evimize en yakını olduğu için beni kaydettiği Şişhane'deki Ticaret Lisesi'nde okuyordum. İyi bir iş sağlayacağını da düşünerek seçmişti babam bu okulu ve daha sonraki yıllarda edindiğim ama hiç ısınamadığım mesleğime götüren eğitimin başlangıcı oldu.

O yıllar bazı şeyleri sorgulamaya ve öğrenmeye çalıştığım yıllardır. Aslında ne Demokrat Parti iktidarının baskı rejiminden, ne de demokrasi yokluğundan haberim vardı. Lise öğretmenlerimden biri, tarih dersinde Patagonya adını verdiği bir ülke üzerinden Türkiye'nin hallerini anlatıyordu. Bu öğretmen en azından bende amacına ulaşmıştır. Beni politikaya ve sosyal problemlere ilgi duymaya yöneltmiştir.

Patagonya'yı anlamaya çalışıyordum. Kendi harçlıklarımla Milliyet gazetesini almaya devam ediyor ve Çetin Altan'ı ilgi ve merakla okuyordum. Bu arada nasıl oldu hatırlamıyorum, Anadolu'da öğretmen okulu öğrencisi bir gençle mektuplaşmaya başladım. Bu arkadaşlık biraz romantizm, biraz dertleşme gibi bir şeydi. Öğretmen okuluna gittiğine göre onun yaşı benden daha büyük olmalıydı. Oldukça bilinçli ve idealist bir gençti. Bir İstanbul kızına Anadolu'nun çilekeş insanlarını, zor yaşam koşulların anlatıyordu.

Çok şey öğrenmiştim ondan, o gence değilse bile Anadolu'ya âşık olmuştum. Anadolu'yu tüm dertlerinden kurtarmak

için ne mümkünse yapmaya hazırdım! Henüz sömürü ve ezilme gibi kavramları keşfetmemiş olsam da haksızlıklara ve eşitsizliklere tepkiliydim. Fakirlikte bir eşitsizlik ve haksızlık buluyordum. Ailemin fakirliği de beni bu yönde etkilemiştir tabii. O genç, bana Anadolu'nun yoksulluğunu, kerpiç evlerde yaşayan insanlarını, okula gidemeyen çocuklarını ve zor yaşam koşulları altındaki kadınlarını anlatmıştı. Kız çocuklarına yapılan zulüm ve haksızlıklara özellikle üzül müştüm. Bu yıllarda haksızlıklara ve eşitsizliğe karşı duyduğum tepki, ileride alacağım politik tavrın hazırlığıydı mutlaka.

Bu arada aile çok özlediği erkek çocuğuna nihayet kavuşmuştu. Ailenin son çocuğu olan İrfan, bu ailenin dramını da yüklenen çocuğu oldu. Annemizin tüm mutsuzluklarının, hayattan beklentilerinin ve düşlerinin ürünüydü adeta. Çok korunaklı büyüdü. Bu yükün altından kalkamadı ve ruhsal bozukluğa uğradı. İrfan, annemle babamın ölümünden sonra İsveç'e geldiği için onun bu durumu benim hayatımı da derinden etkilemiştir. Uzun yıllar boğuştu hastalığıyla. Krize girdiği dönemlerde, başına gelen her türlü kötülüğün sebebinin ben olduğum saplantısına kapıldığı için, ilişkimiz kesintiye uğruyordu. Buna rağmen iki kriz arasında İsveç'teki yaşamımızda paylaştığımız güzel anılarımız da vardır. İlk ve son çocukları olarak ailenin dramını taşımak bize düşmüştü. 2019 yılı Nisan ayı sonunda İsveç'ten kaçıp Akdeniz sahillerinde yaşamayı denerken, intihar mı yoksa cinayet mi olduğu anlaşılamayan bir trajik olayla hayata veda etti.

27 MAYIS

27 Mayıs'ta ben liseyi bitiriyordum. Lise yıllarımda hem okumuş hem çalışmıştım. 28-29 Nisan Ankara ve İstanbul'daki öğrenci hareketlerini gene Akşam gazetesinden izliyordum. Bir de o zamanlar çalışmakta olduğum muhasebe bürosunda politikayla ilgili, benim gibi hem okuyup hem çalışan üniversite öğrencisi bir genç vardı. Benim ilgili olduğumu anladığından, o günlerin olaylarını gizli gizli bana da anlatıyordu. Bir gün, heyecanla odaya girmiş ve "Beyazıt'ta olaylar var, Turan Emeksiz adlı bir öğrenci öldürüldü," demişti. Anlattığı, İstanbul Üniversitesinde öğrencilerin Demokrat Parti hükümetine karşı giriştiği protesto eylemlerine, polisin müdahale etmesiyle çıkan çatışmada bir öğrencinin öldürüldüğü olaydı. Öğrenciler, "Kahrolsun diktatörlük!", "Hürriyet isteriz!" diye sloganlar atıyorlarmış. Daha sonra yollarımızın çakışacağı Fuat Fegan da bu olayların içindeymiş! Olaylar giderek gelişti. 29 Nisan'da Ankara'da gösteriler oldu. 19 Mayıs'ta da Harbiyelilerin gösterisi olunca DP iktidarının sonu yaklaştı ve 27 Mayıs askeri darbesi gerçekleşti.

O yıllar liselerde askerlik dersi vardı. Aslında resmi Cumhuriyet tarihi okutuluyordu. Bizim okula bir yüzbaşı geliyordu derslere. 28-29 Nisan gösterilerinde polislerin tutukladığı "hürriyet" isteyen gençleri askerler serbest bırakmıştı. Ben bir derste tüm cesaretimi toplayıp "Memlekette neler oluyor yüzbaşım?" diye soruvermiştim. Böyle bir soruyu hiç beklemeyen yüzbaşı sorumu anlamlı bir gülümsemeyle geçiştirmişti. Ama

aşağı yukarı bir ay sonraki imtihanlarda, Cumhuriyet Tarihi dersinde, bana soru bile sormadan en yüksek notu vermişti. Muhtemelen bendeki potansiyeli görmüştü yüzbaşı!

GENÇ KIZLIĞIM

27 Mayıs'la birlikte benim ilgi alanım genişlemişti. Şimdi artık edebiyatın yanında sosyal ve politik konulara da açılmıştım. Sosyalizm, kapitalizm, emperyalizm, sınıflar, sosyal adalet kavramlarını büyük ilgiyle inceliyordum. Liseyi bitirdikten sonra bir bankada çalışmaya başlamıştım, aile bütçesine katkıda bulunmam gerekiyordu. Üniversiteye hemen değil, birkaç yıl sonra girmiş ve bitirmeye de hiçbir zaman fırsat bulamamıştım.

O yıllarda bir genç aydınlar çevresinde bulmuştum kendimi. Galiba liseden arkadaşım Melisa sayesinde girmiştim bu çevreye. Melisa şiir yazardı ve lise yıllarında yoğun bir arkadaşlığımız vardı ama dengesiz bir arkadaşlıktı bu. Melisa'nın anneannesi Osmanlı sarayından geliyordu, ben Kasımpaşa'da oturuyordum. Aile, Osmanlı'dan kalma maddi varlığını çoktan kaybettiği için aramızda maddi bakımdan büyük farklılıklar kalmamıştı ama kültür bakımından derin farklılıklar vardı. Buna rağmen, bekâr kadınlardan oluşan bu aileyi severdim ben. Onlar da beni severdi ama benim ailemden hiç bahsedilmezdi birlikte olduğumuz zamanlarda. Melisa ile arkadaşlığım 12 Mart'la birlikte kesintiye uğradı. Bir daha da hiç görüşmedik galiba. Yıllar sonra gazetelerde ölüm haberini okuduğuma yüreğim sızlamıştı bu ilk gençliğimin arkadaşına. Birbirimizin yaşamına ve arka planına çok yabancı olmamıza rağmen, 1960'ların ilk yıllarında çok şey paylaşmıştık. Ne çok soruya birlikte cevaplar aramıştık.

İçine girdiğim yeni çevre üniversite öğrencisinden çok tiyatrocu, yazar, şair, sanatçı gençlerden oluşuyordu. Henüz sosyalizmi keşfetmemişlerdi ama memleketin sorunlarını tartışıyor, sosyal adalet, demokrasi kavramlarını ilgiyle inceliyorlardı. İçimizde varoluşçuluk (egzistansiyalizm) taraftarları da çoktu. Paris'te yaşamış ve Sartre'ın oturduğu kahvelerde oturmuş ve Sartre gibi balıksırtı kumaştan palto giyen bir arkadaşımızı hayranlıkla dinlerdik.

Savaş sonrasının Fransa'sında gelişmiş olan varoluşçuluk felsefesi, muhtemelen 1950'ler sonrası Türkiye'sinde ses buluyordu. Varoluşçuluk kaynaklı "modern toplumda insanın yalnızlığı", "yabancılaşma", "umutsuzluk", "bunaltı", "başkaldırma", "sorumluluk", "dayanışma", "seçme", "özgür insan" o zamanlar boğuştuğumuz kavramlardı. Burada henüz 68'in idealleri yoktu ama belki nüveleri vardı. Zaten 1961'in başlarında İşçi Partisi'nin kurulması ve aynı yılın sonlarına doğru sanıyorum Yön dergisinin çıkışıyla bireycilikten sosyalleşmeye doğru evrildik çoğumuz. Yazları Yenikapı'daki kahvelerde, kışları Beyoğlu'nda Baylan Pastanesi'nde toplanır, edebiyatın yanında İşçi Partisi'nde yaşanan tartışmaları, ya da Yön dergisinde çıkan yazıları tartışırdık. Bu tam bir angajman değil, merak ve araştırmaydı daha çok. O yıllar 68'in hazırlığı idi sanki.

Beyoğlu'ndaki Baylan Pastanesini yeni kuşaklar bilmez, ama 1950'li ve 60'lı yıllarda Baylan Pastanesi İstanbul'un entelektüel çevrelerinde sadece bir pastane değil bir kavramdı. Hatta Atilla İlhan'ın Baylan'ı buluşma ve çalışma yeri olarak seçmesinden sonra, Baylancılar olarak tanınan bir gruptan bile bahsedilir. Edebiyatımızın birçok ünlü adı Baylan Pastanesinde geçirmiştir gençlik yıllarını. Ben Cemal Süreya'yı, Asım Bezirci'yi, Turgut Uyar'ı, Leyla Erbil'i, Tomris Uyar'ı, Ülkü Tamer'i ve daha başkalarını orada tanımıştım. Akşamları Baylan Pastanesinde buluştuktan sonra Asmalımescit'te Nil'e ya da Refik'in Yeri'ne gider, kafa çekerdik. 1990'ların başında

Türkiye'ye 20 yıl sonra ilk kez gidebildiğimde ne Baylan pastanesi vardı ne de Yenikapı'daki kahveler. Bir dönem sona ermişti. Çok hüzünlenmiştim.

Ben politikaya doğru evriliyordum artık. 1965 seçimlerinde TİP'e oy kullanmak için, hafta sonunu birlikte geçirdiğim erkek arkadaşımı bırakarak oy kullanmaya gittiğimi hatırlıyorum, onun şiddetli itirazlarına rağmen. Arkadaşım muhafazakâr politikayla ilgili bir evde büyümüştü. Sosyalizme, komünizme şiddetle karşıydı. Bana sosyalizmi kötülemek için sürekli Stalin'i ve Sovyetler'i örnek gösteriyor, kendi tercihi olan sosyal demokrasiyi öneriyordu. Ben tabii henüz ne Stalin'in kendi halkına karşı terörünü biliyordum ne de Ekim Devrimini. Ama baskı, sömürü ve haksızlıklara karşı olan başka bir dünyanın ancak sosyalizmle mümkün olabileceğine inanıyordum artık. Lise yıllarımda, o öğretmen okulu öğrencisi gençle geçen yazışmalarımın da etkisiyle idealist bir köy öğretmeni olarak köylere gitmeyi, orada insanlarımızı yoksul ve okuma yazmasız bırakan koşullara karşı mücadele etmeyi düşlerdim. 1961'de yayına başlayan Yön dergisi, sosyalizmle tanışmamda önemli bir etken olmuştur. 27 Mayıs'ın da coşkusuyla dönemin aydınlarının büyük desteğini gören Doğan Avcıoğlu'nun Yön hareketini ilgiyle izliyordum. 1965 seçimlerine İşçi Partisi'nin radyodaki seçim konuşmalarından da çok etkilenmiştim. Baskıcı, sömürüye dayanan, adil olmayan bir düzenin temelindeki asıl sorunu çözmek gerektiğini anlamıştım.

Bu arada üniversiteye de girmiştim ama hem okuduğum alanı sevmediğim hem de çalışarak okuduğum için, üniversite öğrencisi olarak bilinmemişimdir sol harekette. Ticaret Lisesinden sonra, yalnızca o zamanki adıyla Ticari ve İktisadi İlimler Akademisinde yükseköğrenim yapılabiliyordu. Babamın, eve en yakın lise olduğu ve ileride iyi iş sağlayacağı düşünceyle seçtiği Ticaret Lisesi, meslek hayatımı hiç istemediğim biçimde böyle etkilemiştir.

Henüz örgütsel bir bağım yoktu ama bir arayış içindeydim. Baylan Pastanesi dönemim bitmişti. O yıllardaki erkek arkadaşım ile yaptığımız politik tartışmalar da artık yeterli gelmiyordu. Sayısı hızla artan Marksist literatürü okuyordum ama okuduklarımı tartışacak, konuşacak bir ortamda değildim. İşte bu arayış içindeyken karşıma Fuat Fegan çıktı. Fuat'la birlikte hayatımın yeni bir dönemi başlamış oldu.

FUAT FEGAN

Fuat'la 1965 yılının başlarında karşılaştık. Aynı işyerinde çalışıyorduk. Fuat Kıbrıslıydı. 1974'den önce Türklerle Rumların birlikte yaşadığı Ayios Sozomenos (Arpalık) köyünde, hali vakti yerinde bir çiftçi ailesinin ilk oğlu olarak 1937 yılında doğmuştu. Baba Mustafa Lefkaridi köyde sevilen, sayılan bir insanmış ve Rumlarla Türklere arasındaki 1974 öncesi savaş sırasında birçok Rum köylüyü kurtarmasıyla tanınır. Babanın soyadından da anlaşılacağı gibi, Rumların ve Türklerin birlikte yaşadığı bir köymüş Ayios Sozomenos. Lefkaridi soyadı Rumcadır. Fuat Rumca bilirdi. Aile, Kıbrıs'taki politik kargaşa nedeniyle 1963 yılında Kuzey Kıbrıs'a göç etmek zorunda kalmış ve yerinden yurdundan olmuştu. Kaybettikleri topraklarına karşı Kuzey'de kendilerine verilen yerlerde ailece yaptıkları tarım ve sütçülükle geçimlerini sağlamışlar.

Fuat, Türkiye'ye üniversite öğrenimi için gelmişti. Karşılaştığımızda sosyolojiyi bitirmek üzereydi. Benden dört yaş büyüktü. Marksizmle Kıbrıs'ta tanışmış, AKEL'in (Sovyet geleceğine bağlı Kıbrıs Komünist Partisi) üyesi olmuştu.

1926 yılında kurulan Kıbrıs Komünist Partisi Enosis'e (Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan politik görüş) yakınlık duyan bir partidir. Bu parti, 1931 yılında İngiliz sömürge idaresi döneminde yasaklanınca, 1943 yılında partinin bazı kadrolarınca AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi) adıyla yeniden kurulmuştur. AKEL bağımsız, iki uluslu (Rum ve

Türk) bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nden yana bir politika izlemiştir. Parti, serbest seçimle yönetime gelen ender komünist partilerden biridir. 2008 yılında, partinin genel sekreteri Dimitris Hristofyas %53 civarında oy alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Dünya komünist partileri geleneği içindeki tipik pro-Sovyetik partilerden biridir. O dönemde, tüm dünya komünist partileri gibi, AKEL'in dış politikasının belirlenmesinde de Sovyet dış politikasının ihtiyaçları belirleyici etken olmuştur. Bununla ilgili olarak Kıvılcımlı'yla ilgili bir anımı anlatmadan geçemeyeceğim.

70'lerin başlarıydı galiba, iyi hatırlamıyorum, Kıbrıs'ta genel seçimler olacaktı ve AKEL, seçim tahminlerine göre, seçime katıldığı takdirde tek başına iktidara gelebilecekti. Ama Sovyetler buna izin vermiyordu. Seçime katılmasını bile önlüyordu. Benim aklım karışmıştı. Bir küçük ülkede bile olsa, komünizmin iktidara gelmesini Sovyetler neden istemiyordu? Doktor'a sormuştum bunu, akşam sohbetlerimizin birinde. "Sovyet dış politikası açısından uygun değil," demiş ve eklemişti: "Zaten netameli bir bölge olan Akdeniz'de bir çıban başı olur Kıbrıs." Ben biraz itiraz edecek gibi olmuştum, ama Fuat da Doktor'u haklı bulunca ister istemez gerilemiştim. Yine de bu büyük politikaların, bazı ülkelerde komünistlerin iktidara gelmesini önlemesi fikrini hiç onaylamamıştım!

Fuat, benim şiddetle tartışmak istediğim Marksizmi biliyordu. Ortak arkadaşımız olan Cemil Soğukçelik, Fuat'ın sosyolojiden arkadaşısıydı ve benim sosyalizm konusunda bir arayış içinde olduğumun farkındaydı. O da aynı işyerinde çalışıyordu ve bana bir gün, işyerinde bir kadro açıldığını söyleyip orada çalışmamı önerdi. "Orada biri var görür görmez hoşlanacaksın," dedi. Gerçekten de öyle oldu. İkimiz de çarpılmıştık! Fuat yakışıklı, yetenekli, bilgili ve sosyalistti. Ben de onun idealindeki genç kadındım. O dönemin entelektüel erkekleri, özgür düşünceli, o zamanın deyimiyle güçlü, ya da entelektü-

ellerin dilindeki ifadeyle emansipe kadınları tercih ederlerdi. Ben de böyle bir kadındım! O zamana kadar flörtlerim, sevgililerim olmuştu. Aranılan, hoşlanılan bir genç kızdım.

O dönemde henüz kadın sorunu yoktu gündemimizde. Ben bir ezilmişlik yaşamıyordum ya da öyle zannediyordum! Ama erkekler tarafından kabul edilebilmek için onlar gibi düşünüp davranmak zorunda olduğumu da hissediyordum. Bir yerlerde bir sorun olduğunu seziyor, adlandıramadığım sıkıntılar yaşıyordum. Kadın arkadaşlarımda da aynı sıkıntıları seziyordum. Örneğin özgür aşktan bahsediyorduk ama konuştuğumuz aslında erkeklerin özgürlüğüydü. Kendisini isteyen bir erkeğe hayır diyen kadınlar geri kafalı olmakla, tabuları yıkamamakla suçlanıyordu. Refik'in yerinde ya da Nil'de erkekler öderdi hesabı genellikle. Kadınların, yanında oturan ve hesabı ödeyen erkeğin birlikte çıkma teklifini reddetme hakkını ortadan kaldıran bir kültür gelişmişti neredeyse. Bunun farkına vardığımda hesabımı kendim ödemeye başlamıştım ve kendimce başkaldırıyordum! O çevreden erkekler tarafından ne çok suçlanmışımdır, Osmanlılıktan kurtulamamakla. Oysa ben kendime göre tabulara karşı bir savaşım veriyordum. O günün Türkiye'sinde evlilik öncesi ilişkiyi savunuyordum ama kendi koşullarımda. Seçme hakkı benim olacaktı!

Fuat o zamanın ölçülerine göre oldukça modern bir erkekti. Kıbrıs'ta İngiliz okullarında okumuştı, sonra Londra'da yaşamıştı. Kadının toplumdaki yeri konusunda fikir sahibiydi. Kadın erkek eşitliğinden söz ediyordu. İlk kez böyle biriyle karşılaşıyordum. Ama tartışmalarımızdan onun da tabii zamanı ve dönemiyle sınırlı olduğu ortaya çıkıyordu. O da kadınların kurtuluşunu, sol anlayışın klasik perspektifiyle devrimden sonraya havale ediyordu. Cinsler arasındaki iktidar ilişkisinin farkında değildi. Nitekim evlendikten sonra cinsiyete dayalı iş bölümüne hiç itirazı olmamıştır. Evimizin sadece ekonomik sorumluluğu değil, diğer işleri de benim omuzum-

daydı. Fuat bana “yardım” ediyordu ve bununla ne puan topluyordu! Evli olan devrimci çevrelerden kadın arkadaşlarım bana bu nedenle hep gıpta ederlerdi.

1960’ların sosyalistleri bu durumdaydı. 60’ların başında ve özellikle de aydın çevrelerde, tabii ki Batı’nın etkisiyle, bir kadın kurtuluş sorunsalından konuşulurdu. Cinsel özgürlük ve tabuları yıkmak gündemdeki konulardandı. Ama bizdeki 68 kuşağına mensup devrimciler bu konularda Batı’daki 68 kuşağının gerisinde kalmıştır. Örneğin örgüt içinde biraz flört ettiler diye evlenmeye zorlanan gençler örneği az değildir. Ayrılmaya karar verdiği kız arkadaşıyla, sırf onun namusunu kurtarmak için evlenip kısa bir süre sonra ayrılan devrimci bir genç biliyorum. Daha sonra yurt dışında, ilişkide olduğu her kadınla namus kaygısıyla evlenen 68’liler de tanıdım.

Bizim kuşağa mensup kadın devrimcilerden biri olan Gülay Özdeş de dönemin devrimcilerine egemen olan bu anlayışı yansıtan olaylar anlatıyor. Bunlardan biri de o dönemin işçi önderlerinden olan İsmet Demir’le ilgili.

Yazdığına göre, Gülay, Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencisi ve Sosyalist Fikir Kulübünün üyesi bir kadın olarak bir grup devrimciyle birlikte bir Amerikan şirketi olan Foster Wheeler işçilerinin grevini desteklemeye gider. Fakat devrimci arkadaşları bir kadının kendilerini desteklemesini sakıncalı bulurlar. Gerekçeleri de şöyledir:

“Antikomünistlerin kadınlar hakkında nasıl propaganda yaptıklarını biliyoruz, dedikodu olur.”²

Gerçi işçi lideri ve sendika önderi olan İsmet Demir’in bu konuyla ilgili bir kaygısı yoktur ve bu nedenle Gülay’ı “sen boş ver onlara, gel benim yanımda dur, yanımdan ayrılma,” diyerek destekler; ama devrimcilerin o dönemde böyle bir “halkımız ne der?” korkusu ya da endişesi vardı.

Batıdaki 68 hareketi, antikapitalizmin yanında, geçmişin köhneleşmiş değer yargıları ve kurumlarına da karşı çıkmış, cinsel tabuları yıkmak için de mücadele etmiştir. Bizim 68 kuşağımız ise antikapitalizm ve antiempyeryalizm kavramlarını öne çıkarmış, geri değer yargılarına karşı mücadeleye, özellikle de cinsel özgürlük kavramlarına pek ilgi göstermemiştir.

Belki ülke koşullarının bunu gerektirdiği söylenebilir. Fakat sebep ne olursa olsun, 60'ların başında yeşermeye başlayan geçmişin köhne değer yargılarına başkaldırma girişimleri böylece daha iyi bir dünya vaat eden 68 hareketiyle daha ileriye gidememiş, tam tersine "halkımıza ters düşmemek" kaygısıyla daha da geriye düşmüştür. Hele, devrimci hareketin yatay olarak geliştiği 70'li yılların ikinci yarısında, harekete köy ve kasaba kültürünün de hâkim olmasıyla, kadınlar örgüt arkadaşlarının "bacı"sına dönüşmüştür.

Ben 70'li yılları yurt dışında geçirdiğim için, bu bacı kavramıyla ilk kez 12 Eylül mültecileri İsveç'e geldiğinde karşılaştım ve çok şaşırdım. Hatta toplantılarda bana "Latife bacı" diyen devrimci arkadaşlarla tartışmaya girer, "ben nerden senin bacın oluyorum," diye itiraz ederdim. Bu, bence, sosyalist hareketin yaygınlaşmasıyla birlikte köy ve kasaba kültürünün harekete hâkim olmasının sonucudur.

Fırsat buldukça, gençlik hareketi içindeki genç kızlarla konuşurdum. Cinsellik tabu idi. Sanki erkeklerle eşit olduklarını düşünenler vardı ama onlar da postalları ve parkalarıyla oradaydı. Toplantılarda çayları onlar pişiriyor, teksir makinelerini onlar kullanıyordu! Hapislerde yattılar, işkenceler gördüler, içlerinde Filistin kamplarına gidenler oldu, hatta aralarında kendi örgütlerine ideolojik/teorik planda öncülük edenler bile vardı ama devrimci harekette erkeğe benzemenin, onlar gibi davranmanın en güzel örneklerini de yine bu kuşağın genç kızları vermiştir.

68 kuşağının kadınları, Batı’da 74’ten sonra ikinci feminist dalgayı başlattıklarında, işe sol hareket içinde kadınlara biçilen rolün eleştirisiyle başlamışlardır. Özellikle Alman kadınları, 68 döneminden sonra doğruca feminist harekete geçmişler. Onların “toplantılarda kahveleri artık biz pişirmeyeceğiz”, “çocuklar yalnız bizim değil” sloganları çok sembolik anlamlar taşır.

EVLİLİK

1966 yılının Eylül'ünde evlendik. Evlenme önerisi benimdi. Çünkü Fuat'la geçirdiğim geceler için evde söylediğim yalanlardan yorulmuştum. Gizliliği kendime yediremiyordum. Birlikte olacaksak aynı çatı altında yaşamalıydık, bunun da çaresi evlilikti. 1965'lerin Türkiye'sinde başka çözüm yoktu. Bir gün Fuat'ı eve getirip ailemle tanıştırmış, o gittikten sonra da "ben onunla evleneceğim, haberiniz olsun," demiştim. Birkaç hafta sonra da çalıştığımız işyerinde bir işi bahane ederek dışarı çıkmış ve evli olarak geri dönmüştük.

Aksaray'da küçük karanlık bir bodrum katı dairesini derme çatma eşyalarla döşemiş, yerleşmiştik. Böyle apar topar, gelinliksiz, düğünsüz evlenmemize annem çok şaşırmış, üzülmüştü. Hamile miyim diye sormuştu. Bu soruyu, solcu arkadaşlarımız da sormuştur. Kadın erkek ilişkileri, evlilik ve aşk konusunda, daha iyi bir dünya hayali için ne bedeller ödemiş sol hareketimizin görüşleri, yıkmayı hedefledikleri toplumun değerlerinden hiç de farklı değildi.

Nikâhta sadece ailem vardı. Liseden arkadaşım Melisa benim şahidim, Baylan Pastanesi ve Nil Meyhanesi dönemimin ilginç simalarından "Polis Haydar" da Fuat'ın şahidi olmuştu! Ben Haydar'ın "güçlü" kızlarındandım! O zamanki Beyoğlu'nun ve Baylan Pastanesindeki aydınların ilginç bir tipiydi Haydar. Hayatı, kimliği hakkında çok ketum davrandığı için, polis olduğundan bile şüphe edilirdi. Söylentiye göre Haydar,

sanırım 1940'ların sonunda başbakanlık yapmış Hasan Saka'nın gayri meşru çocuğuydu ve hayatına ilişkin ketumluluğu buna dayanıyordu. O zamanın ileri kadınları Haydar'ın güçlü kızlarıydı. Hatırladığım kadarıyla, benimle birlikte Leyla Erbil ile Tomris Uyar da bu güçlü kadınlar kategorisinde idiler. Fuat'ı da çok sevmişti. Heyecanla nikâh şahidimiz olmuştu. Ben de nikâh olayına tepkimi böyle aykırı bir şahitle göstermiştim!

Bir süre sonra Haydar bizi İsmet Demir'le tanıştırdı ve böylece, bundan sonra yalnızca politik yaşamımızı değil özel hayatımızı bile etkileyecek olan Kıvılcımlı'ya giden yol açılmış oldu. Haydar'ın böyle bir rolü olmuştur bizim hayatımızda.

DOKTOR HİKMET KIVILCIMLI

İsmet Demir, o zamanlar Yapı İşçileri Sendikası (YİS) başkanı bir işçi önderiydi. 1965 yılında YİS'i kurmuş, 1966 sonlarına doğru ünlü İskenderun Boru Hattı Grevini yönetmişti. Ama yalnızca sendikacı değildi, bir halk önderi ve devrimciydi de. Kıvılcımlı'yla tanıştıktan sonra, ölünceye kadar onun yanında ve ona bağlı kalmıştır.

İsmet Demir, dönemin önde gelen birçok devrimcisiyle birlikte çalışmıştır. Demir Küçükaydın'ın ifadesiyle, *“1968-71 yılları arasında Dev-Genç'in hiçbir önde gelen militanı yoktur ki İsmet Demir'le birlikte çalışmış olmasın. Bunların fizikçe ölmüş bulunan birkaçının adını anmak bile yeter. Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Sinan Cemgil, Hüseyin Cevahir, Sebahattin Kurt, Ertan Saruhan.”*³ Küçükaydın'ın kendisi de bu kişilerden biridir.

İsmet Demir'in kurduğu YİS'in Bâbüâli'de, Nuruosmaniye Caddesi'nin köşesinde bulunan üç katlı binası devrimci çevreler arasında hayli meşhurdur. Kirasını YİS'in ödediği bu binanın bir katında 1967 yılında Kıvılcımlı çevresinin *Sosyalist* gazetesi daha sonraki dönemde ise *Türk Solu* dergisi (1967-71) kendine yer buldu. Binanın bir diğer katında YİS'in lokali yer alıyordu. En üst katta ise yatakhane vardı. Lokal bulamayan Deniz Gezmiş önderliğindeki Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) de daha sonra aynı binaya sığınmıştı.

3 Demir Küçükaydın, İsmet Demirin ölümünün 30.yıldönümü vesilesiyle.

İsmet Demir sık sık Aksaray'daki küçük dairemizde misafirimiz olurdu. İsmet Demir'in içki alışkanlığını kontrol altında tutacaktık güya! YİS'de çalışıyorduk. O dönem, Suat Şükrü Kundakçı'nın anılarında söylediği gibi, YİS'in sekreteryasını, yani ekonomiden yazışmalara tüm bürokratik işlerini biz yürütüyorduk. Fuat, İsmet Demir'le birlikte grev bölgelerine gidiyor, sendikal çalışmalara katılıyordu. Yaşamımızda yeni bir dönem başlamıştı. Ben işten arta kalan tüm zamanlarımda işçi çalışmaları içindeydim. İdeallerimiz için çalışma yapacak bir platform bulmuştuk nihayet.

YİS'in binasının birkaç yüz metre ilerisinde Kıvılcımlı'nın muayenesi ya da yazıhanesi vardı. İsmet Demir bir gün Fuat'ı alıp Kıvılcımlı'ya götürüyor ve böylece bizim Türkiye sol hareketi içindeki yerimiz ve bir anlamda kaderimiz de belirlenmiş oluyor! Bundan sonraki hayatımız uzun yıllar Kıvılcımlı ile belirlendi.

Fuat da ben de gençlik hareketinde tanışmamıştık sosyalizmle. Fuat ilk eğitimini Sovyet geleneğine bağlı Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'den almıştı. Marksist literatürü benden daha çok tanıyordu. Ben ise, 27 Mayıs'ın ardından gelişen yeni politik kültürün ürünü sayılırdım. Bir yerde okumuştum, 1962-65 arasında Marks, Engels ve Lenin'den toplam 4 kitap yayımlanmış Türkiye'de. Benim Marksizm bilgim bu kitaplarla sınırlı olsa da Kıvılcımlı'yla karşılaşmaya hazırdım. Henüz teorisini öğrenmediğimiz bir aşamada, onun Türkiye sol hareketi içindeki geçmişi ve kişiliğinden hemen etkilenmiş ve derhal onu okumaya ve öğrenmeye başlamıştık. 1966-68 arası dönemde 20 kitap daha yayımlanmış Marksizmin klasiklerinden. Benim sol literatürü en çok okuduğum ve öğrendiğim dönem bu dönemdir. Zaten 1960-68 dönemi Türkiye'de Marksizme hazırlık dönemi olarak kabul edilir. 1965 yılında Tarih-sel Maddecilik Yayınları kurulmuş ve Kıvılcımlı'nın kitapları hızla yayımlanmaya başlamıştı. İlk kitap sanırım Türkiye'de

Kapitalizmin Gelişimi idi. Sonra *Tarih Devrim Sosyalizm* yayımlanmıştı. Bu kitaplarla girmiştik Kıvılcımlı'nın düşünce sistematiğine.

Fuat 1965'e kadar daha çok Kıbrıs politikasına bağlı ve oraya ait bir insandı. Türkiye'deki Kıbrıslı öğrencilerin lideri konumundaydı. Kıvılcımlı ile tanıştıktan sonra, bu gençler de Kıvılcımlı çevresine katılmışlardır. Söz konusu gençler Kıbrıs'a döndüklerinde ülkenin politik ortamında önemli roller oynamış, ülke gençliğinin politik gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Kıbrıslı Türk solcularının önemli lideri Derviş Ali Kavazoğlu'yla onun avukat iki dava arkadaşı Fuat'ın yakın yoldaşlarıdır. Kavazoğlu, AKEL'in yönetim kurulu üyesi tek Türk'tü. 1965 yılı başlarında Kavazoğlu, Rum yoldaşı sendikacı Kosta Mişauli ile birlikte TMT örgütü tarafından katledildi. TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı), EOKA karşıtı bir Türk terör örgütüdür. Kavazoğlu'nun ölümünden sonra, AKEL Fuat'ı ve İbrahim Aziz adlı bir diğer yoldaşını, Kavazoğlu'ndan boşalan yeri doldurmak üzere Kıbrıs'a çağırır. Fuat o sırada sosyoloji bölümünde öğrencidir. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, henüz Türk ve Rum etnik guruplarının birlikte yaşadığı ve sosyalistlerin birlikte mücadele ettiği bir toplumdur. Ama AKEL'de milliyetçi Enosis (Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amaçlı politik eğilim) politikasına karşı utangaç bir destek vardır. Fuat bu politikaya karşı olduğu için yapılan daveti kabul etmez ve Kıbrıs'a gitmez. Bu kararda muhtemelen, Türkiye sol hareketinde daha geniş bir ufuk keşfetmiş olmasının da payı vardır. Biz 1965 yılının sonlarına doğru tanıştığımızda, Kıbrıs artık Fuat'ın esas mücadele alanı olmaktan çıkmak üzereydi. Fuat Türkiye devrimci hareketine yönelmişti.

Bu anlamda Kıvılcımlı ile tanışması onun da hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Fuat, Kıvılcımlı'nın yayın işlerinde yardımcısı olmuştu. Kıvılcımlı'yla tanışmamızdan sonra o

dönemde yayımlanan tüm kitaplarda ve 1967-70 arası *Sosyalist*'lerinde Fuat'ın emeği çoktur. Sabahtan akşama kadar eski bir daktiloyla takur tukur, el yazmalarını baskıya hazırlardı.

Fuat Kıbrıslı oluşundan dolayı İngiliz uyrukluydu. 12 Mart ve 12 Eylül'den sonra yurt dışına çıkanların çok iyi bildiği, bir ülkede yabancı olmayı, oturma ve çalışma izinlerini, vize sorunlarını bizlerden çok önce yaşamıştı. Türkiye'ye 1950'lerin sonlarına doğru öğrenci olarak gelmişti ve Türkiye'de bulunması izine tabiydi. Çok çekmiştir bu durumdan. Kimse anlamazdı onun bu sorunlarını. "Ajan" bile denmiştir kendisine yabancı uyruklu olduğu için! 1970 yılının başlarında, siyasi ortamın o çok hareketli günlerinde, tabii ki Kıvılcımlı'nın yakın çalışma arkadaşı olduğu için, sınır dışı bile edilmişti. Bunun üzerine Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve yürütmeyi durdurma kararı almıştı. Çok iyi hatırlıyorum, Deniz Türkali'nin İtalyan eşi de sınır dışı edilmişti o tarihlerde. Deniz'le Anayasa Mahkemesi kapılarında tanışmıştık; kocasıyla birlikte devrimci şarkılar söylerdi, sokak tiyatroları yapardı o yıllarda.

Sonra Fuat geri dönmüş ama bir daha polise falan uğramamıştı izin almak için. Bir Türk vatandaşı ile evli olması bile işe yaramıyordu. O nedenle, 12 Mart'ta yurt dışına çıkıncaya kadar Türkiye'de kaçak olarak yaşadı. Fuat'ın bu özel durumu nedeniyle, ona arka plandaki görevler uygun düşüyordu. Kıvılcımlı da bunu uygun görmüştü. Kıvılcımlı ile tanıştığımızdan itibaren Fuat onun sekreteri gibi çalışmıştır. O dönem yayımlanan kitaplardan, gazetede çıkan yazılara kadar her şey Fuat'ın daktilosundan çıkmıştır.

Ben ise tam cephedeydim. Benim çalışma alanım gecekondu mahalleleriydi. Bu mahallelerde akmayan su çeşmelerinden lağım akan yollara, oradan da ekmek fiyatlarına kadar günlük yaşamın tüm sorunları bizim mücadele alanımıza girerdi. Halkın içinde ve yanındaydık. İşsizlik ve Pahalılıkla

Mücadele Derneği'nin bir şubesini kurmuştuk Zeytinburnu bölgesinde. Halkın içinde çalışmak, Türkiye'deki sol mücadele geleneğinde Kıvılcımlı hareketinin önemli bir özelliğidir.

O nedenle, o dönemdeki gençlik hareketinin devrimci çalışması ile Kıvılcımlı hareketinin işçi örgütlemesine dayanan çalışma biçimi büyük farklılıklar gösterir. 60'lı yılların sonlarında Zeytinburnu bölgesinde bizim yaptığımız işçi örgütlenmesi çalışmaları, daha sonra 1970'lerde o bölgelerde gelişen Kıvılcımlı'ya bağlı ve Türkiye'de devrimci sendikacılık geleneğinin iyi bir temsilcisi olan Kenan Budak'ı yaratan devrimci gelişmenin nüvelerini oluşturur. Burada anlattığım ilişkiyi çok sonraları yazılmış olan bir lisans tezinde de okuyabiliriz:

*"Zeytinburnu bu yıllarda, İstanbul'da sanayi proletaryasının belki de en çok yoğunlaştığı bölgeydi. Hikmet Kıvılcımlı doğru bir öngörüyle, oldukça erken sayılabilecek bir dönemde (1950'lerde) Zeytinburnu'nda örgütlenme çalışmalarını başlatmıştı. Ancak, gecekondularla kaplı bu işçi semtinin Doktorcuların kalesi haline gelmesi, 1970'li yıllarda gerçekleşecektir. Tartışmasız bunda, Kenan Budak belirleyici bir rol oynamıştır."*⁴

Ara sıra ben de katılıyordum kitap hazırlama işlerine. Eski Türkçe metinlerin yeni Türkçeye aktarılması bayağı külfetli bir işti. Doktor okuyor, ben ya da Fuat yazıyorduk. Ünlü *Devrim Nedir?* kitabının yeni Türkçeye aktarımını büyük ölçüde birlikte yapmıştık Kıvılcımlı'yla. Fırsat bulduğumuz her zaman diliminde Doktor beni masaya oturtuyor ve dikte ediyordu. Böyle çıkmıştır o metin ortaya. Teksir edilip dağıtılmıştı hemen 12 Mart öncesinde. Daha sonra da Kıvılcımlı'nın direktifiyle 12 Mart günlerinde yakılmıştı.

4 Muzaffer Kaya, *Siyasal Katılım: Zeytinburnu Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, 2005

Kıvılcımlı hareketinin yayın organı *Sosyalist* gazetesinin ilk sayısı 20 Ocak 1967’de çıkmıştı. 12 Temmuz 1967 tarihli 7. sayıdan sonra yayın hayatına ara vermek zorunda kalmış, yeniden yayına başladığı 8 Aralık 1970’den 12 Mart dönemine denk gelen 27 Nisan 1971 tarihli son sayısına kadar 19 sayı daha çıkmıştır.

Gazetenin başyazarı doğal olarak Kıvılcımlı’ydı. Fakat *Sosyalist* gazetesi deyince Çağaloğlu’nun efsane isimlerinden Orhan Müstecaplıoğlu’nun adını anmadan geçmek olmaz. Müstecaplı nevi şahsına münhasır denilen ilginç insanlardandı. Grafik ve serigrafi konusundaki büyük yeteneği ile gazetenin tüm teknik işlerini yüklenmekle kalmaz, yazılar da yazardı. Yalnız huysuz bir insandı. O nesil Türkiye solcularında çok yaygın olan ve hoşuna gitmeyi “ajanlıkla” suçlama eğilimi Orhan Müstecaplı’da fazlasıyla vardı. Biz Kıvılcımlı çevresine girmeden önce yayın işlerinde Kıvılcımlı’nın en yakın yardımcısı olan Müstecaplı, bizden fazla hoşlanmamıştı. Ben İPSD başkanı olmuştum. Fuat yayın işlerinde Kıvılcımlı’nın yükünü epey kolaylaştırmıştı. Bundan rahatsız olmuştu. Fuat hakkında ajanlık ithamlarının çıkmasında Orhan Müstecaplı’nın rolü büyüktür.

1980’lerin başında Stockholm’de çıkan *Sosyalist* gazetesi de kendini geleneğin takipçisi saymıştır.

EMİNE HANIM

Artık Kıvılcımlı ailesinin çocukları haline gelmiştik. Ailece görüşüyorduk. Emine Hanım sık sık bizi akşam yemeklerine davet ederdi. Bu yemekler genellikle hemen bir çalışmaya dönüşürdü. Galiba bir ya da iki kez birkaç günlüğüne bir tatil bile yapmıştık birlikte. Bir keresinde Marmara Adasına gittiğimizi hatırlıyorum ama diğerinde nereye gitmiştik çıkaramıyorum. Bu birlikte tatillerin öyle çok keyifli, hoş sohbetli olduğunu söyleyemem.

Doktor, pek öyle konuşkan, esprili bir insan değildi. Hiç içki içmezdi. Yemek sofrası keyfinin onun için fazla bir anlamı yoktu. Doymak için yiyordu. Sağlıklı yemek, sağlıklı yaşamak kavramları onunla girmiştir bizim de hayatımıza. Fuat o kadar tiryakisi olduğu sigarayı bile bırakmıştı!

Ben hep Kıvılcımlı'nın kendini kontrol ettiğini düşünürdüm. Zaman zaman bu kontrolü kaçırdığını ve kahkahalarla hikâyeler anlattığına şahit olduğumuzu da hatırlıyorum. Bu hikâyeler genellikle hapishane anılarından oluşuyordu. Hayatının yirmi küsur yılını geçirdiği hapishane anıları bir yığın hikâyeye doluydu mutlaka. Kıvılcımlı'nın, o yıllardaki anılarının malzemesini oluşturduğu, yayınlanmamış romanları da vardır.

Emine Hanım'ı aslında Doktor'dan önce tanımıştım, kim olduğunu bilmeden. 1960'ların başlarında birkaç yıl İş Bankasında çalışmıştım. Emine Hanım da orada çalışıyordu. Aynı bölümde olmadığımız için yakından tanımamıştım ama bende

yalnız bir insan izlenimi uyandırdığı için ilgimi çekmişti. Yemekhanede karşılaştık genellikle. Ona, bir “Mason’la” evli olduğu için dikkatle yaklaşıldığını anlatırlardı bankada. Anlaşılan dedikodular “komünist”i bir biçimde “mason”a çevirmişti. Birkaç defa konuştuğumuzu hatırlıyorum. Sonra ben bankadan ayrıldım. Yıllar sonra Emine Hanım’ı TÖS’deki meşhur Halkçılık Kurultayı toplantısında gördüm. En ön sırada oturuyordu ve Doktor’un tanıdık pardösüsü kucağındaydı. Kıvılcımlı’nın bir Emine Hanımla evli olduğunu biliyordum ama henüz onunla karşılaşmamıştım. O zaman anladım Fuat’ın bahsettiği Emine Hanım’ın bu Emine Hanım olduğunu. O benden önce tanışmıştı Doktor’un eşiyle.

O tarihten sonra, aramızda garip bir dostluk doğdu Emine Hanım’la. Emine Hanım açısından içinde hem sevgi hem de nefret barındıran ilişkiydi. Emine Hanım Doktor’un yakının-daki tüm kadınlardan nefret ederdi. Hatta Doktor’a epey yakın bir insan olan Sadık Göksu, Bilinmeyen yönleriyle Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yoldaş adlı kitabında bu konuda şunları yazar:

“1966’lardan sonra özellikle Fuat ve Latife’nin aramıza katılması, Emine Hanım’ı daha tedirgin eder olmuştur. Artık anlıyordum ki, Emine Hanım, isterse kızı yerinde olsun, Kıvılcımlı (Arkadaş)’ın çevresinde herhangi bir kadın görmekten bayağı rahatsız oluyordu. İş bununla kalsa iyi, ben, Nizam (Üstündağ), hatta Suat (Şükrü Kundakçı) bütün arkadaşlara karşı, adeta Fegan’lar konusunda karşı bir tutum içine girmediğimiz için bizden uzaklaşıyordu.”⁵

Üstelik biz bir de aynı daireyi paylaşmıştık bir süre Kıvılcımlı ile. Kıvılcımlı yazıhanesini bizim eve taşımıştı. Bir tek kez bile o eve gelip bizi ziyaret etmemişti. Bu kadar yakınlığa tahammül edemiyordu mutlaka.

5 Sadık Göksu, *Bilinmeyen Yönleriyle Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yoldaş*, s.435 El Yayınevi, 2006.

Evlilik hikâyeleri ilginçtir. Kıvılcımlı, 1938 Donanma Davası mahkûmiyetinden sonra Sultanahmet Cezaevi'nde yatıyor. Emine Hanım, orta halli bir ailenin kendine göre eğitilmiş genç kızı. Her gün işe giderken hapishanenin önünden geçiyor ve pencereden Kıvılcımlı ile "bakışıyor"! Bir süre sonra mektuplaşmaya başlıyorlar. Donanma Davası hükümlüsü Kıvılcımlı 1950 yılında serbest kalıncaya kadar bu mektuplaşma 12 yıl sürüyor. Kıvılcımlı hapisten çıktıktan sonra evleniyorlar. Emine Hanım bana, uzun zaman bakıştığı o kişinin Nâzım Hikmet olduğunu zannettiğini söylemişti. Bunu, Sadık Göksoy da yazıyor söz konusu kitabında. Bu doğru olabilir çünkü Donanma Davası mahkûmiyetinden sonra Nâzım da Sultanahmet Cezaevi'nde bir süre yatmıştı.

Biz tanıştığımızda Emine Hanım'ın Göztepe'de Gülistan Sokak 10 numaradaki banka kredisiyle aldığı evde oturuyorlardı. Emine Hanım hâlâ İş Bankasında çalışıyordu ve Doktor'un yaşamını sürdürmesini maddi olarak o sağlıyordu.

Bu beraberliğin nasıl bir beraberlik olduğuna epey kafa yormuşumdur o zamanlar. Eşit bir beraberlik değildi. Yoldaşlık hiç değildi. Doktor Emine Hanım'ı tamamen politikanın dışında tutuyordu. Hatta Emine Hanım lafa karıştığında, Doktor'un, bazen onu azarladığına bile şahit oluyorduk. Emine Hanım evi idare etmek rolünü benimsemiş görünüyordu ama çok mutlu değildi. Doktor'un misafirlerine çok iyi davranırdı ama bir dışlanmışlık duygusu yaşadığını hissederdiniz hep. O eve uğrayan herkes Emine Hanım'ın yemeğini yemiştir.

Çocukları olmamıştı. Emine Hanım bunun için üzüldüğünü bana defalarca söylemiştir.

Hatta bir gün Kadıköy vapurunda birlikte eve giderken, o günlerde geçirdiğim kürtaj olayına atıfla, "çocuğunuz olmadığı için bu kadar üzülecek ne var Emine Hanım, ben doğurayım, siz bakın ve kolektif bir çocuk büyütelim," deyiverdim. Bu çok içten söylenmiş sözlerim sonra bana "Latife'nin, Emine

Hanım'ın mirasında gözü var," şeklinde geri dönmüştü. Kıvılcımlı sormuştu bana Emine Hanım'a böyle bir şey söyleyip söylemediğimi. Donup kalmıştım. Yani ben "ortaklaşa yetişti-rilecek bir çocuk" nedeniyle Emine Hanım'ın mirasına sahip çıkacaktım! Doktor, nasıl ve hangi bağlamda söylediğimi anla-tınca bana inanmıştı ama bu konuşma uzun zaman içimi acıtmıştır.

Kürtaj olmam gerektiği kararına Kıvılcımlı da ortaktı. Hayatımızda bir çocuğa yer olmadığı kararı adeta bir "aile" kararıydı ama Emine Hanım dâhil değildi bu karara. Fuat, Doktor'a danışma ihtiyacı duymuştu. Üçümüz oturup bir aile meclisi gibi olayı konuşup karar vermiştik. Yıl 1968. Sol hare-ketin en yoğun dönemlerden biri. Ben İPSD'nin genel başka-nıyım. Karar: Kürtaj olacaktım. Karara ben de katılmıştım, ama bu durum, diğerlerinin böyle bir karara dâhil olmaların-daki tuhaflığı ortadan kaldırmıyor. Zira bıçağın altına yatacak olan bendim. Tedirgin ve galiba da üzgündüm.

O zamanlar kürtaj yasaktı. Kürtaj yapacak doktor sayısı çok azdı ve kaçak çalışıyorlardı. Kıvılcımlı, kendi tanıdığı bir doktor olduğunu söylemişti. O doktora birlikte gittik. Neden Kıvılcımlı ile birlikte gitmişim iyi hatırlamıyorum şimdi. Kür-tajı yapacak kişi Doktor'un arkadaşıydı. Kürtaj kararına dâhil olmasından da kaynaklanan bir sorumluluk duygusuydu belki. Herhangi bir komplikasyonda doktor olarak müdahale etmeyi düşündüğü için de olabilir.

Aksaray taraflarında bir binanın bodrum katında, üstünde kirli hatta kan lekeli bir doktor önlüğü ile orta yaşlı bir doktor çıktı karşımıza. Hiç gözüm tutmamıştı adamı. "Latife Hanım kızım gibidir, ona gerekli ihtimamı göstereceksin Bican Efendi," dedi Kıvılcımlı. Adamın adı gerçekten Bican mıydı, yoksa Doktor'un ona taktığı bir ad mıydı bilmiyorum ama hâlâ unutmamışım bu adı. Bican Efendi bir yandan kirli paslı mua-yene masasını hazırlıyor, bir yandan da "siz hiç merak etme-yin Hikmet Bey," diyordu.

Dehşete kapılmıştım. Derhal kendimi dışarı attığımı hatırlıyorum. Kıvılcımlı da arkamdan koşarak bana yetişmişti. Muayenesine gidinceye kadar hiçbir şey konuşmadık. Ben kızgın ve üzgündüm. Orada bizi bekleyen Fuat, bir şey olduğunu fark etti hemen. Kıvılcımlı da “bizim Bican Efendiği gözü tutmadı Latife Hanım’ın,” dedi. Bu konuyu hiç açmadık sonraları. Ne Fuat’ın ne de Kıvılcımlı’nın benim tepkimi ne kadar anladıklarını hiç bilemedim.

Bu olay, o günlerin devrimci ortamının, özel yaşamlarımızı nasıl belirlediğine dair ilginç bir örnektir. Daha sonra kendim bulmuştum biraz daha eli yüzü düzgün bir doktoru. Bu kez Fuat vardı yanımda. Kıvılcımlı daha sonra, elinde bir çikolata paketiyle beni ziyarete gelmişti.

Biz o zamanlar Acıbadem’de bahçe içinde eski bir ahşap evde oturuyorduk. Bahçedeki ayva ağacının altındaki şezlongda oturuyordum. Doktor hemen elimdeki Kemal Tahir’in *Devlet Ana’sını* gördü ve nasıl bulduğumu sordu. “Zevkle okuyorum. Sanki sizin tarih tezinden bir şeyler var bu kitapta,” dedim. Hassas bir noktaya dokunduğumu anladım hemen. “Evet, K. Tahir benim *Tarih Tezi*’ni okumuştur hapishanede. Nereden aldığını belirtmeden kendi kitaplarında kullanıyor,” dedi. Biraz kızmıştı sanki *Devlet Ana*’yı beğendiğime. Sonrasında *Tarih Yazıları* adı altında Sosyal İnsan Yayınlarından çıkan kitabın önsözünde şu satırları yazacaktı:

“Onun için, 1940 yılında yazılmış ‘Mr Toynbee Tarih Bilimini Alt Üst Ediyor’ yahut ‘Tarih ve Allah’ polemik denememiz ‘kursağımızda kaldı’. Kişicil ilişkili bir iki edebiyatçı, bir iki kez okumakla kaldılar. Kimisi, bizim nasıl olsa ‘otorite’ olmadığımızı düşünerek lütfettiler. Eleştirinin kıyısından köşesinden kestikleri parçaları, eşlerine dostlarına kendi orijinal buluşları olarak sundular. Allah razı olsun. Emeğimizi unutulmaktan kurtardılar. Ashıyla hiç ilgisi kalmamış biçimsizlikte üniversite yankılarına kapı açtılar.”⁶

Bunları okuyunca anladım, bu edebiyatçılardan birisi de Kemal Tahir idi.

İŞSİZLİK VE PAHALILIKLA SAVAŞ DERNEĞİ

1967-68 yılları devrimci hareketin yükseldiği ve TİP ve MDD tartışmalarının epey kızıştığı bir dönemdir. Fuat'la ben sol hareketteki bu tartışmaların içinde pek olmadık. Teorik olarak Kıvılcımlı'ya yaslanmış olmanın rahatlığı içindeydik. Zaten biz adeta Doktor'un tek adamlık partisinin üyeleriydik. Özellikle benim çalışma alanım, yani işçi çalışması bu tartışmalardan koruyordu sanki beni.

19 Mayıs 1968'de Kıvılcımlı hareketinin kitle örgütü olan İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği (İPSD) kuruldu. O yıllarda işçiler sendikalarda örgütlenirdi, gençliğin de kendi örgütleri vardı. Bu dernek ise geniş halk yığınlarına ulaşma aracı olarak düşünülmüştü. İşsizlik ve pahalılık gibi halkı çok yakından ilgilendiren iki önemli problemden yola çıkarak sosyalist bilinçlendirme ve örgütlenme yapacaktı.

Dernek uzun bir hazırlık döneminden sonra, çok çeşitli çevreleri birleştiren bir cephe örgütü olarak kurulmuştur. Kuruluş çalışmaları Kıvılcımlı'dan başka Sadık Göksu, Orhan Müstecaplıoğlu ve bir dereceye kadar Suat Şükrü Kundakçı tarafından yürütülmüştür. Kurucular arasında, Milli Birlikçilerden, MDD'cilere, bağımsız sosyalistlere ve sendikacılara kadar bir sürü isim vardır. MBK üyesi Kadri Kaplan, Avukat Orhan Arsal, MDD grubundan Şevki Akşit ve Vecdi Özgüner, Kıvılcımlı çevresinin önemli isimlerinden avukat Nizamettin

Üstündağ ve Prof. İsmet Sungurbey⁷ gibi isimleri hatırlıyorum, kurucular arasında. Galiba sadece TİP'liler ve Dev-Genç'lilerden kimse yoktu kuruluştaki. Vedat Türkali'nin kuruluşu ve Yönetim Kuruluna katılması için Kıvılcımlı, Fuat'la beni göndermişti görüşmeye. Başarılı olmuşuz ki İPSD'nin kuruluşunda ve ilk Yönetim Kurulunda Vedat Türkali de vardır. Türkali "Doktorcu" olmasa da daima Kıvılcımlı'nın yanında ve yakınında olmuştur. Doktor ona hep "Yüzbaşı" diye hitap ederdi ve güvendiği ender insanlardan biriydi. O da Kıvılcımlı'ya "Doktorcum" diye hitap ederdi.

Kuruluş günü ben de oradaydım. Kimin başkan olacağı konusunda şiddetli bir tartışma çıktı. Doktorcular, Kıvılcımlı'nın başkan olmasını önerirken, bir gurup da kitle örgütüne eski bir komünistin başkan olmasını doğru bulmuyordu. Öyle ki derneğin kuruluşu tehlikeye girmişti. Kıvılcımlı usta bir manevra yaptı ve beni önerdi başkanlığa. Kimseden itiraz gelememi. İnancılı, çalışkan ve yetenekliydim. Ben böylece o kuruluş toplantısından İPSD'nin başkanı olarak çıktım! Genel sekreterliğe ise Gıda İş Sendikası'ndan Nejat Tözge getirildi.

Vedat Türkali de destekledi Doktor'un bu kararını. Abdülkadir Bey, (Vedat Türkali, Abdülkadir Pirhasan'ın kitaplarında kendi adını kullanamadığı yıllarda kullandığı yazarlık adıdır. Ben ona hep Abdülkadir Bey dedim.) yönetim kurulu toplantılarında zorlandığım zamanlarda bana hep yardımcı olmuştur.

Derneğin başında olduğum o ilk yıl, benim için çok zengin deneylerle dolu bir yıldır. İPSD, çok yaygın bir yelpazeyi kapsayan yapısıyla ateşli tartışmaların zeminini oluşturunuyordu.

⁷ Prof. İsmet Sungurbey, Kıvılcımlı hareketine katılmış demokrat bir aydıındı. Kıvılcımlı hareketine ilgi duymuş, o yıllar bizimle çalışmıştır. Bazı kaynaklarda İsmet Sungurbey'in İPSD'nin ilk başkanı olduğunun yazıldığını gördüm. İsmet Sungurbey benden sonra görevi devralmış ve İPSD'nin ikinci başkanı olmuştur.

O ilk yönetim kurulunda kimler yoktu ki. Elimde 1 Temmuz 1969 tarihli kendi imzamlı hazırlanmış bir yönetim kurulu toplantısına çağrı metni var. Metninde şu isimler yazılı: İsmet Sungurbey, H. Kıvılcımlı, Vecdi Özgüner (MDD çevresinden), Arif Şimşek (Kıvılcımlı çevresinden bir işçi), Nejat Tözge, Abdülkadir Pirhasan (Vedat Türkali), R. Erciyes (işçi), S. Çalışkan, B. Kaya, H. Gül, Y. Ahıskalı, H. Arman, A. Çırakman, İ. Altan, M. Özergin, A. Targay, İ. Kâmil Karaman ve Kadri Kaplan. Hatırladığım kadarıyla Kadri Kaplan hiçbir toplantıya katılmamıştı ama hem kurucular listesinde hem de ilk yönetim kurulunda ismi vardı. Başka da kadın yoktu tabii ki Yönetim Kurulunda. Kurucular arasında ise kadın olarak benden başka bir de Suat Şükrü Kundakçı'nın ablası Sevim Doğan vardı.

"Sayın Başkanım" diye söze başlayan ve birbirleriyle kıyasıya tartışan on dokuz kişinin yönetim kurulu toplantıları benim korkulu rüyam olurdu hep. O toplantıları idare etmek, henüz deneyimli olmayan benim için hiç kolay değildi.

Derneğin yükünü Doktorcular taşıyordu tabii ki. Gecekondu mahallelerinde bizler çalışıyorduk. Bildiriler, gösteriler... Halkın içinde, her türlü sosyal hareketin yanındaydık. O dönem kadar, halk hareketiyle yoğrulmuş başka bir dönem hatırlamıyorum.

1968 sonlarına doğru, 30 Kasım tarihinde, nedense tarihini iyi hatırladığım bir miting yapmıştık. Meşhur "Ekmek ve İş" mitingi. Bir yerlerden yürüyüp on bini aşkın göstericiyle Beyazıt Meydanında, Üniversitenin önünde toplanmıştık. Ben yürüyüşün en önünde Doktorla beraber sloganlar atarak yürüdüm. O zamanlar gençlik hareketi her gün sokaklarda. Binlerce genç yürüyor. Ama ilk kez halkın da yoğun biçimde katıldığı bir eylem gerçekleşmişti İstanbul'da.

Bu mitinge bazı Dev-Genç'liler de katılmıştı ve eylem bu yanı sıra gençliğin dikkatini Kıvılcımlı hareketine çeken bir rol oynamıştır.

Meydanda, Doktorun yazdığı bir konuşma metnini ateşli bir şekilde okudum ve konuşmamı yaptıktan sonra gazetecilerin saldırısına uğradım! Meydan gazeteci doluydu ve konuşmayı yapan benimle konuşmak istiyorlardı. Oysa onlarla Kıvılcımlı konuşmak istiyordu. Haklıydı da. Çok sıkıntılı anlar yaşamıştım ama gazetecileri Doktor'a kanalize etmeyi de başarmıştım.

Ertesi gün Hürriyet'te Kıvılcımlı ile yan yana resimlerim ve "konuşmam"dan alıntılarla yürüyüşün haberi vardı. Derhal çalışmakta olduğum şirketteki işimden kovuldum. Bu eylemde ben kişi olarak bir deney daha kazanmıştım: Büyük liderlerin gölgesinde, özellikle de kadın olarak var olmanın zorluğunu yaşamıştım!

Derneğin toplantılarını, her zaman Kıvılcımlı'nın yanında olmuş, hareketimizin daimi avukatı Nizamettin Üstündağ'ın, o zamanlar Kıvılcımlı'nın yazıhanesinin de bulunduğu Çağaloğlu'nda, Nurusosmaniye Caddesi'nde bulunan bürosunda yapardık. Nizam'ın yazıhanesi İPSD'nin de bürosu gibiydi. Dosyalarımız, tüm evraklarımız oradaydı.

İPSD, o dönemin Kıvılcımlı adına bağlı önemli bir kitle örgütü olarak çalışmalarını 12 Mart'ta kapatılıncaya kadar sürdürmüştür. 1974'te Pahalılık ve İşsizlikle Mücadele Derneği (PİM) adı altında ikinci kez kurulmuştur. Bu adı, derneğin ilk kuruluşunda Kıvılcımlı önermişti. Ama kongre İPSD'yi tercih etmişti. PİM/İPSD 1978'de üçüncü kez kurulmuştur. 1992'de bir kez daha kurulmuş bildiğim kadarıyla.

İPSD, kuruluşuyla ve etkinlikleriyle epey yankı uyandırmıştı. Yaptığı eylemler basında yer buluyordu. Gençlik hareketi, muhtemelen Kıvılcımlı'nın o dönemde arka arkaya çıkan *Halk Savaşının Planları*, *Oportünizm Nedir?*, *Devrim Zorlaması* *Demokratik Zorlama* kitaplarının etkisiyle, kendi örgütlenmelerinden farklı olan bu derneğe ilgiyle bakıyordu. Böyle bir gelişme MİT'in de gözünden kaçmadı tabii. O sırada MİT ajanı olduğunu henüz bilmediğimiz Mahir Kaynak'ın, İsmet

Sungurbey'in başkanlığı döneminde İPSD'nin başkan vekilliğine kadar yükselmesi bunun bir ifadesidir. Konuyu yakından bilen Kıvılcımlı çevresinin tanınmış simalarından Sadık Göksu olayı şöyle anlatıyor:

"Evet, Mahir Kaynak'ın İPSD'ye üye olmasını ben önerdim... Ama bu işin yalnız İPSD için değil, bütün Sol için sorumlusu Prof. İdris Küçükömer'dir. Mahir, Küçükömer'in asistanı idi ve Küçükömer'in, Kaynak'ın ajanlığını anlayarak ve istemeyerek ama bile bile asistanlık görevine kabul ettiğini, son yıllarda üzülerek öğrenmiş bulunuyorum. Hepimiz İdris'e güvenerek Mahir'e de güvendik. Prof. Küçükömer, Kaynak'ı asistan almamalıydı, direnemiyorsa istifa bile edebilirdi ama hiç olmazsa birkaç kişiye olsun söylemeliydi. Sadece ilk gün, o da kızgınlıkla evde, en yakını olan eşine, yakınlara söylemiş... Ama ben Mahir'in sadece üyelik fişini imzaladım... Onu, Genel Başkan Vekili yapan ise Kıvılcımlı Yoldaş oldu. Usta, onu herhalde anlamıştı ve bu tutumu polise karşı taktiği idi."⁸

Kıvılcımlı'nın Mahir Kaynak'ın ajan olduğunu anlamış olduğunu söylemek bugün biraz spekülasyon olur. Ama eğer anlamışsa, S. Göksu'nun yorumunu, yani Kıvılcımlı'nın Mahir Kaynak'ı İPSD'in çalışmalarının legal çalışmalar olduğunu göstermek amacıyla dernek yönetimine aldığı yolundaki yorumu akla yatkın bir açıklama olarak kabul edebiliriz.

1990'larda Türkiye'ye gidip gelmeye başladığım yıllarda Sadık Göksu ile özel bir sohbetimde bu olayı da sormuştum. Göksu, İdris Küçükömer ile olan bir görüşmesini aktararak "MİT'in, Küçükömer'e Mahir Kaynak'ı asistan olarak alması için resmen baskı yaptığını, Küçükömer'in de bu baskıya hayır diyemediğini," söyleyip Küçükömer'den, "Hiç değilse onu Sol'un içine yönlendirmeseydi," diye yakınmıştı.

⁸ Sadık Göksu, *Bilinmeyen Yönleriyle Dr. Hikmet Kıvılcımlı Yoldaş*, El Yayınları 2006, s.577

O yıllarda İstanbul İktisat Fakültesinde öğretim görevlisi bir iktisatçı olan İdris Küçükömer, 1969 yılında Ant Yayınları'ndan çıkan *Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma* kitabıyla epey tartışma konusu olmuştu. Kıvılcımlı'nın bu kitabı eleştiren, tamamlanmamış eski yazı bir makalesi vardır. Bir dostum ile birlikte bu yazıyı yeni yazıya aktarma girişimimiz, aktaran profesyonel bir çevirmen olmasına rağmen başarılı olmadı. Yazı ve çeviri şu anda Amsterdam'da USTE'de Kıvılcımlı Arşivi'ndedir.

Küçükömer ayrıca, gene o yıllarda epey tartışmaya yol açan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kuramının da mimarıdır. Kısacası, o dönemde İdris Küçükömer sözünü ettiğim konularda orijinal fikirler üretmiş bir akademisyen olarak hayli meşhurdur. Ancak onu meşhur eden tezlerin Kıvılcımlı'yla olan ilişkisi fazla bilinmezdi. Demir Küçükaydın, üniversite yıllarında karşılaştığı yetersiz öğretim görevlilerinden bahsederken İdris Küçükömer hakkında şunları yazıyor:

“Aslında İdris Küçükömer ve Kemal Tahir'in orijinal gibi piyasaya sürülen ve özellikle sağcılar arasında epey pirim yapan görüşlerinin kaynağı, Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve onun Tarih Tezi'dir. Tabii bu tezin içi boşaltılmış ve devletle uzlaşmış hali. Kemal Tahir, Kıvılcımlı ile hapis yattığı yıllarda ondan kaptığı fikir kırpıntılarını biçimsizleştirerek ve kendine malederek epey nam yapmış ve İdris Küçükömer ve Cahit Tanyol gibi üniversite profesörleri aracılığı ile yankılara yol açmıştı.”⁹

Kıvılcımlı'nın Kemal Tahir'in *Devlet Ana* adlı kitabıyla ilgili sözlerini aktardığım yukarıdaki anım, Kıvılcımlı'nın kendisinin de benzer düşünceler taşıdığını gösteriyor.

⁹ Demir Küçükaydın, *Bir Devrimcinin Teorik ve Politik Otobiografisi*, Köksüz Yayınları 2009, s.26

KADIN SORUNUNA İLGİM ARTIYOR

Bu arada kadın sorununa olan ilgim de artıyordu. Bir yerlerde bir sorun olduğunu hissediyordum ama bunun ne olduğunu tam kestiremiyordum. Bir arayış içindeydim ve büyük ölçüde sezgilerimle ilerliyordum. Bu ilerleyişte Simone de Beavoir'ın özel bir yeri vardır.

Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins*'ini daha 1965'te okumuştum. Aslında okuduğum, 1962'de Orhan Suda'nın çevirisiyle Düşün Yayınlarının yayımladığı *Kadın Nedir* adlı kitaptı. Bu kitap, *İkinci Cins* adlı çalışmanın birinci bölümünü oluşturur. Yayınevinin olanakları yetmediği için eserin bu bölümünü, kitabın adıyla yayımlamışlar. Bu bilgileri Orhan Suda'dan bizzat aldım.

Konuyu özel olarak araştırmamın nedeni, *İkinci Cins* adlı kitabın Payel Yayınları tarafından daha sonraki bir tarihte yayımlanmış olduğunu öğrenmemdi. Ben Simone de Beauvoir'ı 1965'te okuduğumu bir olaya bağlı olarak çok iyi hatırlıyordum. Ama Payel Yayınlarına baktığımda kitabın 1968'den sonra yayınlanmış olduğunu görüyordum. Bu nedenle kafam karıştı ve 1965'te hangi kitabı okuduğumu merak etmeye başladım. Bir dostumun yardımıyla SKB kataloğunda Orhan Suda'nın çevirisini buldum ve gene başka bir dostumun yardımıyla Orhan Suda'ya ulaşip sordum. Durum aydınlandı: *İkinci Cins* 1968'den itibaren Bertan Onaran'ın Fransızcadan çevirisiyle ve farklı isimlerle Payel Yayınevi tarafından üç kitap

halinde yayımlanmış. Zaten Simone de Beauvoir daha çok Payel'in yayımladığı kitaplarıyla tanınır Türkiye'de. Benim 1965'te okuduğum ise *İkinci Cins*'in birinci bölümüymüş. Tamamına gelince, onu yıllar sonra İsveç'te okudum.

Kitabı ilk okuduğumda fazla anladığımı iddia etmek zor ama etkilenmişim. Henüz hazır değildim, bununla birlikte bazı kavramlara da takılmışım. Sol hareketten bazı kadın arkadaşlarımla utangaç utangaç konuşurduk kadın olmaktan doğan sıkıntılarımızı. Kitabı onlara da okutmuştum. Sol hareket içindeki kadınlara biçilen rollerden rahatsızdık. Toplantıların çaylarını pişirmek ya da teksir yapmaktan yorgundu hepsi ama bu rol dağılımının mekanizmalarını bilmiyorduk henüz. O zamanlar fazla kitap yoktu bu konuda. Hatta *Kadın Nedir*'den başka kitap yoktu.

"Kadınlık durumu" kavramı epey sarsmıştır beni. Ben kendimi hiç de ezilmiş görmüyordum. Bir sorunum yok sanıyordum. Beauvoir gibi, kadın olmayı "hoş ve rahat" buluyordum ve henüz "öteki" olduğumun farkında ve bilincinde değildim. Doğrusu kendimi çok ayrıcalıklı, öteki kadınlardan farklı ve özgür bile hissediyordum. Erkekler dünyasında yerim vardı, dostlarımın çoğunluğunu erkekler oluşturuyordu. Onlardan saygı ve kabul görüyordum. Ama etrafıma baktığımda bir şeylerin olması gerektiği gibi olmadığını da seziyordum. Bana saygıları vardı bir biçimde ama eşitleri değildim sanki. Üstelik kadınların toplum içinde eşitsiz bir konumda olduğunu ve bunun değişmesi gerektiğini düşünen bir kocam vardı.

Fuat, özellikle kırsal kesimin kadınlarından yola çıkarak bir kadın sorunu olduğunu kabul ediyordu. Ama bizim evlilik ilişkimizde cinsiyete dayalı iş bölümüne hiçbir itirazı yoktu. Marksizmi biliyordu ama Engels'in "cinsiyete dayalı iş bölümü kadınların ilk büyük yenilgisidir" dediği satırlar hiç dikkatini çekmemişti! Evin işleri doğal olarak benimdi. Kadın sorununun çözümünü de devrime havale ediyordu. Sovyetler'de sorunun çözüldüğünü söylüyordu.

Yıllar sonra, İsveç'te, Natalya Baranskaya adlı bir Sovyet kadın yazarın *Her Hafta gibi bir Hafta* adlı küçük bir kitabını okumuştum. "Sorunları çözülmüş" Sovyet kadınlarının, yüksek eğitimlerine rağmen işin, evin ve çocukların sorumluluğu altında günlük hayatı idame ettirmek için nasıl zorluklarla savaştıklarını anlatıyordu. Evin ve çocukların sorumluluğuna erkekler kesinlikle katılmıyordu. Kadınlar hâlâ ev işlerinin yükü altında eziliyordu. Çocuklar hasta olduğunda evde kalan ve çocuğa bakan, en yüksek mevkilerde bile olsalar kadınlar oluyordu. Kadınların çoğunlukta olduğu mesleklerde, örneğin doktorluk mesleğinde bile ücretler düşüyordu.

Kitap İsveçli solcular arasında epey yankı uyandırmıştı. Özellikle soldan gelen feministler kitabı, iddialarının belgesi olarak gösteriyorlardı. Engels'in "cinsiyete bağlı iş bölümü"nün kadınların ilk yenilgisi olduğunu söylediği satırlar İsveçli feministlerin gözünden kaçmamıştı. Ben de onlardan öğrendim. O yenilgiyi, tarihin ilk sosyalist devrimi tersine çevirememişti.

Fakat o zamanlar ben tüm bunları henüz bilmiyordum. Engels'i de okumamıştım. Fuat'a da, Kıvılcımlı'ya da inanıyordum. Ama ikisinin de kendi hayatları söz konusu olduğunda cinsiyete dayalı iş bölümüne itiraz etmemelerine ve bu iş bölümünü sorgulamamalarına itirazım vardı. Doktor'a göre Emine Hanım ev işleri yapmaktan ve aileyi geçindirmekten sorumluydu ve onu başka hiçbir işe karıştırmıyordu. Bizim evde de işler başka türlü değildi. Ev işleri benimdi. Üstelik çalışan da bendim. Emine Hanım'dan farkım, benden devrimci görevler de beklenmesiydi. Sosyalist harekette kadınların sırtından yaşayıp devrimcilik yapan erkek sayısı hiç de az değildir ama tersi bir örnek ben bilmiyorum. Türkiye'de devrimci hareketin en yüksek olduğu 60'ların ortalarında kadın sorunu bu durumdaydı. 2011 yılında, Gülfer Akkaya'nın editörlüğünü yaptığı *Sanki Eşittik* adlı bir antoloji yayımlandı. 1960-70'li

yıllarda devrimci mücadelenin feminist sorgusu alt başlığını taşıyan antolojide, o dönemde devrimci mücadele içindeki kadınların deneylerinden yola çıkarak 68'in kadın sorununa yaklaşımı inceleniyordu.

Takip eden bölümde, bu antolojiye benim katkımı bula-caksınız. Yazıyı "68'lerde Kadın Olmak" başlığı ile yazmıştım ama editörün azizliği ile "Kadın Sosyal Sınıfımızın Kurtuluşu İçin Ne Yapmalı" başlığı altında yayımlandı. Editör, Hikmet Kıvılcımlı'nın *Kadın Sosyal Sınıfımız* adlı yazısına referans yapan bir başlığı tercih etmişti. Yazıdaki bazı bölümler tekrar gibi olsa da yazının bütünlüğünü bozmamak adına, olduğu gibi almakta bir sakınca görmedim.

68'LERDE KADIN OLMAK

Bu yazıyı yazma önerisini aldığım zaman, böyle bir yazının kendi geçmişime yeniden bakma fırsatı doğuracağını düşünmüş ve biraz da bu nedenle evet demiştim. Ama yazmaya koyulunca epey zorlandığımı itiraf etmeliyim. 1960'lar, sosyalist harekette “kadın alanı” söz konusu olduğunda çok kısır bir dönemdir.

“1941 yılında Giresun’un Görele ilçesinde doğdum. Beş çocuklu bir ailenin ilk kızıyım. Aile 1950 yılında İstanbul’a taşındı. Bu benim ilk göçüm oldu. 20 küsur yıl sonra 12 Mart döneminde bir kez daha göçecektim. Bu kez Avrupa ülkelerine. Babam Devlet Deniz Yollarında bir küçük memurdu. Bir ağa kızı olan annem her zaman ev kadını olarak kaldı. Benim entelektüel gelişmemde ailenin bir katkısı olduğunu söyleyemem. Hatta annem, büyük kentin tehlikelerine karşı kızlarını koruma içgüdüleriyle, bizim kitap okumamızı bile önlemeye çalışırdı.

Ben tipik bir 68’li değilim. Sosyalizmle gençlik hareketinde tanışmadım. 1968’e gelindiğinde çoktan üniversiteden ayrılmış, çalışmaya başlamış, hatta 1966’da evlenmişim bile. Ben 47’li değil 41’liyim! Neredeyse 27 Mayıs kuşağına mensup sayılırım. 27 Mayıs’ın olduğu yıl liseyi bitirmiştım. Özgürlük, sosyal adalet gibi kavramlar benim gündemime o dönemde girdi. Lise yıllarımda, yani o karanlık 1950’lileri mahallemizdeki bir terzinin atölyesinin arkasına sakladığı kütüphanesindeki tüm

Rus ve Avrupa klasiklerini gizli gizli okumakla geçirmiştım. Muhtemelen eski bir solcu olan bu terzi kitapları bize kiraya veriyordu. Elime geçen küçük harçlıklar hep bu kitapların kirasına giderdi. Bu arada lise öğretmenlerimden birinin Patagonya adlı bir ülkeden bahsettiğini de hatırlıyorum. Patagonya dediği ülkeyi demokrasi ve sosyal adalet açısından eleştiriyordu. Türkiye'yi anlatıyordu bize. Ne demek istediğini sadece sezinliyordum ama bütün bunların sonucunda, 27 Mayıs'tan sonra başlayan sol tartışmalara ve hızla çevrilip basılan sol kitaplara açık hale gelmiştım.

Daha sonraki yıllarda kendimi bir aydınlar grubu içinde bulmuştım. O zamanlar ya Yenikapı'daki kahvelerde ya da Beyoğlu'nda Baylan Pastanesinde buluşur, tartışırdık. Şimdi ne o kahveler var ne de Baylan Pastanesi. Ama o dönemin aydın gençliğinin 1950'lilerin kısır entelektüel ortamından sonra hızla dünyaya açıldığı; okumaya, tartışmaya başladığı yerlerdi oralar. Sanki bir sonraki gençlik hareketinin nüveleri yeşeriyordu. O kahvelerden geçmiş gençlerin hepsinin sosyalizmle buluştuğunu söylemek doğru olmaz. Ama bir entelektüel ortamdı; edebiyat, şiir, felsefe ve politika tartışırdık. TİP 1961'de kurulmuştu. Ben hiçbir zaman TİP'li olmadım ama TİP'in sosyalizmin benim gündemime oturmasındaki yeri büyüktür.

Büyük bir hızla Marksist kitapları okumaya başlamıştım. Ama "kadın" yoktu henüz tartışmalarda. Daha evvel de belirttiğim gibi *İkinci Cins*'i oldukça erken, hemen ilk çıktığı yıllarda okumuştım. Daha çok, egzistansiyalizme ve Sartre ile Beauvoir arasındaki ilişkiye ilgiyle baktığım için okumuştım sanırım.

"Kadınlık Durumu" kavramı ile ilk karşılaşmam biraz şaşırtmıştı beni. Pek bir sorunum yok sanıyordum. Beauvoir gibi "kadın olmayı hoş ve rahat" buluyordum ve henüz "öteki" olduğumun bilincinde değildim. Kendimi ayrıcalıklı, farklı, özgür hissediyor ve erkekler dünyasında yer edinmeye çalışı-

yordum. Ve ediniyordum da. Erkek dostlarım çoğunlukta idi. Ama bir şeylerin pek doğru olmadığını seziyordum da. Kitabı okuyan birkaç kadın arkadaşla, ürkekçe ama meraklı bir şekilde konuşmaya başlamıştık kadınlık durumumuzu, fakat sezgilerimizden ikna edici bir analize ulaşamıyorduk. *İkinci Cins'i* tam da anlamamıştık sanıyorum, erken okumuştuk.

O zamanlar o çevrelerde “emansipe kadın”, “kişilikli kadın” olmak önemliydi. Ben böyle bir kadın olduğumu düşünüyordum. Yalnızca “cinsel özgürlük”le problemim vardı. O yıllar Batı gençliğinin önemli parolalarından biri olan cinsel özgürlük mücadelesi bizleri de etkiliyordu doğal olarak. Ama bu cinsel özgürlüğün nasıl kullanılacağı konusunda erkeklerle çelişkiye düşüyordum.

Kiminle birlikte olacağımı kendim seçmek ve bu birlikte bedeni nasıl kullanacağıma kendim karar vermek istiyordum. O kahve ve pastane sohbetlerinden sonra, sıkça kendimizi Beyoğlu meyhanelerinde bulurduk. Meyhane akşamlarının sonunda kimin kiminle nereye gideceği, kızların yaşamında sıkıntılar yaratıyordu. Erkekler, cinsel özgürlüğü kızları kolayca ikna etmenin aracı olarak kullanıyordu tabii. Ben kendisiyle birlikte olmayı reddettiğim bir aydın erkek arkadaşımın “Osmanlı olmakta direndiğim” suçlamasına maruz kalmıştım uzun bir zaman. Sıkıntılıydım. Ama evlenmeden önce kızlık zarından kurtulmaya da kararlıydım ve beni böyle kabul edecek bir erkekle evlenecektim! Başardım da. 1966'da bu koşullarda evlendim. Bu benim ilk devrimimdi!

O dönemin aydın erkeklerinde hep bir “güçlü kadın”la birlikte olma özlemi ve idealizmi vardı. Sosyalist erkekler buna bir de “devrimci kadın” özlemi kattı. Hem devrimci hem de özgür kadınlar olacaktık artık! Devrimci kadın olmak, “kadınlığı” törpülemek, erkekler gibi giyinip davranmak, “duygusal olmamak” gibi açıkça adı konmayan koşullar içeriyordu. Öğrenci hareketinin parkalı, postallı genç kızlarını hatırlayın. Ama

cinsiyete dayalı iş bölümüne kimsenin itirazı yoktu! Örneğin bizim evimizde, evin sorumluluğu bana aitti, ama eşim bana “yardım” ediyordu ve bununla puan topluyordu! Ben ev işlerine “yardım” eden bir erkekle evlenmekten mutluydum!

Fuat, sosyalizme benden önce varmıştı. İlk sosyalist eğitimi AKEL’de almıştı. Erkeklerle kadınların eşit olacağı bir toplum hayalinde birleşiyorduk. O, Sovyetler’de bu işin çözüldüğüne inanıyordu ve ben de ona inanıyordum! Sovyet kadını dünyanın en çok eğitilmiş ve iş hayatında aktif kadınıydı. Ama ev işlerini kimin omuzladığını, çocuklar hastalandığında evde kimin kaldığını, onları yuvalara götürüp getirenin kim olduğunu ve bunların neden böyle olduğunu anlamam için benim biraz daha zamana ihtiyacım vardı ve sıkıntılarımla adını koymak için feminizmi bulmam gerekecekti. Genel olarak kadınların kurtuluşunu düşlemekten kendi “kadınlık durumu” mu sorgulamaya giden yolu kat etmek epey zaman alacaktı.

Artık sosyalist hareketin içindeydim. Bu gelişme, Türkiye’nin içinde bulunduğu ortamın bir sonucuydu. Tek bir kişi ya da örgüt etkilemedi beni. Sosyalizme doğru evrildim ben! 1967’de Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile tanışmıştık. O yıllarda bir arkadaşım bizi Kıvılcımlı hareketinin efsanevi sendikacısı İsmet Demir’le tanıştırmıştı. O da bizi Kıvılcımlı’ya götürdü ve “hocam sana iki tane altın gibi çocuk getirdim,” dedi. Bizim daha sonraki politik ve özel hayatımızı belirleyecek olan bu karşılaşma böyle gerçekleşti. Kıvılcımlı, iki inançlı ve yetenekli genci kazanmaktan son derece memnundu. Kendimi, sınırlarını benim çizmediğim bir iş bölümünün içinde bulmam için çok zaman geçmedi. Fuat, Kıvılcımlı’nın asistanı oldu ve ben de ev işleriyle aile ekonomisini üstlendim! Bu nitelikte bir iş bölümüne tabi olmakta yalnız değildim tabii. Sol harekette, o dönemde ve daha sonraki dönemlerde kadınların ortak yazgısı hep bu olmadı mı?

Türkiye'deki devrimci örgüt deneyimim Kıvılcımlı çevresinde geçmiştir. Orta yaşlı erkeklerin çoğunlukta olduğu, kadını az bir çevreydi. O zamanlar bundan rahatsız olduğumu hatırlamıyorum. Ben kendi adıma yeterli ilgiyi ve takdiri topluyordum ve bundan şikâyetçi değildim. Proleter bir aileden gelmesem de Kıvılcımlı'nın "proleter kızı"ydım! Zaman zaman, omuzlarıma yüklenmiş ağır yükün altında bunaldığımı çok iyi hatırlıyorum. Sekiz saatlik iş gününün dışında devrimci hareketin görevleri, evimizin işleri... Koşturup duruyordum!

1968 yılıydı sanıyorum, Kıvılcımlı çevresinin kitle örgütü olan İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneğinin ilk başkanı olmak gibi bir görevi de yüklendim. İPSD'nin Kıvılcımlı hareketinin legal çalışma alanı olarak kurulduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Kuruluşunda, emekli askerlerden solun neredeyse tüm kesimlerine kadar insanlar vardı. Bir cephe hareketi düşünülüyordu. O nedenle, kuruluş kongresi çok tartışmalı geçmişti. O tartışma ortamında Kıvılcımlı'nın başkanlığa seçilmesi mümkün olmadığından ben kendimi başkan buldum, Kıvılcımlı'nın önerisiyle!

Bir kitle örgütü olmasına rağmen bu örgütte de kadın sayısı azdı. O dönemin devrimci hareketinde kadın sayısı azdı zaten. Bir yanda, daha önceki TKP döneminin kadınları vardı bizim ablalarımız olan ve onlar çeşitli gruplaşmalar içindeydi. Öte yandan yükselen devrimci gençlik hareketi içinde örgütlenmeye başlayan genç kızlar vardı. Kadın sorunu hiçbir şekilde gündemde değildi.

İPSD içindeki deneyimim oldukça ilginçtir. Örgüt çok çeşitli çevrelerden gelen iddialı, orta yaşlı erkekler topluluğuydu ve içinde o zamanki sol tartışmalar ve gruplaşmalar nedeniyle sürekli gerginlikler, çelişkiler ve tartışmalar yaşanıyordu.

21 kişilik yönetimde başkanlık görevi de benimdi. Epey zorlandığımı hatırlıyorum. 1968'in sonlarına doğru İPSD'nin "Ekmek ve İş Mitingi" yapılmıştı. On binlerce yoksul halkın,

işsizlerin katıldığı ve Dev-Genç'in pek yüz vermediği başarılı bir mitingdi. Yürüyüşün sonunda Beyazıt Meydanında, hayatımın halk yığınlarına karşı ilk konuşmasını yapmıştım. Yanımda Kıvılcımlı, onun yazdığı metni okumuştum. Konuşmanın sonunda basın ilgisini biraz ortalığı karıştırmıştı. Gazeteciler, doğal olarak konuşmayı yapan benimle konuşmak istiyor, ama Kıvılcımlı onların muhatabı olmak istiyordu. Durumu idare etmeyi başardım sonunda. O zamanlar devrimci harekette, "büyüklerin yanında ve gölgesinde" olmanın bedeli böyleydi.

O dönemde sol hareketin bir "kadın sorunu" yoktu ama Kıvılcımlı kadın sorununu problematize etmiştir. Hareketin kadına bakışını onun görüşleri belirlediği için, burada Kıvılcımlı'da kadın sorununun ele alınışına yakından bakmakta yarar var.

Kıvılcımlı'nın konuya yaklaşımı, klasik Marksist metinlerdeki yaklaşım ve terminolojilerden büyük farklılıklar göstermiyor ama Türkiye'nin özgüllüğüne, yerelliğe ve yerliliğe aşırı vurgu yapıyor ve özellikle kırsal kesimin ezilen yoksul kadınlarını öne çıkaran bir strateji kuruyor. Onları devrime katmak istiyor. Marks'ın, sosyal devrimlerde kadını dışı maya saymasını sık sık tekrarladı.

Henüz *Kadın Sosyal Sınıfımız* adlı incelemesi basılmamıştı. Ben kadın konusuna ilgisini keşfettikten sonra, o 12 Mart dönemi öncesinin hareketli günlerinde sık sık konuya dönüp, özel sohbetlerde tartışmak istediğimi hatırlıyorum. Sözü geçen incelemesinin o yıllarda, konu hiç de aktüel değilken baskıya hazırlanması, bu sohbetlerdeki ısrarlarım nedeniyledir.

Yazıyı ilk kez okuduğumda (1971 başları) epey heyecanlandığımı hatırlıyorum. Ülkenin kültürel özelliğinin kadınlar üzerinde baskı aracı olduğunu söylüyor ve kadınları sınıf olarak görüyordu! Bu bana o zaman için yeni ve önemli gelmişti.

Benim, Beauvoir'ın birazcık kapı açtığı kadın sorununa ilgim, o yılların hareketli ortamında ikinci plana kaysa da yeniden bir canlanma dönemine girmişti. Kıvılcımlı ile tartışırken, sezgiler halinde bazı sorunlara değinebiliyordum. Devrimin kadınların kurtuluşu için somut olarak nasıl bir garanti oluşturacağını irdelemek istiyordum. Engels'i okumuştum. Kadınlar toplumsal üretime katılınca "ev işlerini" kim yapacak diye sormuştum bir gün. Devrimden sonra ev işleri de kamusallaşacaktı! O kamusallaşan işlerde kimlerin çalışacağını sormayı Batılı kadınlardan öğrenecektim çok sonraları. Ama burada Kıvılcımlı'nın çok da kafa yormadığını anlamıştım.

Gerçi ben de henüz kadınların farklı bir baskı altında olduklarını kabul etmekten öteye gidememiştim. Çözümü henüz, Clara Zetkin, Marks, Engels, Lenin'in çözümlemelerinde arıyordum. Alexandra Kollontay'ı hiç duymamıştım. Çok zamanım da olmadı bu sorunla ilgilenmeye o yıllarda. Bu ilgiyi besleyecek bir hareket de yoktu. O yıllarda yurt dışındaki feminist hareketi izleyecek olanağım da yoktu. Zaten Batıda feminist hareket de bir nüve halindeydi. Orada da 68 yaşanıyordu daha. 74'lerde hızlanan ikinci dalga feminist hareketin öncüleri, sol hareket içinde düş kırıklığına uğrayan kadınlar olmuştur. 1972'de yurt dışına çıktıktan sonra tanıştım ben feminist hareketle. Bu bile epey zaman almıştır. Dilini bilmediğim ülkelerde, yeni bir yaşam kurarken, üstelik sırtımızdaki Türkiye sosyalizmi kamburuyla boğuşurken, kadın hareketi gene ikinci plandaydı. Ama ben onu bulmasam da er ya da geç onun beni bulması kaçınılmazdı.

Kıvılcımlı'nın *Kadın Sosyal Sınıfımız'a* yeniden dönmem ve metni yeni bilgiler ve deneylerimin ışığında yeniden değerlendirebilmem için yılların geçmesi gerekecekti. 2001 yılında Kıvılcımlı'nın 30. ölüm yıldönümü nedeniyle yapılan sempozyum için hazırladığım bir yazıda, içinden geldiğim geleneği çok etkilemiş ve hâlâ da etkileyen bu metinle epey cebelleşmek zorunda kalmıştım.

Kıvılcımlı, bu metni, 1968 gibi kaleme alıyor ama 1971 başlarında tamamlıyor. Metin hâlâ, o yılların Türk soluna hâkim olan klasik Marksist yaklaşımlara yeni ve ileri sayılabilecek açılımlar yapma özelliğini koruyor bence. Ama feminist yaklaşım ve çözümlemelerin de gerisinde kaldığı bir gerçek. “Kadın sosyal sınıfımızın kurtuluşu için ne yapmalı?” sorusunu soruyor Kıvılcımlı. Dikkat edilirse, feminizmden habersiz, Türk Solu’nu daha sonra epey meşgul edecek olan “kadınların kurtuluşu” kavramını kullanıyor. Bu kavramı kullanmanın bizatihi kendisi, klasik Marksist yaklaşımdan daha ileri bir adımı ifade ediyor ama bu kurtuluş için ileri sürdüğü tezler, feminist yaklaşımın konuyla ilgili tezleriyle çelişiyor. Kültürel, yerel özelliklere yaptığı aşırı vurgu, erkek egemenliği faktörünü gölgeliyor. Kadınların ezilişini geri üretim ilişkileriyle ve kültürle açıklıyor. Bu, klasik Marksist tahlilin ötesinde bir şey değil. Ayrıca kadınları bir sınıf olarak nitelendirmek suretiyle tüm kadınların aynı sömürü biçimine maruz kaldığını söylemiş oluyor ki bu bir Marksist için çok problemli. Belki kadınların, en fazlasından her sınıfın en alt kademesini oluşturduğunu iddia edilebilir.

Kıvılcımlı Fransızca ve Almanca konuşamasa da bu iki dilde kitap okuyabiliyordu. Dilleri hapishanede öğrendiğini unutmayalım. Ama o yıllarda Batıdaki feminist hareketi izlediğini gösteren bir belirti yok. Kütüphanesinde hiç böyle bir yayın görmedim. Ben Kıvılcımlı’nın kadın hareketiyle ilgili olduğunu da düşünmüyorum zaten. O, kendi devrim stratejisi içinde, büyük bir potansiyel olarak gördüğü kadınları devrime kazanmanın yollarını arıyordu.

Sempozyuma sunduğum yazıda “Kıvılcımlı’nın kendi kuşağı Marksistlerle kıyaslandığında, Türkiye’ye ilişkin tarih ve toplum çözümlemeleri içinde, kadınların durumuna özel bir yer vermesi ve kadın ezilişinin çok boyutlu mekanizmalarıyla ilgili, bugün feminizmin tespitlerine yaklaşan tespitler yapmasının

hakkını vermek gerekir,” diye yazmış, “fakat sorunun nedenleri ve çözümü konusunda, klasik Marksist terminolojiden ayrılmadığının da altını çizmek gerekir,” diyerek bitirmişim. Bu yazıda, amacım tabii ki Kıvılcımlı’yı tartışmak değil. Konu, içinden geldiğim geleneği gözden geçirmek olunca, bu metinle hesaplaşmamı anlatmam kaçınılmazdı.

1972 yılından beri yurt dışında yaşıyorum. 1974’te İsveç’e yerleştiğimde ikinci dalga feminist hareket başlamıştı. Feministler kadın hareketini başlı başına ve bağımsız bir mücadele alanı olarak görüyorlardı. “Özel olan politiktir” diyorlardı. Cinsler arası egemenlik ilişkisinden söz ediyorlardı. Bunlar benim için çok yeni kavramlar oldu.

İlk yıllar uzaktan izlemekle sınırlı kaldım. Ama artık kaçınılmazdı, feminizmle buluşacaktım. Hızla feminist literatürü okumaya başladım. Yıllarca beni bunaltan ve yıpratın şeylerin izahını bulmayı büyük bir aydınlanma ve özgürlük olarak yaşadım. Feminizmin kadın ezilmişliğine ilişkin çözümlemeleri kendi yaşamımdaki tıkanıkları da açıklamıştı. Evliliğimi bir ayak bağı, gelişmemin önünde engel olarak yaşadığım zamanlar olmuştur. Kocamı çok sevdiğim için bu duyguyu anlamakta zorluk çekerdim. Aşkın egemenlik ilişkilerini aşmaya yetmediğini bana feminizm öğretti!

Bugün artık, feminist analizi ciddiye almayan bir Marksizmi benim de ciddiye alamadığımı söyleyebiliyorum.

Stockholm, Eylül 2011

15-16 HAZİRAN OLAYLARINDA TUTUKLANIŞIM

Bakırköy’de, 15-16 Haziran olayları mitinginde tutuklanmıştım. Sana Yağı işçileri DİSK’in çağrısına uymuş ve Bakırköy’de bir miting yapmıştı. Ben de katılmıştım. Mitingde bir ara bir kargaşa çıkmış ve polis önüne geleni toplamıştı. Ben de onların arasındaydım. Birkaç hafta Selimiye Kışlası’nda kaldıktan sonra İstanbul Maltepe Cezaevi’ne gönderildim.

DİSK’in belli başlı liderleri de oradaydı. Benim adım, İPSD ve Kıvılcımlı’ya bağlandığı için DİSK’le bir bağlantı var mı diye araştırmışlardı sanıyorum ama en azından şahsen benim böyle bir bağlantım yoktu! Kıvılcımlı’nın bağlantılarını ise bilemezdim. Ben çoğu kere Kıvılcımlı ile ilişkilendirilerek tutuklanmışımdır. Yoksa gençlik hareketinde değildim, o dönemin silahlı eylemlerine de katılmamıştım. Ama her tutuklanışında bir Kıvılcımlı hesabı vermişimdir. Gerçi gecekondü mahallelerdeki çalışmalarım gözden kaçmamıştı ama 15-16 Haziran mitinglerine sadece katılmıştım. Bir şey çıkaramıyorlardı. Garip bir biçimde olayların düzenleyicileri arasında olmakla suçlanıyordum.

İstanbul Maltepe Cezaevi de ilginç bir deneyimdir benim için. Orada kaldığım üç-dört ay içinde başka kadın tutuklu yoktu. Ayrı bir kadınlar koğuşu da yoktu. Benim orada kaldığım dönemde, hapishane henüz bu kadar tutukluyu barındırmaya hazır da değildi. Bir kargaşa vardı. Ben ayrı bir odada kalıyordum ama diğer erkek tutuklularla birlikte aynı yemekhanede yemek yiyordum.

Kemal Türkler'den başkasının adını hatırlamadığım DİSK yönetimi de oradaydı. Gözlemlediğim kadarıyla, biraz içine kapalı bir grup olarak davranıyor, yemekhanede hep kendi aralarında konuşuyor ve birlikte yemek yiyorlardı. Havalandırmada işçilerle kaynaşmıyorlardı. Beni de aralarına almışlardı ilk başlarda ama konuştuklarımız havadan sudan şeyler olurdu. Bir süre sonra ben bu hiyerarşiden sıkılmış ve onların masasından ayrılıp işçilerle yemek yemeğe ve aralarında oturup sohbet etmeye başlamıştım. İşçi sınıfına bu kadar yakın olduğum ve onları yakından tanıdığım bir başka dönem ve olanak da olmadı!

Zeytinburnu çalışmaları sırasında çok kez işçi aileleriyle birlikte olmuştum ama işçi sınıfıyla hapishanede tanışmıştım! Onlarla konuşmuş, hayatımı uğurlarına feda ettiğim bu insanları anlamaya ve öğrenmeye çalışmıştım. Orada gerçekten son derece bilinçli ve bilgili gerçek işçi liderleriyle tanıştım. Birkaç ay sonra serbest bırakıldım. Bu, benim ilk tutuklanışım ve ilk hapishane deneyimimdir.

Doktor 15-16 Haziran mitinglerine katılmamı çok eleştirmiş, hatta beni azarlamıştı. O zamanlar pek bir anlam verememişim bu eleştiriye. Doktor 16 Haziran'dan heyecanlanmadı mı acaba, diye düşündüğüm olmuştur. Fakat gerçek sanırım başka bir yerdeydi. *Oportünizm Nedir?* adlı kitabının önsözünde şöyle yazıyor:

"Türkiye İşçi Sınıfı hepimizden er davrandı. Kılıcını ortaya attı. Her türlü 'Devrimci' aydın gevezeliğine en kestirmeden keskin karşılığını bir vuruşta verdi. Artık sözün yeri kaldı mı?"

Kıvılcımlı bana ve Fuat'a, artarda kitapların çıktığı o dönemde kendisine yardım etme görevi biçmişti. Muhtemelen bu görevi aksatacak her şeyi, Türkiye işçi sınıfının en şanlı eylemine katılmak da olsa uygun bulmamıştı.

Kıvılcımlı'nın bize biçtiği roller bununla sınırlı değildi. Örneğin Fuat'a *Aydınlık* dergisiyle ilgili olarak bundan daha ilginç bir görev vermişti: İstanbul temsilciliği.

Sosyalist *Aydınlık* dergisi sol harekette çok yoğun olayların yaşandığı ve çok canlı tartışmaların sürdüğü 1968 yılının Kasım ayında, MDD hareketinin yayın organı olarak yayına başlamış bir dergiydi. Bu dergide Kıvılcımlı da birçok önemli makalesini yayımlamıştı. Kıvılcımlı, Fuat Fegan'ı işte bu derginin İstanbul temsilcisi olarak görevlendirmişti.

1970 yılında 15. sayıdan itibaren dergiyi çıkaranlar arasında bir ayrışma yaşandı ve ortaya iki tane *Aydınlık* dergisi çıktı. Bunlardan birincisi Cengiz Çandar'ın sorumluluğundaki *Proleter Devrimci Aydınlık* dergisiydi. *Beyaz Aydınlık* adıyla da anılan bu dergi Ocak 1971'e kadar varlığını sürdürmüştür. İkinci ise Vahap Erdoğan'ın sorumluluğundaki *Aydınlık Sosyalist Dergi*'dir. *Kırmızı Aydınlık* adıyla anılan bu dergi ise Mart 1971'e kadar yaşayabilmiştir. Kıvılcımlı bu ayrışmada, bugün bana ilginç gelen bir şekilde, daha sonra Maocu çizgiye sapacak olan *Proleter Devrimci Aydınlık*'tan yana bir tavır takındı ve Kıvılcımlı'nın isteği üzerine Fuat, oradaki temsilcilik görevine devam etti.

Kıvılcımlı'nın bu tavrını derginin künyesinden de izleyebiliriz. Ayrışmanın gerçekleştiği 15. sayıda iki derginin künyesinde de İstanbul temsilcisi olarak Fuat Fegan'ın adı yazılıdır. Fakat *Kırmızı Aydınlık* 16. sayısında Fuat'ın adını künyeden çıkarmıştır. Buna karşılık *Beyaz Aydınlık*'ta Fuat'ın adı üç sayı daha İstanbul temsilcisi olarak yazılmaya devam edilmiştir. Fuat'ın adı bu dergiden Mayıs 1970 sayısından itibaren çıkarılmış görünüyor. Sanıyorum o sayı, *Beyaz Aydınlık*'ın Maocu çizgisinin iyice belirginleştiği sayıdır. Öyle anlaşıyor ki Kıvılcımlı bu görüntü ortaya çıktıktan sonra *Beyaz Aydınlık*'ta yazmayı uygun görmemiş. Ama o zamana kadar iki dergiye de yazı vermiştir. Bir seminerde kendisine yöneltilen "her iki

dergiye de yazı veriyorsunuz, bunu nasıl açıklarsınız?” sorusunu “ben olanak bulduğum her platformda yazılarımı yayınlıyorum. Benim için önemli olan yazıların yayımlanmasıdır,” şeklinde cevaplamıştır. Kıvılcımlı burada muhtemelen kendi bağımsız tavrını vurgulamak istemiştir. Fakat onun bu tavrı, Fuat Fegan’a Maocu bir dergide temsilcilik gibi, Fuat’ın düşünceleriyle pek bağdaşmayan garip bir görev verilmesiyle neticelenmiştir. Nitekim Fuat o günlerin tartışma ortamında, *Beyaz Aydınlık*’ta İstanbul temsilciliğini sürdürmesinin çok sıkıntısını çekmiştir.

KIVILCIMLI'NIN AŞKI

Devrimci hareketin bu yoğun yıllarında, Kıvılcımlı'nın kitap üstüne kitap çıkardığı, Fuat'ın gece gündüz onunla birlikte çalıştığı bu yıllarda, üçümüzün yaşamını yakından etkileyen bir kişisel trajedi yaşadık. Onu da anlatmam gerekiyor burada. Kıvılcımlı'nın bana olan aşkını!

Sanırım 1968 yılı başlarıydı. Yani Kıvılcımlı'yı tanıdıktan aşağı yukarı bir yıl sonra. O sıra yanlış hatırlamıyorsam kansızlık nedeniyle Doktor beni tedavi ediyordu. Haftada bir gün Çağaloğlu'ndaki yazıhanesinde bana iğne yapıyordu. Hazır oradayken, biraz sohbet ediyor ve güncel olayları tartışıyorduk. Ben bazen okuduğum kitaplarda ya da makalelerde taktığı konuları soruyor, onun fikrini alıyordum. Ayrıca İPSD başkanı olarak da konuşacağım konular oluyordu. İlgiyle beni izlediğini seziyordum ama daha sonra başımıza gelecekleri aklımın ucundan bile geçiremezdim.

Kıvılcımlı bana "proleter kızım" der ve benimle geçirdiği o dakikaları sanki bir dinlenme olarak, zevkle geçirdiğini söylerdi.

Gene böyle bir ziyaretimde, ben ayakta duruyordum, Doktor da arkadan kalçamdan iğne yapıyordu. Ansızın titreyerek arkamdan bana sarıldı.

Ben fenalaştı diye düşündüğüm için onu bir sandalyeye oturtmaya çalıştım. Bir yandan da telaşlanarak, "neyiniz var Doktor Bey, ambulans çağırayım mı?" diyordum.

“Telaşlanma çocuğum, hasta değilim. Artık saklayamıyorum, saklamak da istemiyorum. Artık itiraf edeceğim. Ben sizi seviyorum çocuğum!” dedi!

Dehşete kapıldım, ne yapacağımı şaşırdım, bir sandalyeye oturdum ve “ama Doktor Bey, böyle bir şey nasıl olur? Beni onurlandırdınız, çok teşekkür ederim ama aramızda bir şey olması mümkün değil. Ben yeni evliyim, eşimi de seviyorum. Ne olacak şimdi?” gibi bir şeyler geveledim.

Şaşkınlığım son kertedeydi. Doktor da karşımdaki sandalyeye yığılmış vaziyette oturuyordu. Birbirimize bakıyorduk.

“Epeydir sizi nasıl izlediğimi fark etmiyor musunuz? Size bakarken nasıl eridiğimi hissetmiyor musunuz?” dedi. Ciddi konuşurken siz derdi bana.

Olayın ciddiyetinden çok korktum doğrusu. Oradan nasıl kaçtığımı hatırlamıyorum. Doğru Fuat’a koştum, olayı anlat-tım ve ona, sonradan kendimi hiç affetmeyeceğim bir görev yükledim. Fuat’tan Doktor’la konuşmasını ve bu meseleyi unutmamız gerektiğini söylemesini istedim! Fuat’ı nasıl zor bir duruma sokmuştum ama o zaman bunu, mümkün tek çare olarak görmüştüm.

Fuat’ı bu işin dışında tutmak olası mıydı? Olay benimle Kıvılcımlı arasında bir ilişki biçiminde gelişseydi, evet. Ona Kıvılcımlı’yı sevdiğimi söyler, hayatından çıkardım. Ama tek yanlı bir olaydı bu ve bu yükü yalnız kaldırmak istememiştim. İkimiz de o yıllarda aşkın özgür olmasını savunuyorduk ve hatta kişinin aynı anda birden fazla insanı sevebileceğini bile söylüyorduk. Bazı bağnazlıkları aşmış olduğumuzu düşünür-dük. Nitekim Fuat da “senin gönlün zengindir. Kıvılcımlı 70 yaşında ve hasta. Yani bu platonik bir aşktan öteye geçemez. Biraz hoşgörülü olamaz mısın?” diyebilmiştir.

Bugün, o günlere döndüğümde Fuat’ın nasıl bir yük altın-da kaldığını anlayabiliyorum. Bir yandan devrimci hareket, görevlerimiz var. Diğer yandan söz konusu insan liderimiz.

Üstelik prostat kanserine yakalanmış bir hasta. Zamanı kısıtlı önündeki devasa işler için. Yalnız Fuat değil tabii, ben de ağır bir yük altında olduğumu hissediyordum. Zorladım Fuat'ı Kıvılcımlı ile konuşmaya.

Gidip konuştu çaresiz. Kim bilir nasıl bir sıkıntıyla yaptı bu konuşmayı?

Kıvılcımlı sakın bir sesle, “unutalım bu meseleyi, işimize bakalım,” demiş.

Gerçekten de bir süre Kıvılcımlı bana mesafeli durdu. Birlikte çalışmalarımıza biraz tedirgin bir biçimde devam ettik. Yüzünde hep hüznünlü bir ifade olurdu ve bana kaçamak bakışlarını yakalardım. Çok üzülürdüm tabii. Bazen ondan, onu mutlu edecek bir şeyleri sakınıyorum düşüncesiyle suçluluk duygusuna bile kapılırdım, garip bir biçimde. Bir gün, “neden Fuat Bey'i karıştırdınız bu işe?” diye sordu. En yakın çalışma arkadaşının karısına ilgi duyan bir insan konumundaydı. Üstelik devrimci harekette bu gibi şeyler tabuydu ve Fuat'ın sükûnetini anlayamıyordu.

Kıvılcımlı, “neden bu işe kocanı karıştırdın” derken, kendisinin ve neslinin erkeklerinin kadın ve aşk anlayışını da ifade ediyordu aslında. Ben yoktum bu ilişkide. Olmam da gerekmiyordu ona göre. Benim duygularım ve isteklerim önemli değildi. O beni seviyordu ve benim ona istediği karşılığı vermekten başka seçeneğim yoktu. Aslında kadını ve aşkı idealize eden bir yanı da vardır Kıvılcımlı'nın. Marks'ın, karısı Jenny'e olan aşkını anlatırdı. *Karl Marks'ın Özel Dünyası* adlı kitabında bu aşkı neredeyse gıptayla, idealize ederek yazar. Marks'ın kadınlara saygısını yüceltirdi. Bana göre, kadın meselesine ilgisinde, Marks'ın “kadınlar devrimin dışı mayasıdır” sözleri etkenlerden biridir.

Ben Marks'ın nasıl bir patriyark olduğunu kadın hareketinin metinlerinden okuyacaktım daha sonraları, İsveç'te. Kıvılcımlı, Marks ailesinin sadık yardımcısı Helen'in Marks'tan bir

çocuk doğurduğunu biliyor olabilir mi? Marks'ın Helen'e saygısını ve ona nasıl eşiti gibi davrandığını, onların satranç partilerini övgüyle anlatır *Karl Marks'ın Özel Dünyası*'nda.

1970'e bu trajediyle girdik. Ülke hızla 12 Mart'a doğru gidiyordu. Olaylar hızlanmıştı. Gençlik hareketi doruklardaydı. Tam bu sırada, 2 Nisan 1970'de Kıvılcımlı prostat ameliyatı geçirdi ve bu, bizim özel hayatımızda da bazı değişikliklere sebep oldu.

Kıvılcımlı, Göztepe'de tren istasyonuna yakın Tütüncü Mehmet Efendi Sokağı 95 numarada bulunan yazıhanesinden taşınmak zorundaydı. Biz ise uzak bir semtte, Küçükçekmece'de oturuyorduk. Fuat'ın her gün Kıvılcımlı'nın yazıhanesine gidip gelmesi çok zaman alıyordu. Bu sıkıntıyı aşmak için güçlerimizi birleştirmeye karar verdik. Böylece Kıvılcımlı'nın Göztepe Gülistan Sokak'taki evinden yürüyerek gidip gelinebilecek mesafede bir daire tuttuk birlikte. Caddebostan Beyaz Akasya Sokak, Lale Apartmanı, daire 1 adresli bu daire, Kıvılcımlı'nın son yazıhanesinin de adresidir.

Yeni meskenimizin bir odası Doktor'un muayenesi, yazıhanesi olarak ayrılacaktı. Ben biraz huzursuz olmuştum bu fikirden ama Doktor'un sağlık durumuna ilaveten ben çalıştığım için akşamları eve döndüğümde onun yazıhanesinde olmayacağını düşünerek kendimi sakinleştirmeye çalışıyordum.

Ama hiç de düşündüğüm gibi olmadı. Doktor akşamları genellikle bir bahane buluyor ve benim eve dönmemi bekliyordu. "Sabahları geldiğimde holde gördüğüm kırmızı terliklerin senin evde olmadığını söylüyor, akşama kadar seni bekliyorum," diyordu.

Ben gelir gelmez de bir ıhlamur yapıp birlikte bir süre sohbet etmeyi bir rutin haline getirmiştik. Bu ıhlamurlu sohbetlere bazen Fuat da katılırdı. O zaman günlük politika konuşurduk, ya da Doktor bir anısını anlatır, ben not ederdim.

Hatta bir seferinde, o zamana kadar hayatında ilk kez TKP'nin önerisiyle Suriye'den yurt dışına çıkmış olduğunun hikâyesini anlatmış, ben de yazmıştım. Bu notları sürdürecektik ama zaman yetmedi. Anılarla ilgili o kısa kayıtlar da diğer belgelerle birlikte Amsterdam'daki arşivdedir.

Ama o sohbetlerin konusu genellikle ikimizin ilişkiydi. Fuat'a verdiği sözü unutmuştu Kıvılcımlı. O Sohbetler "proleter kızına" ilanı aşklarla, övgülerle başlar, hayatının son döneminde başına gelen bu aşktan duyduğu mutluluk dile getirilerek biterdi.

Masada karşılıklı oturmaya ve yanına yaklaşmamaya özen gösteriyordum. Ama o pek rahat durmuyordu. Her fırsatta bana dokunmak ve elimi tutmak istiyordu. Ben direndikçe ve kaçındıkça da üzülüyor, "beni kırıyorsunuz," diyordu!

İçinde bulunduğum bu klasik durum beni son derece mutsuz ediyordu. Kendimi baskı altında hissediyordum. O büyük lider, bense onun öğrencisiydim. Hasta ve yaşlıydı. Onun mutsuz olmasını istemiyordum. Ayrıca bu sohbetlerden çok zevk de alıyordum. Karışık duygular içindeydim.

Ona bu kadar yakın ve ilgisinin merkezinde olmaktan gizli bir zevk de alıyordum belki ama benim açımdan bir aşk değildi bu. Problem de buradaydı. Aramızdaki ilişkinin derin bir dostluk ilişkisi olmasını istiyordum. İki farklı nesilden insanın, bir kadınla bir erkeğin, bir hocayla öğrencinin karmaşık öğelerle örülü, derin ve anlamlı dostluğu. Buna sevda karışmasaydı ne iyi olacaktı benim açımdan.

Ama onun açısından bu sevgi, biraz da hayata bağlanma aracıydı o günlerde. Kanser hastasıydı ve Türkiye devrimci hareketinde ilk kez bu kadar ilgi görüyordu. Durmadan yazıyordu; gençlerle, işçilerle ilk kez yakın ilişkiler kuruyordu, bir gazete çıkarıyordu. Böyle bir dönemde, ona istediği yakınlığı gösteremediğim, benden beklediği yaşam iksirini ona veremediğim için vicdan azabı çektiğimi de hatırlıyorum. Üzülüyordum.

Bu sohbetlerin birinde aramızda şöyle bir konuşma geçtiğini hatırlıyorum. O günlerde gazetelerde Türkiye komünist hareketini önemli simalarından Fatma Yalçı'nın Bulgaristan'da öldüğüne dair bir haber okumuştum. Daha önce adını hiç duymamıştım Fatma Yalçı'nın. Türkiye komünist hareketinin önemli kadınlarından oluşu hemen dikkatimi çekmişti. Doktor'a sordum, kimdi bu kadın diye. Cevabı beni çok şaşırttı. "Bana âşıktı zavallı," dedi! Sesindeki olumsuz ton rahatsız etmişti beni, "fena mı? Size âşık olmuş işte," dedim. "Burjuvaydı," dedi. Donup kalmıştım! Benim neden "proleter kızım" olduğumu anladım hemen!

Bu vesileyle, sosyalizm tarihimizin bu unutulmuş ve unutturulmuş kadını Fatma Nudiye Yalçı ile Kıvılcımlı'nın hikâyesini anlatmak istiyorum. Bu, belki de Türk solunun Fatma Yalçı'ya olan vefasızlığını da biraz hafifletir.

Fatma Nudiye Yalçı burjuva bir aileden gelen, iyi eğitilmiş, birkaç yabancı dil bilen, zamanın aydın kadınlarından biridir. Marksizmi iyi bilen, çeviriler yapan, yazan, edebiyat ve sanatla uğraşan, aydın bir kadın. 1932 yılında yazar Nizamettin Nazif ile kısa süren bir evliliği var. Daha sonra, 1935-37 yılları arasında, yani Marksizm Bibliyoteği ve Emekçi Kütüphanesi yayınları döneminde Kıvılcımlı ile birlikte çalışır. Kendisinin yazdığı *Sosyete ve Teknik* adlı kitap da 1935 yılında Marksizm Bibliyoteği yayınları arasında çıkar. Kıvılcımlı'yla aralarında tam bir gönül ve dava beraberliği olduğuna kuşku yok. İlişkilerinin doruk noktası bu dönemdir. 1938 Donanma Davası'nda birlikte mahkûm olurlar. Bu davanın mahkûmları önce kısa bir süre Sultanahmet Cezaevi'nde kalırlar ve sonra çeşitli hapisanelere gönderilirler. Kıvılcımlı Çankırı Hapishanesi'ne gönderilirken Fatma Yalçı Sinop Cezaevi'ne gönderilir.

Daha önce yazdığım gibi, Kıvılcımlı ile Emine Hanım'ın mektuplaşmaları Sultanahmet Cezaevi'ndeyken başlar. Bu mektuplaşma devam ederken Fatma Yalçı ile Kıvılcımlı bir

süre Çankırı Hapishanesi'nde birlikte kalırlar. Bu beraberliğe ait elde bilgiler ve fotoğraflar vardır (Kıvılcımlı'nın fotoğraflarından oluşan albüm de diğer eserleriyle birlikte Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsünde bulunmaktadır.). Fakat Kıvılcımlı bu dönemde de Emine Hanım'la mektuplaşmayı sürdürür!¹⁰

Fatma Yalçı, 1948 yılında serbest bırakılır ve İstanbul'a döner. Doktorcu hareketin tanınmış isimlerinden Suat Şükrü Kundakçı, şöyle diyor: "Fatma Hanım gibi Emine Hanım da, hapisten çıkmasını bekliyordu Doktor'un."¹¹ 1950 yılında hapisten çıkan Kıvılcımlı, Emine Hanım'ı seçer ve 1954 yılında onunla evlenir.

Burada birbirinin devamı olarak doğan iki soru çıkıyor karşımıza. Birinci soru, Kıvılcımlı'nın neden kendi kafasıyla düşünen, özgür ve kendisine yoldaşlık ve dava arkadaşlığı yapmış Fatma Yalçı'yı değil de hiçbir zaman eşiti ve yoldaşı olmayan Emine Hanım'ı seçtiğidir. İkinci soru ise, sosyalizm tarihimizin en yetenekli kadınlarından biri olan Fatma Nudiye Yalçı'nın neden tarihten yavaş yavaş silindiği, unutulduğu ve unutturulduğudur.

2013 yılında İstanbul'da yapılan Kıvılcımlı Sempozyumuna sunduğu bildirisinde araştırmacı Hikmet Sarıoğlu bu soruları şöyle cevaplıyor:

"...zamanın Türkiye komünistleri, feminizmi bir bütün olarak burjuva ideolojisi olarak tanımlıyorlar, kadın sorununu sınıfsal bir çelişkinin bir türevi olarak görüyorlar, sorunu normatif/hukuksal bir kadın erkek eşitliğine indirgiyorlar ve bunun da sosyalizmle çözüleceğine inanıyorlardı. Kendi

10 Kemal'den Piraye'ye Mektuplar, Derleyen Yeşim Bilge, Yayına Hazırlaya: Handan Durgut, İthaki, 2017. (Ekim 1940'ta Çankırı'daki birlikteliğe ve yaşanmışlığa ilişkin mektuplar)

11 Suat Şükrü Kundakçı, *Bir Ömür, Bir Sohbet*. Yayına hazırlayan: Ersin Tosun, Tüstav Yayınları, 2005.

aralarındaki eşitlikçi ilişkiler de onlara yeterli geliyordu. ...keza, bedellerini göze alarak zamanına göre (Fatma Yalçı'nın) ortaya koyduğu bağımsız kişiliği ve yaşamı da aslında -bütün ileriliklerine karşın- geleneksel kadın erkek ilişkilerinden köklü kopuşma yaşamayan kadınlı erkekli komünist kadrolar için bile fazla cesurdu. Bu cesareti gösteremeyenlerin, gösterenlere tepkisini de hesaba katmak gerekir.”¹²

Dr. Hikmet Kıvılcımlı da başka bir dünyadan gelmiyordu. Temiz aile kızı, ekonomik bir güvence sağlayacak ve Kıvılcımlı'ya hizmetten başka bir hayatı olmayacak Emine Hanım'ı seçmek kolaydı.

Fatma Yalçı'nın sağlık nedeniyle Bulgaristan'a gönderildiğini söylemişti Kıvılcımlı. Suat Şükrü Kundakçı adı geçen kitapta, Kıvılcımlı ile birlikte, Fatma Yalçı'nın Boğaz'daki babadan kalma son arazisini satmasına nasıl yardımcı olduklarını anlatıyor. Sonra da kadını Bulgaristan'a göndermişler! Fatma Yalçı yıllarca Bulgaristan'da TKP Stalinizmiyle boğuşuyor, bir türlü gözlerine giremiyor. (Fatma Yalçı'nın Leipzig günleriyle ilgili Gün Benderli'nin Su Başında Durmuşuz ve Bulgaristan günleriyle ilgili Bilal Şen, Anılar kitaplarına bakılabilir). Bunda Kıvılcımlı'ya yakınlığı kadar, yeteneklerinin, özgür düşüncelerinin de rolü çoktur mutlaka.

Ama Fatma Yalçı'nın tam karşı kutbunda yer alan Emine Hanım da benzer bir kaderi paylaşmaktan kurtulamayacaktır. O da Kıvılcımlı'nın çalışmalarının arkasındaki emeği görünmeyen kadın konumundadır. Yani birincisinin aydın karakteri ve özgür kişiliği onun unut(tur)ulmasına yol açarken; diğerinin itaatkâr, sadık ve fedakâr olması, onu benzer bir akıbete uğratacaktır. Emin Karaca'nın *İnadın ve İnancın Adı: Dr. Hikmet Kıvılcımlı* adlı kitabında, Doktor'un yanında ve arkasındaki

12 Hikmet Sarioğlu, “ ‘Bütün Ömrünü Devrime Adamış’ Bir Komünist ve Vatan Partisi Üyesi Fatma Nudiye Yalçı -Sosyalist Mücadele Tarihinde Kadınların Görünmeyen Emeği” adlı bildirisi.

insanları sayarken Emine Hanım'ın adını anmaması bunun ifadesidir. Bütün bunlar, ancak Hikmet Sarioğlu'nun yazısında söz konusu ettiği "Erkek Akıl" ile açıklanabilir.

Aslında Kıvılcımlı'yla aynı daireyi paylaştığımız süre çok uzun değildir ama Ekim 1970'ten 12 Mart'a kadar olan bu süre bana o zamanlar ne uzun gelmişti. Kanserle boğuşan ve kendi deyimiyle "kan işeyen" Kıvılcımlı'yı sanki hayata bağlayan bir faktör olmuştum. Omuzlarımdaki ağırlığın altında eziliyordum. O ıhlamurlu sohbetlerin sonunda, çoğu zaman Doktor gittikten sonra Fuat'a sığınırıldım.

Ama Fuat da huzursuzdu. Kendimizi çaresiz hissediyorduk. Aslında Fuat'ın durumu daha da zordu. Lideri, dava arkadaşı, hayatını uğruna adadığı insan karısına âşık olmuştu! Ne yapacaktı Fuat? "Vay namussuz, sen benim karıma göz diktin," diyerek Kıvılcımlı ile yaptıkları işleri yarım mı bırakacaktı?

Birçok erkek bunu yapardı muhtemelen o günün sosyalist hareketinde. Ama Fuat'ın arka planı, aşk konusunda o zamana kadar savunduğu fikirler, dünya görüşü böyle davranmasına izin vermedi. Benden yana da bir kuşkusu yoktu. Beni savunmadığını düşünüyor ve bir şey yapamadığı için üzülüyordu. İkimiz de çok sıkıntılı bir dönem geçiriyorduk.

Fakat Doktor giderek beni Fuat'tan bile kıskanmaya başlamıştı. Bir akşamüstü evde, Fuat'la buluşup tiyatroya gidecektik sanırım, hazırlanıyordum. Birden Doktor çıktı geldi. O gün evinde çalışacağını söylemişti oysa. Benim süslendiğimi görünce meraklı bir sesle, "nereye gideceksiniz?" diye sordu.

Kendimi kontrol altında hissediyordum ve onurumun zedelendiğini düşünüyordum. Ertesi gün Fuat'a sormuş bir yolunu bularak, birlikte olup olmadığımızı kontrol etmiş yani.

Hafta sonları yazıhanesinde olmayacak diye bir anlaşmamız vardı ama artık geçerli değildi bu anlaşma. Bir bahane uydurup, Emine Hanım'ı da atlatarak bizim eve geliyordu. Böyle ani baskınların birinde bizi yatakta yakalamıştı da ne

çok utanmıştık. Çok huzursuzduk ama o 12 Mart öncesi dönemin hareketli siyasal ortamında, ikimiz de sorun çıkarmamakta sanki sessizce anlaşıştık!

Kısacası hepimiz açısından sıkıntılı bir dönemden geçiyorduk. İlginç olan, bu sıkıntılı dönemin aynı zamanda Kıvılcımlı'nın hapishane yılları dışındaki en verimli dönemi olmasıdır. Araştırmacı Ergun Aydınoglu bu dönemi şu sözlerle dile getiriyor:

*"Birkaç ay içinde teorik ve pratik müdahalesi son on yılda hiç görülmeyen düzeylere ulaşır... Ardı ardına kitap ve broşürler yayınlar."*¹³

Gerçekten de Kıvılcımlı'nın Türk solunu en fazla etkilediği dönem, bir yandan kanseriyle, bir yandan bana olan tutkusuyla, bir yandan da evindeki sorunlarla boğuştuğu bu dönemdir. Aydınoglu bu etkileri şöyle özetliyor:

*"Kıvılcımlı'nın, politik analizler ve pratik örgütlenme önerileriyle birlikte yürüttüğü bu bir yıllık teorik bombardıman yankısız kalmaz. Ama Türk solu, bir ortak tartışma dönemini artık kapatmak üzeredir. O nedenle de Kıvılcımlı'nın bu yoğun müdahaleleri, bütün olarak solun eğitilmesinden çok, genç kuşaktan yeni 'doktorcular'ın ortaya çıkışı anlamına gelir. MDD'den umudunu kaybetmiş ama öte yandan da gerillaya kalkışacak denli kendini yitirmemiş birçok genç, onun tezlerine ilgi göstermeye başlar. Böylelikle ortaya, 1974 sonrasında birkaç sekte bölünecek olan bir 'doktorculuk' akımı da çıkmaktadır."*¹⁴

Gerçekten de, 15-16 Haziran'ın da etkisiyle Doktor'un kitapları yeni kuşaklara ulaşmaya başlamıştı. İşçi sınıfının bu devasa çıkışı, bir bakıma Doktor'un tezlerinin doğrulanması anlamına da geliyordu.

13 Ergun Aydınoglu, *Türk Solu 1960-1971*, Belge Yayınları, s.162.

14 Age, s.163.

İKİ ÇUVAL

12 Mart'tan sonra ama sıkıyönetimden birkaç hafta önce, Fuat'la bir gece eve döndüğümüzde, içi Doktor'un el yazmaları ve yazarken kullandığı notlarla ve kitaplarla dolu iki çuval bulduk. Şaşırp kalmıştık. Hemen Doktor'u aradık, Emine Hanım evde olmadığını söyledi. Ertesi gün Kıvılcımlı'nın evini terk ettiğini öğrendik. Doktor'la ilk görüşmemizde çuvalları ne yapacağımızı sorduk, o da "koruyacaksınız!" dedi. İşte bu "iki çuval", Kıvılcımlı'dan sonra bizim hayatımızın en önemli amacı, kaygısı ve işi olmuştur. Hayatımız bu çuvalları korumak üzerine kurulmuştur adeta yıllarca. Onları çok sayıda sıkıyönetim baskınından ve bin bir çareyle korumak bana düşmüştü, yurt dışına çıkarıp yıllar sonra Hollanda'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsüne teslim etmek de.

Doktor'un, Yugoslavya'da ölüm döşeginde yatarken gerçekleşen Fuat'la 12 Mart'tan sonraki ilk buluşmalarında sorduğu ilk soru, çuvalların akıbeti oluyor. Başlarına bir şey gelmediğini öğrenince de çok memnun oluyor. Ve bir vasiyet olarak çuvalların yurt dışına çıkarılmasını istiyor. Olayla ilgili bazı yayınlarda, iki çuvalın benim ve Fuat'ın kararıyla yurt dışına çıkarıldığını okudum. Olay öyle değildir. O iki çuval Kıvılcımlı'nın ölüm döşegindeki isteği üzerine yurt dışına çıkarılmıştır. Ben bunu Fuat Fegan'dan böyle duydum.

Kıvılcımlı evini ve Emine Hanım'ı terk ettikten sonra, Ak-saray'da bir otele yerleşmiş. Bu olaya bizi karıştırmamıştı, o

yüzden detaylarını fazla bilemiyorum. Yazıhanesine de gelmiyordu artık. Emine Hanım'dan ayrılışıyla ilgili olarak, "artık bu esaretten kurtuldum," gibi bir şeyler söylediği anlatılır.

Ben bu sözlerle Emine Hanım'a haksızlık ettiğini düşünürüm. Emine Hanım, hiçbir takdir de görmeden, tüm hayatını ve olanaklarını Kıvılcımlı'ya hasretmiş bir kadındır. Belki yol-daşı, dava arkadaşı değildi. Doktor onda ihtiyacı olan entelektüel birlikteliği bulamamıştı ama onda güveneceği bir insan, barınacağı bir ev bulmuştu. Ayrıca Emine Hanım Kıvılcımlı'ya çok bağlı ve sadıktı ve bu haliyle tam da Kıvılcımlı'nın arkasındaki görünmez kadın emeğine bir örnek oluşturur.

Fakat Doktor böyle bir anlayışta olmasına rağmen, son dakikada Emine Hanım'ın hakkını vermekten de geri kalmamıştır. Kıvılcımlı, 12 Mart döneminde Türkiye'de kaçak yaşarken ve yurt dışındaki serüveninde anılarını yazmıştır. Bu anılar *Günlük Anılar* adı altında yayımlanmıştır.¹⁵ Bu anıların 7 Mayıs 1971 Cuma günkü bölümünde şöyle yazmış:

"Ara sıra Gülistan Sokak 12/10'a gidiyor aklım. Yatmıştır karakız elektriği yakmadan geniş divan yatağına. Belki telefon bekler."

Kanımca ona bir dostluk selamı göndermiştir. Aynı bölümde şöyle bir cümle de var: *"Ötede tabusu, Dinim kinimdir!"*

Bu cümledeki "Dinim kinimdir" tanımıyla kast ettiği kişi ise benim. Ben gerçekten Emine Hanım'ın tabusuydum Beni hem sever, hem de nefret ederdi. Ama o, doğal olarak Doktor'un yakınındaki herkesten, özellikle de kadınlardan hep nefret ederdi. Ayrıca Doktor'un bana ilgisini de sezgileriyle fark etmişti; ama ben Doktor'un da bir şeyler anlattığını tahmin ediyorum.

Birlikte olduğumuz zamanlarda sürekli Doktor'un bana bakışlarını ve davranışlarını izlerdi. Emine Hanım'ın, "Fuat Fegan'ın polis olduğunu ve Kıvılcımlı'ya yakın olmak için karısını yem olarak kullandığını" söylediğini duymuştum. Zaman zaman "acaba Kıvılcımlı da böyle düşünmüş müdür?" diye sormuşumdur kendi kendime. Kısacası, 12 Mart kapıya dayandığında böyle karmaşık ilişkiler ve duygular içindeydik. Bu karmaşık durumdan adeta 12 Mart kurtardı bizleri!

Doktor'un Yugoslavya'dan Fuat aracılığıyla Emine Hanım'a gönderdiği bir mektupta ince bir özeleştiri de vardır. Kıvılcımlı'nın 12 Mart öncesi dönemde, Emine Hanım'ı terk edip bir süre bir otelde yaşadığını anlatmıştım. "Özeleştiri"den kastım, o mektupta bir olay nedeniyle Emine Hanım'dan özür dilemesidir. Ayrıca ölmenden önce kitaplarının yayın hakkını Emine Hanım'a bırakmıştır ki, bu da bence bir gönül borcu karşılığıdır.

1970'in sonlarına doğru bir anı defteri tutmaya başlamıştım. Onunla sohbetlerimizde, bazen Fuat da olurdu, ona geçmişini anlattırırdık ve sonra ben defterime yazardım. Başka projelerim de vardı. Kadın sorunu çerçevesinde onunla röportaj yapmak istiyordum ama 12 Mart elvermedi buna. 18 Mart 1971 tarihinde bu deftere şunları yazmışım:

"Doktor 8 Ocak'ta ikici kez ameliyat oldu. Sonuç kötü. Korktuğumuz başımıza geldi: Kanser! Epey üzüntülü günler geçirdik. Gazetede ki arkadaşlar önce bir moral şaşkınlığına uğradılar. Sonra her şey eski rayına yeniden oturdu. Doktor 15-20 gün evinde yattıktan sonra hepimizi şaşırtarak ayağa kalktı. Görünüşte herhangi bir şey yok. Her gün işine geliyor. Birkaç hastasını muayene ediyor. Hatta konferans için Ankara ve İzmir'e bile gitti. Tek üzücü olay kanamanın bir türlü durdurulamamasıdır.

*Akşamları ben geldiğimde 15-20 dakika konuşuyoruz. Ara sıra şakalar yapar, günün yorgunluğunu atarız. Daha çok günlük politika ile ilgili birkaç söz... Bu defterden hafifçe bahsettim kendisine. Bana Gorki'nin Tolstoy hakkında yazdığı anıları okumamı salık verdi. 'Sen de benim Gorkim olacaksın, demek,' dedi. Gülüştük. Zamanımız olsa belki daha yararlı şeyler yapabilirdik.'*¹⁶

27 Mart 1971 tarihinde de şöyle bir not var:

"Havalar ısınıyor yavaş yavaş. Bugün keyifliydi Doktor. Sıhhati de fena değil. Kanseri ricat ediyor galiba. Akşama doğru Kırşehir Hapishanesi'nden anılar anlattı bize."

Bunları o dönemde ne durumda olduğumuzu anlatmak için aktarıyorum. Çünkü bir ay sonra hayatımızda çok şey değişmiş olacaktı. Zaten bu tarihten sonra Ekim ayına, yani cenazeye kadar defterime bir şey yazamamışım.

16 Bu Not Defteri, Amsterdam'da Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsünde Kivılcımlı Arşivi'ndedir.

KIVILCIMLI YURT DIŞINA IKARILİYOR

Not defterimdeki sessizliğe denk gelen dönemde Kıvılcımlı'yı pek görmedim. Bu Kıvılcımlı'nın evini terk ettiği dönemdir. Kendisini gördüğüm son gün 24 Nisan'dı. Fuat'la birlikte geldiler eve. Bütün gün Doktor'un kalabileceği bir ev aramıŐlar. Otelde yaşamak istemiyordu artık. Çok sıkıntılıydı. Radyodaki gelmekte olan sıkıyönetim haberlerini birlikte dinledik sessizce.

"Bu iş burada kalmaz," dedi Kıvılcımlı ve bir plan yapıldı. Kıvılcımlı yurt dışına çıkacaktı. Hem sağlık sorunu için hem de "Yukarıda, şu TKP meselesini konuşmak için".

Plan şuydu: Fuat hemen o gece Kıbrıs'a hareket edecek ve AKEL aracılığıyla Kıvılcımlı'nın Sovyetler Birliği'ne davetini sağlayacaktı. Bu tabii bir pasaport temini anlamına da geliyordu. Sonra bir yerlerde buluŐacaklar ve yurt dışına çıkacaklar. Fakat Fuat yıllarca Kıbrıs'a uğramamış, Denktas ve adamları onu Türkiye'deki solcu Kıbrıslı gençlerin lideri olarak görüyor ve takip ediyor. Ayrıca sınır dışı olayından sonra Fuat'ın Türkiye'de bulunuşu da illegal idi. Bu nedenle yurt dışına çıkabilmesi zor ve sakıncalıydı. Buna rağmen derhal Ankara'da okuyan kardeşi Ali Fegan'a telefon ettik. Onun arkadaşlarından birinin babasının yardımıyla Fuat'ın çıkışı sağlanacaktı. Hemen o gece yola ıktı Fuat. Otobüsle Ankara'ya gidecekti.

Fuat, Kıbrıs'ta o zamanlar AKEL'in Türk gurubunda görevli olan arkadaşı İbrahim Aziz'i buluyor. İbrahim Aziz'le 2012 yazında Magusa'da görüştüm. Bu buluŐmadan sonra yaşananları şöyle anlattı:

“Fuat’ı hemen bizzat Parti Sekreteri Ezekias Papaioannou ile görüştürdüm. Uzun uzun konuştular. Fuat Kıvılcımlı’nın Sovyetler Birliği’ne davet edilmesinin sağlanmasını istedi. Görüşme çok olumlu geçmesine rağmen sonuç olumlu olmadı.”

Kıvılcımlı’nın takipçisi çevrelerde Doktor’un yurt dışına nasıl çıktığı ya da çıkarıldığıyla ilgili çeşitli rivayetler ve yorumlar vardır. Bunların bazıları bilgi yetersizliğinin, diğerleri ise gruplar arasındaki veya bir grubun kendi içindeki çekişme ve rekabetlerin ürünüdür.

İkinci türden yorum ve rivayetlerde Kıvılcımlı’nın başına gelen trajik olayların sorumluluğu açıkça veya imalı bir şekilde birilerinin sırtına yıkılır ve bu kişi veya kişiler suçlanarak veya töhmet altında bırakılarak ideolojik, siyasi veya örgütsel bir üstünlük elde edilmeye çalışılır. Suçlananlar Kıvılcımlı’nın yakınındaki kişiler olabileceği gibi, başka bir örgütün mensupları da olabilir.

Bu tür suçlamalara özellikle sözlü tartışmalarda daha sık rastlanır. Fakat benzerlerine yazılı anlatımlarda da rastlamak mümkündür. Doktorcu Selahattin Okur’un yazdıkları konuyla ilgili bir fikir verebilir. S. Okur şunları söylüyor:

“Bu kararın verilmesinde Dr.un ne kadar rolü var bilmiyorum. Dr.un bu kararı tek başına aldığına da inanmıyorum. Dr.un bu konuda bir etkileyenin ve yönlendirenin olduğunu sanıyorum.

...Dr. O. Aksungur ve A. Camuşçuoğlu ile birlikte bir motorla Kıbrıs’a doğru yola çıkar... En güvendiği adamlardan biri (F. Fegan) kararlaştırmalarına rağmen, her nedense (!) Kıbrıs’ta Dr.u karşılayamaz. Oysa onun (F. Fegan’in) AKEL ile arası çok iyi, AKEL’in de Sovyetlerle ve Sovyet Komünist Partisi ile arası çok iyi idi. Buluşmuş olsalardı ‘Kardeş Komünist Partilerin’ ve ‘Sovyetler’in tavrını, belki de yolun başında en acı gerçekliği ile öğrenmiş olurlardı. Daha ileri gitmezler, bu dramatik yolculuğa son verirlerdi.”¹⁷

Kullanılan ünlem ve soru işaretlerinden anlıyoruz ki S. Okur, ömrünün son aylarında Kıvılcımlı'nın başına gelenlerden onun bazı yoldaşlarını sorumlu tutmaktadır. Dahası, Kıvılcımlı'nın başına gelenlerin bir komplonun ürünleri olduğunu ima etmektedir. Buna göre, birileri önce Doktor'a yanlış kararlar aldirtmiştir, sonra da onu ortada bırakarak bilinen sonuca yol açmıştır. Bu kadar mükemmel bir oyunu kimin kurabileceği ise okurun hayal hanesine havale edilmiştir.

Aslında S. Okur'un yazdıkları, onun olayların nasıl geliştiğini bilmediğini gösteriyor. Aşağıda olayları anlatınca bunu daha iyi göreceğiz.

Fakat tek sorun bu değil. S. Okur'un kafasındaki komployu izah ederken kullandığı muhakeme tarzı da problemli. Çünkü "Fuat'ın AKEL'le arası iyi, AKEL'in de Sovyetlerle arası iyi, öyleyse bu iş neden çözülmedi, pasaport neden verilmedi?" şeklinde muhakeme yürütüyor. Yani bir devrimcinin küçük bir ülkedeki küçük bir partiyle olan ilişkisinin, dünya ölçeğinde hegemonya mücadelesi yürüten süper bir gücün Türkiye'ye ilişkin dış politikasını belirleyebileceğini zannediyor. Bilgi yetersizliği bu muhakeme tarzıyla birleşince ortaya dört başı mamur bir komplo çıkıyor: Doktor, kötü yoldaşları tarafından iğfal edilerek "Laz İsmail Çetesi"ne yem edilmiştir.

Doktorcu çevrelerde Kıvılcımlı'nın yaşadığı trajediyi "Laz İsmail Çetesi"nin ihanetiyle veya "kardeş" komünist partiler arasında artık kardeşlik bağının kalmamış olmasıyla açıklayan görüşler epeyce yaygındır. Bu görüşler, bir yanılla da Sovyetler Birliği'ndeki sözde komünizme sistematik bir eleştiri yapamamanın ürünüdürler. Sistematik bir eleştiri olmayınca, sorun kişilerin beceriksizliğine, kötü niyetine veya partiler arası kardeşçe dayanışma idealinin kaybolmasına bağlanıyor.

Doktor'un yurt dışına çıkarılmasını yanlış aktaranlardan biri de Doktorcu Suat Şükrü Kundakçı. "*Doktor'un yurt dışına kaçırılışı olayında, Ahmet Camuşçu, Fuat Fegan ve Orhan*

*Aksungur var*¹⁸ diye yazıyor örneğin. Oysa Doktor bir motorla Kıbrıs'a çıkarılırken yanında Fuat yok. Fuat Kıbrıs'ta AKEL'in kararını bekliyor hiçbir şeyden habersiz.

AKEL "Yukarıya" sormadan pasaport mu verir? O "Yukarı" da tabii ki Sovyetler Birliği. Cevap uzadıkça uzuyor ve o pasaport asla verilmiyor. Çünkü Türkiye Komünist Partisinin kırk yıldır Türkiye'ye uğramamış liderleri, Kıvılcımlı hakkında kötü referans veriyor, hatta onun ajan olduğunu söylüyor! Bu raporun da katkısıyla o pasaport asla verilmedi. Kıvılcımlı, *Kim Suçlamış*¹⁹ adlı kitabında, bu kadroların neden böyle bir rapor verebildiklerini irdeliyor.

Olaylara geri dönelim. Fuat Kıbrıs'ta bekliyor ve Kıvılcımlı yanında Orhan Aksungur ve Ahmet Camuşçu ile birlikte oraya gidiyor. Gitmek için Antalya ya da Alanya'da bir tekne satın alıyorlar ve bu tekneyle Kıbrıs'a hareket ediyorlar. Kıbrıs'a gitmek için evden ayrıldığı o akşamdan sonra Fuat'ın Doktor'la kontağı kopuyor ve bu arada olaylar çok hızlı geliyor. Doktor, Kıbrıs'ta karaya çıktığında Rum polisi tarafından yakalanıyor. Sorgu sırasında Fuat'a telefon etme izni alıyor. Telefona Fuat'ın babası cevap veriyor. Kıvılcımlı Fuat'la konuşmak istediğini söyleyince, babası "Kim arıyor?" diye soruyor. Cevap "ben babasıyım!" şeklinde olunca, Fuat'ın babası, arayan kişinin polis olduğu sonucuna vararak telefonu kapatıyor. Çünkü o günlerde Fuat sıkı bir polis gözetimindeydi. Ev sürekli izleniyordu. Aile bu telefon konuşmasından Fuat'a hiç bahsetmiyor. Etseler, Fuat durumu anlayacak ve olayın üzerine gidecek ve başına bela alacak diye düşünüyorlar. Ve bu kısa telefon konuşması, ölüm döşeginde Yugoslavya'da buluşuncaya kadar Doktor'la Fuat'ın kontağının kopmasına yol açıyor. Hikâyenin devamını Kıvılcımlı'nın *Günlük Anılar*'ında okumak mümkün.

18 Suat Şükrü Kundakçı, age, s.168.

19 *Kim Suçlamış*, Kıvılcımlı'nın Sovyetler'in red cevabından sonra kaleme aldığı ve adeta TKP ile hesaplaştığı bir kitaptır. Ölüm döşeginde, Fuat Fegan'a teslim etmiştir. Yol Yayınları tarafından 1979 yılında yayımlanmıştır.

SON GECE

Burada, Kıvılcımlı'yı gördüğüm son gece olacak olan geceyi de anlatmadan geçemeyeceğim. Bu gece de aynı zamanda, aylardır üçümüzün hayatını derinden etkileyen trajik aşk hikâyesi ile açıkça bir hesaplaşma da vardı.

Fuat gittikten sonra Doktor'la sessizce oturduk salonda bir süre. Çok sıkıntılıydı. Bana "O çuvalları korumak size kalıyor artık," dedi. Sonra odasına geçti ve masasını toparlamaya başladı. Akşam oluyordu, ben de mutfağa geçtim. İçimde karışık duygular ve sıkıntı vardı. Gecedен korkuyordum. Kıvılcımlı ile yalnız olmaktan korkuyordum.

Masanın bir ucunda ben, bir ucunda o, sessizce yemeğe başladık. Bir süre sonra söze başladı. Kıvılcımlı ile bu son dramatik konuşmamız, yıllarca belleğimin bir kıyısında ve hep içimi acıtarak yaşamıştır. "Sizi çok üzdüm çocuğum," diyerek söze başladı. Benimle ciddi konuşurken hep "siz" veya "çocuğum" derdi.

"Yalnız sizi de değil, Fuat Bey'i de, Emine Hanım'ı da üzdüm. Sizi hiç düşünmeden, hiç hesaba katmadan beni mutlu etmenizi istedim sizden. Adeta zorladım sizi. Ve beni mutlu etmekle görevliymişsiniz gibi davrandım. Çok üzgünüm bunun için. İyi ki direndiniz, yoksa büyük bir trajediye sürüklenecektik hep birlikte. Ama bu mutluluğa çok ihtiyacım vardı. Benim sevgim ikimize de yeter sanmıştım. Yaşamımın son döneminde başıma gelen bu sevda beni çok mutlu etti, başımı

döndürdü adeta. Daha önce hiç yaşamamıştım böyle bir duyguyu. Bunun için minnettarım size.”

Şaşırmıştım, ne diyeceğimi bilemiyordum. “Beni mutlu etmeye zorlamıştım sizi” sözleri benim de duygularımı ifade ediyordu aslında. Ben bu olayda hep zorlanma duygusu yaşamıştım.

“Sizin bu sevginize karşılık verebilmem mümkün değildi,” diye konuşmaya başladığımı hatırlıyorum:

“Yaşamlarımızın birbirine denk düşmeyen evrelerinde karşılaştık. Ben sizi yakından tanımaktan politik olarak çok heyecanlanmıştım ama özel ilginize hiç hazır değildim. Üstelik yeni evliydim ve eşimi seviyordum. Ayrıca Fuat sizin yakın çalışma arkadaşınızdı.”

“Evet, sizlerle (Fuat’ı da kastediyordu) kuşak farkımız bana yeni şeyler öğretti. Sizin neslinizin kadınları, kendilerine ilgi gösteren her erkeğe teslim olmuyorlar hemen (Kadının erkeğin ilgisine karşılık vermesini “teslimiyet” olarak görmekten de kendini alamıyordu). Kendilerini de hesaba katıyorlar. Sizin direncinizi hiç anlayamamıştım önceleri. Naz yapıyorsunuz zannediyordum ve o nedenle ısrar ediyordum. ‘Ben size âşık değilim, sizin sevginize karşılık veremem,’ diyordunuz ve direniyordunuz benim ısrarlarıma. Bu yeni bir şeydi benim için. Fuat Bey’in olgunluğu da çok şaşırttı beni. Anlamakta zorluk çektiğimi itiraf etmeliyim. Bana ders verdiniz!”

Konuşmanın geldiği noktadan çok memnundum. Doktor, kendi kuşağının kadın anlayışıyla yüklüydü tabii ama yeni bir kuşakla karşı karşıya olduğunu da fark etmişti. Yalnızca kendi kuşağının kadın anlayışlarıyla da sınırlı değildi Kıvılcımlı. Sol hareketin gelenekleriyle de sınırlıydı. Ölüm döşeğinde, Fuat’a da bir özeleştiriyi yapmaktan kaçınmamış. Fuat hakkındaki “polis” şüphelerine zaman zaman “Acaba?” mı demekten kendini alamamış olduğunu itiraf etmiş ve “O kadar mükemmeldiniz ki, ancak polis olabilirdiniz,” demiş. Fuat bu özeleştirmeden

memnundu ama ben Kıvılcımlı'nın yol açtığı zorlanmışlık duygusundan sanırım hiç kurtulamadım.

Evet, son konuşmamızı sanırım aslına uygun verebildim. Bu konuşma uzun yıllar meşgul etmiştir beni. O nedenle iyi hatırlıyorum konuşmamızı. Dışarda 12 Mart, radyoda huzursuzluk veren haberlerin de etkisiyle ikimiz de gergindik. Bu konuşma beni kısmen rahatlatmıştı ama çok da üzülmüştüm. Ben Kıvılcımlı'yı muhtemelen baba gibi, dost gibi seviyordum. Ayrıca çok saygı duyduğum liderimdi de. Bu ilişki, onun açısından bir kadına olan aşk faktörünü de taşıyordu ama aramızda garip bir dostluk ve güven ilişkisi de vardı. Benim iki çuvalı koruyacağımdan emindi. Öyle de oldu.

Yemekten sonra çalıştı biraz odasında. Ben sürekli radyoyu dinliyor, yeni bir haber ve gelişme olduğunda kapıdan başımı uzatıp anlatıyordum. Çok sıkıntılı görünüyor ve sık sık "bu iş burada kalmaz," diyordu. Son ıhlamur çayını götürdüğümde ikimiz de gergin ve huzursuzduk. Yatmak istediğinde, misafir odasındaki yatağı hazırladım. "İyi geceler" derken beni uzun uzun kucakladı, alnımdan öptü. "Beni affedin çocuğum," dedi. Sanki bir daha görüşmeyeceğimiz içime doğmuş gibi ben de onu kucakladım. Bu, Kıvılcımlı'nın bizim evde yattığı ilk ve son geceydi. Birkaç yüz metre ötedeki evinde Emine Hanım mutlaka endişeyle ondan haber bekliyordu.

Ve yılların Kıvılcımlı'sı yatağına pardösüsü ile uzandı. Gecenin olası baskınlarına karşı hazırlıklı olmak istemişti herhalde. Muhtemelen ertesi gün buralarda olmayacağını da biliyordu.

Ertesi sabah uyandığımda, Kıvılcımlı evde yoktu artık. Yastığımın altında, o ayki kiranın ona düşen payını bulmuştum. Sonradan öğrendiğime göre, sabah erken saatlerde Orhan Aksungur gelip almıştı onu. Kıvılcımlı'yı son kez, cenazesini Edirne'de teslim aldığımız gün Yugoslav usulü tabutunun camlı penceresinden görecektim.

Kıvılcımlı'nın aşkı uzun yıllar meşgul etmiştir beni. Olayı analiz etmeye çalışmışımdır. O zamanlar bugünkü feminist bilince sahip olamasam da kadın erkek ilişkilerine epey kafa yormuşluğum vardı. Doktor'un aşkını anlamak mümkündü belki ama beni zorlaması ve ısrar etmesi benim açımdan kabul edilebilir bir durum değildi. Liderlik konumunu da kullanarak bana baskı yaptığını düşünmüştüm hep. Taciz edilmişlik duygusu yaşadığımı hiç unutmuyorum. Bu nedenle, daha sonraları yurt dışında Fuat'la ilişkimi zedeleme boyutuna vardır-dığımı da hatırlıyorum. Fuat'ı, Kıvılcımlı'ya karşı beni koru-mamakla suçlamıştım. Kast ettiğim, namus meselesi, ya da bir kocanın karısını zorlayan başka bir erkeğe karşı savunmaya geçmesi değildi. Ben devrimci görevler adına, iki erkeğin ara-sına sıkışıp kalmış hissediyordum kendimi. Bugünkü bilin-cimle bunu doğru bulmuyorum tabii ki. Fuat neden koruya-caktı ki beni? Ben kendimi korumuştum zaten. Fuat, bana güvenmeyi yeğlemiştir. Bir de o ilk konuşmadan sonra Kıvıl-cımlı'nın sözünü tutacağını sanmıştı.

Kıvılcımlı'nın, kadını ve aşkı (proleter aşkı olmak kaydıyla!) idealize eden bir yanı vardı. 1966 yılında yayımladığı *Karl Marks'ın Özel Dünyası* adlı kitabının, Marks ve Kadın bölümünde Marks'ı anlatırken adeta kendini de anlatmaktadır. Burada, uzun bir alıntı olma riskini göze alarak, kadın mesele-sinde düşündüklerini göstermek istiyorum:

“Barbarlık kadını Anahanlık tahtından indirdi ama Mede-niyet kadar alçaltmadı. Antika medeniyetlerde erkek kadını boğarca aşağılattı. Köleleşmek, antika erkeğin ruhunda ya-rattığı altlık kompleksiyle, kadını köleden aşağı görmeye, hor görmeye yol açtı ve Engels'in belirttiği gibi erkeği kadın rolüne dek düşürdü. Batıda erkek, Barbarlıktan çıkmaya pek vakit bulamadan Modern topluma atlayabildiği için, kadın karşısında derin ve kendiliğinden duyulan Anahan saygısını yeterince yitirmedi. Batı erkeklerinin çoğunluğunda

görülen o içten gelme kadın saygısı, elbet Marks'ı da saraçaktı. Ne var ki, Marks'ın kadına saygı duyusu, tapınç sınırlarına dek varır. Bu özellik, onun eşine karşı beslediği aşk duygusu kadar, sosyal devrimlerde kadının oynadığı yaman rolü bilinçle kavramış olmasından da ileri gelir...[bu,] kadın elinin hamuruyla erkek işine karışmasın demek değildir. Tam tersine iyi karışsın demektir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru, işçi hareketiyle paralel olarak, ezilen cins adına kımıltılar belirmişti. Çünkü sanayi, kadının ev işi köleliğini kaldırmamış olsa bile, hanebentliği zedelemiş, kadına ev dışında sosyal hizmet kapılarını açmıştı. Ucuz, uysal işgücü olan alt tabaka kadınının izafi hürriyeti, üst tabaka kadınlarında 'Feminizm' biçimini alan yankılar yarattı. Bu, gerçek bir sosyal hareketten çok, salon modasıydı. [Feminizmi böyle tanımlıyor!]. Kadın olsun, erkek olsun, ortada insanın bir tek kurtuluş yolu vardır: işgücünün sömürülmemesi. Bu uğurda kadın erkekten ayrı gitti mi, sömürücüler önünde kurtuluş cephesi ikiye bölünmüş oluyordu.”²⁰

Bu metinde, bugünkü feminist perspektiften eleştirilecek çok şey olmasına rağmen, 1960'larda kadın sorununu problematize etmiş bir başka solcu bulmak da mümkün değildir. Aynı yerde, Marks'ın Kugelmann'a, 12 Aralık 1868 yılında yazdığı bir mektuptan alıntı yapmaktadır:

“Azıcık tarih bilen her kişi bilmezlikten gelemes ki, Dışmaya (kadın fermanı: Ferment féminin) yardım etmeseydi büyük sosyal altüstlükler başarı kazanamazlardı. Sosyal ilerleyiş, güzel cinsin (çirkinler de dâhil olmak üzere) [Burada bir şaka söz konusu.] sosyal durumu ile ölçülür.”²¹

²⁰ Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Karl Marks'ın Özel Dünyası*, Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1966, s. 38-39.

²¹ Age. s. 40.

Kıvılcımlı muhtemelen, uzun evlilik yıllarında yoldaşı olacak bir kadın özlemiyle yaşamıştı. Fatma Yalçı yerine Emine hanımı seçmesinin mantıki sonucuydu bu. Ben, onun ideal kadın anlayışına uyuyordum. Aşkında samimiydi ama benim karşılık vermememi anlayamamıştı. O kısa dönemde, benim yakınımda olmaktan, beni gizli gizli seyretmekten mutlu oldu gerçekten. Ama bu yaşanmışlık trajik bir olay olarak benim hafızamda da yerini korudu.

BEN 12 MART'A KARŞI

Yeni bir dönem başlamıştı benim için. Doktor'un iki çuvalıyla, evdeki yazılar ve kitaplarla artık 12 Mart'a karşı tek başımaydım.

Doktor'un masasını gözden geçirip önemli gördüğüm evrak vesaireyi toparlayıp bize bıraktığı iki çuvalın içine koydum. Evimiz apartmanın giriş katındaydı. Bahçede her kiracıya ait, odunluk veya ardiye olarak kullanılabilecek birer kulübe vardı. Çuvalları oraya taşıdım. Kulübenin kapısındaki daire numarasını da çıkarıp attım.

Akşama doğru Ali Fegan (Fuat'ın kardeşi) Ankara'dan geldi, bana yardım etmek için. Dairenin girişinde Kıvılcımlı'nın doktorluk tabelası vardı, onu oradan kaldırdık, sanki bir işe yarayacakmış gibi. Ali'ye bile söylemedim çuvalların nerede olduğunu onu korumak amacıyla. Zaten galiba o aşamada çuvalların varlığından haberdar da değildi henüz.

Kitaplığımızdaki kitaplara hiç dokunmadım, onlar çuvalların kalkanıydı. Bu kalkan çok işe yarayacaktı daha sonraki sıkıyönetim aramalarında. Örneğin Mahirler'in kaçışından sonraki o büyük aramada evdeki kütüphaneye uzun uzun bakan bir binbaőı, "bu kadar kitabı ne yapıyorsunuz?" gibi garip bir soru sormuştu.

Ben de sakın sakın, "kitaplar okumak içindir, biz de okuyoruz," demiştim.

“O kadar kitap yakıldı, sizinkiler duruyor,” dedi.

“Evet, biliyorum ama ben yakmadım.”

Bu cevabım düşündürmüştü galiba binbaşığı. Kıvılcımlı’yı, Fuat’ı ve evde birilerini saklayıp saklamadığını, silah bulundurup bulundurmadığını sormuş ve askerlerini toparlayıp, çekip gitmişti. Ev böylece uzun uzun aranmaktan kurtulmuştu.

Ali ertesi gün Ankara’ya dönerken tutuklanmış ama biraz sorgu sualden sonra serbest bırakılmıştı. Soruların odak noktası Kıvılcımlı ve Fuat’ın nerede olduğuydu. Bana haber ulaştırmıştı Ali. Demek ki Kıvılcımlı aranıyordu ve ev de kontrol altındaydı.

Ertesi gece geç vakitte geldi, siyah bir polis arabası beni götürmek için. Emine Hanım da arabadaydı. Bana selam vermedi. Kıvılcımlı’nın eşi olmasını bir ayrıcalık gibi görüyordu ve beni önemsemiyordu. Bana selam vermeyişi polislerin gözünden kaçmadı. Ben bozuntuya vermedim. Polislerin gözünden kaçmayan bu durum, bize karşı kullanılacaktı içerde daha sonra. Emine Hanım’a göstermelik bir saygı gösteriyorlar, ona çay kahve ısmarlıyorlar ve ağzından laf almaya çalışıyorlardı ama ağzından bir şey çıkmıyordu tabii ki.

Kıvılcımlı’nın nerede olduğunu soruyorlardı. Ben de Emine Hanım da Doktor’un nerede olduğunu bilmiyorduk. Polisler beni sorguya çekerken, Emine Hanım’ın, benim bildiğimi söylemiş olduğunu söylediler. Ben Emine Hanım’ı dikkatlice uyarmaya çalışıyor ve polislerin dostluk gösterilerine inanmamasını söylüyordum ama bana karşı derhal tepki gösteriyor, polislere öğlen yemeği ısmarlıyordu. Emine Hanım’ın bu bilinçsizliğinin nedeni Kıvılcımlı’dır diye düşünmüşümdür hep. Yıllarca yanında yaşadığı kadını devrimci çalışma içine sokmamış ve bu günlere hazırlamamıştı.

Bir hafta kadar tuttular bizi böyle ve epey zorluk çektim, Emine Hanım ile polisler arasında. Kıvılcımlı’nın eşi olmaktan

gurur duyuyordu ama bunu yanlış bir yerde ve yanlış bir biçimde kullanıyordu. Neyse onu benden önce serbest bıraktılar; polisler bu komediden bir şey çıkmayacağını anlamışlardı.

Ben bir süre daha kaldım gözaltında. Uzun sorgulamalardan geçtim ama henüz işkenceler dönemi başlamamıştı. Sıkıyönetimden bir gün önce Doktor'la birlikte olduğumu atlayarak, kendisini son olarak birkaç hafta önce gördüğümü söylemekte ısrar ediyordum. Bu, Emine Hanım'ın ifadesiyle de çakışıyordu. Bu arada Kıvılcımlı etrafındaki örgütlenmeler ve eylemlerin boyutunu soruşturuyorlar ve evine gidip gelenleri soruyorlardı. Kıvılcımlı'ya bağlı, Sıkıyönetim Mahkemelerinin meşhur davalarından biri olan "84 sanıklı dava" dosyasına bağlanmış olarak bir süre gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakıldım.

Eve döndüğümde adeta bir savaş alanıyla karşılaştım. Daire didik didik aranmıştı. Kitaplar sanki teker teker elden geçirilmiş ve etrafa saçılmıştı. Evin tuvaletini kullanmışlar ve pislik içinde bırakmışlardı. Ev sahibi, evin askerler tarafından basıldığını ve günlerce askerlerin eve karargâh kurduğunu anlattı ve daireyi derhal boşaltmamı istedi. Aklım çuvallarda ama oraya gidemiyorum, kapısı kırılmış gibi de gözüküyordu. Biraz rahatlamıştım. Evet bu birinci vartayı atlatmıştı çuvallar.

Ertesi günü işe gittiğimde işimden atıldığımı da öğrendim. O zamanlar Alman Bayer boya fabrikasında çalışıyordum muhasebeci olarak. İşimden çok memnundular ve bana yatırım yapmayı planlıyorlardı aslında. Almanca kurslara da göndermişlerdi. Hiç haber vermeden haftalarca işe gitmeyişiimin nedenini, bir yüzbaşının işyerimi ziyaret etmesiyle öğrenmişlerdi. Şefim olan Alman, "işinden memnunduk ama seni çıkarmak zorundayım," demişti. İşleyen maaşım ile küçük de bir tazminat ödemişlerdi.

Hem evsiz hem de işsiz kalmıştım. Derhal bir ev aramaya başladım. Göztepe'de küçük bir daire bulup taşındım.

Bu arada Emine Hanım bana çok yakınlık gösteriyordu. Nedenini öğrendiğim zaman çok üzülmüştüm. Polisteki davranışının yanlışlığını kavramıştı ve yanlış yapmaktan çok korkuyordu Doktor'a karşı. Anlatırım, diye endişeliydi. Doktor'un öleceğini, onu bir daha göremeyeceğimizi hiç aklımıza bile getirmiyorduk. Hemen hemen her gün görüşüyorduk ve bana çok da samimi olmayan bir dostluk gösteriyordu. Bense onu kontrol altında tutmak gibi bir görev vermiştim kendime nendense. Hatta birlikte tatile bile gitmiştik. Aslında benim Kıvılcımlı'nın nerede olduğunu bildiğimden şüpheleniyordu hep. Çuvalların bende olup olmadığını da merak ediyordu ama sormaya cesaret edemiyordu. Etrafta benim aleyhimde konuşacağı bir insan bulsa bayağı mutlu oluyordu. Bu arada sürekli takip altında olduğumuzu hissediyordum. Marmaris'teki iki haftalık tatilimizde sürekli peşimizde polis vardı.

Yıllar sonra, Emine Hanım'ın trajik sonunu kız kardeşim Reyhan anlatmıştı. Ben yurt dışına çıktıktan sonra, Reyhan'la artık iyice yalnız kalan Emine Hanım arasında bir yakınlık doğuyor. Benim yurt dışına çıkışıma eleştirisel yaklaşan Reyhan'la Emine Hanım'ın Latife düşmanlığı çakışıyor. Epey bir süre sonra Emine Hanım, Reyhan'a, hastalık ve yaşlılık halinde kendisine yardım ederse ve cenazesini kaldırırsa oturduğu daireyi (Göztepe'de Gülistan Sokak 10 numara) ona bırakmayı teklif etmiş. "Bu tekliften korktum, sizin sol hareketinizin bunu yanlış yorumlayacağından emindim ve teklifi kabul etmedim," dedi Reyhan.

Emine Hanım'ın varisi yoktu. Teklifinde muhtemelen samimiydi. Artık yaşlı ve kalp hastasıydı. Yardıma ihtiyacı olacaktı. Reyhan kızı yaşındaydı. Teklifte şaşılacak bir şey yoktu belki ama Reyhan'ın endişeleri de haksız değildi.

Emine Hanım en sonunda, daha önce çalıştığı ve oradan emekli olduğu İş Bankasıyla anlaşmış. Cenazesini kaldırmak kaydıyla daireyi İş Bankasına bırakmış. Emine Hanım, 1995

yılında dairesinin girişinde, kapıcı tarafından ölü olarak bulunmuş. Cenazesini İş Bankası kaldırmış, Topkapı Merkezefendi mezarlığında isimsiz bir mezarda yatıyormuş. Dairesi akrabaları tarafından boşaltılmış, her şeyi satıp savmışlar. Nasıl trajik bir yazgı bu?

Emine Hanım'ın, Kıvılcımlı'nın ölümünden ve özellikle Kıvılcımlı'nın onu kendi varisi olarak ilan etmesinden sonra, bazı garip davranışlara girdiği söylenir. Bunda, onun içinde bulunduğu psikolojik durumdan yararlanan kimi "Doktorcu"ların da büyük payı vardır diye düşünüyorum. Kadıncağızı "lider" durumuna getirmişler. Hayatı boyunca politikadan uzak durmuş ve tutulmuş Emine Hanım, Vatan Partisi'nin²² 1974'deki yeniden kuruluşunda, kurucular listesinde var.

Ayrıca Emine Hanım'ın evinde, Doktor'un odasında bir zula vardı. Bu zula Doktor tarafından boşaltılmış mıydı, zula-dakiler çuvalların içine konmuş muydu, bilmiyorum. Ama bazı elyazmalarının evde kaldığından şüphe yok. Onları ele geçirme hesabı vardı mutlaka Emine Hanım'a gösterilen yakınlıkta. Nitekim bazı elyazmalarını Ankara'dan Ünsal Gündoğan adlı bir arkadaş dolambaçlı yollardan İsveç'te bize ulaştırmıştı. Bunlar Emine Hanım'ın evindeki zuladan alınmış parçalardı. Ayrıca, *İlkel Sosyalizmden Kapitalizme Son Geçiş: Japonya ve Komün Gücü* adıyla yayımlanan kitapların da Emine Hanım'dan alınmış olduğunu düşünüyorum. Kitapları yayımlayanlar, kaynağı açıklamamakta ısrar etseler de bunun başka türlü olması mümkün değildir.

Bu arada polis ve asker Denizli'de oturan kız kardeşim Sezginlerin çiftliğini de basmış ve Kıvılcımlı ile Fuat'ı aramış. Denizli'nin hatırı sayılır ailelerinden biri olan eniştemizin ailesi bu olaya fena halde sinirlenmişler ve çevreye karşı çok

²² Kıvılcımlı'nın 1954'te kurduğu ilk Vatan Partisinden sonra, bu geleneğin adına kurulan tüm partiler Sosyalist Vatan Partisi adını almıştır. Bu partilerin Doğu Perinçek'in Vatan Partisi ile uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur.

utanmışlar. “Denizler”in idamının ertesi günü, o günlerde İstanbul’da olan kız kardeşim iki küçük oğluyla birlikte tesadüfen beni ziyarete gelmişti. Konuşma sırasında, “çok iyi oldu, komünizmi getireceklerdi, mallarımıza el koyacaklardı,” deyince iki çocuğuyla birlikte kolundan tutup kapının önüne koymuştum kız kardeşimi. Ve aradan 40 yıldan fazla zaman geçti, hâlâ görüşmedik!

1971 yılı genel olarak hayatımı yeni duruma göre düzenlemek ve Arşiv’i korumakla geçti. Ev her fırsatta basılıyordu. O dönem 12 Mart’ın baskılarının tırmandığı, Nisan ayı sonunda sıkıyönetimin ilan edildiği, Nihat Erim Hükümetinin “Balyoz Harekatı”nı başlattığı, İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom’un öldürülmesinin ardından “Fırtına”ların estirildiği ve ülkede karanlık bir dönemin kâbus gibi üzerimize çöktüğü bir dönemdi.

Hâlâ Kıbrıs’ta beklemekte olan Fuat’la çeşitli yollardan gidip gelen mektuplarla dikkatlice haberleşiyorduk. Mayıs sonunda Kıvılcımlı’nın iki arkadaşıyla birlikte Kıbrıs’a çıktığı haberini ben de gazetelerden öğrendim. Daha sonra Fuat’ın kardeşi Ali Fegan’ın anlattığına göre, Aksungurlar’dan biri, Mayıs başlarında Ankara’da Ali’yi buluyor ve Kıbrıs’a çıkış konusunda ondan bilgi alıyor. Ali bir de Kıbrıs haritası vererek, hangi bölgeye çıkış yapılabileceğini anlatıyor. Bu görüşmenin çok gizli kalması konusunda sıkı talimat aldığı için, Ali kimseye bir şey söyleyemiyor.

Ne yazık ki Kıvılcımlı’nın Fuat’la buluşması, daha önce de anlattığım gibi gerçekleşmiyor. Gerçekleşseydi bile, sonucun başka türlü olması bana göre mümkün değildi. Çünkü tüm planlar Sovyet sistemine güven üstüne yapılmıştı. Kimsenin aklına, TKP liderlerinin Kıvılcımlı hakkında “ajandır” suçlaması yapacağı ve Sovyet sisteminin de bunu hemen kabul ederek Kıvılcımlı’ya pasaport vermeyeceği gelmemişti.

Kıvılcımlı'nın takipçileri arasında Kıvılcımlı'yı Kıbrıs'a götüren Ahmet Camuşcu ile Orhan Aksungur'un yabancı dil bilmemeleri de Kıvılcımlı'nın başına gelen trajik olaylar bağlamında tartışma konusu edilmiştir. Yabancı dil bilen Fuat'ın Kıvılcımlı'yla buluşamamış olması, bu yolla Fuat'ın "suç"unu ağırlaştıran bir etken olarak sunulmuştur veya böyle şeyler ima edilmiştir. Camuşcu ile Aksungur'un yabancı dil bilmemeleri hiç kuşkusuz onların Türkiye'den çıktıktan sonraki yolculuklarında işlerini zorlaştırmıştır. Kıvılcımlı ve arkadaşlarının Fuat'la buluşmuş olmaları durumunda, çevreyle iletişim kurma konusunda daha iyi olanaklara sahip olacakları doğrudur. Fakat bunun sonucu değiştirmesi mümkün değildi. Zira kusur kumaştaydı, terzide değil.

Kıvılcımlı'nın yurt dışına çıkma kararını, onun Sovyet sistemine bakışı ile yorumlamak gerektiği kanısındayım. Kıvılcımlı SBKP'ye sonuna kadar bağlı kalmıştır. Diğer ülkelerdeki komünist partilerini idealize etmiştir. Kıvılcımlı, Sovyetler'e sonuna kadar hep Ekim Devrimi'nin ışığında baktığı için Stalinist bozulmayı görememiştir. Sovyetler'deki bürokratik yozlaşmayı ve bunun Enternasyonal üzerindeki etkilerini kavrayamamıştır. Bu yozlaşmanın TKP üzerindeki yansımalarını da hep bize has kötülükler olarak değerlendirmiş, bu yüzden de İsmail Bilenler'i Brejnev'e şikâyet edebilmiş, ona, "sosyalist adaletinizi umabilir miyim?" diye sorabilmiştir. Bu nedenle de hem hastalığının tedavisi hem de "TKP sorununu" "yukarıda" tartışmak için o 12 Mart günlerinde böyle bir karar verebilmiştir. Bu kararın nedenlerini başka yerlerde aramak Kıvılcımlı'yı kavrayamamaktır.

Doktor'un o dönem tuttuğu günlükler ile yine aynı dönemde benimle Fuat arasında gerçekleşen yazışmalarda yer alan konuyla ilgili bilgileri karşılaştırarak okumak, yaşamının son aylarında Kıvılcımlı'nın başından geçen acı olayların farklı yönlerini görmemize ve Fuat'ın bu olaylardaki rolünü

anlamamıza yardımcı olabilir. Aşağıda bununla ilgili bir özet bulacaksınız.

Kıvılcımlı'nın yol anıları 24 Nisan 1971 tarihinde, demek ki sıkıyönetimden iki gün önce başlayan kaçış serüveniyle başlamış. (Sıkıyönetim, 12 Mart askeri darbesinden sonra 26 Nisan 1971 tarihinde ilan edilmiş ve askeri rejim aktif saldırılarına başlamıştı).

Kıvılcımlı, 25 Mayıs tarihli notuna "Belki yerli son notum olacak," diye yazmış. Bu ifade, belirsizliklerle dolu bir sürece adım atılacağına işaret ediyor ki bununla yurt dışına çıkmanın kastedildiğini anlamak zor değildir.

Kıvılcımlı'nın Kıbrıs'a varışlarıyla ilgili ilk haber 28 Mayıs 1971 tarihli Xapaygi adlı Rum gazetesinde çıkmıştır. Deniz yolculuğunun iki gün sürdüğünü bildiğimize göre, Türkiye'den 26 Mayıs 1971'te ayrılmış olmalılar. Yani Doktor yol anılarını yazmaya başladıktan kabaca bir ay sonra Türkiye'den ayrılmış.

1 Haziran 1971 tarihli, sanırım Hürriyet gazetesi, Doktor ve arkadaşlarının Kıbrıs'ı terk ettiklerini belirtiyor. Dolayısıyla Doktor'un Kıbrıs'ta sadece dört gün kaldığını söylemek yanlış olmaz. Dört gün sonra Suriye'ye, oradan Sofya'ya, oradan da Doğu Berlin ve Fransa-Paris üzeri vefat edeceği Yugoslavya'ya Ağustos sonunda ulaşıyor. Yani Türkiye'den ayrıldıktan yaklaşık üç ay sonra.

Fuat'a gelince, Doktor'un Kıbrıs'a çıkmış olduğunu Türkiye'de yayımlanan gazetelerden ve ileri bir tarihte öğreniyor. Ama artık çok geçtir. Zaten kendisi de evinde sürekli takip altındadır. Türkiye'nin kontrolündeki TMT'ye (Türk Mukavemet Teşkilatı) çalışan bir ajanın yazdığı bir raporda konuyla ilgili olarak şunlar yer alıyor:

"Durum, tutum ve eylemleri nedeniyle tasvip edilmeyerek Türkiye'den sınır dışı edilen Fuat Fegan, edindiğim bilgiye

göre kısa bir süre için Kıbrıs'a gelmiş ve Köşklü Çiftlik'teki Muharrem Apartmanı yanındaki barakamsı evde kalmaktadır. Ev, anormal durum dolayısı ile inşa edilip Fuat Fegan'ın babası İmren Sütçülük Servisi Mustafa Beye aittir.”²³

Fuat bu koşullar altında ailesinin de zorlamasıyla evden ayrılmak durumunda kalır. Fuat'ın bir arkadaşı olan Fadıl Çağla yıllar sonra bu ayrılışla ilgili olarak bir Kıbrıs gazetesinde şunları yazar:

“Bir polis tanıdığı bir gün baba Mustafa Lefkaridi'ye ziyarete gider. Eski bir aile dostu olan (LF) polis, 'oğlunun başına bir şey gelmesini istemezsen burada tutma,' uyarısını yapar. Söylenenler hafife alınacak şeyler değildi. Artık Lefkoşa'ya Fuat'ın veda etme zamanı gelmişti.”²⁴

Adada Rumların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde daha demokratik bir hava var. Fuat bu nedenle Rum tarafında olan Limasol kentine geçiyor. Kardeşi Kemal Fegan bu olayı şöyle anlatıyor:

“...tedirgin günler yaşıyorduk. Haziran başı olabilir, bana buradan gitmesi gerektiğini söyledi ve kendisini Limasol'a götürmemi istedi. Kimsenin anlamaması ve bilmemesi gerekir, dedi. Bu zor bir şeydi, benim onu valiziyle alıp götürmem dikkat çekecekti. Kamyon sahibi bir arkadaşım olduğunu, güvenebileceğimizi söyledim, kabul etti. Arkadaş geldi, valizini arkaya koyduk, kendi de bindi ve anlaştığımız yer olan Çağlayan Bar'dan sonraki sınırı geçince Rum okulunun önünde buluşacaktık. Ben de evdeki mini arabayla biraz sonra hareket ettim ve anlaştığımız yerde buluştuk. Limasol'a doğru yola çıktık. O zamanlar yoldan insan kaçırma-

23 Belge, Fuat'ın kardeşi Kemal Fegan'ın özel arşivindendir.

24 Fadıl Çağla, *Birleşik Kıbrıs Gazetesi*, 2 Nisan 2005.

ları oluyordu ve bu yolculuğun bir de yalnız olarak dönüşü vardı. Tedirgindik. Kazasız belasız gittik ve bir evin önünde durduk. Veda ettikten sonra abim kapıyı çaldı. Erkeğe ben-zettiğim birisi kapıyı açtı, bir iki kelime bir şeyler konuştular, sonra abim valiziyle birlikte içeri girdi. Benim için de o tehlikeli dönüş başladı. Bir şey olmadan Lefkoşa'ya vardım. Uzun zaman abimden haber alamadık.”²⁵

Bu dönemin Kıbrıs'taki 1974 öncesi huzursuz günlere denk geldiğini de hatırlatalım. Fuat, Eylül ayı başında Kıvılcımlı'dan bir haber çıkıncaya kadar, Kıvılcımlı'nın izini sürmek amacıyla yaptığı bir Berlin seyahati hariç, hep Kıbrıs'ta kalıp beklemiş. Önce birkaç hafta, 60'li yıllarda Türkiye'de okuyan ve Fuat'ın çevresindeki öğrencilerden Fadıl Çağda'nın misafiri olmuş, daha sonra da aileden habersiz Lefkoşa'da bir otelde kalmış. Fadıl, *Birleşik Kıbrıs* gazetesinde 2005 tarihinde yayınlanan *Bir Kayıp Devrimci* adlı bir yazı dizisinde anlatıyor o dönemi. Kıvılcımlı'nın Kıbrıs'a çıkışıyla ilgili olarak da şunları yazıyor:

“...[Kıvılcımlı] iki yoldaşı ile Türkiye'nin güney sahillerinden gizlice Kıbrıs'a hareket eder. Arkadaşları ile Kıbrıs'a gelen Dr. Kıvılcımlı'yı Kıbrıs Hükümeti misafir eder, ağırlar.

...Dr. Kıvılcımlı, Fuat'ın daha önce kendisine verdiği telefondan Fuat'ı arar. Telefonda karşısına çıkandan Fuat'ı sorar. Telefondaki ses Fuat'ı arayanın kim olduğunu sorar. Kıvılcımlı da “babası” yanıtını verir. Hâlbuki Dr. Kıvılcımlı ile konuşan kişi hakiki babası Mustafa Lefkaridi idi. Aldığı yanıttan endişelenen baba Mustafa Lefkaridi daha sonra eve gelen Fuat'tan kendisini aradıklarını gizler, söylemez. Fuat Dr. Kıvılcımlı ile Kıbrıs'ta buluşamaz.”²⁶

25 Bana gönderdiği 21 Ekim 2011 tarihli mailden (İmlasına dokunulmamıştır).

26 Fadıl Çağla, *Bir Kayıp Devrimci*, *Birleşik Kıbrıs Gazetesi*, 25 Mart 2005.

Mayıs ayından itibaren Fuat'la mektup kontağı kurmuş-tum. Mektuplar, dikkatli olmak kaygısıyla yazıldığı için fazla bilgi vermese de olaylara bakarak tahmin etmek mümkün. Mektuplardaki bazı bilgiler mektubun gönderiliş yoluna bağlı olarak kapalı biçimde yazılmıştır. Yine de anlaşılmaz değildir-ler.

Örneğin, 11 Mayıs tarihli mektupta, *"Ben buradaki işlerimi henüz tamamlayamadım"* demektedir. Bu sözlerle AKEL'den henüz cevap alamadığını ifade etmek istiyor.

14 Haziran tarihinde *"Doktor'un nerede olduğu belli değil"* diye yazmış. Oysa Doktor'un Şam notları 12 Haziran tarihinde başlıyor. Kıbrıs'tan Suriye'ye geçmişler. 6 Temmuz tarihli mektubunda şunlar yazılı:

"Çok kötü bir psikolojik durum içindeyim... Bundan 10 gün kadar önce bir yolla Doktor'un nerede bulunduğunu öğrendim [Demek ki Şam'da olduğunu öğrenmiş]. Önce derhal hareket etmeyi düşündüm. (Keşke etseydim). Sonra, güvenilir yoldan bir mektup gönderip cevabının gelmesini beklemeyi daha uygun buldum. Ve mektubu gönderdim."

Fakat Fuat bu mektuba bir cevap almamıştır. Doktor ve yanındakiler 10 gün kadar kalmışlar Suriye'de. Yani Fuat'ın Suriye'ye mektup yazdığı günlerde Doktor ve arkadaşları muhtemelen Suriye'den ayrılmış durumdaydı.

Kıvılcımlı'nın 21 Hazirandan itibaren Sofya'da olduğunu biliyoruz. 18 Temmuz'da *Günlük Anılar*'ına *"Paris"*ten diye bir not düştüğüne göre Bulgaristan'da yaklaşık olarak bir ay kalmış. Fuat ise o sıralarda Doktor'u Berlin'de aramaktadır. 4 Ağustos tarihli Batı Berlin'den gelen mektubunda şunları söylüyor:

"Deli deryalı gibi dolaşıp duruyorum. Çalmadık kapı bırakmadım. Adamlar (Komünist Partileri) karşılarında yılan görmüş gibi oluyorlar. Nedir bunun hikmeti, bilmiyorum."

Anlaşıyor ki yaşananlardan habersiz olan Fuat sonunda bir iz yakalayıp yola düşmüş ama bir sonuç alamamış. Doktor'un o tarihlerde Sofya'dan da kovulmuş olduğunu *Günlük Anılar*'dan anlıyoruz ama Fuat'ın bunlardan haberi yok. Karamsar mektuplar yazıyor:

*"Aylardır didiniyorum. Arpa boyu yol alamıyorum. Ayrıca karşılaştığım güçlükler çok anlamsız geliyor bana [Doktor'un başına gelenleri bilmiyor ki]. Sıkıntılı durumlar oluyor."*²⁷

18 Ağustos tarihli Berlin'den yazdığı son mektupta belirsizlik devam ediyor:

"Dün postadan bir telgraf çıktı. Derhal beni Kıbrıs'a çağırıyorlar. Başka bir açıklama yok. Bu gece yarısı hareket ediyorum."

Bu telgrafi kimlerin çektiği konusunda bugün elimizde bilgi yok ama AKEL olabilir. Çünkü Fuat aslında aldığı tüm haberleri ve bilgileri, partideki arkadaşları aracılığıyla, gayri resmi yollardan AKEL'den elde ediyor.

Lefkoşa'dan yazdığı 19 Ağustos tarihli mektupta, *"...dün sabahdan beri buradayım. İyi ki gelmişim. Çünkü burada beni günlerdir bekleyen üç mektup buldum. İki seninkiler. Biri de Doktor'un mektubu. Paris'ten yazıyor. Sağlık durumu hakkında bilgi yok. Gazete istiyor. Maddi sıkıntıları sezdiriyor. Ve benden en erken bir zamanda cevap istiyor. Oysa ben nerelerdeyim? "çok erken" cevabım ancak bir ay sonra ulaşabiliyor. Ne kadar acı değil mi? Her seferinde böyle oluyor."* diyor. Gerçekten de bu süre zarfında Fuat'ın tüm girişimleri kıl payı kaçırmalarla sonuçsuz kalıyor. Bu haberden sonra bizim mektuplar, Kıvılcımlı'nın maddi sorununa çare arayan çeşitli ekonomik tartışmalarla doludur.

²⁷ Berlin'den, 15 Ağustos tarihinde yazdığı mektuptan.

6 Eylül tarihli Lefkoşa'dan gelen mektup çok umutsuz:

"Bir defa ben henüz bağlantı kurabilmiş değilim. Gönderdiğim mektuba daha cevap gelmedi. Bugün bir mektup daha gönderiyorum. Duruma bir izah da bulamıyorum."

Fuat, AKEL'den olumsuz cevap almıştı ama işlemeye başlayan Sovyet mekanizmalarının farkında değildi henüz. Doktor'un kendisiyle kontak kuracağından emini bir şekilde, bekliyordu.

13 Eylül tarihli mektubunda *"Doktor'la ilgili yeni gelişmeler var. Fakat tam aydınlığa çıkmış değil. Bekliyorum. Onun için sana da ancak bu kadarını yazmış olayım."* diye yazmış.

Muhtemelen o sıra Doktor'un Yugoslavya'da olduğuyla ilgili bir haber aldı, fakat Doktor'la veya kendisinin oraya yolculuğuyla ilgili bir risk yaratmamak için bunu bana açıkça yazmadı. Çünkü o sırada Kıvılcımlı Yugoslavya'daydı ve kendisi de kısa bir süre sonra Yugoslavya'ya hareket edecekti. Nitekim on gün sonra, yani 23 Eylül tarihinde Kıbrıs'tan yazdığı son mektupta, *"Yine yolculuk var. Muhtemelen yarın."* diyor, bana Belgrad'da bir mektuplaşma adresi veriyor ve bu yazdıklarının gizli kalması gerektiğini vurguluyor.

Ve böylece Fuat, aylar süren aramadan sonra Kıvılcımlı'nın son günlerine yetişiyor.

DERHAL İŞE KOYULUYORLAR

Kıvılcımlı ölümünden iki hafta önce İstanbul 1. Sıkıyönetim Mahkemesine bir mektup yazıyor:

“Yaptırdığım çeşitli muayeneler ve tedaviler sonunda, hastalığın meş’um ve çabuk gelişmesini önleyecek hiçbir tedbirin olmadığını anladım. Ve 70 yıl, bu kara toprağın kara öküzü gibi yaşadığım ülkemde, gene öyle hesap vererek yatmaya kararlıyım... Yargılanmak üzere geliyorum.”

İki gün sonra bir ön ifade anlamında ikinci bir mektup yazıyor:

“Yolda çok ağır bir kanamayla hastaneye düştüm. Ağır bir ameliyattan sonra, kan kaybı kesilmeksizin yatalak oldum. Bu bakımdan mahkeme önüne selametle çıkamazsam, yurttaşlık hakkımın ve görevimin ziyana uğramaması için, şimdilik aşağıdaki ön ifademi kısaca ve yazılı olarak sunuyorum.”

Doktor devamla sivil iktidarın askeri mahkemeleri kullanmaya çalıştığını belirtiyor ve şunları ekliyor:

“...yukarıdaki nedenlerle, yüksek askeri mahkemenizin bu davada güven talebi yerinde olamaz. Öylesine aksak, hukuk dışı, adaletin ötesinde uygulamalara, mahkemenizin

girişemeyeceğini, bu bakımdan kendi kendisini reddetmesini saygıyla dilerim.”²⁸

Doktor ölüm döşeğinde bile orduyu hâkim sınıfların elinden kurtarmaya çalışıyor!

Kıvılcımlı'nın Brejnev'e yazdığı ünlü mektup da bu sırada kaleme alınıyor. Bu mektupta Kıvılcımlı başına gelenleri Brejnev'e şikâyet ediyor.

“...zamanımızda, III.Komünist Enternasyonalî'nin bir kararı, herhangi kapitalist ve faşist itisaflarından kaçmış siyasi sığınanlar için, Proletarya Vatanı kapılarının daima gönül hoşluğu ile açık bulunduğunu ve o gibi sığınanların SSCB'nde Barınma Hakkına sahip olduklarını resmen tasbih etmişti.

...III. K.E'nin bu kararı yalnız 'komünist'lere münhasır değildi. İyice bilemiyorum şimdi, bu K.E. Kararı Sovyetler kanun konumları için de geçerli midirler, yoksa bütün gelenekçil mantık sonuçlarıyla yok mu edilmiştir?

...Derken, Sofya'da, pek orijinal bir yandan dokundurma ile hayatımda ilk kez, herhangi bir “Türk Komünist Partisi”nin (ki Moskova'da yahut Berlin'de bulunurmuş) beni kendi kanunları dışına atmış olduğu haberi verildi, sonra haber inkar edildi. Bunun mantıki sonucu olarak, Moskova ile kısa bir danışıştan sonra, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti ile Almanya Demokratik Cumhuriyeti polisleri, hiçbir izahat verilmeksizin, beni (iki arkadaşım ile birlikte) kendi Sosyalist sınırları dışına, Amerikan emperyalizminin askercil üssü Türkiye'nin dostları olan Kapitalist ülkelere doğru ve

²⁸ Kıvılcımlı'nın İstanbul 1. Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığı'na gönderdiği 2 Ekim 1971 tarihli mektuptan. Mektubun tamamı, *Günlük Anılar* 25 Nisan – 25 Eylül, Yol Yayınları 1980 kitabında ek olarak verilmiştir.

İnterpol ağlarına doğru, ne yaşıma, ne geçmişime, ne ameliyat sonrası kanser kanamalarımın bakmaksızın, püskürtüp attılar.”²⁹

Sonra, “*Bu sosyalist adalet midir?*” diye soruyor ve Berjnev’den sosyalist adalet umuyor. Bu mektup, Doktor’un, Sovyet sistemindeki yozlaşmayı kavrayamadığının açık örneklerinden biridir bence. Sistemi kavrayamayınca da, bazı aksaklıkları “kötüler”e bağlamak ve “iyiler”den adalet ummak kaçınılmaz oluyor.

Fuat bu mektupların yazılmasında Doktor’un yanındadır. Kıvılcımlı dikte ettiriyor, Fuat kaleme alıyor. Brejneve yazılan mektubu Kıvılcımlı’nın isteği üzerine onun ölümünden sonra belli başlı komünist partilerinin merkez komitelerine gönderiyor.

Mektubun bir anlamda şu yararı olmuştur: Dikkatler Moskova’da TKP üzerine çevrilmiş ve parti etrafında bir tartışma ve sorgulama başlamıştır. Bu konuda benim de tanıklık ettiğim gelişmelere ilgili bölümde değineceğim. Mektubun bir diğer etkisi de Bulgar Komünist Partisi aracılığıyla Fuat nezdinde Kıvılcımlı’dan özür dilenmesidir. Yani yapılan yanlışlığın anlaşılmasıdır.

²⁹ Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Brejnev’e Mektup, 30.9.1971. Mektubun tamamı, *Kim Suçlamış*, Yol Yayınları 1979 adlı kitabın içinde ek olarak verilmiştir.

KIVILCIMLI'NIN VEFATI 70 YILLIK MÜCADELEYLE DOLU BİR YAŞAMIN TRAJİK SONU

Fuat'ın bir sonraki mektubu Belgrad'dan ve 13 Ekim 1971 tarihini taşıyor:

“Artık aramızda değil. 11 Ekim Pazartesi akşamı saat 7:30’a doğru derin kökleri hayattan koparılırcasına göçüp gitti. Öteki mektubu Emine Hanım’a verirsin. Büyük acılı gözlerinden öperim.”

Kıvılcımlı'nın ölümünü böyle öğrendim. Aklımıza gelmeyen başımıza gelmişti. Şimdi yazarken bile bir tuhaf oluyorum. İnanamıyorduk, şaşkındık ve öfkeliydik. Öykünün gerisini o günün notlarından okumak belki daha otantik bir anlatım olur. Not defterime şunları kaydetmişim:

“15 Ekim Cuma günü gece saat 22.30’da Emine Hanım büyük bir heyecanla benim eve geldi. Dışişleri Bakanlığından bir yıldırım telgraf aldığını, telgrafta Halit Aksungur’un Belgrad’ta vefat ettiğini ve cenazesi yurda getirilmek isteniyorsa 2.000 Mark gönderilmesi gerektiğinin belirtilip kendisine taziyeler dilendiğini, söyledi.”

Halit Aksungur’la kastedilen aslında Hikmet Kıvılcımlı’ydı. Kıvılcımlı adı sorun çıkarmasın diye Kıvılcımlı’yla birlikte yurt dışına çıkan Orhan Aksungur’un kardeşinin adının kullanıldığı anlaşıyordu.

Ertesi gün muamelelere başladık. Cenaze merasiminin yapılacağı 23 Ekim tarihine kadar tam bir hafta, çeşitli heyecanlar içinde formaliteler tamamlandı. Kıvılcımlı çevresinin vazgeçilmez avukatı Nizamettin Üstündağ'ın yazıhanesinde bir toplantı yaptığımızı hatırlıyorum ama bu toplantıda kimlerin olduğu konusunda hafızamda en küçük bir iz yok maalesef. Bu arada Emine Hanım'ın evinden Fuat'la sürekli telefon bağlantısı kurduk.

Cenazesinin hangi mezarlığa gömüleceği konusunda Doktor'un kendi eliyle çizdiği krokiyi de göndermişti Fuat. Bu ilginç ve tarihi belgenin akıbeti hakkında hiçbir bilgim yok. Belgeyi Emine Hanım'a vermiştim. Doktor Topkapı mezarlığına gömülmek istemişti. Cenazeyi Kapıkule'de sınırdan teslim alacaktık. Oraya kadar bir cenaze arabasıyla gelecekti. Arabanın hangi gün, hangi saatte orada olacağı konusunda sürekli Fuat'tan bilgi alıyorduk. Olayı not defterimden izlemeye devam edelim:

*"21 Ekim günü gecesi cenazeyi teslim almak için Kapıkule'ye gidildi. Kiraladığımız bir minibüsle yapılan bu yolculukta, Emine Hanım, ben, Emel [Fuat'ın kız kardeşi], Tebessüm Sarp, Mahmut [Kim olduğunu hatırlamıyorum], öğretmen Tahsin Tekin ve Yusuf [Kim olduğunu hatırlamıyorum] vardı. Sabah 05.30'dan itibaren sıkı güvenlik tedbirleri altında heyecanlı ve gergin bir bekleyiş başladı. Saat 11:30'da, beş ay önce yurdunu terk etmek zorunda kalmış olan Kıvılcımlı, siyah bir Mercedes arabanın üstünde bir tabut içinde Türkiye'ye giriyordu! Ben ve Emine Hanım cenaze arabasına bindik. Yarı yolda Mahmut da arabaya bindi. İstanbul'a kadar ki 3-4 saatlik yolculuk, benim için çok anlamlı ve acılı oldu."*³⁰

30 Latife Fegan'ın daha önce sözü edilen *Not Defteri'*nden.

Arkamızda minibüsteki arkadaşlar, onların arkasında da sayısız polis arabasından oluşan konvoyla yola çıktık. Resmi elbiseli Yugoslav şoförler işlerini son derece ciddiye alan bir biçimde ve yıldırım hızıyla getirdiler bizi İstanbul'a. Kente girerken, minibüs ve hatta birkaç polis arabası öne geçip bize yol gösterdi. Cenazeyi Topkapı Mezarlığı'nın gusülhanesi olmadığı için yakındaki Kozlu Mezarlığı'nınkine getirdik. Yugoslav şoförler gene çok büyük bir ciddiyetle tabutu gusülhaneye teslim ettiler ve bize başsağlığı dileyerek aynı hızla ayrıldılar.

Cenaze töreninin bundan sonraki bölümünü not defterime şöyle kaydetmişim:

"Topkapı'daki Kozlu Mezarlığının gusülhanesine getirildiğinde tabutun kapağı açıldı ve camlı kısımdan Kıvılcımlı'nın yüzünü gördük. Kolay dayanılır bir durum olmadı. Son 5 ayın bütün gerginliği bir anda son buldu sanki ve ilk defa katıla katıla ağladım.

...O gece nöbet tutulacaktı başında. Fakat polis tabuta el koymuş ve bu mümkün olmamıştı. Ertesi gün öğle namazından sonra idi cenaze namazı. Sabah saat 10'da Emine Hanım ve ben oraya gittik. Arabalar dolusu güvenlik kuvveti mezarlığı kuşatmıştı. Önce bize müsaade etmek istemediler. Ben direndim, onlar da fazla üstelemediler ve içeri girdik. Öğlene kadar endişe içinde bekledik başında. Cenaze merasiminin yapılacağından bile şüphe ediyorduk zaman zaman. Onlar ise, herhangi bir taşkınlık olması ya da bir mitingin yapılması ihtimaline karşı hazırlanıyorlardı. Dışarıda olan bitenden haberimiz yoktu. Arkadaşlar ne yapıyorlar, bilmiyorduk. Bir ordu mensubu fotoğraflar çekti. Arşivleri içindi herhalde. Öldüğünden emin olmak istiyorlardı belki.

...Nihayet yola çıkıldı. Cenaze arabasının arkasında askeri kuvvetler, sivil ve resmi polisler ve toplum polisinden oluşan büyük bir kortej vardı. En arkada da bir takside, Emine Hanım, ben, Av. Azeri, Sadık [Göksu], Atilla [Türk] korteje dâhildik!

...11.30 - 12.30 arası Beyazıtâğa Mescidindeki musalla taşında, başında nöbet tutuldu. 100-150 kişilik bir grup gelmişti. 20-30 kişi ile namaz kılındı [Neden herkes namaz kılmadı, hatırlamıyorum]. Bazılarının dediğine göre hoca cenaze namazını eksik kıldırmış.

...Mezarlığa arabayla gidildi. Mezar başında yapılan tören de, bilenlerin dediğine göre eksik yapıldı. Hocaya öyle emir verildiği söylen[di]. Orada da kapak bir kez daha açıldı ve herkes gördü. Sonra Doktor, annesinin yanında toprağa verildi. Her yanıyla çok hüznü bir cenaze merasimiydi. Tarih bu olayı ileride değerlendirecektir herhalde."

Mezarın başında Abdülkadir Bey (Vedat Türkali) bir konuşma yaptı. Avukat Nizamettin Üstündağ'ın da hatırladığına göre, bizlerden başka, D Yayınevi sahibi Asaf Bey, Doktorcu hareketten öğretmen Tahsin Tekin, 1970 yılında Ankara'da Doktor'un *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* kitabını basan Ekin Yayınevi grubu da cenazedeydi. 2016 yılında aramızdan ayrılan Atilla Türk, cenazeye gelen çelenkleri mezarlığın kapısından mezarın başına taşıdığını hatırladı. Bu arada Sovyet Elçiliğinin ve Avukat Nizam'ın çelenklerini özellikle anımsamıştı. Emine Hanım sakın, düşünceli ve çok üzgündü cenazede. Geleceği onu endişelendiriyordu muhtemelen. Ben de çok ağladığımı hatırlıyorum. Hatta Abdülkadir Bey, bana sakın olma uyarısı bile yapmıştı.

18 Kasım 1971 tarihli notlarımda şöyle yazmışım:

“1967 yılında tanıdım Doktor Kıvılcımlı'yı. 40 yıllık yaş farkına rağmen aramızda derin, anlamlı bir dostluk vardı. İnsanlığın bu büyük kaybı, benim için aynı zamanda çok değerli bir dostun da kaybı oldu. Çeşitli aşamalar geçiren bu dostluk, Ekim 1970 ile Mart 1971 arası, aynı daireyi paylaştığımız dönemde en olgun aşamasına varmıştı. Kaybına çok sarsıldım. Hâlâ inanma güçlüğü içindeyim. Çok önemli bir uzvumu kaybetmiş gibiyim.”

Fuat'ın Belgrad'dan sonraki ilk mektubu Lefkoşa'dan ve 28 Ekim tarihinde yazılmış. Hayatımızın bundan sonraki aşamasını konuşup tartışmak için beni kısa bir süre için Kıbrıs'a çağırıyor. Bu seyahat pasaport nedeniyle, gerçekleşmedi. Mektuplardan anlaşıldığına göre, kız kardeşi ile İstanbul'da okuyan Emel'i göndermişiz Kıbrıs'a. Bir sonraki mektupta (24 Kasım, Lefkoşa) *“Dr.'un vasiyetnamesini de gönderiyorum. Sahibine verirsin.”* diyor.

Emine Hanım'a teslim ettiğim bu belgenin akıbeti hakkında da bir şey bilmiyorum. Kıvılcımlı Emine Hanım'ı varisi ilan etmişti. Neden yapmıştı bunu, diye sorulabilir. Hiçbir şekilde politikaya, yazdıklarına karıştırmadığı Emine Hanım'a bu yükü neden yüklemişti? Bir ihtimal, mirasın çarçur olmasını engellemek, onu bir elde toplamak olabilir. Bir diğer ihtimal de, Emine Hanım'a şükran borcunu ödemek olabilir kanımca. Bu durum tabii Emine Hanım'ın sonraki yaşamında çok önemli rol oynadı ve onun altından kalkamayacağı işler açtı başına. Çünkü etrafını saran bir sürü insan onun bu durumundan yararlanmaya kalktı. Bütün bunlar, evdeki zulada saklanmış olan elyazmalarının çeşitli ellere dağılmasına ve bir ölçüde de kaybolmasına yol açtı.

Tekrar Fuat'a dönersek, cenazeden kısa bir süre sonra Belgrad'dan ayrılmış ve Lefkoşa'da hemen işe koyulmuş. Brejnev'e Mektubu, Kıbrıs'ın ünlü solcu yazarlarından Özker Özgür ile birlikte İngilizceye çevirip Doktor'un arzusu üzerine

komünist partilerine göndermiş. Özker Özgür, Kıbrıs'ta iki toplumun eşitliği temelinde federatif bir çözüme inanmış ve yaşamını bu uğurda çalışmaya adanmış ender Kıbrıslı aydınlarından biridir. Kıbrıs'ta "taksim" (Türkiye politikası) ve "Enosis" (Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak isteyen Rum politikası) politikalarına karşı hep kararlılıkla mücadele etmiştir. 2005 yılında öldüğünde, Birleşik Kıbrıs Partisi'nde Dışişleri Sekreterliği görevindeydi.

Bu arada biz mektuplaşmaya devam ediyoruz. Hayatımızı nasıl düzenleyeceğimiz gündemin en önemli maddesi. Mektup trafiği için çok çeşitli yollar kullanıyoruz. Bu dönemde Fuat'la mektuplaşmalarımız onlarca mektubu kapsıyor. Benim ona yazdığım mektuplar kaybolmuş ama onun bana yazdığı 54 mektup duruyor. Ben Sıkıyönetim koşullarına rağmen saklamışım.

Sonradan bu mektuplara baktığımda ilginç bir özellik tespit ettim. Bu mektuplarda hemen hemen hiç "özel" yok. Fuat zaman zaman bana "cancağızım" diye hitap etmiş. Dostoyevski'nin bir kitabından ilhamla "cancağızım" derdik birbirimize. Bazı mektupların sonlarına doğru beni özlediğine dair kaçamak ifadeler var. Bazı mektuplarda, anlaşılan ben özel sıkıntılarımı, özlemimi anlatmışım, beni derhal hizaya çekiyor. Aslında son derece duyarlı bir insan olan Fuat'ın bu tutumu onun duyarlılığının göstergesi ya da bana olan sevgisizliğinin ifadesi değil, o zamanki sol anlayışın yansımasıdır. Birey yoktu bizim için o zaman. "Görev" vardı. O mektuplar, birtakım görevleri yerine getirmenin araçlarından başka bir şey değildi.

En güvenli mektuplaşma yöntemi Kıbrıs'a gidip gelenler aracılığıyla mektuplaşmaktı. O mektuplar genellikle çeşitli, ufak tefek hediyelik eşyaların içine gizlenmiş olarak geliyordu. Mektuplar vesilesiyle Fuat'ın, Emine Hanım'a Doktor'un isteği üzerine satın aldığı paltoyu da aktarayım. Fuat olayı şöyle anlatmış:

“Emel’in getirdikleri arasında bir de palto var. Bu konuda bazı hususlara senin de dikkatini çekmek isterim. Paltoyu ben aldım. Alırken yalnız bir nokta vardı elimde. Kaliteli olsun... [Dr. böyle demiş]. Renk hususunda hiçbir şey söylemedi. Sonradan öğrendim ki ‘sütlü kahverengi’ pek makbul değilmiş. Ama iş işten geçmişti. Bir de e’bat meselesi var tabii. Ben 46 aldım. Çünkü boyu da hesaba katmak zorundaydım. 48 ölçü daha uygun olabilirdi belki. Ama boy? Sadece eteği kısaltmak meseleyi halleder miydi? Halbuki düğmelerin yerini değiştirmekle, genişlik kazanılabilir, dedi satıcı hanım. Sözün kısası, hiç hoşlanmadığım ve oldukça zor olan bir işi yaptım. Ama sonuçtan çok endişeliyim. E’bat tutarsa, renk işinde senin biraz maharetin gerekecek. Bu konuyu üzerimde ağır bir yük olarak aylarca taşıdım. Sonucunu çok merak ediyorum. Bana hemen yaz, olur mu?”³¹

Fuat’a bu kadar sıkıntı veren Doktor’un vasiyeti bu palto hiç problem yaratmamıştı hatırladığıma göre. Emine Hanım, Doktor’un ölüm döşeginde kendisini düşünmüş ve bir hediye göndermek istemiş olmasına çok mutlu olmuştu.

“Bu mektupla birlikte gönderdiğim yazıların önemini okuyunca hemen anlamış olacaksın [Günlük Anılar ile Kim Suçlamış’ı kastediyor.]. Sonra arkadaşlara göndereceksin. Götürecek olan kendisi gelip alacak. İşin mahiyetini onun da bilmesine gerek yok. Kapalı zarf içinde gönderirsin. Ayrıca bu yazıları sakın çoğaltmaya kalkma. Arkadaşlar için de aynı uyarı söz konudur.”³²

Söz konusu yazılar Doktor’un kaçış sırasında tuttuğu günlüğü ile TKP’nin kendisi hakkında verdiği rapordan sonra kaleme aldığı yazıdır. Bu yazılar daha sonra, *Günlük Anılar* ve

31 Fuat’ın Lefkoşa’dan yazdığı, 18 Aralık 1971 tarihli mektuptan.

32 Fuat’ın Lefkoşa’dan yazdığı, 1 Ocak 1972 tarihli mektuptan.

Kim Suçlamış adı altında iki kitap olarak yayınlanmıştır. Böylece Doktor'un başına gelenleri öğrenmiş olduk.

Doktor'un ölümünden sonra Ahmet Camuşcuoğlu Türkiye'ye dönmüştü. Anlattığına göre, Doktor'un ölümünden sonra, Fuat'la kucaklaşıp ant içmişler ve onun tamamlayamadığı işi yerine getirmeye karar vermişler: TKP "reorganize" edilecek. Bu amaçla biri Türkiye'de, diğeri yurt dışında örgütlenme çalışması yapacaklar. Sonradan başımıza gelen olayların da ışığında bir değerlendirme yapacak olursam, bu naif kararın Fuat'ın kaderini ve dramını belirleyen en önemli faktör olduğunu söyleyebilirim.

Ahmet geldikten sonra birkaç kişi bulup derlenişe başlamıştı. Yalçın Yusufoglu ile tanıştırdı beni. Yalçın, *Sosyalist Parti için Teori ve Pratik Birliği* dergisi çevresindendi.

Oya Baydar, Ahmet Kaçmaz ve Çağatay Anadol'un da içinde olduğu bu çevre 12 Mart öncesinde Kıvılcımlı'ya yaklaşmıştı. Bu yakınlaşmada, teorik olarak Kıvılcımlı'nın işçi sınıfı, parti ve sosyalizm vurgularının da büyük rolü vardı. Bu yakınlaşmayı, Melek Ulagay Taylan ile birlikte yazdıkları kitapta Oya Baydar şöyle anlatıyor:

*"Yalçın [Yusufoğlu], Ahmet Kaçmaz ve diğer arkadaşlar, örgütsel geleneğin devamını sağlamak ve TKP köklerine bağlanmak için eski komünistlerle, TKP[’yle] bağları çoktan kopmuş, TİP kurulduğunda ve sonraları MDD ayrışması olduğunda da bu oluşumlarda yer almamış, bir çeşit ‘uyuyan birader’ durumundaki eski kadrolarla ilişki kurmaya çalışıyorlardı. Güçlü bir parti yaratırsak, yurt dışındaki illegal TKP yerine bizi tanımaya mecbur kalırlar fikri vardı kafamızda."*³³

Demek ki bu grup da TKP'yi reorganize etmek düşüncesine varmıştı. Ama iki taraf da çok farklı yerlere savrulmuşlar.

33 Oya Baydar, Melek Ulagay Taylan, *Bir Dönem İki Kadın*, Can Yay. 2011, s.233.

Yeni bir örgütlenme içindeydik şimdi. Söz konusu çevrenin de içinde olduğu bu örgütlenme benim içime sinmemiştii pek. Başka kimler vardı bu örgütlenmede bilemiyorum. Sıkı bir illegal örgütlenmeydi. Benim kontağım Yalçın Yusufoglu'ydu. Doğrusu o dönemde ondan başka kimse ile de görüşmedim. Yalnız bir kez, Çağatay Anadol ile eşi Ayşen'in evinde, şimdi kim olduklarını hatırlayamadığım birileriyle birlikte bir eğitim toplantısına katıldığımı hatırlıyorum. Doktor'un *Tarih Tezi*'ni okuyacaktık. Ben şaşırıp kalmıştım. Bu insanlar çok başka bir geleneğin ve düşünce tarzının insanlarıydı. Kıvılcımlı'yı hiç anlayamadıkları kanısına varmıştım. Ondan sonra da böyle toplantılara katılmadım.

Bu gruptan Oya Baydar, o dönem *Yeni Ortam* gazetesinde yazıyordu ve Yalçın Yusufoglu'na göre, Kıvılcımlı'nın görüşleri doğrultusunda yeni bir partinin kurulması fikrini işliyordu. Ben Oya Baydar'da Kıvılcımlı bulamamıştım. Doktorcu çevreden Demir Küçükaydın da şöyle bir tespit yapar: *"Daha sonra TSİP'i oluşturdular, bir tür TİP'in doktorcu bir versiyonuydular ve zaten özünü kavramadıkları için asıllarına rücu ettiler."*

Kendimi 1972 yılının başında böyle bir örgütlenmenin içinde bulmuştum. Ahmet Camuşçu aracılığıyla örgüt Fuat'la da ilişki kurmuştu. Dolayısıyla ben de örgüte bağlanmış oldum. Ama Fuat'ın da bu örgütlenmeye pek ikna olmadığını aşağıdaki şifreli satırlarda görmek mümkün:

*"Öte yandan, geçen gün gelen bir sürpriz mektup var. Hiç ummadığım için ancak 3 günde içinden çıkabildim. Ne diyor, bak: Şu günlerde MEVLİT ön hazırlıkları içindeyiz. Hiç olmazsa o gün senin burada olman gerekiyor. Ne diyeyim? Bilemiyorum ki... Aynı mektubun geri kalan bütünü, derlenmiş, birleşmiş (!) 7-8 kişinin nasıl iki üç hizbe ayrıldığını ve incir çekirdeğini doldurmayan birtakım softalıklarla birbirlerine girdiğini anlatmakla meşgul."*³⁴

34 Fuat'ın Kıbrıs'tan yazdığı, 9 Ocak 1972 tarihli mektuptan.

Bir yandan bu tür örgütsel meselelerle uğraşırken diğer yandan da Arşiv meselesiyle boğuşmaya devam ediyorduk. Örneğin Fuat 1 Ocak 1972 mektupta şunu yazıyor: "...mahut yükünü üzerinden almaya karar verdim. O işi, senin yönetiminde, yazıları almaya gelecek arkadaşla birlikte planlayacaksınız." Burada "arkadaş" ile kastettiği kardeşi Ali Fegan'dır. Yani Kıvılcımlı'nın elyazmalarının, o iki çuvalın yurt dışına kaçırılmasını gündeme getiriyor. Hikâyesini daha sonra anlatacağım Arşiv'in yurt dışına kaçırılma olayı, 1972 yılının bahar ve yaz aylarında gerçekleşti.

Bana gelince, ben bir yandan Arşiv'in yurt dışına çıkarılmasını planlarken diğer yandan çeşitli sorunlarla boğuşuyordum. Ev sürekli takip altındaydı. Girip çıkanlar kontrol ediliyor, hatta bazen ifade için Şube'ye götürülüyorlardı. Bu koşullar altında Arşiv yurt dışına çıkacaktı. İşsizdim. Dönemin devrimci ve "Doğulu" avukatlarından biri olan Ali Yaşar, yakın arkadaşımızdı. Yazıhanesinde bana küçük bir yer vermişti. Orada birkaç küçük firmanın muhasebesini tutuyor ve bu yolla geçinmeye çalışıyordum. Yıllar sonra, 2017 yılında bir gazetede Ali Yaşar'ın ölüm ilanını okuduğumda cenazesinin, Karacaahmet Cemevi'nden kaldırılacağını görmüştüm. Demek ki dostumuz, devrimcilerin avukatı Ali Yaşar, Alevi imiş. Ne Kürtlüğünü ne de Aleviliğini hiç gündeme getirmemişti Ali Yaşar. Bizler de sormamıştık büyük ihtimalle. O dönemin bilinci bu düzeydeydi.

Sonradan çok iyi dostum olacak olan iki kadın, Şirin Cemgil ve Füsun Erbulak o dönemde girmişti hayatıma. Şirin'i Yalçın Yusufoğlu getirmişti bana. Şirin politik olarak Kıvılcımlı'ya evrildiği bir dönemdeydi ama Yalçın onu periferide tutuyordu ve bizim ilişkimiz arkadaşlık çerçevesindeydi.

Füsun'u da Şirin aracılığıyla tanımıştım. Burjuva bir aileden gelen Füsun, *Niçin Geç Kaldım?* adlı kitabında da anlattığı gibi, Sinan'ların ölümünden sonra, gözünü kırpmadan ölüme

giden bu genç insanları anlamak istemiş ve Şirin'i bizzat gidip bularak, bir anlamda sol hareketle de tanışmıştı. Daha sonra TSİP'in kuruluşunda da bulunacak ama sol hareket onu düş kırıklığına uğratacaktır.

Bu iki kadının dostluğu, o yalnız dönemimde bana çok yardımcı olmuştur. Kapıdaki polis de onların ziyaretlerini kabul etmiş gibiydi. Şirin'le dostluğumuz yurt dışında, sürgün yıllarında da devam etmiştir. Ölümünden kısa bir süre önce Duisburg'da kendisini ziyaret etmiş ve üç-beş gün birlikte keyifli günler geçirmiştik.

İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılışından sonraki yoğun terör günlerinde Arşiv'in geçirdiği önemli bir tehlikeyi anlatmadan geçemeyeceğim. O günlerde gene bir arama tarama olacaktı. Arşiv için çok endişeliydim. Sokağa çıkma yasağından kısa bir süre önce Yalçın Yusufoglu uğramış, tehlikeyi konuşmuştuk. Yalçın, "örgüt"ün bana yardımcı olamayacağını, benim bu durumu daha önceleri de olduğu gibi kendi başıma başaracağımı söyleyip gitmişti. Kurnazdı örgüt! Böyle bir sorumluluğu neden alsın ve başına iş açsındı? Ayrıca Kıvılcımlı'nın elyazmaları bu örgüt için ne kadar önemliydi?

Gerçekten durum vahimdi. Doktor'un iki çuvalı şimdi karton kutular içindeydi ve o küçük dairede aramadan kurtulması imkânsızdı. Hayatımın en tehlikeli kumarını oynamaya karar verdim.

Apartmanın kapıcısı Dersimli bir Kürt'tü. Benim o zamanlar Kürt sorunundan haberim yoktu ama "halkımız"dan oldukları için aileye daha önce çok yardım etmiştim. Örneğin adamın karısı düşük yaptığında kendisini hastaneye götürmüştüm. Kadının sigortalı olması için apartman yönetimini sıkıştırmış ve sonuç almıştım. Bu tür dayanışmalar sonucunda kapıcıyla aramda garip bir dostluk kurulmuştu. Beni ilgiyle izlediğini ve ara sıra düşünceli bakışlarını fark ediyordum.

Ben apartmanın en üst katında oturuyordum ve bizim kattan yukarı, tavan arasına çıkan bir merdiven vardı. Gidip orayı kontrol ettim. Karton kutular oraya yerleştirilebilirdi. Kapıcıyı çağırdım. “Bunlar benim babamın el yazmaları, bizim için değeri çoktur, manevi değeri vardır. Polisin eline geçmesini istemem. Kutularda silah falan da yoktur, istersen bak. Bana yardım eder misin?” dedim. Çok endişeliydim ama bir kumar oynamayı göze almam gerekiyordu.

Kapıcı uzun uzun gözlerime baktı. “Biz silahın kimde ve nerede olduğunu biliriz abla,” dedi. “Sana yardım edeceğim.”

Kutuları merdiven boşluğuna taşıdık. Eğer polis onları bulursa, onun haberi olmayacaktı. Öyle anlaştık.

Öğleden sonra bir manga asker içeri doldu. Evin her tarafını didik didik ettiler. Bana yalnız mıyım, diye sordular. Kütüphanedeki kitapları incelediler. Bu süre zarfında kapıcıyla bir kez göz göze geldim. Endişeli bakışlarıma, sanki merak edilecek bir şey yok, der gibi yanıtladı. Sonra askerler, “evde kayda değer bir şey yok” raporu verdiler ve geldikleri gibi, kapıcı önde, askerler arkada çekip gittiler.

Kapıcı biraz sonra geldi ve memnun bir ifadeyle “atlattık abla,” dedi. Kutuları tekrar daireye taşıdık. Elimdeki son kalan paraların önemli bir kısmını almamazlık etmedi ama bugün adını unuttuğum bu Kürt kapıcı ile sanki asker zulmüne karşı birlikte mücadele vermiş olduk. Kim bilir ne mücadelelerden geçmişti Kürt kapıcı. Ben çaresizlikten “halkımız”a güvenmiştim ve güvenim boşa çıkmamıştı. O evden taşınırken, kapıcı, polislerin ve apartman yönetim kurulunun baskısıyla, beni hep gözlediğini anlatmış, “ama sen yiğit bir kadınsın abla. Kocan ve o ‘babam’ dediğin adam kimdir bilmem ama senin polis ve askerlerin anlattığı gibi olmadığına inandım. Bize de yardım ettin, sağ ol,” demişti. Kumarı yanlış oynamamıştım. Doktor’un eserlerini, tarihin garip bir cilvesi olarak Kürt halkının yardımıyla kurtarmıştım.

12 Mart döneminde aşırı zora düştüğüm iki durumda da bana Kürtler yardım etmişti: Kürt bir avukat olan Ali Yaşar iş sorunumun çözümüne yardımcı olmuş, apartmanımızın Kürt kapıcısı ise Kivılcımlı'nın eserlerini kurtarmıştı! Bu iki olay, bana, zor dönemlerde elini taşın altına koyma cesareti gösteren insanlar arasında Kürtlerin görece daha yüksek bir orana sahip olduklarını sezdirmişti. Hafızamda küçük fakat sağlam bir yer edinmiş olan bu sezginin, Kürt meselesinde daha sonra takınacağım politik tavrın biçimlenmesi üzerinde etkisi olduğu kesindir.

ARŞİV NİHAYET YURT DIŞINA ÇIKIYOR

Artık Arşiv'in kesinlikle yurt dışına çıkarılması gerekiyordu. Ali ile planlamaya başladık. Dönem sonu Kıbrıs'a dönecek öğrenciler büyük bir olanaktı. Fuat'ın kız kardeşi Emel ve benim kız kardeşim Reyhan burada gerçekten yardım etmişlerdir. Birlikte el yazmalarını lokum, baklava ve çocuk maması kutularına yerleştirmeye başladık. Emel ve Yalçın Okut (Kıvılcımlı çevresindeki Kıbrıslı öğrencilerden) kaldıkları yurtlardaki Kıbrıslı öğrencileri örgütlüyorlardı. Bir kısmını da fırsat çıktıkça Ankara'da Ali'ye ulaştırıyorduk. 1972 yılının bahar aylarında, birçok Kıbrıs yolcusu, çoğu kez içinde ne olduğunu bilmeden bu kutuları Kıbrıs'a taşımıştır.

Her paket ulaştırmadan sonra Fuat'a, "Sana üç kutu hediye gönderdim. Falancanın istediği çocuk mamasını da gönderiyorum, alıp almadığını bildir," gibi şifreli bir dille kontrol ediyorduk. İkimiz de çetele tutuyor ve karşılıklı kontrol ediyorduk. Hiç kazaya uğramadan başardık bu işi. Fakat bir defasında Ali büyük bir korku geçirmiş. Epey bir yükte kendisi Kıbrıs'a giderken Ankara Havaalanını bir nedenle askerler basmış. Ali tabii, kendisiyle ilgili olabileceğini düşündüğünden paniğe kapılmış ama olayın onunla bir ilgisi olmadığı anlaşıncı rahatlamış. Sonradan da Fuat'tan, bu kadar paketi birlikte getirmekle rizikoya girdiği için epey azar işitmiş!

Fuat gelen paketleri, özel olarak yaptırdığı bir teneke sandıkta, evin içinde toprak zeminde açtığı bir yerde gömülü olarak saklıyormuş.

Kıvılcımlı'ya ait o iki çuvalının yurt dışına çıkarılma hikâyesi kısaca budur. Bu işe adı bilinen ve bilinmeyen birçok insanın yardımı ve katkısı olmuştur. Emel ve Reyhan, her defasında paketleri evden çıkarıp, Ankara'ya götürecek arkadaşlara ulaştırırken ya da yurtlardaki Kıbrıslı öğrencilere teslim edilmek üzere Yalçın Okut'a teslim ederken büyük riskleri göze almışlardır. Unutmayalım ki bu iş, 12 Mart'ın dehşet ve korku saçtığı yıllarda gerçekleşmiştir. O iki çuvalın böyle yurt dışına çıkarılmasında emeği ve katkısı olan insanları unutmaya hakkımız yoktur. Kadirbilmezlik çok kolaydır. Fuat Fegan bile, 1977 yılında yayımladığı *Kıvılcımlı Arşivi Yurtdışı Kataloğu*'nun önsözünde, sadece "yurt dışına çıkarılmıştır," demekle yetinmiştir ve böyle yapmakla büyük haksızlık etmiştir.

YURT DIŞINA ÇIKIYORUM

1972'nin ortalarında benim de yurt dışına çıkmam gündeme geldi. Bu karar, benim güvenliğim için değil (yargılandığım 84 sanıklı dava henüz sonuçlanmamıőtı), birbirimizi özlemiş olduğumuz için de değil (bir yılı aşkın bir süredir ayrı yaşıyorduk), fakat Fuat'a Doktor'un elyazmaları üzerinde çalışabilme olanağı ve ortamı yaratabilmek için alınmıştı. Türkiye'deki görevlerimi yerine getirmiőtim. Arşiv'i korumuő ve yurt dışına çıkarmıőtım. Şimdi sıra yeni görevlerdeydi. Benim yurt dışına çıkmam da bir "örgüt kararı"ydı. Yalçın Yusufoglu yurt dışına çıkmış ve Fuat'la görüşmüştü. Bu görüşmede, benim de söz konusu görevle yurt dışına çıkmam karar altına alınmıştı! Bu kararın da açıkça gösterdiği gibi, Kıvılcımlı Arşivi'ni Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsüne teslim ettiğim 1993 yılına kadar hayatımı belirleyen en önemli etken olmuştur.

Artık hayatımı bu karara göre düzenlemem gerekiyordu. Geçinemiyorum gerekçesiyle baba evine taşındım. İstanbul'daki hayatımı tasfiye ediyordum aslında. Muhasebesini tuttuğum şirketlerin belgelerini ve dosyaları bir düzene koydum. Onları sahiplerine ulaőtırmak ve durumu anlatmak Ali Yaşar'a düşmüştü tabii, ben birdenbire kaybolunca. Sonradan bana çok kızdığını ve o şirketlerle epey problemler yaşadığını duydum.

Ben 12 Mart döneminde aslında çok büyük kovuşturmalar, hapisler, işkenceler görmedim. Sıkıyönetimden hemen sonra kısa bir süre için tutuklandım ama henüz işkenceler dönemi başlamamıştı. Kıvılcımlı'ya bağlı olarak sorgulandım. Kıvılcımlı'nın 9 Mart olayı ile ilişkisini çözmeye çalışırken benim rolümü ve bilgimi anlamaya çalıştılar, buna karşılık benim işçi mahallelerindeki örgütlenme çalışmalarımı çok da önemsemediler o dönemde. Belki de benim aracılığımla Kıvılcımlı'ya ulaşabileceklerini düşündüklerinden kısa bir süre sonra serbest bıraktılar ve sürekli takip altında yaşadım. Ben de böylece Arşiv'i koruma olanağı buldum.

Fuat'ın 18 Temmuz 1972 tarihli mektubu yeni bir dönemin işaretlerini taşıyor: *"Bu satırları çok acele yazıyorum. Çünkü biraz sonra gene ufak bir yolculuk var."* Bu yolculuk büyük bir ihtimalle Bulgaristan'a. Bu tarihten sonra mektupların arası açıldı zaten. Doktor'un ölümünden sonra, Sovyetler Birliği, Bulgaristan aracılığıyla Fuat nezdinde Doktor'un başına gelenler için özür dilemiştir. Bu seyahat oraya...

Ekim ayının başlarında Kemal (Fuat'ın en küçük erkek kardeşi) Fuat'la buluşmak üzere, Yugoslavya'ya gidiyor. Bu seyahati Kemal bana şöyle anlattı:

"...Ali, bana Avrupa'ya (Yugoslavya'ya) gidilmesi gerektiğini, benim gitmemin uygun olacağını söyledi. Limasol'dan vapurla Atina'ya, oradan da Yugoslavya'nın Belgrad şehrine gidip abimle görüşecektim. Dikkat çekmemek için kısa bir Balkan ülkeleri turu gibi bir şey olacaktı.

...6 Ekim 1972'de Limasol'dan vapurla Atina'ya doğru yola çıktım. 7 Ekim'de Atina'ya vardım. 3 gün kaldıktan sonra trenle Yugoslavya yoluna çıktım. Maceralı bir yolculuktan sonra 10 Ekim'de Belgrad'a vardım.

...Planda bir yanlışlık olmamıştı, çünkü abim beni tren istasyonunda bekliyordu. Hatırladığıma göre, Belgrad'da yatacak uygun bir otel bulamamıştık ve geceyi geçirmek için trenle Nis'e gittik. Biraz ileride Nis Hotel'i görünce geceyi burada geçirelim dedi. Vakit geçti, yorgunduk, yatıp uyuduk.

...Ertesi gün kahvaltıdan sonra Türkiye biletini kesmeye gittik ve tekrar otele döndük. Elindeki çantayı bana uzatarak, 'yengene ver ve içine iyice bakmasını söyle, o anlar,' dedi. Tekrar istasyona gittik. 'Yengene ve herkese selam söyle,' dedi. Vedalaştık, trene bindim, el sallamadan sonra yerime oturdum.

*...Maceralı yolculuk başlamıştı. Bu abimi son görüşüm oldu. 12 Ekim'de Türkiye'ye giriş yaptım. Gerisini biliyorsun. 4 gün sonra, 6 Ekim'de Mersin'den feribotla Kıbrıs'a döndüm.*³⁵

Kemal'in getirdiğı çantanın içinde, ustalıkla saklanmış bir pasaport vardı. Bulgarların ustaca düzenlediğı bu pasaportta İngiliz uyruklu bir Kıbrıslı kadındım! Seyahatin planını içeren bir de mektup vardı çantada. Ona göre hazırlandım ben de. Ekim sonlarına doğru bir tarihte, aynen planlandığı gibi, bir akşam otobüsü ile Belgrad'a doğru yola çıktım. Hiç kimsenin haberi yoktu. Annemden başka kimseyle vedalaşmadım. O da hafta sonu için bir arkadaşına gittiğini sanıyordu.

Pasaporttaki bilgileri iyice ezberlemiştim, ama Kıbrıslıların özel Türkçesini konuşmam imkânsızdı. Ona da bir kılıf uydu-
rulmuştu. Uzun yıllar Kıbrıs dışında yaşamış olacaktım. Bel-
grad'ta şimdi adını unuttuğum büyük bir otelin önünde dura-
caktı otobüs. Fuat beni orada bekleyecekti.

35 Kemal Fegan'ın bana yazdığı 21 Ekim 2011 tarihli e-posta.

Bütün gece birkaç kez jandarma kontrolü oldu yolda. Pasaportum otobüs muavininin elindeydi. Kontrolleri o yaptırıyordu. Benim işime geliyordu bu tabii, doğrudan muhatap olmaktan kurtuluyordum askerlerle.

Neyse sıkıntılı bir gece yolculuğundan sonra, öğlene doğru otelin önünde indim otobüsten. Karışık duygular içindeydim. Otele girdim, Fuat'ın tarif ettiği kahve salonuna doğru yürüdüm ve o sırada bir iş için dışarı çıkmakta olan Fuat'la burun buruna geldim! 1,5 yılın hasretiyle kucaklaştık.

Benim için hâlâ sürmekte olan sürgün hayatım böyle başladı!

SÜRGÜN YILLARI BAŞLIYOR

Otelden ayrılp bir pansiyona yerleşerek Belgrat'ta birkaç gün geçirdik. Bir yandan kenti gezerken, bir yandan da konuşuyorduk. Konuşacak ne çok şeyimiz vardı! Ayrı geçirdiğimiz son bir buçuk yıl içinde çok şey olmuştu. Kıvılcımlı ölmüştü, cenazeyi anlattım. Arşiv'in yurt dışına çıkarılışını konuştuk. Fuat'ın Kıbrıs'taki bekleyiş dönemi, sonra Kıvılcımlı ile buluşması, Brejnev'e yazılan mektubun hikâyesi, dünya komünist partilerine gönderilen mektubun etkileri, evimizin uğradığı polis baskınları ve tabii ki Arşiv'in korunma zorlukları ve daha birçok şey. Konuşacak konularımız bir türlü bitmiyordu. Ne çok özlemiştik birbirimizi!

Şimdi önümüzdeki görev, Kıvılcımlı hareketi adına derlenip toparlanma idi. Moskova şimdi, yani Kıvılcımlı olayından sonra TKP'yi gözden geçiriyor, yöneticilerini sorguluyordu. Fuat'ın Bulgar makamlarından duyduğuna göre parti bir yenilenmenin eşiğinde idi. Biz Kıvılcımlı'nın TKP'yi reorganize etme projesine inanıyorduk. Yani, TKP'yi Kıvılcımlı'nın görüşleri doğrultusunda yeniden örgütleyecektik. Bu yolda yapabileceğimiz şeyler olduğu kanısındaydık. Sovyetler Birliği resmen özür dilemişti Kıvılcımlı'nın başına gelenler için. O zamana kadar muhtemelen hiç bilmedikleri Kıvılcımlı'yı incelemeye başlamış ve TKP'yi de gözden geçirme kararı almışlardı.

Kıvılcımlı'dan miras kalan "TKP'yi reorganize etme" fikri, bizim yurt dışındaki yaşamımızın uzun yıllarını almıştır.

Kıvılcımlı ölüm döşeğindeyken Ahmet Camuşcu ile Fuat'ın bu konuda birbirlerine söz verip ant içtiklerini Camuşcu bana İstanbul'da anlatmıştı. Ne yazık ki, bu yönde yaptığımız çalışmalar fazla bir işe yaramadı ve işler olacağına vardı.

TKP'yi reorganize etme problemi yalnız bizim grubun değil, Kıvılcımlı çevresinden başka gruplarının da sorunu olmuştur. Demir Küçükaydın, Vedat Orakçioğlu'nun ölümünden sonra yazdığı bir yazıda, *"...Sonra TKP'yi reorganize ettiğimiz (Bu TKP'nin bilinen TKP'lerle bir ilgisi yok. Kıvılcımlı'nın TKP'sinin reorganizasyonu idi.) arkadaşlardan biri oldu. Bu illegal partinin legal yayın organı olarak Kıvılcım gazetesini beraber çıkarmıştık."* diyor (facebook paylaşımı, 7 Temmuz 2019). TSİP'in bile böyle bir projesi vardı. TSİP'in kurucularından Yalçın Yusufoğlu ile daha önce beraberdik ve Avrupa'ya gidip Fuat ile görüşmüştü. Kıvılcımlı'nın vasiyeti aslında, onun ardılları olan birçok grubu etkilemiştir.

SOFYA

Belgrat'tan sonra, Sofya'ya doğru trenle yola çıktık. Trende, Sofya'da başlayacak olan yeni hayatımızı konuştuk. Bulgaristan, Kıvılcımlı'dan esirgediği misafirperverliği şimdi bize gösterecekti. Bize küçük bir daire tahsis etmişlerdi. Maaşımız bile vardı. Bir de parti görevlisi bir kontağımız. İlk karşılaşmamızda, Türkiye'deki solun durumu hakkında bildiklerim çerçevesinde geniş bir rapor vermeye çalıştım. Kıvılcımlı'nın düşüncesi etrafındaki insanların oluşturduğu gruplaşmalar çok umut verici değildi ve bu durum Bulgarlarda biraz hayal kırıklığı yarattı.

Gene de 12 Mart darbesinden sonra derlenip toparlanan ilk gurup oldu Kıvılcımlı düşüncesi etrafındaki örgütlenmeler. Anlaşılan Yalçın Yusufoglu durumu biraz abartmıştı Fuat'la görüştüklerinde. TKP içindeki kliğe alternatif çıkaracak durumda değildik. Fakat diğer gruplarla bileşebilmek için epey çaba sarf ettik. Fuat, Sofya'da kaldığımız altı ay içinde, diğer sol örgüt ve gruplarla birleşmenin imkânlarını araştırmak üzere yurt dışındaki diğer sol örgütlerin liderleri ya da temsilcileri ile görüşmeler yapmak amacıyla defalarca seyahat etti. Suriye'de Mihri Belli ve Teslim Töre ile görüştüğünü hatırlıyorum. Avrupa'da da birçok örgüt temsilcisiyle konuşmuştu.

Fuat'ın seyahatleri sırasında ben Sofya'da yalnız kalırdım. Partili yoldaş ara sıra ziyaretime gelir ya maaşımızı teslim eder ya da küçük bir hediye bırakırdı. Operaya meraklı olan

bu yoldaşla ortak bir ilgi alanımız vardı: Müzik. Benim de klasik müzik merakım yüzünden, beni ziyarete geldiği zamanlarda klasik müzikten konuşurduk. Hâlâ hatırlıyorum, Çaykovski'nin *Eugen Onegin* operasını çok seviyordu, adını çoktan unuttuğum bu partili bürokrat. O zamanlar bu operanın hikâyesini iyice öğrenmiştim. Konusunu Rus şair ve yazar Aleksandr Puşkin'in *Yevgeniy Onegin* adlı şiirsel romanından alan Eugen Onegin, oldukça duygusal, lirik ve dramatik bir operadır. 18. yüzyılın değişen Rusya'sında canı sıkılan Rus aydınlarının sorumsuz yaşamlarını konu ediniyor.

Partili yoldaş bir de *Boris Godunov*'u seviyordu. O da gene Puşkin'in bir tiyatro eserine dayanıyor ve Rus tarihinden bir dönemi konu ediniyor. Piyese adını veren Boris Godunov, 16. yüzyılda yaşamış bir Rus çarı. Piyesten uyarlanan operanın müziği ise Modest Musorski'ye ait. Operada köylü isyanlarını anlatan çok güzel korolar var. "Bence bu iki opera birbirinden çok farklı, Puşkin'i mi yoksa operayı mı seviyorsun," diye sorduğumda "operayı" demişti.

Benim klasik müzik merakım partili yoldaşın hoşuna gidiyordu sanırım. Bana konserler tavsiye ediyor, buralara nasıl gideceğimi, nasıl bilet alacağımı vs. tarif ediyordu. Sofya'yı en çok da bu konser salonlarını keşfederken öğrenmiştim.

Sofya'yı dolaşırken Bulgar sosyalizmini daha doğrusu Sovyet sosyalizmini anlamaya çalışırdım. Partili yoldaş, parti bürokratlarının gittiği özel bir mağazadan alışveriş etmeye yönlendirmişti bizi. Merak ederek bir kez gitmiştik o mağazaya. Orta sınıf bir Batı marketinin eşyalarıyla doluydu ve Bulgar insanları bu mağazaya imrenerek bakıyordu. Muhtemelen parti kodamanlarının ayrıcalığıydı o mağazadan alışveriş etmek. Galiba bir de dövizle alışveriş ediliyordu. Ben reddetmiştim oradan alışveriş etmeyi.

O zaman henüz Sovyet sisteminin bütünsel bir eleştirisi yoktu kafamda. Sezgisel bir tepki gösteriyordum. Bulgar

kadınlarında bir Batı hayranlığı sezmiştim. Bu beni rahatsız ediyordu. Ayrıca bir-iki olay, Sofya sokaklarında dolaşırken Bulgar gizli polisi tarafından takip edildiğim duygusuna kapılmama yol açmıştı. Hiç anlam verememiştim. Bana sahte pasaport düzenlemişlerdi, ev verip misafir etmişlerdi, Fuat'ı görevle sağa sola gönderiyorlardı, fakat bize güvenmiyorlardı.

Bir defasında, partili yoldaş kapıyı çaldığında tuvalette olduğum için normalden biraz daha fazla zaman almıştı kapıyı açmam. Adam ziyareti boyunca benimle hiçbir şey yokmuş gibi konuşmuş ama bir yolunu bulup hepsi 1,5 odadan ibaret daireyi balkona varıncaya kadar kontrol etmişti, güya bana sezdirmeden. Sanırım evde başka biri olduğundan şüphelenmişti. Başka insanlarla görüşüp görüşmediğimizi kontrol ediyorlardı yani. Sistem tamamıyla herkesin herkesi kontrol etmesi üzerine kurulmuştu.

Tüm bunlar beni oldukça rahatsız ediyordu. Fuat'la konuştuğumda tartışmaya giriyorduk. Daha önce de anlattığım gibi, Fuat Sovyet sisteminin bir partisi olan Kıbrıs Komünist Partisi AKEL'de almıştı sosyalist formasyonunu. Sisteme ufak tefek eleştirileri olsa da bunları teknik bir arıza olarak görüyor, giderilebilir arazlar olarak değerlendiriyordu. "Dışarda emperyalizm o kadar güçlü ki, sistemi korumak için bazı özgürlükleri kısmak zorunlu oluyor," diyordu, ama ben ikna olmuyordum.

Neyse. Yıl 1973. Fuat'ın görüşebildiği sol örgütler TKP'nin reorganizasyonu meselesine ilgi göstermediler. Daha doğrusu, TKP çatısı altında bir derleniş örgütlenebileceğine ikna olmadılar. Herbiri, 12 Mart tahribatının ardından kendi küçük örgütünü kurtarmaya, derleyip toparlamaya çalışıyordu. Fuat'ın tüm çabaları boşa gitmişti. Altı ayımızı almıştı bu çabalar.

Bunun üzerine Bulgarlar, daha doğrusu Moskova, Türkiye Komünist Partisi'ni kendi olanaklarıyla reforme etme kararı aldı. 1973 yılında Zeki Baştımar'ın görevden alınmasının

ardından, ne gariptir ki Kıvılcımlı hakkında “ajandır” raporu veren Laz İsmail, Mayıs 1973’te parti genel sekreteri seçildi ve bazı genç kadroların da katkılarıyla TKP’nin 1970’lerin ortalarından itibaren yaşadığı “Atılım” adı verilen sıçrama dönemi başladı. Kıvılcımlı’nın başına gelenler, ister istemez, TKP’nin daha sonra geçireceği yenilenmeyi tetiklemiştir. Yani Kıvılcımlı bu anlamıyla TKP’yi dolaylı olarak reorganize etmiştir!

TKP tarihi yazımlarında bu olay yoktur tabii ki, ya da böyle anlatılmaz. Ama 1974 yılındaki TKP patlamasının böyle bir arka planı vardır ve bu olay bence TKP tarihindeki yerini almalıdır.

Bize gelince, Kıvılcımlı’dan vazgeçip yeni düzenlemede görev alabilirdik. İstersek hayat boyu Sofya’da yaşayabilirdik. İstersek Moskova’da parti okulunda eğitime gidebilirdik. Hatta Fuat’a ajanlık bile teklif etmişlerdi. Bulgar devletinin hizmetine girmeyi ve tüm diğer önerileri hiç tereddütsüz reddettik ve Sofya’yı terk edip Avrupa’da kendimize bir mekân bulmaya karar verdik. Kıvılcımlının düşüncesi doğrultusunda Avrupa’da çalışmalarımıza devam edecektik.

Aldığımız kararın bir sonucu olarak Bulgar yetkililerine bir mektup yazdık. Mektubun detaylarını şimdi hatırlamıyorum ama Kıvılcımlı’nın öğrencileri olduğumuzu, ona olan bağlılığımızı ve Türkiye’deki sosyalizm mücadelesini onun öğretisi doğrultusunda sürdüreceğimizi, bunun devrimin önünü açacağını dile getiren ifadeler kullanmıştık.

Marksizmi onlardan öğrenecek değiliz demiştik birbirimize de!

Avrupa’daki serüvenimizde bu ilk sayfayı böylece kapatıyorduk.

ALMANYA

Önce Fuat gitmişti Almanya'ya. Türkiyeli işçilerin en yoğun olduğu ülke Almanya olduğu için orayı seçmiştik. O zamanlar henüz iltica etmek o kadar bilinen ve yaygın bir şey değildi. Benim elimde Bulgarlar'ın verdiği bir Türk pasaportu vardı ve bunun ne kadar güvenilir olduğunu bilemiyorduk. O nedenle, elimizdeki sahte pasaportla Alman mercilerine oturma izni için başvurmaktan çekiniyorduk. Fuat o zamanlar İngiliz uyrukluymdu, Kıbrıs'ın İngiliz kolonisi olduğu zamanlardan kalma bir haktı İngiliz uyruklu olmak Kıbrıslılar için. Sanırım bu hak 1974'de Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgalinden sonra ortadan kalktı. Yalnız pasaportta koloni vatandaşı olduğunu gösteren bir damga vardı ve bu kişiler İngiltere'de doğanlarla aynı haklara sahip değildi. Fuat, bu pasaport sayesinde İngiltere'de oturma izni alıp alamayacağımızı da araştıracaktı.

Bir süre sonra Fuat'tan haber geldi ve ben yanımda çok az özel eşyam ile Sofya'dan Batı Berlin'e uçtum. Çantamda da az bir miktar Mark vardı. Kıvılcımlı'nın el yazmalarını içeren o iki bavulu daha sonra almak üzere Sofya'da bırakmıştık.

Fuat Almanya'da, Kıvılcımlı sempatizanı olup 12 Mart'tan sonra yurt dışına çıkan ve içlerinde asker kökenli kişilerin de bulunduğu Ercüment Toker, Bülent Dinçer ve Mehmet Akmaner gibi arkadaşlarla tanışmıştı. Bu arkadaşlara Dersimli Kürt ve Alevi olan ve Almanya'ya yıllar önce burslu öğrenci olarak gelmiş olan Haydar Dikme de katıldı. Almancayı çok

iyi bilen Haydar, o zamanlar bizim elimiz ayağımız olmuştu. Daha başka arkadaşların da katılımıyla bir grup oluşturmuştuk.

Almanya'ya turist gibi girmiştim. O zamanlar henüz vize sorunu yoktu. Pasaport bir sorun çıkarmamıştı. Fuat'ın daha önce verdiği bilgilerle bir pansiyona yerleşmiş ve haber beklemeye başlamıştım.

Fuat ise kendi pasaportunun olanaklarını araştırmak üzere Londra'ya gitmişti. Aldığı bilgilere göre, bir yıl Londra'da kalıp çalıştığı takdirde, pasaportundaki damga kaldırılabilir ve Londra'da, hatta herhangi bir Avrupa ülkesinde oturma izni alabilirdik.

Fuat bu durumu ciddiye almış ve Londra'da, bir gece kulübünde kasiyer olarak çalışmaya başlamıştı bile. Benim sahte pasaportla İngiltere'ye girmemi sakıncalı buluyordu. İngiliz mercileriyle ilişkilerimizin bozulabileceğinden endişe ediyordu. "Bir yıl dayanacağız," diye karar kıldık. Bu sürede ben Berlin'de kalacaktım.

Bir süre sonra Haydar'ın arkadaşı olan Alman komünisti Helga'nın evine taşındım. Helga Tagizadeh öğretmendi. Komünist olduğu için meşhur Berufsverbot (meslek yasağı) nedeniyle aktif olarak politik çalışmalara katılamıyor, sadece geri planda yardım ediyordu. Şimdi nasıldır bilmiyorum ama Almanya'da o zamanlar solcular devlet memuru olarak çalışmıyordu. Helga bir ara bir İranlı devrimci ile evlenmiş. Ondan Sonja adlı bir kızı vardı. Almanya'da kaldığım yıllarda, Alman devrimcilerinde daha sonra tanıştığım diğer Avrupa ülkeleri devrimcilerine göre çok olumlu bir özellik tespit etmiştim. Bizlere, ikna oldukları zaman son derece disiplinli ve kolay angaje oluyorlardı. Bir şey rica ettiğimizde, örneğin İsveç devrimcileri gibi bin bir dereden su getirmiyor, ahret soruları sormuyor, derhal büyük bir ciddiyetle işe koyuluyorlardı. Sofya'dan Almanya'ya getirdiğimiz Kıvılcımlı Arşivi bavullarını o zamanın bölünmüş Almanya'sında Doğu Almanya'dan

geçirerek Batı Berlin'e getirmek biraz sakıncalı bir işti. İki Alman devrimcisi, bavulun içinde ne olduğunu bile sormadan onları büyük bir sorumlulukla Batı Berlin'e getirmişlerdi.

Evinde kaldığım 6 aylık süre içinde Helga benim kimliğimle ilgili hiçbir soru sormamıştı. O bir yana, Haydar beni onun evine götürdüğünde adımı bile sormamıştı. Türkiyeli olduğumu biliyordu, o kadar. Bu süre içinde bana hep "Du" (sen) diye hitap etmişti. 6 ay bana baktığı halde hiç para talep etmemişti. Hatta bana harçlık bile vermişti.

Helga'nın cins kedileri vardı. Bir defasında kedilerden bir tanesinin doğumuna birlikte yardım etmek durumunda kalmıştık ve hep birlikte dört güzel kedi yavrusu dünyaya getirmiştik! Sonra bu kedi yavrularını satmıştı Helga ve bir tanesinin parasını da bana vermişti, hiç unutmuyorum 300 Mark olarak! Helga ile dost olmuştuk. Benim yetersiz Almancamla uzun sohbetler ederdik. Evinden ayrıldıktan sonra, içinde bulunduğumuz koşullar nedeniyle ve tabii ki biraz da ihmalle Helga ile ilişkiyi sürdürememiş olmama bugün hâlâ hatırladıkça çok üzülürüm.

Bu arada Fuat'ı Londra'da ziyaret edebilmişim gene de. Bu seyahatin ilginç bir tarihi var. Yola çıktığım gün, Şili'de Allende'ye askeri darbe yapıldığı gündü. 11 Eylül 1973 günü Fransa'da Calais'den kalkıp Manş Denizini aşarak İngiltere'de Dover'e giden gemide öğrenmişim haberi. Amerika destekli General Pinochet, Salvador Allende liderliğindeki halk iktidarını askeri darbeye devirmişti. Darbeden sonra binlerce demokrat ve devrimci katledilecek, işkencelerden geçirilecek, insan hak ve özgürlükleri yok edilecekti. Biz de 12 Mart darbesini aynen böyle yaşamıştık iki yıl önce ve birçoğumuz hapishanelere düşmüş, bazılarımız da Avrupalara savrulmuştuk. Ölenlerimiz de çoktu. Aklımdan bunlar geçmişti Manş denizini geçerken. Askeri darbelerin sonucu ve amacı her ülkede aynı oluyordu. Daha sonraki yıllarda, İsveç'te Şilili epey arkadaşım olacaktı.

Bu süre içinde Fuat'la bir kez daha görüştüm. Bu kez o gelmişti Berlin'e. Daha önce anlattığım üzere annemin ölüm haberini vermeye gelmişti. Doğu Berlin'de Alexanderplatz'da konuşmuştuk annemin ölümünü. Duvar'ın yıkılmasından sonra Berlin'e gittiğimde yeni Alexanderplatz'ı hiç tanıyamamış ve hüzünlenmiştim. Bu meydan Doğu Almanya'nın sembolüydü adeta. Meydanın ortasındaki sular fışkıran heykel hâlâ duruyor mu, hatırlamıyorum. Televizyon kulesinin etrafındaki zevksiz, beyaz plastikten masa ve sandalyelerin yerinde ise yeller esiyordu.

İngiltere projemiz hiçbir zaman gerçekleşmedi. Fuat, Londra'da çalışıp pasaportundaki "kolonilerden gelme vatandaş" mührünü sildirmeye fırsat bulamadı. Almanya'daki arkadaşlar dönmesini istediler. Hayat ağlarını başka türlü örüyordu.

ALMANYA'DA ÖRGÜTLENİYORUZ

TDF

Fuat İngiltere projesini yarıda kesip Almanya'ya dönünce, sözünü ettiğim asker arkadaşlarla birlikte Frankfurt'ta eski bir evde birkaç odalı bir dairede hep birlikte yaşamaya başladık. Evi, Almanya'da gelenek olan yola bırakılan eski eşyalarla döşemiştik. Hatırladığım kadarıyla asker arkadaşlar omuzlamıştı kolektifin ekonomik yükünü. Ben Frankfurt Üniversitesinde Almanca okumaya başladım. O sıralar içinde bulunduğumuz atmosfer artık Almanya'ya yerleşeceğimizi gösteriyordu.

1970'lerde Almanya'da çalışan Türkiyeli işçiler politik olarak oldukça örgütsüzdü. Biz Türkiyeli devrimciler olarak, Dr. Hikmet Kıvılcımlı öğretisi doğrultusunda işçi sınıfını örgütleme kararı almıştık. Bu girişim, işçiler arasında büyük bir ilgi gördü. Muhtemelen büyük bir ihtiyaca karşılık düşüyordu. Gerçekten de 6 ay gibi çok uzun olmayan bir sürede birçok bölgede işçi dernekleri kuruldu. Birçok bilinçli işçi aramıza katıldı. Duisburg'dan Osman Apaydın, Stockholm'den Alp Öktem ve onun çevresindeki birkaç arkadaş daha katıldı. Alp Öktem, 1970'de Kıvılcımlı'nın *Toplum Biçimlerinin Gelişimi* kitabını yayınlayan Ekin Yayınevi ekibindendi. 12 Mart'tan sonra İsveç'e iltica etmişti. Stockholm'de Kıvılcımlı sempatisini olan asker kökenli iki arkadaşla, Alkım Altuğ ve Vahid Ergin ile birlikte hareket ediyorlardı. Onlar da bize katıldı. Fuat, Türkiye'den kız kardeşi Emel ile evli olan Yalçın Okut'u getirtti. Epey büyümüştük. Aramıza Alitemel Kurtaran gibi

işçi arkadaşlar da katılmıştı. Hızla örgütleniyorduk. Kurulan dernekler bir federasyon çatısı altında toplanacaktı. Tüm bu işlerin arka planında bir illegal örgütlenme de vardı tabii ki. Derleniş Örgütü kurulmuştu.

Kısa zamanda bu kadar geniş bir örgütlenmeyi sağlayan dinamiğin arkasında büyük bir özveri ve inançla yürütülen bir çalışma ve emek vardı. İşçilerle eğitim çalışmaları yürütüyorduk. Gerçekten de özellikle bizim kolektifteki arkadaşlar özel hayat denilen kavramı tamamen unutmuşlar, önümüze koyduğumuz hedefler için gece gündüz çalışıyorlardı. Gelsenkirchen denilen küçük bir şehirde yürüttüğümüz eğitim çalışmaları ve Federasyon hazırlıkları birlikte sürdürüldü. Federasyonun kuruluş günü olarak sembolik bir gün, 15 Haziran tespit edilmişti. Böylece Türkiye İşçi Sınıfının tarihi direnişine de bir selam göndermiş olacaktık.

O zamanlar maden işçisi, şimdi emekli olan ve Didim’de üzüm bağı yetiştiren işçi arkadaşlarımızdan Alitemel Kurtaran o kuruluş gününü şöyle anlatıyor:

“15 Haziran 1974’te 21 derneğin katılımı ile kavgalı gürültülü bir kuruluş oldu. Herne adlı bir kasabada, çok büyük bir salon tamamen doldu. Biz Maocuların ortasında 50 kişilik bir gruptuk. Akşam folklor, müzik iyi bir eğlence oldu. Güzel günlerdi o günler. Umut, heyecan, azim.”³⁶

Maocular bu kuruluşu engellemek için gelmişlerdi. Bu çalışmalar sırasında en çok Maocularla cebelleşiyorduk. O gün o toplantıyı engellemek üzere gelmiş olsalar da dernek delegesi olmadıkları için oy hakları yoktu ve kuruluşu engelleyememişlerdi. Böylece kısa adı TDF olan Türkiyeli İşçi Dernekleri Federasyonu kurulmuştu.

36 Alitemel Kurtaran’ın Latife Fegan’a yazdığı iletiden, 17 Haziran 2019.

Ben bu kuruluş gününde var mıydım çok iyi hatırlamıyorum. Sanırım İsveç'teydim. Almanya'da örgütlü olmamıza rağmen kendimizi pek güvende hissetmiyorduk. Benim elimdeki pasaport sahteydi. Fuat'ın pasaportu da güven vermiyordu. Üstelik omuzlarımızda bir de Kıvılcımlı Arşivi'ni koruma yükü vardı. Yükten öte bir zorunluluk. O yıllarda Almanya'da iltica etmek bu günkü gibi yaygın bir şey değildi. Üstelik Alman gizli polisinin MİT'e bilgi verdiği de söylenirdi. O nedenle kendimizi ve Arşiv'i güvende hissedeceğimiz bir başka ülke seçmek zorundaydık. Alp Öktem'in önerisinin de katkısıyla o güvenli ülke İsveç oldu.

İSVEÇ'TE MÜLTECİ OLUYORUM

1974 yılının Haziran ayı başlarında iltica etmek üzere trenle İsveç'e gelmiştim. Trende pasaport kontrolü yapan sarışın genç sınır polisinin, "İsveç'te ne yapacaksınız?" sorusuna, "sizin ülkenize turist olarak gelinmiyor mu?" şeklinde bir soruyla cevap verdiğimde kıpkırmızı olmuştu. Ülkesine, kırk yılı aşacak bir mülteciliğin ilk adımını attığımı o da bilmiyordu, ben de.

Stockholm garında beni Alp Öktem karşılamış ve evlerine götürmüştü. O yıllarda Stockholm'ün Rinkeby semtindeki öğrenci evleri her ülkeden gelen politik mültecilerin barınak yeri idi. Mesken sıkıntısının büyük bir problem olduğu Stockholm'de mülteciler ilk etapta bu öğrenci evlerinde kalırdı. O yıllarda birçok Şilili arkadaşım olmuştu. Onlar da genellikle bu öğrenci evlerinde oturuyorlardı. Alp de eşi Nazlı ve o zamanlar 5-6 yaşlarında olan oğulları Ozan ile birlikte orada yaşıyordu. Üç ay onların evinde misafir olarak kaldım. İltica işlemlerim tamamlandığında benim de ilk evim öğrenci evlerinde olacaktı.

Derhal iltica hazırlığına başladık. 1970'lerde Türkiye'deki ve Şili'deki askeri darbeler, İsveç'e ilticaları epey arttırmış ve aynı zamanda İsveçli devrimcileri de harekete geçirmişti. İlerici hukukçular, aydınlar, devrimciler çeşitli biçimlerde mültecilere yardım ediyorlardı. Çeşitli örgütler vardı. Ben de baş vurmuştum onlardan birine. Sonradan çok iyi dost olduğum

ve o zamanlar üniversitede Slav dillerinde öğretim görevlisi olan Lars Kleberg bana yardım etmişti. Lars, *Clarté* adlı dergiyi çıkaran sosyalist bir gruptandı.

Clarté, 1960-70'lerde özellikle üniversitelerde örgütlenmiş, partilerden bağımsız olduğunu söylese de üyeleri arasında İsveç'in meşhur Maocular'ını barındırdığı için daha çok Maocu olarak bilinen bir gruptu. Kendilerini çok radikal kabul ediyorlardı. Lars polis sorgusu sırasında benim yurttaş şahidim³⁷ olacaktı. Benim hikâyemi daha önceden bildiği için çevirmenin çevirisini kontrol edecek ve polise yanlış bir şey söylemesine engel olacaktı.

İltica dosyamı hazırlarken Lars'a, "benim pasaportum sahte ve polise teslim etmeyeceğim. İltica başvuruma ret cevabı alırsam elimde bana hareket olanağı sağlayacak bir pasaportumun olması gerekir," dedim. Hiç unutmam, "polise nasıl yalan söyleyeceksin?" demişti. Şaşırıp kalmıştım. Avrupalı devrimciler kendi devletlerine yalan söylemeyi bile bilmiyordu! "Sen merak etme, ben söylerim, ben bu konuda epey deneyimliyim," demiştim. Sorgu sırasında, polise "pasaportumu yok ettim," derken göz göze gelmemeye ikimiz de özen göstermiştik. Şimdi nasıldır bilemiyorum ama o zamanki kurallara göre sahte bir pasaportla İsveç'e girmiş olmak suç teşkil ediyordu ve hapis cezası gerektiriyordu. Bunun için yargılanma riskim vardı. Benim kaygım bu değildi tabii. Müracaatım reddedilirse İsveç'ten çıkabileyim diye pasaportumu elimde tutmak istiyordum.

12 Mart'ın meşhur davalarından biri olan ve içinde benim de yer aldığım 84 sanıklı dava dosyasını sunmuştum polise. Bu

³⁷ Yurttaş şahitliği, İsveç yargı sisteminde bir kurumun adıdır. Belediye meclisi, polisin kendi bölgesindeki faaliyetlerini denetlemenin bir parçası olarak, polis sorgusu esnasında sorgu odasında bulunacak olan bir görevli tayin eder. Bu kişinin görevi, polisin işini yasalara uygun bir şekilde yürütüp yürütmediğine tanıklık etmektir. Buna yurttaş şahidi adı verilir.

davanın baş aktörü Dr. Hikmet Kıvılcımlı idi, ben de muhtemelen Kıvılcımlı'ya yakınlığım nedeniyle davaya dâhil edilmiştim. Daha önce anlattığım gibi, Fuat'la ben Kıvılcımlı'nın en yakın çalışma arkadaşlarıydık. Ben Kıvılcımlı hareketinin kitle örgütü olan İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneğinin başkanlığını yapmıştım. Davaya gelince, aslında bir "9 Mart" davasıydı ve biz 141-142'den yargılanıyorduk.

9 Mart, ordudaki radikal subayların kalkıştığı; *"Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak"* bir hükümetin kurulması için Demirel Hükümetini devirmeyi hedefleyen bir darbe girişimiydi. *"Ordu içindeki radikal subaylar bu hükümeti acilen yıkmayı ve Türkiye ve Orta Doğu için küçümsenmeyecek dönüşümler gerçekleştirmeyi"*³⁸ planlamışlardı. Fakat darbe başarısızlıkla sonuçlandı ve arkasından 12 Mart darbesi geldi.

Kıvılcımlı'nın 9 Mart hareketinin içinde yer alıp almadığı konusunda bazı spekülasyonlar yapılmıştır. Hemen belirtiyim ki, bende bu konuyla ilgili bir bilgi yoktur. Hafızamı o günlerle ilgili olarak karıştırdığımda bu konuyla ilgili olabilecek bir tek şey geliyor aklıma: Kıvılcımlı'nın 12 Mart Muhtırasının okunduğu geceki huzursuzluğu ve "bu iş burada kalmaz" deyişi. Belki buna bakarak Kıvılcımlı'nın olaydan haberdar olduğu yönünde bir spekülasyon yapılabilir. Ama en yakınında çalışan kişiler olarak bana ve Fuat'a bu konuda bir şey söylememiş olması önemli bir karşı kanıt oluşturuyor. Öte yandan Kıvılcımlı Fuat'la beni legal alanda tutmaya özen gösteriyordu. Nitekim benim 15-16 Haziran olaylarına katılıp tutuklanmamı da büyük ihtimalle bu nedenle eleştirmişti. Dolayısıyla darbe gibi ciddi gizlilik gerektiren bir olayı, en yakınında yer alsalar bile legal alanda çalışan yoldaşlarıyla bile paylaşmamış olması ihtimali de düşünülebilir. Ama başkaca açık delillerle desteklenmediği müddetçe böyle genel bir tedbiri spesifik bir olayın kanıtı olarak sunmak, aşırı bir zorlama olacaktır.

38 Ergun Aydınoğlu, *Türkiye Solu 1960-1980*, Versus Yayınları 2007, s. 286.

9 Mart'la ilgili bu parantezden sonra polis sorgusuna geri dönersek, sorgulamayı yapan polis bir Kıbrıslı ile evli olduğumu duyunca, konuyu değiştirmiş ve biz Kıbrıs sorunu etrafında konuşmaya başlamıştık. Birkaç yıl önce Birleşmiş Milletler askeri olarak Kıbrıs'ta görev yapmış olan polisin Kıbrıs'a özel bir ilgisi varmış. Hiç unutmam, sorgulamayı falan unutmuş, benimle Kıbrıs meselesini tartışmıştı. Sanırım, siyasi kişiliğimi de anlamaya çalışmıştı böylece. Kıbrıs 10 yıldır benim hayatımdaydı ve bu konuda onunla tartışmak hiç sorun değildi.

Üç ay sonra iltica kararını aldım!

İSVEÇ'TE MÜLTECİLİK YILLARIMIZ BAŞLIYOR

Böylece hayatımın hâlâ sürmekte olan İsveç'deki sürgün yılları başlamış oldu. Ben de Rinkeby'deki öğrenci evlerinde 37 metrekarelik bir daireye yerleştim. Fuat hâlâ Almanya'da idi. Bundan sonra hayatımızın nasıl bir şekil alacağını çerçevesini daha önce Almanya'da konuşmuştuk. Fuat o iki çuval malzemeyi tasnif edecek, Kıvılcımlı'nın eski Türkçe elyazmalarını yeni Türkçeye çevirecek, ben de evimizin ekonomik sorumluluğunu üstlenecektim.

Türkiye devrimci hareketinde Kıvılcımlı çevresinde bulunup da yaşamı Kıvılcımlı ile belirlenmiş başka kimse var mıdır bilmiyorum. Bizim hayatımız Kıvılcımlı ile özdeşleşmişti adeta. 1966 yılında tanıştığımızdan beri, hayatımız Kıvılcımlı ile belirlenmişti. O yıllarda çıkmış tüm kitap ve broşürlerin yayımlanmasında Fuat'ın ve hatta benim verdiğimiz emekler, 12 Mart döneminde Arşiv'in korunup yurt dışına çıkarılması, Kıbrıs'tan çıkarken iki bavula dönüşen o iki çuvalın ülke ülke bizimle dolaşması... Şimdi sıra Arşiv'in düzenlenmesine gelmişti. Hayatımızı hâlâ Kıvılcımlı belirliyordu.

Almanya'daki arkadaşlar TDF örgütlenmesini yürütecek, biz de onlara buradan destek verecektik. Fuat sanıyorum 1974'ün Eylül ayında Stockholm'e gelmiş ve İngiliz uyruklu olduğu için iltica yoluyla değil, benim eşim olarak oturma izni almıştı.

Ben 33, Fuat da 37 yaşımızda, daha önce hakkında hiçbir şey bilmediğimiz; dilini, kültürünü tanımadığımız bu küçük ülkede kendimize yeni bir yaşam kuracak ve mücadeleye devam edecektik.

Ben, bu ülkede çalışıp ev bakacak, bu toplumda kendime bir yer edinecek ve bu ülkenin devrimcileriyle ilişki kuracaksam ülkenin dilini öğrenmem gerekiyordu. Bu gerçeğin farkında olarak derhal İsveççe çalışmaya başladım ve sanırım Fuat'la ilk büyük kavgamıza neden oldu bu kararım. Fuat'a göre, biz buraya kendimize bir düzen kurmaya gelmemiştik. Birkaç yıl sonra dönecektik! Dil öğrenmeye harcayacak zamanımız yoktu.

Öyle olmadı tabii. Hiçbir zaman dönemedik çeşitli nedenlerle. Hayat benim haklı olduğumu onayladı. Gerçekten de üç ay sonra İsveççeyi çözmeye başladım. Bir devre de üniversitede verilen "Yabancı Öğrenciler İçin İsveççe" kursuna gidince İsveç toplumuna adım atmaya hazır hale gelmiştim.

1975 yılında oğlumuz Ali doğdu. Türkiye'de 12 Mart öncesi gibi yoğun politik dönemi yaşayan bizler için İsveç çok sakin, adeta monoton, politik bakımdan stabil ve sosyal devlet kurallarının hakim olduğu bir ülke idi. Yani bir çocuk sahibi olmak için en uygun ülkeydi. Öyle de oldu. Bu konuda verdiğim kararın, hayatımın en isabetli kararlarından biri olduğu konusundaki inancımı hâlâ korumaktayım.

TDF FESHEDİLİYOR

TKP Atılım dönemine girerken Derleniş Örgütü olarak biz onu reorganize etmeyi tasarlıyorduk. Bu, aslında Kıvılcımlı'dan devralınan bir düşünceydi. Kıvılcımlı TKP'yi, Türkiye işçi sınıfının partisi olmaktan uzaklaşmış bir sürgün partisi olarak görüyor ve partinin gerçek karakterine kavuşabilmesi için onun reorganize edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu düşüncenin takipçisi olan bizler de partiyi yeniden örgütleyerek (reorganizasyon) onu devrimci bir parti haline getirmeyi tasarlıyorduk. Nitekim bu değerlendirmenin bir gereği olarak Derleniş Örgütü, Almanya'da kurduğumuz Türkiye İşçi Dernekleri Federasyonunu (TDF) feshetti. Fesihten amaç, kadroların TKP içine girerek onu dönüştürmeleriydi. Fesih kararı büyük ihtimalle 1976 yılının sonlarına doğru alınmıştı. Daha sonra aynı amaçla Derleniş Örgütü de feshedildi.

Fakat TKP'yi reorganize etmek amacıyla kendi örgütünü feshetmek, istenilen sonucu vermedi. Çünkü TKP o sırada büyük bir atılım içindeydi ve yurt içinde ve yurt dışında işçiler arasında örgütlenmeye başlamıştı. TKP'nin yükselişe geçtiği böyle bir süreçte kendi örgütünü feshederek kadroları TKP'ye girmeleri için serbest bırakmak, beklenenin tersine sonuçlar doğurdu. Çünkü TKP'ye giren kadroların önemli bir kısmı örgüt potasında eritildi, eritemeyenler de rahatlıkla geri püskürtüldüler. O günleri birebir yaşayan Alitemel Kurtaran TDF'nin feshedilişi olayını şöyle anlatıyor:

“TKP’nin Federal Almanya’da kitle örgütleri yoktu. Batı Berlin’de öğrencilerin, TKP sempatizanlarının ve TKP’lilerin oluşturduğu bir dernekleri vardı. Bir de ‘Kurtuluş’ isminde bir gazete çıkarıyorlardı. TDF Ruhr havzasında, işçiler içinde kitlesel örgütler kurmaya başlayınca TKP de uyandı. Ama atı alan Üsküdar’ı geçmişti. TDF Ruhr havzasında nerdeyse her şehirde örgütlenmişti. Yani TKP’ye alan kalmamıştı. Ama boş durmadılar.

...Yaklaşık iki yıllık mücadelenin sonunda Derleniş feshedince TKP’nin önü açıldı. Bir taraftan sık sık TDF derneklerini ziyaret ediyorlar, yönetici kadrolara propoganda yapıyorlar, onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı; bir yandan da DKP’nin (Moskova yanlısı Alman Komünist Partisi) desteği ile kendi derneklerini kuruyorlardı. Ama bütün bunları belirleyen şey, Derleniş feshedildikten sonra Derleniş’in bütün kadrolarının ve biraz buruk olmakla birlikte TDF’nin aktif kadrolarının bütün güçleriyle bu faaliyetlere katılmasıydı.”³⁹

Böylece reorganizasyon taktiği başarısızlıkla sonuçlandı. Reorganizasyon konusunda yanlış bir değerlendirme yapıldığı açıktır.

O yıllarda Fuat’ın eniştesi olan ve ne yazık ki bugün hayatta olmayan Yalçın Okut, o kararın alındığı toplantıyı bir sohbetimizde şöyle anlatmıştı:

“Fuat toplantıda oldukça sessizdi. Asıl tartışmayı Alp Öktem yürütüyordu. Toplantı arasında Fuat’ın gözlerinin yaşlı olduğunu görmüştüm. Hepimiz üzüntülüydük. İçimizde bir burukluk vardı.”

39 Alitemel Kurtaran’ın yazdığı 25 Haziran 2019 tarihli ileti (imlası düzeltilmiştir).

Alınan bu karar gereği Kıvılcımlı adına kurulmuş tüm örgütlenmelere son verildi. Önce TDF kapatıldı, ardından da Derleniş Örgütü lağvedildi. Örgütlenme çalışmaları durduruldu ve üye olabilecek kişiler TKP'ye yönlendirildi. Bütün bunlar dürüstlük adına yapıldı. Türkiye sol hareketinde buna benzer bir örneği, belki TSİP'ten ayrılan GSB/Öncü hareketinin TKP'ye katılmasında görmek mümkün.

*"... TKPye giderken arkada 'köprü, kayık' bırakmış olmamak için, Derleniş'in var olan belgeleri, dokümanları Meider-rih'deki bizim evin sobasında yakıldı. Oradan bir fotoğraf var. Fuat ve Haydar. Derleniş feshedilince arkası çorap söküğü gibi geldi."*⁴⁰

TDF feshedilince ortaya çıkan boşluk, yeni bir kuruluşla, FİDEF (Federal Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu) ile dolduruldu. Gene Alitemel Kurtaran anlatıyor:

*"Şöyle demek daha doğru olur: FİDEF, TDF kadroları tarafından kuruldu. TKPlilerle CHPliler de yardım etti. Kuruluş oldukça büyük yankı yaptı. Haydar basının gelmesini organize etti. Hemen bütün basın kuruluşları ordaydı. Düsseldorf'ta çok büyük bir salon tıklım tıklım doluydu ama bu sefer karşı olan yoktu, herkes aynı cephedeydi. Tarihleri tam hatılayamamakla birlikte FİDEF Şubat 77'de kuruldu."*⁴¹

Fakat Kıvılcımlı geleneğinden gelen kadroların TKP içinde çalışma ve onu etkileme umutları kısa sürede yok oldu. Bu gelişmeden asıl TKP kârlı çıktı. 1974 yılından itibaren atağa geçen TKP, Türkiye'de sol hareketin 1970'lerin ortalarından itibaren hızla yükseldiği dönemde özellikle işçi sınıfı arasında ve sendikalarda örgütlendi ve büyük kadın ve gençlik örgüt-

40 Aynı iletiden.

41 Aynı iletiden.

lenmeleri oluşturdu. Ama “TKP, Sovyet geleneğine bağlı Stalist bir parti olmanın ötesine geçemedi ve o zamanki solun tüm diğer örgütleri gibi 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte çöktü.”

Biz gene TDF macerasına dönersek, Alitemel Kurtaran durumu şöyle anlatıyor:

“TKP’ye teslimiyet bir yıl bile sürmedi, örnek benim üyeliğim [sadece] 10 ay sürebildi. [Gerçi] daha önceki eleştirilerimizde sadece programı [eleştirmiyorduk,] aynı zamanda kadroların ne kadar oportünist olduklarını da söylüyorduk. Fakat bir araya gelip birlikte iş yapmaya başlayınca gördük ki biz buz dağının suyun üstündeki kısmını bile görememişiz. Tabii bu durumda TKP’de kalmanın, mücadelenin ve ‘kongre’de buluşmanın’ olanaksızlığını kabullenmek zorunda kaldık.

...Olanaksızlığa bir örnek: Kemal Duru, o da Derleniş’ten, 2. kongrede (FİDEF’in ikinci kongresi) yönetim kuruluna seçildi. Biz ona, ‘devam et bakalım ne olacak,’ dedik ve gördük. Gelsenkirchen’deki Temsilciler Kuruluna alınmadı, kavga çıktı. Böyle olunca da FİDEF’de kalmanın hem olanaksız [olduğu] hem de [bir] esprisinin kalmadığı çıktı ortaya. FİDEF 2. Kongresini terk ettik bu şartlar altında.

...Kuruluştan itibaren Ercüment, Haydar ve Recep FİDEF yürütme kurulunu oluşturuyorlardı (başkan, sayman, sekreter) ve aynı hücrede [idiler]. İkinci Kongreye eleştiren, oldukça uzun bir raporla geldiler. Rapor okunurken sık sık alkışlarla kesildi. Yani TKP’liler elleri patlarcasına Yürütme Kurulunu alkışladı. 1. gün bu hava içinde bitti. 2. gün biz salona, Kongreye gitmedik. Eski Derlenişçiler (Almanya’da olanlar) yeniden bir araya geldik. TKP macerası biraz hazine, biraz buruk ve epey bir yara bırakarak bitmişti. Epey ders almıştık. Çok pahalı bir ders...”⁴²

42 Alitemel Kurtaran’ın yazdığı 13 Ocak 2020 tarihli ileti (imlası düzeltilmiştir).

Bu kararın mimarı Alp Öktem'dir. 1975 yılı Eylül ayında doğumdan sonra beni hastanede ziyaret ettiğinde, Londra'dan yeni dönmüştü ve hararetili hararetili orada Nihat Akseymen (Yörükoğlu) ile yaptığı görüşmeyi anlatmıştı. O görüşmede TDF'yi teslim etme planlarının yapıldığı açıktı. Alp Öktem de Derleniş Örgütü'nün yönetimindeydi. Öneri ondan gelmiş, Fuat da dâhil diğer üyeler kabul etmişler. Alitemel Kurtaran bana gönderdiği bir e-postada şöyle diyor:

"...biz kendiliğimizden TKP'yi hedef gösterdik. Gerekçe çok basit. Doktor 'Türkiye işçi sınıfının partisi TKP'dir' demiş.

...Ama bu yönelişin kahramanı tartışmasız Alp'tir. O zamanlar getirilen argümanlar bizi ikna etmeye yetmişti. Fuat çok kavgacı biri değildi... Dolayısı ile Alp, meydanı boş buldu.

...TKP hedefimiz olunca önce Derleniş'e üye alımını durdurduk, üye alabileceğimiz kişileri TKP'ye yönlendirdik. TKP yükselişte olduğu için bu iş çok kolay oldu. Daha sonra Derleniş'i feshettik."⁴³

Özetlersem, TKP, Kıvılcımlı'nın vasiyetine bağlı kalınarak Türkiye işçi sınıfının partisi olarak kabul ediliyor ve bu uğurda örgüt feshediliyor. Fakat Kıvılcımlı'nın da belirttiği gibi, TKP gerçekte, yıllarca Türkiye gerçeklerinin ve Türkiye devrimci hareketinin dışında kalmış küçük bir göçmen grubundan başka bir şey değildi. Tüm varlığı Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin varlığına armağan edilmiş tipik bir Komintern partisiydi. Tasarıya göre işte böyle bir parti kitleleştirilecek ve Türkiye devrimine önderlik edecek bir parti haline getirilecekti. Reorganizasyonun amacı buydu. Bu amaçla milyonlarca Türkiyeli işçinin ve solcu aydınının yaşadığı Almanya'da örgütlenme çalışmaları başlatıldı, TDF kuruldu ve on binlerce işçi TDF çatısı altında örgütlendi.

Tabii ki bu gelişme, 1974 yılından itibaren kendi içinde gerçekleştirdiği bir “dönüşüm” nedeniyle kitlelere açılmaya başlayan TKP’nin de dikkatini çekti. Böylece dirsek teması başladı. TDF’nin arka planındaki Kıvılcımlı’ya bağlı Derleniş Örgütü, kadroların TKP’ye girerek mücadeleyi orada sürdürmeye başlamalarının zamanının geldiğine kanaat getirdi ve bir karar alarak hem TDF’yi hem de Derleniş Örgütü’nü kapatıp kadrolarını TKP’ye gönderdi. Böylece biz ve Alp Öktem dışındaki tüm önder kadrolar TKP üyesi oldular. Fakat bu kadrolar reorganizasyonu sağlayamadı. Tersine, bir kısmı Kıvılcımlı’nın görüşlerinden vazgeçerek TKP’nin potasında eridi, birçoğu da partiden atıldı. Geriye, düş kırıklığı, küskünlük ve yenilgi kaldı.

Bu yenilginin sorumlusu hep Fuat Fegan olarak görülmüştür. Bu, ağır bir yükü. Fuat Fegan hayatı boyunca bu yükün ağırlığını yaşamıştır. Fuat’ın karar toplantısındaki sessizliğinin ve Yalçın Okut’un aktardığı gibi karardan sonraki üzüntüsünün nedenlerini ise hiç bir zaman bilemeyeceğiz.

Bundan sonraki olayların ağırlığını Türkiye’deki Vatan Partisi oluşturuyor. Fuat, 1976’dan itibaren birkaç kez Türkiye’ye gidip gelmiş ve Vatan Partisi yöneticileriyle görüşmüştür. Kıvılcımlı’nın *Kadın Sosyal Sınıfımız* ve *Yol* serisinden Kürt meselesiyle ilgili kitabı *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)* adlı kitapları baskıya hazırlanmış ve basılmaları için Vatan Partisine teslim edilmiştir. *Kadın Sosyal Sınıfımız* ilk kez Parti organı olan *Kıvılcım* dergisinin 1. sayısında 1978 yılında basılmıştır. *İhtiyat Kuvvet: Milliyet* ise 1979 yılında *Yol* Yayınları tarafından basılmıştır.

Alitemel’in şu sözleri de bu dönemden sonra ağırlığın Vatan Partisi’ne doğru kaymış olduğunu doğruluyor:

“78 1 Mayısından itibaren bendeki dokümanlar bizim VP çizgisinde olduğumuzu gösteriyor.”⁴⁴

VATAN PARTİSİ TEŞKİLAT TOPLANTILARI

1977-79 yılları arasında Vatan Partisi'nin içinde bulunduğu örgütsel ve teorik sorunların tartışıldığı ve "Teşkilat Toplantıları" adıyla bilinen bir dizi toplantı yapıldı. Fuat, partinin içinde bulunduğu sıkışıklığı örgütte bir yapısal sorun olarak görüyordu. Lenin'in *Ne Yapmalı*'sından yola çıkan, klasik hücre örgütlenmesi tezleriyle başlangıçta epey ilgi çekmiş ve taraftar kazanmıştı.

Fakat tartışmalar daha sonra, taktik ve strateji sorunlarında yoğunlaşmıştı. Demir Küçükaydın'ın teorik çözümlmeleri ve Troçkizme varan görüşleri ağırlık kazanınca Fuat'ın görüşleri önemini yitirmiş, bu arada pasaport sorunları yüzünden Türkiye'den çıkmak zorunda kalmış ve yaptığı değerlendirme sonucunda bir daha bu toplantılara dönmemiştir.

Fuat'ın Türkiye'den ayrılmasının tam sebebini hatırlamıyorum ama sanırım Türkiye'deki üç aylık izin süresi bitmişti. Pasaport, izin vs. sorunları o zamanlar henüz Türkiyeli devrimcilerin pek aşına olduğu şeyler değildi. Fuat ise Türkiye'de yabancı olduğu için uzun yıllar bu sorunlarla boğuşmuştur. Arkadaşlar, onun toplantılar sırasında Türkiye'den gitmesini anlayamamışlar ve eleştirmişlerdi. O da İsveç'e geldikten sonra, sanırım tezlerinin artık ilgi çekmemesinin de etkisiyle dönmeme kararı almıştı.

Fuat Fegan bu olayı da ağır bir yenilgi olarak yaşamış ve o psikoloji ile İsveç'e dönmüştü. Böyle yapmakla bence iyi bir iş yapmıştı, çünkü bu sayede kendisini yeniden Arşiv çalışmalarına vermişti.

İSMET DEMİR İSVEÇ'TE

Fuat, Vatan Partisi Teşkilat Toplantıları sırasında, 1977 yılında İsmet Demir'i Stockholm'e getirdi. İsmet Demir'in benim ve Fuat'ın politik çizgisinin belirlenmesinde ve bizim Türkiye devrimci hareketindeki yolumuzun çizilmesinde çok önemli bir rol oynadığını daha önce yazmıştım. O nedenle İsmet Demir'in benim hayatımda ayrı bir yeri ve önemi vardır.

1966 sonlarına doğru olmalı, bir akşamüstü Laleli'deki küçük dairemizin kapısında Fuat'la birlikte belirdiğinden beri İsmet Demir hayatımızın bir parçası olmuştur. İsmet Demir'le nasıl tanıştığımız konusunda benim hafızamda çok net resimler yok ama YİS (Yapı İşçileri Sendikası) kurucularından Suat Şükrü Kundakçı'nın kitabında bu tanışmayla ilgili bir not var. Kundakçı, Haydar'la (daha önce anlattığım Haydar Saka) İsmet Demir'in meyhane sohbetlerini anlattıktan sonra şunları söylüyor:

"Asmalımescit'te Refik lokantasında... ..yan masada Fuat ve eşi oturmaktadır. Aralarında sohbet başlar. İşte bu tanışma sonucu Fuat ve eşi Latife sendikaya gelmişlerdi. İsmet, 'arkadaşlar büro işlerinde bize yardımcı olmak istiyorlar' dedi.

*...Bizim sendikaya geldiler, sekreteryasını idare etmeye başladılar. Çok kısa zamanda intibak ettiler sendikaya. Petrol Boru Hattı Grevinden sonra katılımları oldu."*⁴⁵

45 Suat Şükrü Kundakçı, *Bir Ömür Bir Sohbet*, TüsTav Yayınları 2005, s.137-138.

Ben böyle bir karşılaşmayı hatırlamıyorum ama çok mümkündür. Refik'in yerine giderdik biz de sık sık. Haydar bizi çok severdi. Biz onun "yetenekli, güçlü" çocuklarıydık. Haydar'ın bizi İsmet Demir'le tanıştırdığı doğrudur ama nasıl olduğunu hatırlamıyorum.

Böylece biz de YİS çevresine girdik. Daha evvel anlattığım gibi, İsmet Demir bir süre sonra Fuat'ı Kıvılcımlı'ya götürdü. Ben daha sonra tanıdım Kıvılcımlı'yı. İşte bu tanışmadır bizim Türkiye sol hareketi içindeki yolumuzu ve rotamızı belirleyen. O nedenle de İsmet Demir'in hayatımızdaki yeri önemlidir.

İsmet Demir çok içerdi. Demir Küçükaydın, 30. ölüm yılı münasebetiyle kaleme aldığı yazıda konuyu şöyle açıklıyor:

"İsmet Demir'in en çok eleştirilmiş yanı içkisidir. Ama karşı çıkmak, yanlış bulmak yetmez; anlamak, açıklamak gerekir.

*...İsmet Demir'in içinden çıktığı ve önderi olduğu 'şantiyeciler' ya da 'şirketçiler', büyük inşaatları dolaşan, iş bulduğu takdirde bir şantiyede birkaç yıldan fazla kalamayan göçebe proleterlerdir. Çoğu ailelerini köylerinde bırakır. Kazandıklarının çoğunu çoluk çocuklarına yollarlar. Kalanıyla da kıt kanaat kendi geçimlerini sağlarlar. Çokluk şantiyeye yakın barakalarda veya kiralık bekâr odalarında hemşehrileriyle ya da arkadaş grupları halinde yaşar ve dayanışırlar. Bu şartlarda işten çıkan yorgun gurbetçi işçi ne yapsın? Aileleri, çocukları uzaklardadır. Bekâr odalarında ya da barakalarda vakit geçmez. Tek sığınacak yer, ya ucuz bir sinema ya da ucuz afyonlu şarapların satıldığı bir meyhane olur. İşte İsmet Demir bu şartlardan gelen bir insan olarak ve örgütlemeye çalıştığı işçiler bu şartlarda yaşadığı için içki içerdi. Ayrıca İsmet Demir'in kafasındaki yüce ideallerle, yapmaya çalıştıklarıyla, inşaat işçilerinin son derece geri kültür, bilinç, örgüt düzeyleri arasında öylesine büyük bir uçurum vardı ve bu öylesine sinir yıpratıcı sonuçlar doğuruyordu ki, İsmet Demir için içki bir bakıma bir sığınak da oluyordu."*⁴⁶

Ben de katılıyorum Demir'in bu yorumuna. Bizim evdeki akşam yemeklerinde de bu zor koşulları anlatırdı sıkça. O da karısını ve dört çocuğunu bırakmıştı Eskişehir'deki köyünde. Çocuklarına para göndermesini sağladım o dönemde. Hatta galiba, Eskişehir grevleri nedeniyle oraya gittiğinde, evine de uğraması için onu ikna etmiştim bir keresinde. Gitti de. Çocuklarıyla ilişkisi iyiydi ama eşi onu affetmiyordu. Hep saygılıydı eşi konusunda. Anılarında bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor:

*"Çocuklarımla olan ilişkim kesilmedi. Fakat gerektiği kadar ilgi gösteremedim. Şimdi onlar okudular, yeni yeni şeyler öğreniyorlar. Ve yaptığımız mücadelenin kutsallığına inanmışlardır. Bu durum beni çok mutlu etti. En zor iş böylece bir çözüme kavuştu. Yalnız bu işte beni anlamayan bir tek kişi kaldı, o da ailem [eşi]. Ona da hak veriyorum. Cefakâr bir kadın. Çocukların büyümesinde büyük rolü oldu."*⁴⁷

Anılarında İsmet Demir'in içkisine dokunanlardan biri de Şükrü Kundakçı'dır:

*"İsmet'in güzel tarafı şuydu, evet içiyordu ama akşam oldu mu, işçilerin çıkışında gider onların barakalarına, onlarla beraber oturur, 'İşvereni şöyle yapacağım, böyle yapacağım' diye onlara anlatır, hemen onlardan bir ikisini alır yanına, bir şişe de şarap buldu muydu coştukça coşardı. 'Bakın göreceksiniz işverene sizin ayağınızı öptüreceğim' derdi. Bu laflar işçilerin çok hoşuna giderdi. Böylece süratli bir örgütlenmeye gittik biz İstanbul'da... Çok güzel ajitasyon yapıyordu."*⁴⁸

47 İsmet Demir, *Grevler ve Direnişler Üzerine Anılar-Deneyler*, 1980, s. 21.

48 Age, s. 93.

Bizim evdeki akşam yemeklerinin amacı, İsmet Demir'in İstanbul'da olduğu dönemlerde içkisini kontrol altında tutmaktı ama o bizi de ikna ederdi içmeye. Fakat içkileri Fuat aldığı için, şişe sayısı kısıtlıydı. Biz içersek onun içkisini azaltmış oluyorduk! Sohbetlerimizi özlemle anmışımdır çoğu zaman. Bütün gece sendikal mücadele, sol hareket konuşulurdu. Bazı geceler divana kıvrılıp uyur kalır, sabahleyin sessizce kalkıp giderdi. Ben çalışıyordum ama Fuat artık YİS'deydi. Suat Şükrü'nün dediği gibi sendikanın sekreteryasını (bürokratik işlerini) üstlenmişti. Fakat Eskişehir'deki grevler sırasında İsmet Ağabey çoğu kez işçi örgütlemeye Fuat'ı da götürürdü yanında. Bizim akşam yemekleri, Fuat'ın Kıvılcımlı'yla birlikte çalışmaya başlamasına kadar sürdü. Fuat neredeyse gece gündüz Kıvılcımlı ile birlikte çalıştığı için eskisi kadar görüşemiyorduk. Ben YİS'te çalışıyordum ama İsmet Demir genellikle gündüzleri şantiyelerdeydi. Bu durum 12 Mart'a gelinceye kadar böyle sürdü.

Sonraki karşılaşmamız 1977 yılında Stockholm'de oldu! O zamanlar 52 yaşında olan İsmet Ağabey gırtlak kanserinden ameliyat olmuştu. Boğazında bir delik vardı, konuşamıyordu. Söylemek istediklerini not defterine yazıyordu, öyle anlaşıyorduk. Fuat, Vatan Partisi toplantıları nedeniyle İstanbul'dayken İsmet Ağabeyi tedavi ettirmek amacıyla İsveç'e getirmişti. Ama hastalığı çok ilerlemişti. Derhal tedaviye başlandı ama doktorlar fazla umutlu değildi. Bizim 37 metrekareslik evimiz derhal İsmet Ağabey'e göre düzenlendi. İki yaşındaki Ali'nin odası ona tahsis edildi. Hatta İsmet Ağabey gündüzleri sıkılmasın diye renkli bir televizyon bile almıştık!

Benim işim hiç kolay değildi o sıralar. Yeni bir toplumda kendimize bir yer edinmek mücadelesi verirken aramıza İsmet Demir de gelmişti. Çalışıyordum ve küçük bir çocuğum vardı. İsmet Ağabey'e özel yemek pişirmek gerekiyordu. Ama zevkle yardım ediyordum ona. Hayatının son döneminde onu

rahatlatmaya çalışıyordum. Bizimle olmaktan mutlu olduğunu yazmıştı defterine. Daha sonra onu Türkiye'ye götürürken ve uçakta, "sana epey zahmet verdiğimin farkındayım. Önceleri kadın olarak senden hizmet beklemeyi çok doğal buluyordum. Hayatını yakından izleyince gördüm zorluklarını. Kendi ailemi [Eşinden "ailem" diye bahsederdi.] düşündürdün bana. Kadınların koşulları her dönemde, her yerde zor" gibi bir şeyler yazmıştı defterine. Derin bir sezgiyle kadınların özel sorunları olduğunun kavramıştı.

Fuat, İsmet Ağabeyi bana bırakıp tekrar İstanbul'a Teşkilat Toplantıları'na dönmüştü. İsmet Ağabey'e bakmak için bir komün kurmuştuk. Nurettin Öztürk ve Vedat Orakçioğlu bana yardım ediyordu. Ama esas sorumlu bendim ve yapılacak işleri örgütlemek benim görevimdi.

Nurettin'le Stockholm'de tanışmıştık. Dev Genç'liydi ama Kıvılcımlı'ya yaklaşmıştı İsveç'te. O da daha sonra anlatacağım Partizan Yolu'nda "kaybolanlar"dan biridir.

Vedat, daha çok Demir Küçükaydın'a yakın ve onun aracılığıyla Kıvılcımlı hareketine gelmiş Bitlisli Kürt bir arkadaşıymızdı. Kürt ve Bitlisli olduğunu çok sonraları öğrenmiştim. Hiç konuşmazdı o konuda. Daha doğrusu aramızdaydı ama Vedat'ın geçmişi hakkında pek fazla bir şey bilmezdik. Yıllar sonra 2019 yılında, Demir Küçükaydın'ın onun ölümü vesilesiyle yazdığı yazıda okumuştum yaşamına ve devrimci hareketteki geçmişine dair birçok şeyi.

İsmet Ağabey'in İsveç'teki son aylarını bu iki arkadaşla birlikte paylaştım. İsmet Ağabey gündüzleri Nurettin ve Vedat'la politik tartışmalardan hiç geri durmazdı. Not defterini gösterirdi bana akşamları ve "onları mat ettim," derdi gülerek. O defterleri saklamadığıma nasıl hayıflanıyorum şimdi. Bir gün anılarımızı ya da tarihimizi yazacağımız kimin aklına gelirdi ki!

1978 yılına ait evimizdeki takvimde 18 Eylül gününe “İsmet Ağabey röntgene” diye yazmışım. Demek ki o röntgen sonucundan sonra aldık İsmet Demir’in, İsveçli doktorların değerlendirmesine göre ancak 2-3 aylık ömrü kaldığını. İsmet Ağabey derhal Türkiye’ye dönme kararı aldı. Hemen hazırlıklara başladık. Komünümüzün gayretiyle bilet paralarını denkleştirdik. İstanbul’a geleceğimizi bildirdik. İsmet Ağabey’in çok sevdiği meyve ve sebze sıkacağı aletlerini de bavullara yerleştirmiştik.

Gene takvime göre 7 Ekim’de İstanbul’a gitmiştik. Hatırlıyorum o zaman üç yaşında olan Ali’yi, dostlarımız Tuncel Kurtiz ve eşi Gönenç’e bırakmıştım. Gönenç daha sonra Ali’yi uçakla bize İstanbul’a göndermişti. Ailece birlikte olduğumuz o bir hafta Ali’nin şokunu onarmakla geçmişti! Zavallı çocuk onu bırakıp gitmemizin üstüne bir de yalnız uçak seyahati yapmıştı. Yaşamını devrime adayan insanların çocuklarına ne çok vicdan borcu vardır, diye düşünüyorum şimdi.

İsmet Ağabey tekerlekli arabada, ben arkasında onu sürerken İstanbul Havaalanında ilginç bir de olay yaşadık. Ben o telaşla pasaportumu düşürmüştüm. Birden kendi adımın anons edildiğini duymaz mıyım? Ödümüz koptu, polis peşimizde sandık. Neyse ki korktuğumuz başımıza gelmedi ve sağ salım İsmet Ağabey’i İstanbul’daki arkadaşlara teslim ettim. Bizi karşılayanlar arasında oğullarından biri ve eşi de vardı, diye hatırlıyorum.

İsmet Demir İsveçli doktorları yanıltmış, arkadaşlarını, yoldaşlarını ve ailesini görmekten kazandığı moralle 6 ay daha yaşamıştı!

“İsmet Demir, sendikacı olarak bilinir ve tanınır. Ama İsmet Demir’i bir sendikacı olarak anmak, onu hiç anlamamış ve tanımamış olmaktır. İsmet Demir, 1960’lı yıllarda hızla örgütlenen ve mücadeleye giren genç ve dinamik işçi

sınıfının ortaya ve öne çıkardığı sosyalist bir işçi önderiydi... Son duruşmada, ardında tarihsel zorunluluklar yatan rastlantılar, ezilen sınıfların kendi içlerinden çıkardığı önderlerin eğitiminde tayin edici bir rol oynamaktadır. İsmet Demir'in ayrıntılarını pek fazla bilmediğimiz hayatı bu kuralı doğrular gibidir.⁴⁹ [İsmet Demir tam da budur.]

Ben onun insan yanını, o sert görünüşünün altındaki duyarlı insanı da gören ender kişilerden biriyim sanırım. Bana karşı son derece saygılı ve ölçülüydü. Benden yaşlı olmasına rağmen her zaman onun "ablası"ydım. Çocuklarıyla oynamadığı oyunları Ali ile oynamaya çalışırdı. İsveç'te kaldığı aşağı yukarı bir yıl içinde ölümü beklediğini hiç hissettirmedi bize. Sözlerle konuşmadığı için sanki gözlerine yansırı tüm düşünceleri ve duyguları. Derin bir hüznün ve anlayışla bakar ve birbirimizi anlardık. Çoğu zaman İstanbul'da tanıdığım grevlerin "yalınayak" İsmet Demir'ini düşündükçe çok üzülürdüm ve o benim düşüncelerimi anlardı ve bakışlarıyla sanki "üzülme," derdi. Her şeye, durumun tüm zorluklarına rağmen hayatının son bir buçuk yılının bir yılını Stockholm'de, benim evimde rahat ve huzurlu geçirmişti. Ona anılarını yazmasını önermiştim ama İsveç'te yapamadı bunu. İstanbul'daki son altı ayında, belki de ölümün daha da yaklaştığını hissettiğinden, deneylerini geride kalanlara aktarmanın zamanı geldiğini düşünerek başardı bunu. İsmet Demir'in anıları *İsmet Demir, Anılar-Deneyler, İşçi Sınıfı Mücadelesinden bir Kesit 1962-1975* adıyla 1980 yılında yayımlandı.

FUAT FEGAN'IN İNTİHAR TEŞEBBÜSÜ

1978 yılının 8 Mart günü, Fuat şehirde bir yerde buluşmamızı istedi. Ali'yi de alıp gittim. Stockholm'ün miting meydanı olarak tanınan Sergels Torg'de Kulturhuset'te buluştuk. Bina'nın birinci katı o zamanlar kütüphane idi. Ortada bir yerde çocuklar için oyun ve okuma yeri vardı. Ali'yi oraya bıraktık ve onu görecektik biçimde oturup konuşmaya başladık. Pencereden kadınların 8 Mart Mitingi görünüyordu. İsveçli kadınların her çocuğa yuva taleplerini gösteren pankartlarını okuyordum.

Fuat söze "İsmet Ağabeyi, Ali'yi ve Kıvılcımlı Arşivi'ni sana emanet ediyorum," diyerek başladı. Ben şaşkınlıkla,

"Bir yere mi gidiyorsun?" diye sordum.

"Evet."

"Nereye?"

Sormayacaktım. Gidiyordu. O kadar.

Şaşırp kalmıştım:

"Yahu, İsmet Ağabey'i buraya sen getirdin. Ben çocuğuma tabii bakarım ama Arşiv'i bana emanet etmek de ne oluyor? Nereye gidiyorsun? Bu esrarengiz tavır da neyin nesi?"

Fakat bu tür sorular bir işe yaramadı, tartışma bir kapıya çıkmadı. Fuat son derece gizemli bir biçimde, "beni unutun artık," dedi ve kalkıp gitti.

Ben derhal yakın dostumuz Tuncel Kurtiz'i aradım bir bilgisi var mı diye; ama onun da bir şeyden haberi yoktu. Tuncel

belki yakalar, vazgeçiririm umuduyla tren istasyonuna koşturmuş, fakat Fuat'ı bulamamıştı.

Eve gittim ve durumu İsmet Ağabey'e anlattım. İsmet Ağabey de çok şaşırdı ve üzüldü. Sanırım kendi durumunu düşünerek biraz endişelendi de. Fakat yukarıda da anlattığım gibi, onun bakımını ve doktor kontrollerini zaten hep ben örgütlediğim için daha sonra bu endişesi kayboldu.

Ben bütün bu şok, belirsizlik, üzüntü, kızgınlık ve hayal kırıklığı gibi karmaşık duygular tarafından yutulmadan günlük yaşamımızı olağan seyrine oturtmak için çabalarken, Fuat üç veya dört gün sonra, gece geç bir saatte telefon etti ve uzaktan gelen, boğuk bir sesle "gelebilir miyim?" diye sordu.

Tabii ki gelebilirdi.

Geldi. Ama bir kez daha hiçbir şey sormamamı istedi.

Böylece ben Fuat'ın kayıp olduğu o günlerde nereye gittiğini ve neler yaşadığını öğrenemedim. Ta ki Partizan Yolu döneminde sıkıntı yaşadığı zamanlardaki konuşmalarımızdan birinde olayı anlatıncaya kadar: Fuat intihar etmek istemişti!

İntihar yöntemi olarak da Fransa'nın Calais kentinden karşı tarafta İngiltere'nin Dover Limanına giden gemiden kendisini Manş Denizi'nin sularına atmayı düşünmüştü. İyi bir yüzücü olmadığı için o denizde boğulacağını umuyormuş. O gün bizden Fransa'ya gitmek üzere ayrılmış ama düşündüğünü yapamamıştı. Gemiye binmiş, fakat kendini sulara bırakamamıştı. Calais'den Dover'e giden gemide bir köşeye oturarak çok düşünmüş; sonunda, devrimci harekette daha yapabileceği işler olduğuna kanaat getirmişti. Ayrıca Arşiv, sorumluluk alarak İsveç'e getirdiği İsmet Ağabey, ben ve Ali de gözlerinin önünden geçmişiz. Böylece dönmeye karar vermişti. "O gece, o vapurda nasıl acı çektiğimi anlatamam," demişti. Neden intihar etmeyi düşündüğü konusunda ise konuşmak istememişti.

Sosyalizm tarihindeki meşhur örneklerden biri olan Paul Lafargue ve eşi Laura Marks'ın (Karl Marks'ın kızı) birlikte intiharları Fuat'ın doğru ve haklı bulduğu bir olaydı. Hayatlarını adadıkları idealleri için artık yapacak bir şey kalmadığını düşündüklerinde, kişilerin kendi elleriyle hayatlarına son vermesini haklı bulurdu. Lafargue'ların cenazesinde Rus Sosyal Demokrat Partisi adına konuşma yapan Lenin de daha sonra Nadejda Krupskaya'ya şunları söylemiş:

“Kişi artık Parti için çalışamaz duruma gelirse, Lafargue’lar gibi ölmeyi düşünebilir.”

Fuat'ın o dönemde içinde bulunduğu ruh hali de buna benzer bir durumdu.

Bu trajik olay, Fuat'ın hâlâ aydınlanamamış olan ikinci kayboluşunu anlamaya ve izah etmeye ilişkin düşüncelerimin arka planının bir parçasını oluşturmuştur.

İSVEÇ'TEKİ HAYATIMIZ BİR DÜZENE GİRMİŞTİ

1980'lere gelindiğinde Stockholm'deki hayatımız bir düzene girmişti artık. Fuat, Vatan Partisi'ndeki Teşkilat Toplantıları dediğimiz partiyi içinde bulunduğu krizden kurtarma tartışmalarını Demir Küçükaydın'a karşı kaybederek 1978 yılında Stockholm'e dönmüştü. Pratik çalışmalardan vazgeçip kendini Kuvılcımlı Arşivi'nin düzenlenmesine vermişti artık. Ben çalışıyordum. Fuat gece gündüz Arşiv'le uğraşıyordu. Ali aramızda büyüyordu. Rinkeby'deki öğrenci evinden taşınmış, kent merkezinde bir İsveçli dostumuzun yardımıyla bulduğumuz eşyalı, iki odalı bir kiralık dairede oturuyorduk. Ekonomik olanaklarımız son derece sınırlıydı. Geçimimizden artırabildiğimiz her kuruşu Arşiv için kullanıyorduk. Fuat bir yandan eski Türkçe metinleri çevirirken bir yandan da Arşiv'i düzenliyordu. Daha fazla para gerektiğinde geçici olarak o da çalışıyor ve o ihtiyacı karşılıyordu. El yazmalarını bir banka kasasına koymuştuk. Birkaç kasa kiraladığımız için oldukça pahalıya geliyordu. En az 15 yıl banka kasalarında kalan Arşiv'in yalnızca bu masrafı bile oldukça yüklü bir meblağ oluşturmıştır.

Tüm hayatımız Arşiv çalışması üzerine düzenlenmiş, programlanmış gibi yaşıyorduk. Benim işten, çocuktan ve katıldığım devrimci çalışmalarımın kalan her zamanım Fuat'a yardım etmeye ayrılmıştı. O yıllarda tatil için zamanımız da paramız da yoktu. Bir defasında ender tatillerimizden birinde Yugoslavya'da Dubrovnik'e gitmiştik. Bu seyahatte

bile Ali'yi deniz kenarında yalnız bırakmak pahasına, bir kahvede oturup bir metni yeni Türkçe'ye çevirmeye çalıştığımızı hatırlıyorum. Fuat, Doktor'un çetrefil elyazmalarını çözer, bana dikte ettirirdi. Arşiv'in hayatımızı nasıl belirlediğine iyi örneklerden biridir bu anım. Ben Kıvılcımlı ile de böyle çalışmıştım.

Mikrofiş makinesi satın alıp, tüm Arşiv'i mikrofişlediğimiz yıllar o yıllardır. O mikrofiş dosyasından bir adet bugün Amsterdam'da Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsünde vardır. Tarihi bir belge olarak Kıvılcımlı Yurtdışı Arşivi'ndeki yerini almıştır.

Kadın Sosyal Sınıfımız ve *Yol* kitapları o dönemde yayına hazırlanmıştır. *Yol* kitapları ve Kıvılcımlı'dan sonra Fuat Fegan tarafından yeni Türkçe'ye çevrilen birçok kitap, ilk kez 1980'lerin başında, A4 sayfaya basılmış ve ciltlenmiş olarak, Stockholm'de, Arşiv Yayınları adı altında bizim tarafımızdan yayımlanmıştır. Daha sonra Kıvılcımlı adına yapılan tüm yayınların temeli bu yayınlardır. (Arşiv Yayınları'ndan basılan kitapların bir listesini Fuat Fegan'ın elyazısıyla kitabın Ek'ler bölümünde göreceksiniz). *Kadın Sosyal Sınıfımız* ise ilk kez 1978 yılında Vatan Partisi'nin yayın organı olan *Kıvılcım* dergisinde çıkmıştır. Yayına hazır metni, Vatan Partisi merkezinde Selçuk Eralp'e ben teslim etmiştim.

SARP KURAY VE PARTİZAN YOLU MACERAMIZ

Hayatımız böyle sürüp giderken 1981 baharında Burhan Şahin Stockholm'e geldi. Burhan Şahin, 1967'de DİSK'i (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kuran 5 sendikadan biri olan Basın-İş Sendikası'nın 1972'den itibaren üç dönem başkanlığını yapmış olan ilerici sendikacılarımızdan biri idi. Kıvılcımlı sempatizanı idi. Basın-İş Sendikası, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra MGK kararıyla kapatılınca yurt dışına çıkmış ve iltica etmek üzere İsveç'e gelmişti.

O zamanlar İsveç'e gelen her Kıvılcımlı sempatizanı mülteci gibi Burhan Şahin de hemen bizi bulmuştu. Misafir ettik. İltica işlemlerine yardımcı oldum. Ben zaten o yıllar gönüllü mülteci bürosu gibi çalışıyordum. Göçmen Dairesinde kontaklar sağlamış, İsveç'in ilerici avukatlarıyla iyi ilişkiler kurmuş-tum. Bu karşılaşma bizim hayatımızı kökünden değiştirecekti.

Burhan Şahin, Sarp Kuray'ın Partizan Yolu adlı örgütündenmiş. Bizim yaşamımıza hayranlık duymakla birlikte örgütlü olmamız gerektiği düşüncesindeydi. Kıvılcımlı hareketi çerçevesinde Partizan Yolu'na katılmamızı önerdi. Ona göre teori ile pratiğin mutlaka birleşmesi gerekiyordu. Teori Fuat Fegan, pratik ise Sarp Kuray olmalıydı!

Fuat, sol hareketin örgüt fetişizmine son derece bağlı bir geleneğin insanıydı. Ben ise aslında hiçbir örgüt deneyimi yaşamamıştım. Sol harekette Kıvılcımlı'nın "tek adam" örgütünün bir neferi olarak mücadele etmiştim. Kendimi hâlâ orada

hissediyordum. İçinde bulunduğumuz koşullarda örgütlü olma ihtiyacı hissetmiyordum. Fuat'la uzun tartışmalarımız oldu. Ona göre ben "Batı'nın küçük burjuva" devrimciliğinin etkisindeydim! Sıkı örgüt disiplinine girmek istemiyordum! Bunlar Fuat'ın bana yönelttiği eleştirilerdi.

Sonunda, Fuat daveti kabul edip Sarp Kuray'ın ve ekibinin yaşadığı İsviçre'ye gitti. Uçak bileti ve yüklü bir yol harçlığı gelmişti! Bu, Sarp Kuray'ın çok bilinen bir taktiğidir. İnsanları para ile etkilemek ve denemek.

Bir hafta kadar sonra, Fuat son derece heyecanlı biçimde geri döndü. Örgütünü bulmuştu! Sarp Kuray'la çok samimi bir görüşme yapmışlar. Birbirinin eksikliğini tamamlayan iki insan olmuşlar. Kucaklaşıp, Kıvılcımlı'nın görüşleri doğrultusunda Türkiye devrimi için birlikte mücadele sözü verip ant içmişler! Fuat birinci andını Ahmet Camuşcuoğlu⁵⁰ ile içmişti ve bu ant TDF yenilgisi ile sonuçlanmıştı. Bu seferkinin sonuçları daha da vahim olacaktı. Partizan Yolu, Avrupa'ya henüz yeni gelmişti. Örgütün daha sonra öğreneceğimiz karakteri hakkında bir şey bilmiyorduk. Fuat'ı heyecanlandıran, Partizan Yolu'nun Kıvılcımlı adına bir örgüt olmasıydı. Sarp Kuray'ın asker geçmişi de ona güven vermişti.

Ben ise geleneği bozmadım ve eşinin arkasından örgüte giren kadın rolünü benimsedim! Karşı koyacak silahım yoktu. Son derece kadın düşmanı, feodal, tamamen erkek egemen anlayışın hâkim olduğu bu örgütte geçirdiğim iki yıl, 50 küsur yıllık devrimci hayatımın en şanssız deneyimidir.

Bundan sonra olaylar hızla gelişmeye başladı.

Sarp Kuray, 12 Mart öncesinde Harp Okulu öğrencisiymiş. Muhtemelen 68'in kabaran devrimci hareketinden de etkilenip sosyalizme ilgi duymuş ve o zamanlar ordu içindeki ilerici

50 Ahmet Camuşcuoğlu da 1980'li yılların sonlarında Pendik'teki evinde nüfus kaydını da bırakarak "kayboldu". Akibeti hala bilinmiyor.

subaylar grubunda yer almış. Babası eski Ankara valisiymiş ve dendiğine göre MİT görevlisiymiş. Sarp Kuray ve ekibi İsviçre’de zor koşullar altında yaşıyormuş. Bu ekibin içinde Sarp’ın eşi Ayşe Emel’in etrafındaki bir tiyatro sanatçısı grubu da vardı. Bunlar 12 Eylül öncesinde İstanbul Şehir Tiyatrolarında muhalif bir gruba dâhilmiş. Daha darbe olmadan kendi pasaportlarıyla yurt dışına çıkmışlar (Kuray çiftinin tiyatrocusu arkadaşlarıyla birlikte daha 12 Eylül darbesi gelmeden yurt dışına çıkışını MİT görevlisi babanın verdiği bilgilere dayandıran yorumlar vardır). Avrupa’da devrimci tiyatro yapmak istiyor, fakat zor koşullar altında sanatlarını icra edemiyorlarmış. Bu gerekçeyle grubun güvenli bir yaşam için derhal İsveç’e gelip iltica etmeleri gerektiğine karar verildi ve 1981 yılı sonlarına doğru teker teker Stockholm’e geldiler.

Gelenler arasında Ayşe Emel Mesci, Ragıp Yavuz, Mahmut Gökgöz, Ali Berktaş, Semah Tuğsel ve Kamuran Tanfer vardı. Daha sonra bunlara kaçak yollardan Suriye üzerinden gelen Serpil İnanc da katıldı. Gelenlerin iltica işlemlerini başlattık. Çeşitli kontaklarım ve İsveçli dostların yardımıyla çok kısa sürede ilticaları kabul edildi ve İsveç’e yerleştiler. 12 Eylül darbesinin sanatçılara uyguladığı baskıları argüman olarak kullanmıştık.

Bu arada bize 30 bin Mark para geldi Sarp Kuray’dan! Biz bu kadar parayı hayatımızda bir arada görmemiştik. Şaşırp kaldık. Stockholm’ü örgütleyecekmişiz bu para ile!

Stockholm’ü örgütlemek için paraya falan gerek yoktu. Biz derhal bu parayla, grubun mesken sorununu çözmek için bir daire satın aldık. Sarp Kuray bu davranışımıza bir mim koydu ve bizim parayla satın alınamayacağımızı tespit ederek bir tarafa yazdı.

Daha sonra biz de birçok örneklerini görecektik ki, Sarp Kuray örgütüne aldığı insanları önce parayla sınıyor. Örgüt insanları Avrupa’larda aç bilaç yaşıyorlar. Sigara parasına

muhtaçlar. Sarp Kuray onlara önce biraz maddi olanak sağlıyor. Sonra da zaafılarını yakalayıp insanları rezil edip kendine bağlıyor. Kendisi ailesiyle birlikte İsviçre’de villalarda yaşıyor, çocukları özel okullara gidiyor ve Ayşe Emel taksiden başka bir araca binmiyorken, örgüt insanları çok zor koşullarda sefalet içinde yaşıyordu. Özellikle Fransa’da yaşanan olayları, o günleri yaşayan insanların dili olsa da anlatsa. Haksızlık etmek istemem; Emin Karaca’nın *12 Eylül’ün Arka Bahçesi* (Siyah Beyaz Kitap, 2008) adlı kitabında Sarp Kuray’la birlikte olmuş üç kişi, Gürbüz Güneş, Faruk Kızılaslan ve İbrahim Özkan o yılları ibretle anlatıyorlar.

Ben bize yollanan paraların hesabını makbuzları ile yazılı olarak sunduğum ilk kez, Sarp Kuray’ın mosmor olmuş yüzüne bir anlam verememiştim. Sonradan öğrenecektim her şeyi. Sarp Kuray hayatında kimseden böyle hesap almamıştı. İstemiyordu da. Açık hesap verilmesi onun işine gelmezdi. Örgütün kasası Sarp Kuray’ın cebiydi. Bir devrimci örgüt ile kesinlikle ilgisi olmayan garip bir yapıyla karşı karşıya idik. Bu örgütün bildiğimiz anlamda ne tüzüğü, ne programı vardı. Tüm örgüt Sarp Kuray’ın kafasındaydı!

Örgütte para çoktu. Fuat’ı, bu paranın kaynağını sormaya zorlamıştım. 12 Eylül’den sonra İsveç’e gelip iltica eden Türkiyeli devrimciler arasında saygınlığım vardı. Özellikle bazı Dev-Yolcu arkadaşlar, “sizin Partizan Yolu’nda ne işiniz var? Bu, bir mafya örgütüdür,” diyorlardı. “Örgütün para kaynağının esrar kaçakçılığı olduğunu bilmiyor musunuz?” gibi sorular soruyorlardı ve ben de bu soruları Fuat’a yöneltiyordum.

Aslında Fuat da bilmek istiyordu bu bol paraların nereden geldiğini. Sonunda, sormuş ve gelir kaynağının altın kaçakçılığı olduğunu öğrenmiş. Altın kaçakçılığı narkotik kaçakçılık karşısında kabul edilebilir bir gelir kaynağı gibi gelmişti bize. Ben de dışarıya karşı bunu savunmaya başladım. Hayatım boyunca, yaptığım bir şeyi istemeden ve ikna olmadan bu kadar savunduğumu hiç hatırlamıyorum.

Bu arada tiyatro kurma çalışmaları başlamıştı. O yıllarda Tuncel Kurtiz ve eşi Gönenç Ertem Stockholm'de yaşıyorlardı. Tuncel'in de İsveçli epey dostu vardı. Türkiye'de faşizmden kaçan bu tiyatro grubuyla İsveç'te bir göçmen tiyatrosu kurmak fikri birçok İsveçli aydının da desteğini kazandı. Hatta Tuncel'in gayretleriyle İsveç Kraliyet Tiyatrosu bir küçük lokali bize tahsis etti ve Stockholm'de Halk Oyuncuları'nı yeniden kurduk. Bilindiği gibi Halk Oyuncuları 1968'lerin devrimci tiyatro geleneğinin en önde gelen temsilcilerinden idi. Tuncel Kurtiz ve Serpil İnanç da bu geleneğe mensup sanatçılardı.

Ben tiyatronun müdürü oldum! Sorumlulukları sınırsız, yetkileri sıfır olan bir tiyatro müdürlüğü tecrübesi Partizan Yolu örgütünün içyüzünü ortaya çıkarması açısından zengin deneylerle doludur.

İsveçli dostlarım arasındaki bazı kültür çalışanlarının yardımlarıyla, İsveç hükümetinden tiyatroya epey para çıkarttığımı hatırlıyorum. Ben işimden ayrılmış, tiyatronun çalışanı, yani "profesyonel devrimci" olmuştum. Fuat zaten başından beri öyleydi. Tiyatronun mali sorumlusu da ben olduğum için o zamanlar İsveç'teki asgari ücret üzerinden maaş bağlamıştım kendimize. Her ay Sarp Kuray'a düzenli mali rapor vermeye devam ediyordum. Raporu aldığı her seferinde sıkıntısını ve memnuniyetsizliğini görmemek mümkün değildi.

Tiyatronun sahnelediği ilk oyun, Güngör Dilmen'nin Tuncel Kurtiz tarafından yönetilen *Kurban* idi. Nisan 1982 tarihinde gösterime başlayan *Kurban*, üzerine kuma getirilen bir Anadolu kadınının dramıdır. Kadının bu duruma karşı direnmesi ve çaresizlik içinde son kurtuluş çaresi olarak çocukları ile birlikte ölümü seçmesi, bu korkunç kararı uygulamakta gösterdiği yüreği peklik oyuna bir trajedi özelliği kazandırır ve adeta bir Anadolu Medea'sıdır. Egzotik hikâyesi, yerel kostümü ve senaryosu ile İsveçlilerin de epey ilgisini çekmişti doğrusu. Halk Oyuncuları, Stockholm'de ilk göçmen

Türk tiyatrosu olarak bir süre adından bahsettirmeyi başardılar. Bunda benim İsveç toplumundaki ilişkilerim ve İsveçli aydın dostlarımla emeğini ve katkısını vurgulamak gerekir.

PARTİZAN YOLU ADLI ÖRGÜT

Ben Partizan Yolu örgütünün içyüzünü Fuat'tan önce keşfettim. Tiyatro müdürü olmam nedeniyle ister istemez her gün aralarında olduğum için, bazı olaylara tanık oluyordum. Tiyatro grubu içindeki örgüt ilişkilerini benden saklamaya herkes çok büyük özen gösterse de görmemem mümkün değildi. Antidemokratik, bunun doğal sonucu olarak herkesin herkesi gammazladığı, Ayşe Emel'in tam bir diktatörlükle yönettiği, hatta arkadaşlarını dövdüğü garip bir örgütlenmeydi. Ayşe Emel, Stockholm'ü örgütleyelim diye gönderdikleri parayla satın aldığımız evinde adeta lüks içinde yaşarken, diğer arkadaşlar çok zor koşullarda düpedüz açlıkla mücadele ediyorlardı. Emel özel olarak kiralanmış bir araba yoksa mutlaka taksiyle seyahat ediyor, özel bir diyeteye göre beslendiği için de özel pişmiş yemekler yiyordu. Grubun içindeki bazı arkadaşlar evde hizmetçi gibi çalışıyorlardı. Çocukların bakımı, yemek pişirme ve evin temizliği onların işiydi. Tüm bunlar "devrimci tiyatro yapma adına" yapılıyordu.

Bir ara örgütte eğitim çalışmaları başlattı Ayşe Emel. Merakımdan gittim bir kez. Yanımda, o zaman Kıvılcımlı geleneğinden gelen, kendine göre deneyimli, şimdi çok ayrı bir yere savrulmuş olan Ömer Yiğit de vardı. Biz hayretler içinde dinledik Ayşe Emel'in konuşmasını. Son derece yüzeysel, skolastik, cahil bir konuşma yaptı. Kıvılcımlı'yı okumuş ve anlamış olduğunu gösteren hiçbir emare yoktu. Dönüş yolunda,

Ömer'le şaşkınlığımızı saklayamadık. Biraz dikkatlice (çünkü birbirimize güvenmiyorduk) eleştirdik. Ben doğru Fuat'a gidip, dehşetle anlattım "eğitim semineri"ni. "Bu örgütün değil Kıvılcımlı ile Marksizim ile de bir ilgisi yok," dedim. Fuat düşünceye daldı ama fazla bir şey söylemedi. Onun da Sarp Kuray'ın *Sosyalist* gazetesindeki yazılarından rahatsızlıkları vardı. O seferlik susmayı tercih etti ve ilk kez de beni küçük burjuva sosyalisti olarak suçlamadı!

Kıvılcımlı hareketinin 1960'lardaki *Sosyalist* adlı gazetesinin geleneğini sürdürmek üzere gazeteyi Stockholm'de çıkarmaya başlamıştık. Gazetenin editörlüğünü Fuat yapıyordu, önemli yazılarını ise Sarp Kuray yazıyordu. Yani roller değişmişti. Fuat'ın örgütün teorisyeni olduğu gündeme bile gelmiyordu. Sarp Kuray, güya Kıvılcımlı perspektifiyle Türkiye'deki güncel olayları yorumlayan yazılar yazıyordu. Fuat neredeyse gazetenin sadece pratik işlerini yüklenmiş bir pozisyondaydı. Bu duruma şaşırdığımı gözlemliyordum ama işi sabote etmek için sesini çıkarmıyor, diye düşünüyordum. Fuat'ın kaybolduğu 1983 Mayısına kadar aşağı yukarı iki yıllık sürede *Sosyalist* gazetesi 6-7 sayı çıkmış gibi bir bilgi var bende. Amsterdam'daki arşivde nüshaları var gazetenin. İsteyen araştırmacının incelemesine açıktır.

Ben Partizan Yolu'nun sosyalist ve devrimci bir örgüt olmadığını düşünmeye başlamıştım. Bir liderin çevresinde birleşmiş bir mezhep veya tekke gibi bir şeydi. Örgüt içi demokrasi kesinlikle yoktu. Örgüt üyelerinin, bir sigara parası için liderin önünde el pençe divan durduğunu gözlemlemiştim. Sarp Kuray, kendi ailesiyle son derece ayrıcalıklı yaşıyordu, örgüt üyeleri ise sefalet içindeydi. Eleştiri mekanizması hiçbir şekilde işlemiyordu. Sarp'ın örgütteki adı "Ağabey" idi zaten. Örgüt üyeleriyle lider arasındaki, Feodal bir ilişkiydi. 68'lerin o heyecanlı devrimci kabarış yıllarında sosyalist olmuş olan Sarp Kuray, 1980'lerin başında sosyalizmi, devrimciliği bence

kendi amaçları için kullanan despot bir güç insanı olmuştu. Devrimci hareket onun için insanlar üzerinde baskı kurma aracıydı. Halk Oyuncuları da böyle bir araçtı. Tiyatro örgüt için değil, örgüt tiyatro için vardı. Ve tiyatronun Avrupa turnelerinde Sarp Kuray, adeta devrimci insanlar üzerinde terör estiriyordu.

Bunları gözlemledikçe sıkıntılarım ve tepkilerim artıyordu. Benim örgüt disiplini geleneğim yoktur. Kıvılcımlı'nın yanında bir nevi disipline uyma deneyi yaşamıştım ama bu farklı bir şeydi. Burada bazen sınırları aştığım oluyordu ve bu Sarp Kuray'ın gözünden kaçmıyordu. O zamanlar yönetiminde olduğum bir göçmen kadınlar derneğimiz vardı Stockholm'de. Bu derneği örgüte bağlamam için baskı yapılıyordu ama kesinlikle reddediyordum. Derneğin bir kongresine, işte bunu gerçekleştirmek için, tiyatro ekibindeki kadınlarla Ayşe Emel de katılmıştı. Hiç bilmediği konularda olur olmaz konuşunca, "sen sus, bunlar senin bilmediğin konular," dedim. Bir anda oluşan sessizlik görülmeye değerdi doğrusu. Örgütte büyük olay oldu. Böyle bir şeyi ben değil de bir başkası yapsaydı ölüm fermanı kesilmişti. Fakat tiyatronun beni harcaması kolay değildi o süreçte. Ayrıca beni kendi ayakları üzerinde duran bir insan olarak teslim alamamışlardı da. İşimi bırakıp tiyatronun müdürü olmuştum.

Ara sıra Sarp ile çatıştığım da oluyordu. Bir defasında, Ayşe Emel'in kaprisleri yüzünden çok pahalıya mal olan oyunların faturasını ödemekte zorlandığımız bir dönemde, "ne olacak bu faturalar, alacaklılar icraya verecek," diye bir çıkış yapmıştım. "Elde bol parayla müdürlük yapmak kolaydır Latife Abla (örgüt geleneğine uygun olarak bana hep "abla" derdi) bulun çaresini ödeyin ya da ödemeyin. Biz devrimci bir örgütüz. Koskoca Sovyetler Birliği'nin de borcu var," demişti. "Doğrudur, vardır da; biz kendimizi koskoca Ekim Devrimi'ni yapmış, devletini kurmuş Sovyetler Birliği ile mi kıyaslıyoruz? Alt tarafı küçük bir örgütüz Türkiye devrimci hareketinde," deyiverdim.

Sarp Kuray mosmor oldu. Zınk diye bana döndü, bir adım attı, daha sonra aniden yönünü değiştirip odadan çıktı! Muhtemelen bana bir yumruk savurmayı düşünmüş, ama kendini tutmuştu. Orada bulunanlar, kimler vardı hatırlamıyorum şimdi, şaşırıp kaldılar.

Gene bir defasında, Nikaragua'da Sandinistlerin devriminden sonra, devrimin lideri Daniel Ortega İsveç'e gelmişti. Ben de bir toplantısına gitmiştim. Bir konuda Sarp Kuray'a bir telefon etmem gerekiyordu, toplantıdan telefon ettim. Devrim sonrası heyecanlı bir toplantıydı ve Ortega iyi bir konuşma yapmıştı. Telefonda toplantıdan ve Ortega'dan sitayişle bahsedince, şimdi kelimesi kelimesine hatırlamıyorum ama kendisini Ortega ile kıyaslayan bir şeyler söylemişti. Ben "Evet ama Ortega devrim yapmış bir lider," deyince çok kızıp telefonu kapatmıştı.

Muhtemelen benim böyle çıkışlarım olağan şeyler değildi bu örgütte. O nedenle bana karşı hep biraz temkinli davranırdı. Aslında benden hoşlanmazdı. Örgütte ezip geçemediği kadınlardan biriydim ve bir potansiyel muhalif olduğumun her zaman farkındaydı.

Sarp Kuray'ın kendisini ve örgütünü diğer örgütlerle kıyaslaması, yalnız benim yaşadığım örneklerle sınırlı değilmiş. Örneğin Gürbüz Güneş de aynı noktaya dikkat çekiyor:

"Bizim küçük örgütümüzün çöküşüyle, sosyalist sistemin çöküşü arasında doğrudan bir paralellik kuruyor ve 'hisse verseydik batmazdık' diyordu. "Bizim gariban döner dükkânlarıyla kolhozları aynı kefeye koy"[uyordu].⁵¹

Bildiğim kadarıyla, döner dükkânları Paris'te Partizan Yolu'nun görünüşteki ekonomik varlığı idi ve örgüt üyeleri burarlarda açlık sınırında ücretlerle çalışıyorlardı.

Tiyatroda Ayşe Emel ile olan ilişkim de Sarp Kuray'la olan ilişkiye benziyordu. Emel de bana güvenmiyordu, buna rağmen bana diğer arkadaşlara davrandığı gibi davranamıyor, benimle fazla ihtilafa düşmemeye çalışıyordu. O da Sarp Kuray gibi bir güç insanıydı. İkisi de büyük bürokrat çocukları olarak, tüm radikal söylemlerinin ve sosyalistlik iddialarının aksine otokratik devlet geleneğinin insanları gibi hareket ediyorlardı. Ayşe Emel'in iktidar alanı tiyatroydu. Paylaşmışlardı örgütü. Devrimcilik kisvesi altında, kendi hırsları için bir sürü insanın emeğini ve inancını sömürüyorlardı.

Bir süre sonra örgütün ekonomik durumunda büyük bir kriz ortaya çıktı. Nedenini tam olarak bilmiyorum ama muhtemelen altın ve esrar kaçakçılığında işler kötüye gitmeye başlamıştı. Altın kaçakçılığı işlerinden sorumlu Sarp Kuray'ın sağ kolu Nasrullah Ayan kayboldu bir ara. Nasıl olduysa, Hindistan'da bulunduğu söylendi ve yeniden örgütteki yerini aldı.

Nasrullah Ayan'ı bir kez eşiyile birlikte Stockholm'e ziyarete geldiklerinde görmüştüm. Paranın bol olduğu ve dolayısıyla itibarının yüksek olduğu bir dönemdi ve bir kral gibi aramızda dolaştığını çok iyi hatırlıyorum. Sarp Kuray'ın en önemli adamı olmasına rağmen sonradan yolları ayrılmış. Fakat o da kitaplarında Partizan Yolu'nu hiç ağzına almıyor. Daha sonra gözlemlerimle tespit ettiğim gibi, Sarp Kuray da Türkiye'ye döndükten sonra gazetelere ve televizyonlara verdiği bir sürü demeçte, Partizan Yolu dönemini bilinçli olarak atlıyor.

Derken örgütte birbiri arkasından ilginç kayıplar başladı. Önce Burhan Şahin kayboldu. Burhan Şahin, daha önce anlattığım gibi, bizim Partizan Yolu'na girmemize vesile olan kişiydi. Burhan benim hâlâ bilmediğim bir nedenden ötürü Sarp Kuray ile ihtilafa düştü ve İsveç'te saklanmaya başladı. Fuat Fegan kaybolduktan sonra, bir İsveçli dostumun yardımıyla izini buldum ve kendisiyle görüştüm. Amacım, örgüt içindeki bu kaçma veya kaybolma olaylarının nedenini anlamak ve

bunlarla Fuat'ın kaybolması arasında bir bağlantı olup olmadığını araştırmaktı. Bir küçük İsveç kentinde, oğlunun işlettiği bir lokantada birkaç saatlik bir görüşme yaptık. Bana önce soğuk davrandı. Çünkü başına gelenlerden haberim olduğu kanısındaydı. Dahası olaylara dahlimin olduğunu sanıyordu. Kendisini bu konularda ikna ettikten sonra biraz daha rahat konuşmaya başladı.

Sarp Kuray'a çok kızgındı. İhtilaf nedenini anlatmadı, sadece dövüldüğünü ve hakarete uğradığını söyledi. Siyasi bir ihtilaftan çok, onuru kırıldığı için ayrıldığı izlenimi vermişti bana. Anladığıma göre, Türkiye'de devrimci sendikacılığın önemli isimlerinden biri olan Burhan Şahin, örgüt içinde güneşin altındaki yerini almak istemiş ve tabii ki Sarp Kuray'ın çok başvurduğu kariyerist suçlamasına maruz kalmıştı. Burhan Şahin'in kaçıışı daha çok bir kişisel mesele gibi görünüyordu. Örgütün yapısı ve örgüt politikaları üzerine söylediği fazla bir şey yoktu. Bütün hayatını bir gün Sarp Kuray'dan alacağı intikam üzerine kurmuştu. O günü bekliyordu. Bir daha görüşmedim Burhan Şahin ile. Bugün de hakkında hiç bilgim yok. İntikamını aldığına dair bir bilgiye de rastlamadım.

Bu örgütün mutlak ve değişmez lideri Sarp Kuray idi. Fuat bir toplantıda ortak yönetimden; kararların, yetkilerin ve sorumlulukların paylaşılması gerektiğinden söz etmiş, fakat lafı ağzına tıkanmış. Bu geçiş döneminde, tüm yetkilerin tek elde toplanması gerektiği üzerine bir ders vermiş Sarp Kuray. Örgüt henüz bir geçiş aşamasındaymış, Leninci örgüt prensiplerine geçecek olgunluğa varmamışmış; o yüzden, Sarp Kuray'ın mutlak liderliği daha bir süre kaçınılmazmış.

Örgüt kadrolarını yetiştirmek gerekiyordu. Fakat kadro yetiştirmek için de hiçbir şey yapılmıyordu. Tam tersine insanları mürit haline getirmek için çalışılıyordu. Partizan Yolu'na 15 yılını veren ve Paris'te örgütün içyüzünü görmüş ve yaşamış bir kişi olan Gürbüz Güneş'in anlattıkları başka türlü düşünmemize olanak tanımıyor:

“...Hiçbir militanın en küçük bir bağımsızlığı yok. Sonradan baktığım zaman, Alamut Kalesi’ni, Hasan Sabbah tecrübesini ve diğer tekke tecrübelerini okuduğum zaman şunu gördüm; insanlar başından bir kurguya göre alınmış ele. Etrafı bilemesin, kendi kendine yaşayamaz olsun ve tekkeye muhtaç olsun. Tekkeye muhtaç olsun ki ancak o şekilde yönetebileyim. Başka bir şey düşünmek, yorum yapmak ve tartışmak yok. Sarp Kuray da öyle organize etti. Özellikle Avrupa’ya ve aşağıda kamptaki arkadaşları. Tabii kamptaki arkadaşlar birebir etkiden uzak oldukları için başka türlü düşünebilirdi ama buradakiler, elinin altındaki hiçbir imkâna yönelemeden, mahkum bir biçimde... [Sarp Kuray’a] ‘Niye böyle’ dedim ilk geldiğim zaman. ‘Böylesi iyi’ dedi.”⁵²

Böyle bir mekanizma içinde herkes herkesi gammazlıyordu. Yine Gürbüz Güneş’in şu satırları, Sarp Kuray’ın Partizan Yolu örgütünü çok güzel anlatıyor:

“Mesela bir arkadaşınla bir sohbet edersin. O sohbetin içeriği iki gün içinde yetişmezse ona üçüncü gün mutlaka yetişir ve onun hakkında bir analiz yapılır. Burada bir isyan tohumu var, hemen buna yönelik bir tedbir almak lazım. O tedbir önce konuşma, ikna etme, uzak hedefler, yakın hedefler, kendi içinde bulunduğu sıkıntılar; giderek tehdide ve şiddete dönen bir pratik ama insanlar hiçbir zaman bir koyun gibi başından sonuna itaat etmediler. Her dönemde itiraz, başkaldırma, isyan oldu. Fakat o başkaldırımlar hep arkadaşlarla beraber toplu ikna etme, toplu bastırma seanslarıyla bastırıldı. Her seferinde yeniden yeniden sözler; hep birlikte büyük geleceğe yönelik umutlarla, yeminlerle... Dolayısıyla siz toplu ikna seanslarına gire gire artık yavaş yavaş kendinizde bir gevşeme oluyor. Yani diyorsunuz ki gereği yok

artık. Hep çift kişilikliydik... İnsanlar istedikleri gibi, düşündükleri gibi yaşamamanın sonuçlarını çift kişilikliliğe dönüşerek yaşadılar. Bir yüzü var; devrimci, halkçı, tartışmacı, örgüte bağlı falan filan. Öbür yüzü de lanet olsun şu işten bir an önce sıyrılmamız lazım. Çünkü bu değil. Yapmamız gereken bu değil.”⁵³

Aynı kitapta, Avrupa’da değil ama Türkiye’de Sarp Kuray’a ve örgütüne bağlı olarak çalışmış İbrahim Özkan da yurt dışına çıkışından sonra yaşadıklarından yola çıkarak çok daha ciddi suçlamalarda bulunuyor:

“...Devletle kopuşmamış, zaten hiçbir zaman da böyle bir niyeti yok... ..kendini aklamak için devlete çalışırsan...”⁵⁴

Bunları ona inanmış, birlikte mücadeleye girmiş ve sonra “Sarp Kuray’lı devrimcilik yıllarına yanan” insanlar söylüyor.

1983 yılı baharındayız. Partizan Yolu örgütünde bir buçuk yılı doldurmuşuz. Sosyalist gazetesini çıkarıyoruz. Halk Oyuncuları, Tuncel Kurtiz ile birlikte İsveç’te oldukça ilgi uyandıran oyunlar sahneye koyuyor. Bu oyunlar Avrupa kentlerinde turnelere çıkıyor... Ben bu turnelerin hiçbirine katılmadım. Fuat bazılarına katıldı. Bu turnelerde gördüğü ve yaşadığı olaylar, benim gördüğüm olaylarla örtüşmeye başlayınca Fuat benimle konuşmaya başladı.

Sarp Kuray ve Ayşe Emel Mesçi için tiyatro, devrimci mücadelenin bir aracı değil, Avrupa’daki devrimcilere hava atmanın, moral baskı yapmanın ve üstünlük sağlamanın bir aracıydı. Hatta dövme ve işkenceye varan eziyetler de aldığım haberler arasındaydı. Bu bağlamda TDF günlerinde Almanya’da çok iyi dostum olan ve birlikte bir sürü güzel işler yaptığımız Haydar

53 Karaca, age, s.325-326.

54 Karaca, age, s.390-391.

Dikme'ye yapılanları da anmak isterim. Sarp Kuray ve adamları Haydar'ı da fena halde dövmüşler. Ben bunu çok sonradan öğrendim. Fakat Haydar beni örgütten saydığı için beni de bu suçun ortağı olarak görmüş ve beni affetmemiştir. Acı duyduğum bu durum söylemeden geçemeyeceğim bir yara olarak kalmıştır içimde.

1983'ün ilk aylarında, Fuat'ın sabrı taşı ve morali bozulmaya başladı. Sıkıntılarımızı tartışacağımız bir örgüt mercii yoktu. Klasik örgüt geleneğinin insanı olan Fuat, sorunları örgüt içinde konuşmak, tartışmak istiyordu ama öyle bir olanak yoktu. Ben ta başından beri bu örgütü kabullenemediğimden pek sıkıntı çekmeden tepkilerimi olur olmaz yerde ortaya koyuyordum. Bu daha çok benim içinde olduğum tiyatro biriminde oluyordu ve zaman zaman Ayşe Emel ile çelişkiye düşüyordum. Bu çelişki ve çatışmalarla ilgili olarak bazen "örgüt içinde iki güçlü kadının çatışması" gibi yorumlar duyu-yordum. Böyle geçiştiriyorlardı sorunu. Serpil İnanc'ın daha sonra bana anlattıklarına göre, aslında örgüt içinde hiç sevilmi-yordum. Hem Ayşe Emel'in hem de Sarp Kuray'ın hedef tahtasıydım ama seslerini çıkaramıyorlardı. İsveç'te tiyatronun bana ihtiyacı vardı. Üstelik İsveç toplumunda yerim ve dostla-rım vardı. Bir kötülük etmeye cüret edemiyorlardı. Serpil İnanc, "senin dedikodunun yapılmadığı bir tek günümüz yoktu. Seni savunduğum zamanlarda başıma gelmedik kalmazdı," demiştir. Yüzüme gülüp arkamdan çekiştiriyorlarmış.

Avrupa'da bizim aracılığımızla örgüte giren arkadaşlar da durumdan memnun değildi.

En sonunda, Fuat'la ben geceler boyu Partizan Yolu'nu tartışmaya ve eleştirmeye başladık. Gene de Fuat, bu tartışma-ların sonunda "bana gene fraksiyon yaptırdın" demeyi ihmal etmiyordu. Komünist partiler, özellikle Stalinist partiler gele-neğinde fraksiyon, yani örgütte hizipçilik/grupçuluk yapmak neredeyse ölümcül suçtur. Fuat hâlâ Partizan Yolu'nu devrimci

bir örgüt olarak görüyordu. Örgüt fetişizminin insanı ne hale getireceğine güzel bir örnektir bu durum.

FUAT FEGAN KAYBOLUYOR

1983 yılı 1 Mayıs'ını Türkiyeli devrimciler Kürtlerle birlikte Almanya'da Köln şehrinde büyük bir mitingle kutlayacaklardı. Mitinge Partizan Yolu da katılacaktı. *Sosyalist* gazetesinin son sayısı ile Köln'e gittik.

Miting günü şimdi detaylarını hatırlamadığım bir sürü aksilikler oldu. Partizan Yolu, Köln şehrinde miting yerini önce bulamadı! Kırk elli kişilik bir kortej şehrin sokaklarını dolaştık durduk. Sonunda bulduk ama gecikmiş ve örgüt olarak kötü bir izlenim vermiştik. Bu durum "Lider"i kızdırmıştı. Mitingden sonra benim katılmadığım bir toplantı yapılmış; bu toplantıda, Sarp Kuray, sorumlu arkadaşları bir güzel paylamış. Fuat da ona göre haksız bir sürü eleştiriye muhatap olmuş. Örgütün beceriksiz elemanları, büyük lideri diğer devrimci örgütlere karşı kötü bir duruma düşürmüşler! Her zamanki gibi, lider eleştirmiş, diğerleri başları öne eğik eleştirileri dinlemişler.

Biz o geceyi, Köln'de oturan bir kuzenimin evinde geçirmiştik. Fuat'ın morali son derece bozuktu. Bütün gece, hep aklı başka yerlerde, düşünceli bir haldeydi. Birlikte olduğumuz son gece oldu o gece. Ali de babasını son kez orada gördü. Sekiz yaşındaydı.

Sanırım 2 ya da 3 Mayıs günü, tren dönüş biletimi Fuat'a bırakıp "Emel Sultan" (Ayşe Emel Mesci) uçakla yalnız seyahat edemeyeceği için Ali ile ona refakat etmek zorunda kalmıştık.

Döndükten sonra, Fuat'ın kaybolduğu 16 Mayıs'a kadar biz her gün telefonda konuştuk ve Sarp Kuray ile Partizan Yolu'nu tartıştık. Fuat son derece sıkıntılıydı. Başka kimseyle konuşmadığı için bana açılmıştı. "Bu sorunları yönetim kurulu toplantılarında neden tartışmıyorsun?" diye sorduğumda, "hangi yönetim kurulu? O toplantılar her zaman Sarp Kuray'ın haklılığını ortaya çıkartan günah çıkarma toplantıları oluyor. Herhangi bir konuyu tartışmak kesinlikle mümkün değil." demişti.

16 Mayıs gecesi gece geç bir saatte Sarp Kuray telefon edip, "Latife Abla Fuat Ağabey nerede?" diye sordu. "Bana mı soruyorsunuz, haberim yok!" cevabını verdim. Gerçekten de o gün işlerimin yoğunluğu nedeniyle Fuat ile konuşmadığımı farkına varmamıştım. Anlattığına göre, Fuat o gün yanında kaldığı arkadaşımız Osman Apaydın'ın evinden, onun eşiyle birlikte çıkmış. Kadın, çocuğunu doktora götürecekmış. Bir süre birlikte yürümüşler. Yolda giderken Fuat bir marketten iç çamaşırları satın almış. Yanında seyahat çantası falan yokmuş, elinde iç çamaşırı poşeti ile kadından ayrılmış ve akşam eve dönmeyince merak etmeye başlamışlar.

Böylece Fuat Fegan'ın hâlâ bilinmezliğini koruyan "kayboluş" hikâyesi başlamış oldu.

İki gün sonra postadan oğlumuz Ali'ye, üzerinde sadece "Canım oğlum" yazılı bir kart geldi. Kart, Duisburg tren istasyonundan postaya verilmişti ve kaybolduğu günün tarihi olan 16 Mayıs damgasını taşıyordu. Sanırım bir gün sonra da içinde ona bıraktığım tren dönüş bileti olan bir zarf da bana geldi. Zarfın içinde ne bir mektup vardı ne de bir açıklama. Bu anlamlı iki postadan başka Fuat Fegan'dan bugüne kadar hiçbir haber gelmemiştir.

Olayın yaşandığı günlerde, evinde kaldığı arkadaşımız Osman Apaydın ile birkaç kez telefonda konuştum. Evden ayrılış hikâyesini bir kez daha dinledim. Osman, Fuat'ın son günlerde çok düşünceli ve sıkıntılı olduğundan başka bir şey ilave edememişti.

Sarp Kuray, beni o hafta sonu Almanya'da Duisburg kentinde bir toplantıya çağırdı. Ali'yi de alıp gittim. Biz de Osmanlarda kaldık. Fuat giderken seyahat çantasını yanına almamış. Kirli çamaşırları da dâhil her şeyi muntazam bir şekilde bırakmıştı. Evimizin anahtarı da çantanın içindeydi. Bu da anlamlıydı.

Toplantıda Sarp Kuray epey endişeliydi. Endişesinin iki nedeni vardı kanımca. Fuat'ı örgütü terk etmiş, dolayısıyla ihanet etmiş bir örgüt elemanı olarak görüyordu. İhanet etmiş bir insan da doğal olarak polise giderdi. Daha sonra öğrendiğime göre İsviçre'de oturduğu evden apar topar taşınmıştı o hafta içinde. Muhtemelen yine daha sonra öğrendiğim uyuşturucu kaçakçılığı nedeniyle Avrupa polisinden endişe ediyordu. Fuat'ın bu konuda mutlaka bildiği şeyler vardı. Ayrıca, Fuat Fegan'ın kayboluşundan kendisinin sorumlu tutulacağını da seziyordu. Öyle de oldu zaten.

Sarp Kuray, toplantıda bulunanlara bilgi verdi. Fuat'ın böyle ansızın ortadan kayboluşunu örgüte ihanet olarak gördüğünün altını önemle çizdi. Ayrıca neden "kaybolmuş" olduğuna dair açıklamalar sıralamaya başladı. "Ola ki örgütte istediği yere gelmediği duygusu yaşamış olabilir," dedi. Partizan Yolu'nun o günkü örgüt yapısının kaçınılmaz olduğunu bir kez daha vurgulayarak Fuat'ın bu yapıdan rahatsız olmuş olabileceğini söyledi. Bu yapı örgüt tarafından kabul edildiğine göre, bundan rahatsız olmak ve kendine başka bir rol biçmek olsa olsa "kariyerizim" olurdu.

Bunun üzerine, toplantıda bulunanlar arka arkaya söz alarak Fuat'ın kariyerizmi üzerine güzellemeler yaptılar. Ben sessizce ve ibretle dinledim bu ilk katıldığım örgüt toplantısını ve içimden Fuat'ın telefonda söylediklerine hak verdim. Ben galiba bir kez söz alıp, tabii hiç konuştuklarımızdan söz etmeden, Fuat'ın içinden geldiği gelenek göz önüne alındığında bugünkü tek lidere dayalı örgüt yapısını yadırgamış olması ihtimalini vurguladım. Olayın, örgüte ihanetten çok, içine

düştüğü sıkıntılardan ötürü bir geri çekilme olabileceğini söyledim. Gerçekten de, Ali'ye gönderdiği kart, bana geri gönderdiği tren bileti ve yanına almadığı seyahat çantasına bıraktığı ev anahtarları bende Fuat'ın kendi isteği ile "kaybolduğu" kanısını uyandırmıştı. Bu nedenle Sarp Kuray'ın Fuat Fegan'ı ortadan kaldırmış olacağı tezlerine pek sıcak bakmadım. Hatta daha sonra Stockholm'de, devrimci çevrelerden birçok arkadaşın merak ettikleri için yoğun olarak katıldığı bir toplantıda bunu açık olarak da söyledim. Sarp Kuray'ın böyle bir şey yapmayacağını düşündüğümünden değil, bu olayın öyle olmadığına inandığım için böyle söyledim. Benim bu açıklamam Sarp Kuray'ın rahatlamasına neden olsa da inandığımdan farklı bir şey söyleyemezdim.

Benim sakin halim, ağlayıp sızlanmamam Sarp Kuray'da bu kayboluşu bildiğim kanısını uyandırmıştı. Bunu Ömer Yiğit birkaç kez bana söylemiştir.

Evet, sakindim ve olayı kavramaya çalışıyordum. Kocasının terk ettiği bir kadın olarak görmüyordum kendimi. Olaya, kocası tarafından terk edilmiş kadın öyküsü çerçevesinde bakmıyordum. Ayrıca, öyle bile olsa benim hep kendi ayakları üstünde duran bir kadın olarak ağlayıp sızlanmayacağımı Sarp Kuray anlayamazdı.

Aradan geçen 36 yıla rağmen hâlâ bir şey bilmiyorum. İlk yıllarda her spekülasyonun, dedikodunun üzerine gidip elimden geldiği kadar aradım, soruşturdum ama bir sonuca ulaşamadım. Fakat Fuat Fegan'ın kayboluşu konusunda bazı tahminler yürütebiliyorum.

Ben, Fuat Fegan'ın kendi isteğiyle "kaybolmuş" olması ihtimalini yukarıda saydığım nedenlerden ötürü daha ağırlıklı görüyorum. Kaybolduğu gün ve oturduğu şehirden oğluna bir kart göndermiş. Bana tren biletini iade ederek ve seyahat çantasını özenle düzenleyip içine ev anahtarımızı bırakarak "gelmeyeceğim" demiş. Tüm bunlar, Fuat'ın başına "bir iş" gelmiş olduğu yolundaki tezi zayıflatıyor.

Yine de bunun nasıl bir kayboluş olduğu konusunda kesin bir yorum yapmak kolay değil. Ben iki olasılığı düşünebiliyorum. Birincisi, her şeyi bırakıp geri çekilmiş ve dünyanın herhangi bir yerinde kendisine yeni bir hayat kurmuş olması ihtimalidir.

Fakat Fuat'ı tanıyan bir insan olarak, bu ihtimalin bazı zorlukları içinde taşıdığını da söylemek isterim. Fuat Fegan kaybolduğunda 46 yaşındaydı. Biz tanıştığımızda bir araştırma bürosunda çalışıyordu. Sanırım bir-iki yıl sürmüştü o iş. O yıllar dışında, Fuat kendi yaşamını sürdürmek için hiç çalışmamıştır. Yedi yıl süren üniversite yıllarını ailesi finanse etmiştir. Eğitiminin bittiği yıl evlenmiştik ve evimizin ekonomik sorumluluğu benim üzerimdeydi. İsveç'teki yıllarda, Arşiv'in örneğin mikrofiş makinesi satın almak gibi paraya ihtiyacı olduğu zamanlarda geçici işlerde çalışmıştır, kısa bir süre de bir öğretmen okulunda öğretim görevlisi olarak çalışmış ve maaşı Arşiv'in masrafları için harcanmıştır. Fuat'ın bu saydıklarım dışında geçinmek için çalışmışlığı yoktur. Böyle bir insanın 46 yaşında, bir başka ülkede kendisine yeni bir yaşam kurabilmesi zordur diye düşünüyorum. Fakat yeni bir hayat arkadaşı edinmek ve hayatının yükünü ona yüklemek her zaman mümkün.

İkinci ihtimal, kabul etmesi zor da olsa, bana daha olası geliyor. Fuat, sosyalizmin tarihindeki bazı intihar olaylarını yüceltirdi. Marks'ın kızı Laura Lafargue'ın, eşi Paul Lafargue ile birlikte intiharından hayranlıkla bahsederdi mesela. Hikâye ne kadar doğrudur bilmiyorum ama Fuat'ın aktardığına göre, Lafargue'lar, Paris Komünü'nün yenilgisinden ve Enternasyonal içindeki tartışmalardan sonra "artık yapacak başka bir şey kalmadı" diyerek birlikte intihar etmişler. Yani Fuat'a göre, artık yapılacak bir şey kalmadığı kanısına vardığında insanın intihar kararı vermesi çok yüce bir eylemdi. Daha önce anlattığım 1978 yılında cereyan eden olay da böyle bir

düşüncenin sonucuydu kanısındayım. O zaman başarılı olamamıştı. Bu kez de intiharı seçmiş, 1977’de başaramadığını bu kez başarmış olabilir.

Peki, Fuat’ı intihar düşüncesine götürebilecek faktörler neler olabilir?

Bu konuda benim bazı tahminlerim var. Fuat’ın hayatında yenilgi, hem de büyük yenilgi olarak gördüğü iki önemli olay vardı. Bunlardan ilki Almanya’daki TDF maceramız ve başarısızlıkla sonuçlanan reorganizasyon girişimi idi. Arkadaşlarımız bu iki girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasından ötürü demoralize olmuşlardı ve bunlardan bazıları bu işin sorumlusu olarak Fuat Fegan’ı görüyordu. Fuat’ın bu suçlamaların altında ezildiğine doğal olarak ben yakından şahidim.

İkinci yenilgi, Fuat’ın Vatan Partisi’nin “Teşkilat Toplantıları”nda uğradığı başarısızlıktır. Vatan Partisi’nin içinde bulunduğu örgütsel ve teorik sorunların tartışıldığı bu toplantılarda Fuat, partinin içinde bulunduğu sıkışıklığı örgüt yapısıyla ilgili bir sorun olarak tanımlamış ve bu sorunun, Lenin’in *Ne Yapmalı* adlı kitabından yola çıkarak formüle ettiği klasik hücre örgütlenmesiyle aşılabileceği tezini savunmuştu. Bu tezler başlangıçta epey ilgi çekmiş ve taraftar kazanmıştı. Fakat sonradan Demir Küçükaydın’ın teorik çözümlemeleri ağırlık kazanmış ve Fuat’ın tezleri kaybetmişti. Fuat Fegan, bu olayı da ağır bir yenilgi olarak yaşamış ve o psikoloji ile İsveç’e dönmüştü.

Bu iki yenilgi Fuat’ın hayatını derinden etkilemiştir. Fuat, birinci yenilgiyi Türkiye’deki çalışmalara ağırlık vererek aşmıştı. İkinci yenilginin etkilerinin hafifletilmesi ise Arşiv çalışmaları sayesinde mümkün oldu. Bu açıdan bakıldığında Fuat’ın İsveç’e gelmeye karar vermesi isabetli olmuştur. Stockholm’de yoğun bir çalışmaya girdi ve 1981 yılında Burhan Şahin üzerinden Sarp Kuray’la tanışıncaya kadar birçok kitabı yayına hazırladı.

Ama yenilgiler sonrası içine girdiği bu hummalı çalışmalara söz edilen iki büyük yenilginin izlerini onun ruhundan bütünüyle söküp attığını söylemek zordur. O yenilgiler Fuat'ın içinde hep bir ince sızı olarak kaldı. Partizan Yolu'na girmeyi kolayca kabul etmesinin arka planında içinde bulunduğu bu umutsuzluk duygusu da vardır. Ayrıca her zaman örgütlü olmak gerektiğini düşünen bir insandı ve klasik "teori ve pratik birbirinden ayrılmaz" söylemini çok önemserdi. Bir diğer arka plan girdisi de bu düşünceydi.

1983 yılına geldiğimizde Fuat'ın Partizan Yolu içinde son derece huzursuz ve umutsuz durumda olduğunu daha önce anlatmıştım. Birinci yenilginin ve onu takip eden suçlamaların üstüne bu kez de Partizan Yolu'na onun aracılığıyla girmiş olan arkadaşlar düş kırıklığına uğramışlar ve gene Fuat'ı suçlamaya başlamışlardı.

Bu koşullar altında, 1970'lerin ortalarından beri içini kemiren hüznün ve gelip giden çöküntülerin Fuat'ın ruhunu daha güçlü bir biçimde sarmış olması mümkündür; özellikle de daha evvel bir intihar düşüncesinde bulunduğu göz önüne getirilirse. Bu noktadan bakıldığında, Fuat'ın kaybolduğu gün Ali'ye bir posta kartı göndermesi, bana tren biletini iade etmesi ve evin anahtarlarını bırakması, bir katilin ince planlamasının veya inanılmaz tesadüflerin eserleri olmaktan çok, Fuat'ın hayatımızdan çekilme kararının işaretleri gibi görünür. Bu tür muhakemelerin bir sonucu olarak, Fuat'ın kendi kararıyla geri çekilmiş olması olasılığı o gün bana daha gerçekçi gelmişti, bugün de hâlâ öyle geliyor.

Böyle olmakla birlikte, bunun nasıl bir geriye çekilme olduğu benim için de hâlâ ucu açık bir sorudur. Aradan geçen 37 yıla rağmen olay hâlâ bilinmezliğini koruduğuna göre, söylenen her şey, yürütülen her tahmin bir spekülasyon olmaktan öteye geçemiyor.

Tüm bunları yazarken söz konusu insanın 16 yıl evli yaşadığım ve tek çocuğumun babası olan insan olduğunu unutuyor değilim tabii ki. Ben bu kayboluşun daha çok siyasi bir olay olduğu kanısındayım. Bu olayı, bir zamanlar büyük bir aşkla evlendiği kadını ve çocuğunu terk etme olayı olarak görmüyorum. Aşklar biter, evlilikler son bulur. Ayrılmanın ya da terk etmenin de birçok yolu vardır. Kanaatimce bu olay, kendine göre çok önemli politik yanılgılar ve yenilgiler yaşayan ve artık yapacağı bir şey kalmadığı kanısına varan bir insanın aldığı, fakat hayata nasıl geçirdiğini henüz bilemediğimiz trajik bir kararın ürünüdür.

Sarp Kuray'ın olayla ilişkisine gelince, o, Fuat'ın da benim de potansiyel muhalif olduğumuzun pekâlâ farkındaydı. Gerçi biz o zamana kadar Sarp Kuray'a açık muhalefet yapmamıştık. Fuat belki zaman zaman memnuniyetsizliğini göstermişti ama daha ileriye gidememişti. Ben zaman zaman sert çıkışlar yapmıştım ama sistemli bir muhalefet yapmamıştım. Fuat kaybolmasaydı olayların nasıl gelişeceği ise sadece bir spekülasyon konusu olabilir. O nedenle, Fuat'ın kayboluşuyla ilgili olarak doğrudan Sarp Kuray'ı suçlamam mümkün olmuyor. Yoksa Sarp Kuray'ın muhaliflerine nasıl davrandığı kimse için bir sır değildir.

FUAT FEGAN'DAN SONRA

Doğrusu, Fuat'tan sonra örgütten hemen ayrılmadım. "Eşi gitti kendisi de ayrıldı," dedirtmek istemedim kendime sanıyorum. Bir de örgütü biraz daha yakından tanımak istediğimi hatırlıyorum. Daha önceleri "Fuat Fegan'ın eşi" idim, örgütte. Kadınların bağımsız bireyler olduğu bir örgüt değildi Partizan Yolu. Ayrılmak için kendi ideolojik gerekçelerimi formüle etmek istedim. O nedenle ilişkilerimi askıya alarak bir süre daha örgütte kaldım. Derhal bir iş bulup çalışmaya başladım. Bunun için tiyatro müdürlüğü görevimden izin bile istemiştim. Sarp Kuray da Ayşe Emel de şaşkınlık içindeydiler ama bir şey söylemeyi de göze alamıyorlardı. Örgütün para kaynakları tükenmeye başlamıştı. İsveçli kurumlardan da para alamıyorduk artık. Ben de gönülden uğraşmıyordum doğrusu bunun için. *Sosyalist* gazetesinin Fuat'tan sonraki sayısının çıkmasına yardım etmiştim. Sanırım ondan sonra bir daha da çıkamadı gazete.

1985 yılında Türk vatandaşlığından atıldım. Ondan iki yıl kadar önce, pasaportumu yenilemek için konsolosluğa gitmiştim. Süre uzadıkça uzamış, bir türlü pasaportumu yenilememişlerdi. Bunun üzerine "konsolosu görmek istiyorum," diye ısrar ettim ve beni adamın karşısına çıkardılar. Bir masada karşılıklı oturduk. Bana, "size pasaport vermeyeceğiz," dedi. Nedenini sorunca, "yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti aleyhine faaliyet yürütüyorsunuz, vatan hainisiniz," dedi.

12 Eylül darbesi olduğunda, İsveç Devlet Televizyonu, Türkiye'deki kargaşalı duruma bir son vereceği için Darbe'ye "hoş geldin," diyen bir haber yayımlamıştı. Bunun üzerine İsveç'te yaşayan sosyalistler, demokrat insanlar olarak bizler de televizyona karşı bir eleştiri kampanyası başlatmıştık. Bu işin başını çekenlerden biri de bendim. Sonunda, televizyon yetkilileri beni arayarak "mademki bizim haberi veriş tarzımıza itirazın var, gel programa çık ve eleştirini yap," dediler. Çıktım ben de! Kürt Federasyonu adlı örgütün o zamanki başkanı ile birlikte aynı haber programında askeri darbeyi eleştirdik. İşte karşıma vatan hainliği olarak çıkan şey bu olaydı. Bir Kürt örgütü temsilcisi ile birlikte, İsveç televizyonunda Türkiye aleyhine propaganda yapmıştım!

İşte bu olaydan iki yıl sonra, önce pasaportumu yenilemeyi reddettiler, sonra da vatandaşlıktan atıldığım haberini duydum. O zamanlar İsveç Radyosunda Türkçe bir program vardı. Bu programda çalışan Yavuz Baydar, bir gün telefon ederek o günkü Cumhuriyet'i okuyup okumadığımı sordu. Ben okumadım deyince de "öyleyse haberi benden duy," dedi: "Vatandaşlıktan atılmışsın!" Gerçekten de o sürede yurt dışında yaşayan ve vatandaşlıktan atılanların uzunca bir listesi vardı o günkü Cumhuriyet'te. İsveç'ten benimle birlikte Kürt yazar ve 68'lerde Cağaloğlu'ndan tanıdığım ve iyi dostum olan Mahmut Baksi da vardı. Daha sonra Elçilikten vatandaşlıktan atıldığımı ve Türkiye'deki mal varlığıma el konulacağını bildiren bir de mektup aldım.

Böylece İsveç vatandaşlığına başvurmak zorunda kalmıştım. Hiç unutmam, o yıllarda İsveç'te yaşayan Mihri Belli, "sakın vatansız kalma. Hiçbir ülke sana sahip çıkmaz," demişti. O, bu sorunları yaşayan bizden önceki kuşağa mensuptu, deneyimleri konuşuyordu.

Gerçekten de İsveç vatandaşlığını beklediğim o iki yıl, ilginç bir deneyim oldu benim için. "Vatansız olmak" Arafta

yaşamak gibi bir şeydi. Hiçbir ülkeye ait değildim, İsveç dışına çıkamazdım, başıma bir hal gelse bana sahip çıkacak bir devlet yoktu. Nereye ait olduğunu kesinlikle bilmediğim, kendimi boşlukta hissettiğim garip bir durumdu yaşadığım. Daha sonraları Hanna Arendt'le ilgili İsveççe bir kitapta onun da böyle bir dönem yaşadığını okumuştum. Arendt, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'dan kaçıp Amerika'da mülteci oluyor. Fakat Amerikan vatandaşlığını almak için tam on sekiz yıl beklemek zorunda kalıyor. Arendt, Arafta kalmaya benzer o hali, bireyin elinden "hakkını arama hakkı"nın alındığı bir durum olarak tanımlayarak teorileştiriyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında milyonlarca insan, hak arama hakkını kaybetmişti. Başvuracakları hiçbir merci yoktu. Bu hiçbir yere ait olmama, hiçbir devletin güvencesi altında olmama durumunu Hanna Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları* adlı kitabında bir insan hakları meselesi olarak ele alıyor ve "hakkını arama hakkının" savaş yüzünden işlerliğini kaybetmesini bir insan hakları ihlali olarak değerlendiriyor. Bu satırları okuduğum zaman, İkinci Dünya Savaşı sırasında, başka ülkelere sığınan Yahudilerin o ülkelerde yaşadığı zorluklar ile faşizmden kaçıp aynı ülkelere sığınmış daha sonraki mültecilerin yaşadıkları arasında benzerlikler gördüm.

NURETTİN ÖZTÜRK DE KAYBOLUYOR

Sonra Nurettin Öztürk kayboldu. Dev-Genç geleneğinden gelen ve İsveç'te mülteci olarak yaşayan Nurettin Öztürk'ü Partizan Yolu'na katılmaya Fuat ikna etmişti. Bu son derece yiğit, inançlı ve dürüst arkadaşımız da Sarp Kuray ile gittiği bir Suriye seyahatinden geri dönmedi. İlegal yollardan Türkiye'ye gittiği ve yakalanarak polis işkencesinde kaybedildiği yolunda söylentiler var. Sarp Kuray tarafından görevle Türkiye'ye gönderildiği açık. Nurettin, Suriye'ye Sarp Kuray ile neden gitmişti ve neden Türkiye'ye gönderilmişti sorularının muhatabı kaçınılmaz olarak Sarp Kuray'dır.

Bu konuyla ilgili olarak Emin Karaca'nın daha evvel adı geçen eserinde, Faruk Kızılaslan ile yapılan söyleşide birinci elden diyebileceğimiz bazı bilgiler var:

*"...Ağustos'ta [1983] Sarp geldi [Suriye'ye], yanında gene bir grup arkadaşımız var: Hüseyin Karahan, daha sonra Türkiye sorumlusu olan Mustafa İnç, onun yanında Nurettin Öztürk. Nurettin Abi daha sonra 1984'ün başında polis tarafından gözaltına alınıp kayıplara karışan, yok edilen bir arkadaşımız."*⁵⁵

"...Nurettin abinin zaten çok bir sorumluluğu yok, o dönem açısından yok; çünkü o 12 Mart şartlarında Avrupa'ya

⁵⁵ Karaca, age, s. 70.

çıkılmış, dokuz on sene Avrupa şartlarında yaşamış, İsveç'te oturmuş, İsveç'te hali vakti yerinde, bir derdi yok, çevresi var, dili var, ona rağmen her şeye sıfır noktada çizgi çekip tekrar örgütlü yaşam içerisine girmiş ve tekrar bu ülkede görev almaya soyunan bir insan...

...sonuç olarak Nurettin abi de dâhil olmak üzere [Suriye'den] sokulan grup bir müddet içerisinde bir şey yaratamadılar, yaratamadıkları gibi de Nurettin abiyi kaybettiler. Adam Ankara'da kendi kuryesiyle yaptığı bir randevulamada polis tarafından yakalandı. Nasıl yakalandı, kim yakaladı, nerde yakalandı noktası da garip bir nokta.”⁵⁶

“...Nurettin abiyi nasıl aldılar? Söyleme göre; küçük, Savaş diye bir çocuk vardı. O Nurettin abinin kuryesiymiş, onunla birlikte yakalanmışlar. Bir zaman sonra çocuk evinin üç beş sokak arkasına polis tarafından getirilmiş, bırakılmış. Hadi siktir git, sen ne içeri alındın ne bırakıldın, kimseye de bir şey söyleme denilerek. Olay bu noktada, anlatılan bu boyut. Bu çocuğu bulalım, götürelim Suriye'ye öğrenelim olayın aslını dedik. Çocuğu aradık bulamadık.”⁵⁷

Anlaşılan, Nurettin bir görevle Suriye'den Türkiye'ye gönderilmiş ama F. Kızılaslan'a göre, örgütün beceriksizliği yüzünden polis tarafından yakalanmış. Sonrası hakkında bir bilgi yok.

Cumartesi Annelerini ziyaret ettiğim bir Galatasaray eyleminde faili meçhuller arasında Nurettin'in adı da vardı. Fotoğrafını bir kadının elinde gördüğümde içim sızlamıştı. Partizan Yolu söz konusu olduğunda böyle trajik veya esrarengiz olaylara rastlamak çok olağandışı sayılmaz. Çok yakından bildiğim bir diğer örnek Gülseren Budak olayıdır.

56 Karaca, age, s. 72.

57 Karaca, age, s. 75.

GÜLSEREN BUDAK OLAYI

Yılımı tam olarak hatırlayamıyorum, 1985 olabilir. Yanında küçük bir kız çocuğuyla birlikte Gülseren Budak adlı bir kadın çıktı ortaya birdenbire Stockholm'de.

İsveç'te yaşayan bir arkadaşımız değildi Gülseren, Almanya'dan gelmişti. Fakat pek misafir muamelesi görmüyordu. Hatta kendisine kötü muamele edildiği bile söylenebilirdi.

Kadının beni ilgiyle izlediğini fark etmiştim. Ben de merak edip araştırmaya başladım. Bir süre sonra kadının Partizan (TKPML/TİKKO) örgütünden Ruşen Budak'ın eşi olduğunu öğrendim. O zamanlar Partizan örgütü ile Partizan Yolu'nun yakın ilişkileri vardı Almanya'da. Sanırım Ruşen Budak, belki de Budaklar'daki Kıvılcımlı damarı nedeniyle Partizan Yolu'na yaklaşmış. 1970'lerin efsanevi sendikacısı, Zeytinburnu'nda Deri İş Sendikası başkanırken 1981 yılında polis tarafından öldürülen Kenan Budak, Kıvılcımlı geleneğinden gelen bir işçi idi. Kadının bana anlattığına göre Partizan Yolu, Ruşen Budak ile bir nedenle çelişkiye düşmüş ve kadını esir alarak Stockholm'e getirmiş! Serpil İnanc ise bana daha sonraları kadının Stockholm'e gezmeye, örgütü tanımaya geldiğini söylemişti. Ama kadında hiç öyle misafir hali yoktu. Elinden tüm paralarını almışlardı. Olay benden özenle saklandığı için bunları Gülseren'den öğrenmiştim.

Çocuğu ile çok çaresiz bir durumda olduğundan örgüt içinde kendisine destek arayışı içindeydi. Benim farklı bir

konumda olduğumu anlayınca bana yanaşmaya başladı. Ben de merak etmeye başlamıştım kadının durumunu. Tiyatro gurubuna sorduğumda muğlak cevaplar alıyordum.

Gülseren böylece benim evime gelip gitmeye başladı. Evde bir gün benim Emel ile telefonda bir tartışmama şahit oldu. Oldukça yüksek sesle şimdi ne olduğunu hatırlamadığım bir konuyu tartışıyorduk ve ben Emel'i epeyce eleştirdim. Telefonu kapattıktan sonra Gülseren, "abla öyle konuşma, sen bunları bilmiyorsun galiba, bunlar seni öldürür!" dedi. "Merak etme bunlar beni öldüremez," dedim. Sanırım bu sözüm üzerine cesaretlendi ve durumunu anlattı. Benden yardım istedi. Kaçmak istiyordu, Almanya'ya geri dönmek istiyordu.

Nedeni ne olursa olsun, örgütün bir insanı adeta rehin almasına onay veremezdim. Yardım etmeyi kabul ettim. Bir plan yaptık. Kolunda altın bilezikleri vardı. Bileziklerini bozdurabileceği bir kuyumcu gösterdim. Sonra tren istasyonu ile bilet alabileceği yeri gösterdim. Yolları iyice tarif ettim. Biraz Almanca biliyordu, işlerini kendisi halledebilirdi.

Neden bu işleri birlikte yapmadık da ben ona nasıl yapacağını gösterdim, öğrettim şimdi hatırlamıyorum. Muhtemelen güvenlik tedbiri idi. Sanki faşizmin hapishanesinden bir arkadaşımızı kaçırıyorduk!

Bir sorun çıkarsa beni arayacaktı. Tüm detayları iyice gözden geçirdikten sonra ayrıldık. Benim yardım ettiğimin hiçbir şekilde ortaya çıkmamasını da sıkı sıkı tembih etmiştim. Gerçekten de bu konuda hiçbir şey konuşmadılar.

Birkaç gün sonra Gülseren ortadan kayboldu! Örgütte sessiz bir kıyamet koptu. Tabii ki benden şüphelendiler. Sarp Kuray ertesi gün bana geldi. Yüzündeki ifadeden benden şüphelendiği çok açıktı ama sadece olaydan bilgim olup olmadığını sormakla yetindi. Ben de hiç renk vermeden haberdar olmadığımı söyledim. Birkaç gün sonra Gülseren'in Almanya'da evinde olduğu haberi yayıldı. Herkesin benden şüphe-

lendiğini açıkça seziyordum ama üzerime gelmeyi göze alamamışlardı. Ruşen Budak'ın suçu neydi, neden eşini rehin almışlardı hiçbir zaman öğrenemedim. Gülseren'in kaçışına yardım etmek benim için bir prensip kararıydı.

Şimdi Gülseren ve Ruşen Budak, hayatın garip cilvelerine örnek olacak bir şekilde, Türkiye'de CHP saflarında Sarp Kuray ile birlikteler.

—

PARTİZAN YOLU'NDAN AYRILMA HAZIRLIĞIM

Ben Partizan Yolu ve Sarp Kuray'ı daha çok örgüt içi demokrasi bağlamında eleştiriyordum. Diğer teorik konularda bir tartışmaya girmek hiçbir şekilde mümkün değildi zaten. Bugün geriye baktığımda aslında üzerinde tartışılabilir bir teorisi bile olmadığını rahatlıkla görebiliyorum. Yuvarlak ve keskin laflarla devrimcilik yapıyorlardı.

Gelişmiş bir teorinin kuşatıcılığı ve yönlendiriciliği olmayınca örgütün bütünlüğünü sağlamak başka yöntemlerle gerçekleştiriliyordu. Şeflik sistemi işte bu noktada devreye giriyordu. Ama bunun büyük bir maliyeti vardı. Örgütün işleyişini demokrasi açısından izlediğinizde, şeflik sisteminin örgüt üyelerini nasıl pasifleştirdiğini, onları nasıl kendi başlarına düşünemez insanlar haline getirdiğini görebiliyordunuz.

Bu vesileyle "Demokrasi ve Sol" sorunuyla epeyce boğuşmak zorunda kaldım. Daha Bulgaristan sürecinde sosyalist sistemle ilgili sorular oluşmuştu kafamda. Fuat'la yaptığımız kısır tartışmalar ve onun, sosyalizmi korumak için demokrasiden geçici bir süre için vazgeçmek gerektiği yolundaki argümanları bana pek inandırıcı gelmemişti. Sosyalizmin kendini korumak için neden demokrasiden ödün vermesi gerektiğini bir türlü anlayamıyordum ama sorgulamaktan öte bir şey de yapamıyordum. Avrupa ve İsveç sürecindeki yoğun çalışmalarımız yüzünden bu soruna dönme fırsatım olmamıştı. Partizan Yolu'yla ilgili tartışmalarımızda Fuat'ın beni "burjuva

demokrasisi" istemekle suçlamasından bıktığım için bu konuyu artık konuşmaz da olmuştum.

Fuat'tan sonra artık bu konuya dönme zamanı gelmişti. Partizan Yolu'ndan ayrılma zamanı da gelmişti zaten ve bunu örgüte ve daha doğrusu liderine bir eleştiriyile birlikte yapmak istiyordum.

"Demokrasi ve Sol" sorununa girince Stalinizm ile toslaşmak kaçınılmazdı. Sarp Kuray ise o günlerde "En büyük devrimci Stalin'dir" şiarıyla dolaşıyordu. Lideri yüceltip, adeta bir lider kültü yaratan anlayışla tabii ki çok kolay uyum sağlıyordu.

Fakat nereden başlayacağımı kestiremiyordum. Doğrusu, o zamanlar değerli dostum Ersen Olgaç'la sohbetlerimiz benim için çok açıcı ve yol gösterici olmuştur. Dev-Genç geleneğinden gelen Ersen 1980'lerin ortasında Troçkist çizgideydi ve İsveç'teki Dördüncü Enternasyonal'e mensup Sosyalist Parti'nin (Socialistiska Partiet) üyesiydi. Demokrasi sorununa bakacaksam, Troçkist tezlere bakmam gerektiğini söyledi Ersen bana ve Troçkistlerin Stalin eleştirilerine dikkatimi çekti. Bu arada "Batı Marksizmi" ile de tanışmam kaçınılmaz oldu. Frankfurt Okulu'nu çok iyi incelemeye fırsat bulamasam da Perry Anderson'u büyük bir ilgiyle ve zevkle okudum. Onun *Batı Marksizmi* kitabı uzun bir zaman başucu kitabım olmuştu. Gramsci'yi ve onun "hegemonya teorisi"ni de Perry Anderson'dan okudum.

Doğrusu büyük bir şaşkınlık geçirmiştım. Yeni bilgilerime göre, Sovyet Devrimi ihanete uğramıştı, yozlaşmıştı. Eski bildiklerimin aksine, orada işçi sınıfı değildi iktidarda olan. Stalinizmin yarattığı bir bürokrat klik iktidarı gasp etmişti. Demokrasi, burjuva işi sayılıp rafa kaldırılmıştı. Düşünce ve ifade özgürlüğü ve özgür tartışma yasaklanmıştı. Yeni anlayışıyla birlikte Bulgaristan'daki sıkıntılarımin nedenini de kavradım. Fuat'ın ben demokrasiden bahsettikçe ikide bir beni "küçük burjuva sosyalisti" olmakla suçlamasının dayanağı, demokrasiyi burjuva işi diye lanetleyen Sovyet sisteminin kendisi imiş!

Ben sol formasyonumu Kıvılcımlı'dan almıştım. Kıvılcımlı'da açıkça ne Sovyetler Birliği ne de Komintern eleştirisi görmüştüm. Gene de altmışlı yıllarda yazdığı bazı makaleler (*Küba Feleğe Meydan Okuyor* ve *Kızıl Bekçiler* gibi makaleler) belki böyle bir eleştirinin nüvelerini taşıyor. Anılarında, oralarda gördüğü ve karşılaştığı olaylardan sonra, Sovyetler'in bürokratik olabileceğine dair söylemler de var. Ama sistematik bir Sovyetler Birliği ya da Stalin eleştirisi yoktur. Demir Küçükaydın'ın bu eksiliğin nedenleriyle ilgili yorumu benim de aklıma yatmaktadır:

*"Marks nasıl Kapital'de modern toplumun yüzündeki peçeyi kaldırma çabasına girdiyse, Kıvılcımlı da kapitalizm öncesi medeniyetlerin yüzündeki peçeyi kaldırmış ve onların hareket yasalarını bulmuştur. Bu muazzam keşif tek bir kavramla özetlenebilir: Tarihsel Devrimler."*⁵⁸

Kıvılcımlı, kendisini bu tarih çalışmalarına verdiği için, Sovyet devriminin geçirdiği yozlaşmayı, Stalinizmi anlayamamıştır.

*"Bu eksiklik ve çağı kavrayamayışının sırrı... uluslararası işçi hareketinin deneylerini sistemleştirmeyi Üçüncü Enternasyonal'in yaptığı, dolayısıyla kendisine bu alanda yapacak iş kalmadığı şeklindeki önermededir. Büyük bir iç huzuruyla kendi ülkesi ve ülkesinin tarihsel toplumsal yapısına yönelmiştir."*⁵⁹

Oysa Komintern (Üçüncü Enternasyonal) dünya devriminin değil, SSCB'nin bir örgütü idi adeta. (Dünya Komünist Partilerinin) görevleri kendi ülkelerinde devrim yapmak değil, devrimin anavatanı olan SSCB'yi savunmaktı.

58 Demir Küçükaydın, *Denemeler* adlı kitapta "Kıvılcımlı'nın Mirası" adlı yazısı, 11 Ekim 1992.

59 Demir Küçükaydın, age.

Bu yönde görüş ve değerlendirmelerle karşılaşınca, komünist partisi AKEL'in (büyük bir farkla kazanma şansı olduğu halde) Sovyetlerin talimatıyla Kıbrıs'taki bir seçime girmemesini sorguladığımda, Kıvılcımlı'nın ve Fuat'ın bana neden şiddetle karşı çıktıklarını anlamıştım. Kıvılcımlı, "Akdeniz'de komünist bir ülke bir çıbanbaşı olur ve bu da Sovyetlerin işine gelmez," demişti. Ben "Ya Kıbrıs halkı?" diyerek itirazımı sürdürdüğümde, bu büyük politikaları benim anlayamayacağımı sezdirmişlerdi bana.

Lenin'in, İsveççe toplu eserlerinde ölmeden önce Troçki ve Stalin hakkında dediklerini bile bulup okumuştum. Bu metinlere Türkçe'de bir yerde rastlayamadım o zaman. Şimdi var mıdır bilmiyorum.

Bizim evde de Troçkizm bir tabu idi. Hatta Fuat, Kıvılcımlı'nın tüm metinlerini tarayarak *Kıvılcımlı'da Troçki* adlı küçük bir broşür bile çıkarmıştı. Bu metinler teorik bir Troçki eleştirisinden çok, parti içinde bazı tartışmalarda ya da olaylarda Troçki'nin itirazlarını ya da davranışlarını "aydın küçük burjuva" özelliği olarak gösteren satırlardı. Fuat'ın amacı, Kıvılcımlı'nın Troçki'ye ne kadar karşı olduğunu göstermekti. Bugün bu broşürü düşündükçe yüreğim sıkışıyor.

Ekim Devriminin tarihini o zamana kadar tabii ki sadece Sovyet resmi tarihinden, yani Stalinist resmi ideolojinin kaynaklarından okumuştum. Başka bir tarih yazımı olacağını düşünmemiştim bile. Gözümü açan Ersen olmuştur gene.

Bütün bu okumaların sonucu olarak ben de Troçkist geleceğe katıldım. O tarihten dört beş yıl sonra, ben de Sosyalist Partinin üyesiydim ve partinin yayın işlerini yürüten Bokförlaget Röda Rummet adlı yayınevinin yönetim kurulunda çalışıyordum. Bu yayınevinin 1989 yılının sonu ile 1990'ların başında üç cilt halinde yayınladığı Troçki'ye ait *Rus Devrim Tarihi* (The History of the Russian Revolution) adlı kitabın İsveççe basımı çalışmalarında ben de olacaktım.

Benim feminizmle ciddi anlamda tanışmam da aynı yıllara rastlar. Daha 60'lı yıllarda kadın sorununa şöyle bir dokunmuştum ama feminist teoriyle yüzleşmem bu yıllara kadar beklemiştir. Önümde dağlar gibi bir feminist literatür vardı. 80'li yıllar, Batılı feministlerin teorik tezlerinin son hızla Türkçeye de kazandırıldığı yıllardır. O zamana kadar fırsat bulup okuyamadığım feminist literatürü okumaya başladım. Bir yandan da İsveç'teki kadın hareketinin içine girdim. Yep-yeni bir ufuk açılmıştı önüme. Marksizme ait sınıf perspektifinin yanına, insanlığın yarısını oluşturan kadınların evrensel ezilmişliğinin mekanizmalarını çözümleyen feminizmi de katınca epey rahatlamıştım.

Sovyet Devriminin uğradığı yozlaşmayı okuyunca epey sarsılmıştım ama yeni okumalarla kafam giderek berraklaşmış, adeta güçlenmiştim. Buna bir de feminist perspektifi katınca, kavgaya hazırdım artık!

PARTİZAN YOL'UNDAN AYRILIYORUM

Fuat'ın kayboluşundan birkaç yıl sonra artık örgütü resmen bırakma zamanı gelmişti. Bu süre zarfındaki ilişkilerim örgüt ilişkisi olmaktan çok uzaktı zaten. Tiyatronun yönetimini devretmişim. Örgütü eleştiriyle bırakmak istiyordum. Eleştiri için argümanlarımı sağlam teorik temellere dayandırmak istiyordum. O nedenle zaman aldı resmen ayrılmam.

Partizan Yolu'nda böyle bir gelenek kesinlikle yoktu. Tabii ki arada bir örgütten kopanlar oluyordu. Sanırım insanlar ilişkilerini zayıflatıyor ve sonra yavaşça kopartıyorlardı. Sarp Kuray'ın lügatinde ise, örgütten ayrılmak yok, atılmak vardı. Hele yazılı eleştiri yaparak ayrılmak düşünölmeyecek bir olaydı.

Neyse ben tüm riskleri göze aldım. Bugün baktığımda oldukça naif bulduğum ve içinde Troçkizm'in nüve halinde bulunduğu bir metni Sarp Kuray'a, o zamanlar "Ağbi'nin sağ kolu" olan Ragıp Yavuz ile gönderdim.

Metinde örgütü ve Sarp Kuray'ı örgüt içi demokrasi açısından eleştirişiyordum. Liderliğe bağlı yapılarda, örgüt üyelerinin nasıl pasifize olduğunu, inisiyatif yeteneğini yitirdiğini izah ediyor, örgütün içinde bulunduğu çıkmazı da buna bağlayarak eleştirişiyordum. Aslında bu metin örgütten ayrılma metni değildir. O günlerde tartışma konusu olan problemleri, örgüt yapısı açısından tartışmaya açmayı öneriyordum. Sarp Kuray'ın tepkisini görmek istemişim. Kendisi o sıralar İsveç dışındaydı. Sanırım bir aydan fazla zaman geçti ama Sarp Kuray'dan hiçbir haber çıkmadı.

Mektup duyulmuştu ve Stockholm'deki kadrolar bana nasıl davranacaklarını kestiremiyorlardı. Sonunda bir gece telefon etti Sarp Kuray. Oldukça bozuk bir sesle beni Berlin'de yapılacak bir örgüt toplantısına çağırdı. "Mademki eleştirileriniz var, gelin tartışalım," dedi. Beni Stockholm'ün dışına çekmek istiyordu. O örgüt toplantılarının nasıl bir tiyatro oyunu olduğunu Fuat'tan çok dinlemiştim. Onun oyununa gelmeyi reddettim. Partizan Yolu'ndan ayrıldığımı ve toplantıya gelmeyeceğimi yazdığım ikinci bir mektubu gönderdim. Toplantının, her zaman olduğu gibi, liderin haklılığını pekiştiren bir oyuna dönüşmesine alet olmam için hiçbir neden yoktu. Böylece bağlarımı "ben ayrılıyorum" diyerek tamamen koparmış oldum.

Benim yazılı istifamın örgütte epey şaşkınlık ve moral bozukluğu yarattığını uzaktan izlemiştim. Sarp Kuray'daki etkilerini hiç bilemedim tabii ki. Bu arada şimdi isimlerini hatırlamadığım birkaç kişi daha yazılı eleştirilerle ayrılmışlar. Sanıyorum daha sonra bir de Yunanistan'da bir toplantı olmuş ve ondan sonra Partizan Yolu denilen örgüt dağılmış. Aslında bu kadar kâğıttan bir kale olacağını ben bile kestirememiştim. Meğer terör ve zılgıtlı da ayakta duracak hali kalmamıştı artık.

Partizan Yolu gibi bir örgütün bu şekilde son bulmasında şaşılacak bir durum yoktur. Şaşırtıcı olan, belki Sarp Kuray'ın bile bu örgütten bahsetmemeyi tercih etmesidir. Onun daha sonraki yıllarda Türkiye'de verdiği mülakatlarda Partizan Yolu'na değinmemesi dikkatimi çekmiştir. Sır saklar gibi saklıyor, yurt dışında devrimcilik adına estirdiği terörizmi. Sanırım 80'lerin sonunda, hep birlikte döndüler Türkiye'ye. Bunun MİT ile anlaşmalı olduğuna dair epey spekülasyon var. Muhtemelen anlaşmada bazı aksaklıklar oldu ki bir süre hapis yatıp çıktı ve sonunda ait olduğu yere gitti. Devletten gelmişti, devlete döndü, CHP'ye girdi. Geçmişinde hesabını vermediği bir sürü günahla hâlâ kendisine önemli misyonlar biçebiliyor. Devletçilikten gelen bir güdünün ürünü olmalı.

Böylece Türkiye devrimci mücadelesinde geçen en az 60 yılımın tek örgüt deneyi de sona ermiş oldu.

ÖRGÜTSÜZ VE KOCASIZ ÖZGÜR YILLARIM!

Şaka bir yana, bundan sonraki yıllarım büyük bir özgürlük yaşadığım ve hayatımın tamamen benim olduğu yıllardır. Bu kadar çok okuduğum ve kendimi geliştirdiğim bir başka dönemi daha olmadı hayatımın. Hem politikada hem de özel hayatımda kararlarımı kendim vermenin tadı epeydir unuttuğum bir şeydi. Bir kadın olarak evlilik bana iyi gelmemişti. Fuat'la 60'lı yılların hareketli havasında deyim yerindeyse barikatlarda âşık olduk birbirimize. Büyük ve ideal aşkı bulduğumuza inanıyorduk. Evlilik bizim için aynı çatı altında devrimci mücadele için güçlerimizi birleştirmek demekti. Öyle söz vermiştik birbirimize evlenirken.

Ama pratikte öyle olmadı. Bizim ilişkimiz de cinsiyet kalıplarını, cinsiyete dayalı iş bölümünün sınırlarını aşamadı. Eşit değildik. Ev, çocuk ve ekonomik sorumluluk hep benim payıma düştü. Devrim için çalışmak Fuat'a düştü. Ben zamanım kaldıkça onun yaptığı işlere "yardım" ediyordum. Zaman ayıramadığım durumlarda, "kadınlar evlenince salıveriyorlar" gibi çok "bilgece" sözler söylemekten de geri durmuyordu. Benim emeğimle devrim için çalışma olanağı bulunduğunu hiç düşünmüyordu bile. Tıpkı Kıvılcımlı'nın Emine Hanım'ın emeği sayesinde kitaplarıyla çalışma olanağı bulması, bunu en tabii hakkı olarak görmesi gibi. Fuat, geleneği hiç sıkıntısız sürdürüyordu. Bir tek farkla: Kıvılcımlı, Emine Hanımı kendi yaptığı hiçbir işe karıştırmıyordu. Kadının herhangi bir konuda görüş ileri sürmesine bile izin vermiyordu.

Bizim kuşağın kadınlarının devrimci görevleri de vardı. Zamanları yoksa zaman yaratacaklardı. Evliliğin kadınları gerilettiğini, bu kurumun başlı başına kadınlar için aşkla süslenmiş bir hapisane olduğunu fark etmem için çok zaman gerekmedi; ama “devrimci görevlerimiz” ağır basıyordu ve Fuat’ı seviyordum. Benden beklenen ve istenen devrimci kadın rolü idi ama üzerime yüklenen işler çok farklı idi. Bu iş bölümünden memnun değildim. Mutlu değildim; ama o günün koşullarında başka türlü bir hayatın mümkün olabileceğini ben de bilmiyordum. Bir evde birlikte yaşamamanın tüm sorumluluklarını ve yükünü kadınların çekmesine bir tepkim olsa da başka türüsünün mümkün olabileceğini söyleyen bir şey okumamıştım henüz. Örnekleri de yoktu çevremde. Çok sonraları anlayacaktım bunun nedenlerini.

O nedenle Fuat hayatımdan çıkınca acı çekmeme, çok üzülmememe rağmen zaman geçtikçe anlatılmaz bir hafiflik yaşadığımı da itiraf etmeliyim. Bizim beraberliğimizin böyle bitmesini kesinlikle istemezdim. Fuat hayatta olsun olmasın, bu, son derece trajik bir son. Kaybolduğunda 46 yaşındaydı ve hayatını devrime adanmış bir insandı. Böyle bir sonu hak etmemiştii. Kader ağlarını burada da başka türlü örmüştü.

KENDİ AYAKLARIMIN ÜSTÜNDE

On yedi yıllık beraberlik ve evlilikten sonra yepyeni bir biçim almıştı hayatım. Oğlum ile birlikte özel hayatımda da politik kararlarımda da artık kendimle baş başaydım. Ben ilk gençliğimde son derece özgür, kararlı, bilinçli ve bilgili bir kadındım. “Güçlü” kadınlardandım. Hayatım başka türlü gelişseydi bugün çok farklı yerlerde olabilirdim. Sosyalizme doğru evrilirken Fuat Fegan ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı girdi hayatıma. Birisi özel hayatımda diğeri politik gelişimimde önemli insanlar oldular. Ama baskı unsuru da oldular. Omuzlarıma yüklenen görevlerle, özellikle Fuat ile beraberliğimde edilgenleştim. O görevlerin yükü altında boğuşurken önemli kararları Fuat’a bıraktım. Sonra da o katılmadığım kararlarla boğuşmaya başladım. Hayatımı, gelişmemi ve benim “ben” olmamı engelleyen bir şeyler vardı sanki. Hep böyle yaşadım o yılları. İçinde bulunduğum koşulları devrim ve aşk adına kabulleniyordum.

O “engeller” ortadan kalkınca kendime geldim, uyandım sanki. O zamandan bu güne kadar aldığım politik kararlarımdan hiç pişmanlık duymadım. Stalinizmle kopuşmam, benim için sosyalist hareketin tarihiyle ilgili bir tavır almak anlamına da gelen Troçkizme varmam, feminizmle tanışmam ve hele hele Kürt hareketiyle buluşmam hiç de tesadüfi gelişmeler değildir.

Türkiye’den çıktıktan sonra ilk kez İsmet Demir’i götürürken gitmiştim Türkiye’ye. O zaman Ecevit’in bir affından

mı ne yararlanmıştım. 12 Eylül Darbesi ve yurtdışındaki çalışmalarım nedeniyle vatandaşlıktan atılmam süreçlerinden sonra 1993 yılında yeniden gittim memlekete. Kardeşim İrfan ile birlikteydik. O, İsveç'e geldiği 1975 yılından sonra ilk kez gidecekti. Bir avukat yüklüce bir para karşılığında, hukuki işlemleri düzenlediğini, bir sorun çıkmayacağını garanti etmişti. Doktorcu hareketten bir grup arkadaş havaalanında beni karşılayacaktı.

Avukat Nizamettin Üstündağ, Suat Şükrü Kundakçı, Sadık Göksu ve Haşmet Atahan'ın da aralarında bulunduğu şimdi isimlerini hatırlayamadığım bir grup arkadaş gelmişti Atatürk Havaalanına. Ben başıma gelecekleri biraz sezdiğim için İrfan'ı hazırlamıştım. Eğer beni tutarlarsa, bir kâğıda adımlı yazıp yolcularını bekleyen insanlar arasında dolaşarak arkadaşları bulacaktı. Bir de o avukatın telefon numarasını vermiş, arkadaşların aramasını tembihlemiştim.

Gerçekten de öyle oldu. Beni tuttular. İrfan arkadaşları buldu. Onlar beni havaalanı karakolunda buldular. Orada kısa bir sorgulamadan sonra Birinci Şubeye götürdüler. Ben polis arabasında, arkadaşlar arkada arabalarla Birinci Şubeye geldik. İçeri girerken Nizam da yanımdaydı. Doktorcu hareketin ezeli avukatı Nizamettin Üstündağ'da benim de vekâletnamem vardı. Elinde kalın bir dosyayla beni karşılayan bir polis memuru, benim yaşlarda bir adamdı. "Sizin hayatınızı ezberlerim Latife Hanım, yıllarca sizi ben takip ettim. Bu dosyada hayatınız var," demişti. Gerçekten de o dosyayı karıştırırken, ben evlenme cüzdanımdaki fotoğrafı göz ucuyla görünce, sanki bu polis memurunun mahremiyetime girmiş olduğu gibi bir duyguya kapılmıştım. O fotoğrafı çektiğim fotoğrafçıya gidip fotoğrafı almışlar ve dosyaya koymuşlar. Demek ki o kadar sıkı takip ediliyormuşum! Bizi orada gereksiz yere birkaç saat tuttular. Bu arada dışardaki arkadaşlar gelişimle ilgili pürüzleri ortadan kaldırdığını söyleyen avukatla görüşmüşler ki polis memurunun avukatla telefonda konuştuğunu duyduk.

Belki de avukatın anlaştığı ve para ödediği polis memuru bu idi. Bazı şeyleri kontrol etmem gerekiyor gibi bir şeyler söyledi avukata. Sonra bana dönüp, “onbeş gün önce Mihri Belli döndü. Şimdi de sen geldin. Niye geliyorsunuz?” deyince, “niye olabilir sizce? Tabii ki devrim yapmaya geldik,” deyiverdim! O arada genç bir polis memuru, “hala sosyalizme inanıyor musunuz Latife Hanım?” diye bir soru yöneltti ve ben “sosyalizmden başka çare yoktur,” diye başlayıp dünyanın bu günkü haline başka bir çözüm yoktur diyerek sosyalizm propagandası yapmaya başladım!

Nizam bir yandan beni dürtükleyerek susturmaya çalışıyor, bir yandan da “sen Türkiye’yi unutmuşsun, gözünü seveyim sus,” diyordu. Oysa ben polis memurunun avukatla konuşmasını dinlemiştim. Adam avukat aracılığıyla benden rüşvet almıştı. Cesaretim oradan geliyordu.

Polis macerası böylece sona erdi ve ben 15 yıl sonra yeniden Türkiye’ye girmiş oldum.

Benim İstanbul’da kendi meskenim yoktur. Arkadaşlar, daha rahat ederiz diye düşünüp bize bir otelde yer ayırmışlar. Tam otele yerleşeceğimiz sırada, çocukluk arkadaşım Sevil Güvenç devreye girdi ve “bunca yıl sonra geleceksin, otelde mi kalacaksın? Asla izin vermem,” diyerek bizi kendi evinde misafir etti. Sevil, çocukluğumdan kalan ender arkadaşlarımdan biridir. Aynı apartmanda oturmuş, çocukluğumun ve ilk gençliğimin birçok anısını paylaştığım sevdiğim bir arkadaşımıdır. Bugün hala, İstanbul’a her gidişimde Sevil ve kızı sevgili Oya evlerini bana açar, beni rahat ettirmek için ellerinden geleni yaparlar. Dostluklar çoğu zaman akrabalık bağlarından daha güçlüdür, derim ben.

Bu arada Ali de büyüdü, okudu, yetenekli bir televizyon gazetecisi oldu. Bugün İsveç Televizyonunda birkaç tane uluslararası ödülü olan tanınmış bir gazeteci. “Sen annem olmasaydın ben bugün buraya gelemezdim,” dediğine göre, onun gelişiminde de önemli bir rolüm olmuş.

İSVEÇ'TEKİ YILLARIM

Stockholm hayatımda en uzun yaşadığım kent oldu. Bu yıllar içinde politik çalışmalarım dolayısıyla birçok insanla tanıştım. Hayatıma yeni ve güzel dostluklar girdi. Onların hepsini burada anmak kolay değil ama bazılarından söz etmeden de geçemeyeceğim.

Mihri ve Sevim Belli ile İsveç'te yaşadıkları yıllarda, özellikle 90'lı yıllarda güzel bir dostluğumuz olmuştu. Ben Mihri Belli ile Türkiye'de tanışmıştım ama Sevim Abla ile ilk kez Stockholm'de karşılaştım ve dostluğumuz burada gelişti. Evlerinde, Sevim Abla'nın hazırladığı leziz yemeklerde, çoğu zaman tekrar da olsa Mihri Belli'nin anılarını her seferinde zevkle dinlerdik. Özellikle Amerika'da yaşadığı yılları, Yunan İç Savaşı anılarını dinlemekten fırsat bulursak çok hararetli politik tartışmalarımız da olurdu. Bana, "hem feminist hem de troçkist'sin, sen iflah olmazsın ama elinden de çok iş geliyor, yeteneklisin, senden vazgeçmek de kolay değil," derdi! Üstelik bir de Doktorcu olmak kamburum vardı benim. Belli'ler Kıvılcımlı'yı hiç anlamamıştır. Mihri Belli'nin anılarında ve özel sohbetlerinde çok sığ ve neredeyse dedikodu niteliğinde eleştirilerine tanık oldum. Hiç tartışmaya girmek istemezdi bu konuda. İstanbul'da 2013 yılında gerçekleştirilen Kıvılcımlı Sempozyumunda yanımda oturan Sevim Belli Sempozyumun içeriğine ve konuşmacıların kalitesine çok şaşırmış ve "Kıvılcımlı hakkında iki gün boyunca söylenecek ne var ki?" demişti.

Stockholm'deki evlerindeki yemeklerde çoğu zaman Gülay Ünüvar da olurdu. Onların tanışıklığı çok daha eskilere dayanır. Aralarında farklı bir hukuk vardı ve Gülay sanki onların kızı gibiydi. Benim biraz saygıdan kaynaklanan dikkatli oluşumu Gülay'ın daha cesur çıkışları dengelerdi. Onların Kemalizmini eleştirir, çok hararetli tartışmalara girerdik. Belli'ler feminizmi bir burjuva ideolojisi olarak gören geleneğin insanlarıydılar. Kadın sorununu hukuksal bir kadın erkek eşitliğine indirgiyor ve sınıfsal mücadelenin bir parçası olarak görüyorlardı. Sorunun çözümü tabii ki devrimden sonraya kalıyordu. Patriyarkal sistemi teorik olarak anlamaları olanaksızdı. O nedenle de toplumsal cinsiyet rollerini görmeleri ve onunla hesaplaşmaları mümkün değildi. Sevim Abla ile özel konuşmalarımızda biraz daha farklı boyutlarda tartışabilirdik. "Sen bu konuda benim ufkumu genişlettin galiba, şimdi feminizme başka bir ilgiyle bakabiliyorum. Eskiden ağzımıza bile alamazdık," dediğini hatırlıyorum. Türkiye'ye döndükten sonra, bazı yayınlarda kadın meselesinde söylediklerinin, bu etkinin utangaç izlerini taşıdığını gördüm.

Belli'ler Türkiye'ye döndükten sonra da her gittiğimde onları ziyaret ettim. Her seferinde, bana karşı dikkatli ama benim Kürt Hareketine angaje oluşumu takdir eden dostluklarını hep sürdürdüler.

Gülay Ünüvar ile Stockholm'de tanıştık. 1980 Darbesinden sonra İsveç'e gelmiş sürgünlerdendi. 68 kuşağının tipik bir Dev-Gençli temsilcisiydi. Denizlerin örgüt arkadaşıydı. Kendine özgü bir kadındı Gülay. Hatta kadın olduğunu asla öne çıkarmayan, bunu neredeyse inkâr eden bir arkadaşımızdı. Her zaman, fedakâr ve kararlı bir devrim neferi olarak yaşadı. Bana göre, sanırım daha önce bir yerde 68'lerde Türkiye'de kadınların durumunu anlatırken değindiğim gibi, gençlik hareketinde önemsenmek ve kabul görmek için parka ve postallarıyla erkekler gibi davranan ve onlara benzeyen kadınlar kuşağının tipik bir temsilcisidir Gülay.

Bu durum gerçi Türkiye'ye özgü bir olgu da değil. Batı'da 1974'lerde ikinci dalga feminist harekete öncülük eden kadınların büyük çoğunluğu 68'in gençlik hareketinden geliyordu ve bu harekette kadınlara biçilen rollere büyük tepkileri vardı. Toplantılara çay kahve pişiren, teksir makinasında bildiri basan, örgütlere para sağlayacak eylemlere koşulan kadınlar, sol hareket içinde toplumsal cinsiyet rollerini yeniden ve yeniden üreten erkek egemen anlayışa başkaldırarak ikinci dalga feminist harekete öncülük etmişlerdi.

Örgüte para sağlamak için köfte satışlarını nasıl örgütlediğini Gülay da anlatmıştır uzun uzun. Çok farklı iki kadın ve insan olsak da iyi bir dostluğumuz vardı. Bana hem insan olarak hem de bir yoldaş olarak güvenirdi. Birlikte çok güzel eylemler de yapmıştık. 90'larda, Türkiye'de iç savaşın süregeldiği yıllarda Kürt sorununa barışçıl çözüm arayışlarının tartışıldığı ve İsveçli aydınların, politikacıların da katıldığı birçok toplantıyı birlikte düzenlemiştik. Gülay 2015 yılı Ekim ayında, yakalandığı pankreas kanserine yenik düşerek aramızdan ayrıldı.

Burada sevgili dostlarım Ersen Olgaç ile Orhan Savaşçı'yı da anmadan geçemeyeceğim. Ersen, daha önce de yazdığım gibi, 68 kuşağı bir Dev-Gençlidir. Orhan Savaşçı THKP-C geleneğinden ve Hava Kuvvetlerinden asker kökenli bir devrimcidir. 90'ların ikinci yarısında bir dönem güzel bir üçlü grup oluşturmuştuk. Politik birçok konuda ortak düşündüğümüz gibi, güzel yemek yemeyi ve içmeyi de sevdiğimiz için çoğu zaman birlikte olur, genellikle Orhan'ın hazırladığı masalarda doyum olmaz sohbetler yapardık. Ben durumumuzu biraz ünlü Fransız rejisörü François Truffaut'nın 1962 yılında yaptığı *Jules ve Jim* filmine benzetirdim. Gerçi ben, filmdeki kadın oyuncusu Jeanne Moreau gibi onları ölüme götürmemiştim ama birlikte güzel bir dönem geçirmiştik! O günleri keyifle anarım hep. Ersen Olgaç şimdi Türkiye'de yaşıyor, Orhan

Savaşçı ise hala burada. Zaman zaman bir kahvede buluşup birbirimize sağlık raporları veriyoruz. İstanbul'a gittiğim zaman da mutlaka Ersen'i ve eşi Nazan'ı mutlaka ziyaret eder, bu kez de genellikle Ersen'in hazırladığı sofralarda güzel sohbetler yaparız. Eski dostluklar eskimiyor derler.

Tuncel Kurtiz ve o zamanki eşi Gönenç de bir dönem çok iyi görüştüğümüz dostlarımız olmuşlardır. 1978 yılının yılbaşında üçümüz ve o zaman üç yaşında olan Ali ile Tuncel'in eski arabasıyla yaptığımız İtalya seyahatinin unutamadığım anılarımdandır. Ali başka türlü tuvalete gitmeyi kabul etmediği için lazımlığını yanımızda taşımıştık. Yollarda durup Ali'yi lazımlığa oturtmamız görülecek şeydi. Otobanlarda duracak yer bulmak da az sorun yaratmamıştı. Yılbaşı gecesini İtalya'da bir restoranda kutladığımız o seyahati hala zevkle hatırlarım.

Partizan Yolu'nun tiyatro grubuyla birlikte Stockholm'de Halk Oyuncuları'nı kurmaya Tuncel'i biz ikna etmiştik. Daha sonra, kaçınılmaz olarak Partizan Yolu ile ihtilafa düşünce onu bu maceraya biraz da biz sürüklediğimiz için Kurtizler ile dostluğumuza gölge düşmüştü. Tuncel'i Türkiye'ye döndükten sonra hiç görmedim. Gönenç hala Stockholm'de yaşıyor. Yıllar sonra yeniden karşılaştığımızda ikimiz de o eski dostluğun hala yaşadığını fark ettik. Gönenç hala sevdiğim arkadaşlarımdan biridir.

Ragıp Zarakolu ile daha önceden tanışıklığımız vardı ama dostluğumuz o İsveç'e yerleştikten sonra pekişmiştir. Eşi Monica Åström Zarakolu çok değerli bir arkadaşımız. Monica'nın kendi elleriyle yaptığı taze ekmek ve nefis çorbadan oluşan keyifli akşam yemeğinden sonra güzel bir film seyrettiğimiz akşamlar artık bir gelenek haline geldi. Ara sıra böyle buluştuğumuz günlerde, biz biraz Ragıp'la Türkiye politikası konuşurken Monica da öğrenmeye çalıştığı Türkçesi ile bize katılmaya çalışır. Ragıp İsveççe öğrenemese de Monica yakında Türkçeyi çözmeyi başaracak. Ragıp ile Monica buradaki hayatımı zenginleştiren iki değerli dostumdur.

1998 yılında, omuriliğimdeki iyi huylu bir tümör nedeniyle sırtımdan ciddi bir ameliyat geçirmiştım. Sekiz saat süren zorlu bir ameliyat olmuştu. Belki kan ihtiyacı olur diye arkadaşları yaralandığı zaman kim bilir kaç kez hastane kapılarında beklemiş olan Gülay Ünüvar, burada da ameliyathane önünde sekiz saat beklemişti. “Gülay’cım, kan ihtiyacı olsa bile onlar kendileri hallederler, bize sormazlar, hiç beklemene gerek yok,” desem de önleyememiştım Gülay’ı. Ameliyat için biraz daha gecikseydim hayat boyu tekerlekli sandalyeyle yaşamaya mecbur kalabilirdim. Ameliyat sonrasında da bir süre tekerlekli sandalye kullanmıştım. Uzunca da bir nekahet dönemi gerekmişti. Bu sürede hastaneyi adeta işgal eden dostlarım, arkadaşlarım İsveçli hastane çalışanlarını çok şaşırtmıştı. Odam çiçekle dolmuş, temizlik personeli, alerji korkusuyla kokulu çiçekleri odanın dışına çıkarmadan temizlik yapmamıştı. Bölümün hemşiresi, bir gün odama gelip “sen milletvekili falan mısın? Ben tüm meslek hayatımda bir hasta odasında bu kadar çok çiçek görmedim. Dışarda ziyaretçilerini sıraya koymak zorunda kaldık,” demişti. Evet, gerçekten de Gülay duruma müdahale etmek zorunda kalmış ve ziyaretçilerimi sıraya koymaya başlamıştı. Hatta bazı arkadaşları randevuyla kabul ediyordu! Gerçekten de bu olay, bizim insanımızın hastalık ve ölüm olayları karşısında gösterdiği tepkinin, İsveç insanına kıyasla nasıl farklı olduğunu göstermesi bakımından çok ilginçtir. Bu arada, o zamanlar Paris’te oturan Dev-Genç geleneğinden gelen ve bir dönem Kıvılcımlı hareketine de yakınlaşıp 1978’in ikini yarısında faaliyet gösteren Kıvılcımlı Hareketine bağlı Vatan Partisinde de bulunmuş olan Ergun Aydınoglu dostum da bana “bakmak” için Stockholm’e gelmişti. Tabii ki, İsveç sağlık sistemi dışardan bakıcıya izin vermediği için bana bakamamıştı ama ziyaretiyle ve ilgisiyle beni çok sevindirmiş ve duygulandırmıştı. Uzun hastane döneminin hafta sonlarında ve tatillerinde örgütlenerek adeta bir imece usulüyle bana “bakan” bir grup arkadaşım vardı. Vahide, Füsün,

Meral, Gülay ile Cumartesi Annelerini destekleme eyleminde pekiştirdiğimiz politik birlikteliği başka bir düzeye, dostluğa ve arkadaşlığa evirdiğimiz bir süreç yaşadık. O koşullarda kurulan bu dostluk bu gün hala sürmektedir. Gülay'ı kaybettik maalesef. Bu grup daha sonra Kadın Barış İnisiyatifi'nin çekirdeğini oluşturacaktır.

Bu arada tabii ki sayısız İsveçli dostlarım da oldu. Genellikle 68'lerin devrimci kuşağından gelen ve bugün İsveç toplumunda önemli yerleri olan ve yaptığımız eylemlerde desteğine ve yardımına başvurduğumuz aydın insanlarla tanıştım. Birlikte tiyatroya gittiğim, konser dinlediğim ve resim sergilerine gittiğim sanatçı dostlarım da var.

Daha burada adını sayamadığım birçok güzel insan, benim yurtdışındaki zor yıllarımı kolaylaştıran ve beni bu topluma yabancılaşmaktan kurtaran en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Stockholm'de daha önce de sözünü ettiğim Türkiyeli kadınların 1978 yılında kurduğu bir dernek vardı. Bu dernek, işçi olarak İsveç'e gelmiş göçmen kadınların İsveç toplumuna entegre olmasına "yardım" etmek amacıyla daha çok aydın kadınların kurduğu bir dernekti. Politik olarak Kemalizmin dışına çıkabilmiş değildi. 12 Eylül darbesine bile ülkedeki kargaşayı önleyeceği düşüncesiyle olumlu bakmışlardı. Ben ilk başlarda bu yapısından ötürü derneğe fazla ilgi duymamıştım; ama 12 Eylül darbesine karşı olumlu tavırları, benimle birlikte başka bazı kadınların da derneğin çalışmalarına daha bir ilgiyle bakmasına neden oldu. Bir kongrede derneğin "İsveç Türk Kadınlar Derneği" olan adını "İsveç Türkiyeli Kadınlar Derneği" olarak değiştirmek için neredeyse meydan muharebesi vermiştik. O tarihlerde henüz bilinç bu düzeydeydi. Sonuçta derneğe Kemalizmin dışına çıkabilen politik bir kimlik kazandırdık. Daha sonraki yıllarda Türkiye'deki siyasi olaylara karşı tepki ve tavır koyabilmemiz bu sayede mümkün oldu.

Dernek ayrıca, Stockholm'de yaşayan ve çeşitli sol hareketlerden gelen kadınların ilk feminist deneyimlerini yaşadıkları bir platform da oluşturmuştu. Türkiye'de gelişen feminist hareket bizi de etkilemeye başlamıştı. Ben zaten İsveç'e geldiğimden beri feminizmin kıyısında dolaşıyordum ama ilgimi geliştirmeye zaman bulamamıştım. Feminist literatürü hızla okumaya başladığım yıllar o yıllardır. Dernekte bir grup kadın, feminizmi tartışmaya ve tartıştırmaya başladık. Düzenlediğimiz seminerlerde, Türkiye solunun erkekleriyle sert tartışmalar yaşadık. Onlar da solun erkeklerinin tipik itirazlarından öteye gidemiyorlardı. Bizi sol mücadeleyi bölmekle suçluyorlardı. Hele benim için "kocasını gitti; Troçkist oldu, bir de feminist oldu. Artık sosyalizmi bırakır!" diyorlardı. Oysa bugün onların birçoğu mücadeleyi çoktan terk etti ve ben hâlâ cepheleyim!

KÜRT HAREKETİYLE BULUŞUYORUM

1991 yılında 50. yaşımı kutladığımda Almanya'dan da bazı arkadaşlar gelmişti Stockholm'e. Demir Küçükaydın, Selçuk Eralp, Fehmi Erbaş gelenler arasındaydı. Selçuk Eralp ile bir orman yürüyüşünde uzun bir sohbetimiz olmuştu. "Ben tam anlayamadım, neden bombalar patlıyor şimdi İstanbul'da, Kürtler ne istiyor?" diye sormuştum. Kürt sorununu bilmiyordum.

Böyle olması da normaldi; çünkü 1960'larda "Kürt sorunu" pek yoktu solun gündeminde. "Doğulu" arkadaşlarımız vardı. Ben hiç "Doğu"yu konuşmamıştım onlarla. Onlar da pek konuşmazlardı zaten. O yıllarda durum böyleydi. Gerçi Kıvılcımlı'nın Kürt sorunuyla ilgili 1935'lerde yazdığı *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)* adlı kitabı nedeniyle, Kürtlerin ayrı bir ulus olduğunu kavramıştım. Kürdistan'ın sömürge olduğu, Kürtlerin özgür olmadığı ve Kürt hareketinin ayrı örgütlenmesi gerektiği yolundaki tezleri hiç yabancıym değildi. Ama yine de Kürt hareketini yakından tanıımıyordum. Daha sonra İsveç'te 70'lerin sonu ve 80'lerde bazı Kürt arkadaşlarım oldu ama bunun ötesinde bir gelişme olmamıştı. O günkü sohbetimizde Selçuk Eralp bana Kürt Özgürlük Hareketini anlattı. O zaman anladım bombaların neden patladığını. Bu konuşma benim "Kürt Sorununa" girişimin kapısı olmuştur. Bu kapı beni hiç zorlamadı. Kıvılcımlı'nın etkisi ile olduğunu sandığım teorik hazırlık nedeniyle kolayca girdim o kapıdan.

O günden sonra Kürt hareketini daha farklı bir boyutta izlemeye başladım. 90'larda buradaki eylemlerine gidip dediklerini dinlemeye çalıştım. Yayınlarını okumaya çalıştım. Kürt mücadelesinin haklı taleplerinin yanı sıra, Kürtlerin Türkiye'deki demokrasi mücadelesinin de en dinamik gücü olduğunu fark ettim. Bir süre sonra da Kürt Özgürlük mücadelesinin yanında yer aldım. Türkiye'deki çoğu devrimci hareket ilgimi çekmiyordu. İki kıstasım vardı artık: Kürt Sorunu ve Feminizm! Bu konuda aldıkları tavırlara bakarak değerlendiriyordum Türk Solunu. Ne yazık ki bu konuda iyi imtihan verdiklerini söylemek de mümkün değil.

1997 yılında Stockholm'de Kürt Kütüphanesi kuruldu. Bunda benim de bir küçük katkıım olduğunu anlatmadan geçemeyeceğim. Kütüphanenin kurucusu olan Nedim Dağdeviren iyi dostumdur. Nedim, kütüphanenin neredeyse ilk kapitali olacak olan oldukça yüklü Kürtçe kitap kolisini gümrük zorlukları nedeniyle Eriwan'dan Stockholm'e getiremiyordu. O zamanlar İsveç'in Moskova Kültür Ateşesi benim yakın dostumdur. O İsveçli dost ricamı ikiletmeden kitapların diplomatik kurye ile Stockholm'e gelmesini sağladı. Ve Kürt Kütüphanesi'nin ilk kitapları olan bu kitaplar kütüphanenin zengin bir bölümünü oluşturdu.

Ne yazık ki Nedim Dağdeviren ile dostluğumuz, Kürt hareketinde benim tercihlerim nedeniyle sekteye uğradı ve onun 2007 yılında ölümüne kadar da öyle de sürdü. 1997 yılında, Stockholm'de Cumartesi Anneleri eylemini desteklemek üzere, bir grup Türk ve Kürt kadını olarak her Cumartesi aynı saatte eylem yapmaya başladığımızda, Nedim beni çok eleştirmişti. Yaptığımız işin PKK'ye yarayacağını söylüyor ve beni vazgeçirmeye çalışıyordu. Ben vazgeçmemiştim tabii ki. Dostluğumuz da sona ermişti.

Bu eylem, Stockholm'deki Türkiyelilerin tarihine geçmiş önemli eylemlerden biridir. Başı çeken ben olsam da Vahide,

Meral, Yasemin, Gülay, Füsün, Sevil ve Zeliha'nın çekirdeğini oluşturduğu grup, aynı zamanda feminist bir örgütlenmenin de güzel bir örneğini vermiştir. Hiçbir hiyerarşiye yer vermeden, herkesin yeteneği ve olanağı ile katkıda bulunduğu bir grup yaratmış ve eylem yapmıştık. 13 hafta ardı ardına biz de toplanmıştık Sergels torg'de Galatasaray meydanında toplananlarla aynı saatte. Her hafta eyleme katılım artıyordu. İsveç'in tüm sosyalist ve devrimcilerinin desteğini almıştık. Meydan, Türkiye'deki antidemokratik rejimin tartışıldığı bir siyasi arenaya dönüşmüştü.

Gene İsveç'te Türkiyeli solcu ve demokratların kurduğu örgütler arasında Kürt ve Türk kadınlarının birlikte kurduğu Kadın Barış İnisiyatifi önemli bir yer tutar. 2012 yılının sonlarında, Kürt hareketinden bir kadın olan Ferah ile birlikte bir şeyler yapabilmenin olanaklarını araştırmak, tartışmak amacıyla Stockholm kahvelerinde buluşmaya başladık. İkimiz de çok dikkatli ve heyecanlıydık. İlk kez bir araya gelecektik. Bir süre sonra, ben Cumartesi Anneleri döneminden kalma arkadaşlarımla görüştüm, Ferah da kendi arkadaşlarıyla görüştü. Sonunda ortak bir toplantı yapmaya karar verdik. İlk toplantıda hepimiz çok heyecanlıydık. Kürt ve Türk kadınları olarak yıllarca birbirimizin etrafında ve yanında olmuştuk ama birlikte bir örgütlenme içinde olmamıştık. Bir "ilk"e girişiyorduk.

Toplantı sırasında Türkiye'de Kürt sorununun barışçıl çözümü için çalışma yapmanın yakalanacak en önemli halka olduğunu tespit etmiş ve 2012 yılının hapis hanelerde süregiden açlık grevi eylemi günlerinde kısa adıyla Kadın Barış İnisiyatifi diye bilinen Kürt ve Türk kadınlarının Barış İnisiyatifi'ni kurmuştuk. Gerçekten de 2013 yılının baharında başlayan Barış Süreci öncesinde, kendimize seçtiğimiz çalışma alanı isabetli bir alan olmuştu. Bugün hâlâ varlığını sürdüren ve Stockholm'de Türkiyeli devrimci ve demokratların saygınlığını kazanmış olan Kadın Barış İnisiyatifi, Türkiye'deki demokrasi

mücadelesi için burada yapılmış sayısız eylem, toplantı ve güzel işlere imzasını atmıştır.

2014 yılında IŞİD Kobane'ye saldırınca, yeni bir çalışma ve eylem dönemine girmiştik. Henüz bu saldırının Erdoğan'ın Orta Doğu planlarının bir parçası olduğunu anlamadan önce IŞİD'in neden Kobane üzerine gittiğini kavramaya çalıştım. O zamana kadar Rojava hakkında fazla bir şey bilmiyordum. Doğal zenginlik kaynakları, petrolü, madenleri olmayan bu küçük ülkeye IŞİD neden saldırdı sorusuna cevap aramaya başlayınca karşıma Rojava Anayasası çıktı. Kadınların toplumun her alanında karar mercilerinde olması Orta Doğu'da çok yeni bir şey. Rojava bir kadın devrimi. Halkların etnik ve kültürel kimlikleriyle, inanç gruplarını da kapsayarak geniş bir demokratik toplumsal mutabakat projesi çıktı karşıma. Böyle bir toplumsal dönüşüm de tabii ki ancak kadın bilinciyle mümkün olabilirdi. Bu projenin Orta Doğu gibi bir cehen-nemde halkların kurtuluş umudu olması ihtimaliydi, IŞİD'in Kobane'ye saldırtan. Derhal bir makale yazdım Rojava'yı anlatan. İsveç medyası da henüz keşfetmemişti IŞİD'in hedefinin Rojava'nın bu toplumsal projesi olduğunu. İsveç Televizyonu-nun çok okunan internet gazetesinde Ali'nin yardımıyla yayınlanmasını sağladım. İlgiyle okundu. Binlerce beğeni aldığını hatırlıyorum. Ondan sonra birçok toplantıda Rojava'yı anlat-tım ben! O yazıyı da bildiri haline getirip mitinglerde dağıttık.

Barış Süreci döneminde Avrupa'da 57 politik, etnik ve inanç gruplarının temsil edildiği kısa adı ABDEM olan Avrupa Barış ve Demokrasi Meclisi kurulmuştu. Daha önce sözünü ettiğim Kadın Barış İnisiyatifi de kurucu örgütlerden biridir. ABDEM 2014 Aralık ayı başında, Suruç'a bir gezi düzenledi. Bizim örgütü temsilen ben de katıldım. Amacımız Koba-ne'den gelen 200 bin insanın ihtiyaçlarını karşılamak duru-munda kalan 80 bin nüfuslu Suruç'un ihtiyaçlarını tespit etmek ve Avrupa'da yardım kampanyaları düzenlemek idi.

Çok sarsıcı bir gezi olmuştu Suruç gezisi. Bu küçük kent, 200 bin Kobaneli için örgütlenmişti. Sayısız çadır kentler kurulmuş, her ev mutlaka misafir kabul etmişti. Merkezi bir yerde kurulan bir yemekhanede Kürt kadınlar günde üç öğün binlerce insana yemek pişiriyordu. Suruç tam Kobane sınırında değil, arada köyler var. O nöbetlerin tutulduğu, insan zincirlerinin oluşturulduğu Mehser köyüne de gittik. Karşıda bir savaş vardı. Top ateşlerinin göğe yükselen dumanlarını izliyorsunuz. Sınırdaki sürekli nöbet tutan insanlar vardı. Hatta şimdi orada yaşayan insanlar vardı. Tam sınırdaki bir cami uyumak için kullanılıyordu. İki oğlu da Kobane’de savaşan Muş’tan gelmiş bir babayla konuşmuştum. Mürşitpınar sınır kapısı bu köye yakındı. Babanın kulağı hep oradaydı. Bir ambulans sesi duyar duymaz oraya koşuyormuş arabasıyla. Gelen yaralı ya da ölünün kendi oğulları olup olmadığını anlamak için. Her gün Suruç’taki hastaneyi birkaç kez yokluyormuş. Sınır hattına dizilmiş insanlar, endişeyle karşıdaki savaşı izliyor, oradan gelen silah ve bomba seslerine göre yorum yapıyorlardı. Sınırın karşıdaki bu insanların yüreğinin kendisi için attığını Kobane biliyordu. Bu dayanışma ruhu onlara güç veriyordu. Suruç’ta fiili savaş yoktu ama Suruç Kobane’deki direnişin cephe gerisi, adeta seferberlik halinde bir küçük şehirdi. Kobane direniş demekti, Suruç dayanışma! Birlikte kazanıldı bu savaş.

Biz Suruç’ta devleti görmedik. Türkiye, “biz Kobane’den gelen 200 bin kişiye sınırlarımızı açtık” derken, devlet görevlilerinin nasıl güçlük çıkardığını dinledik belediye yetkililerinden. Suruç Belediyesinin Kültür Merkezi lojistik merkeze dönüşmüş, tüm yardım faaliyetleri buradan idare ediliyordu. 20 Temmuz 2015 yılında, savaş sonrası Kobane’ye yardım, çocuklara oyuncak götürecek olan 34 gencin hayatına mal olan bombalı saldırı bu kültür merkezinin bahçesinde gerçekleşmiştir.

Suruç'tan dönünce, hemen Ocak ayının başında Stockholm'de Türkiyeli solcuları ve demokrat insanları bir toplantıya davet ettim. Suruç izlenimlerimi anlattım. "Şimdi Kobane'yi yeniden kurma ve topraklarına dönmek isteyen Kobanelilere yardım etme göreviyle karşı karşıyayız," demiştim. Katılımın oldukça iyi olduğu toplantının sonunda, Kobane'yi yeniden kurmak için önerdiğim yardım kampanyası büyük bir coşkuyla kabul edildi. Böylece Kadın Barış İnisiyatifinin yönetimini üstlendiği ve beş yıl süren yardım kampanyası başladı. En az 50 kişinin 4-5 yıl boyunca her ay düzenli bir şekilde sürdürdüğü yardımlar sayesinde kampanya oldukça başarılı olmuş ve Kobane'de bir ilk okul inşaatına katkıda bulunmuştuk. Bu kampanyanın son iki yılı yardımlarını Cizre ve Şırnak'taki evlerini ve işlerini kaybeden ailelere yönelmiş, onlarca ailenin evlerinin onarılmasına, yeniden hayata dönmesine katkıda bulunmuştur.

Suruç'a birkaç kez daha gittim sonra. Yardım götürdüm. Kobane'ye geçmek istedim ama izin alamadığım için gidemedim. Orada güzel insanlar tanıdım, dostlar da edindim. Stockholm'e gelen birçok Rojava temsilcisi ile de tanıştım. Rojava'ya gitme projem hala geçerli. Burada tanıştığım YPJ komutanı Nesrin Abdullah ile Kobane'de buluşma sözümüz var! Salih Müslim ile Brüksel'de tanışmıştım. Buraya geldiğinde de görüşmüştük. Eşi Ayşe Efendi'yi Suruç'u ilk ziyaretimde tanımıştım. O zamanlar Kobane Halk Meclisi eşbaşkanı idi. Bir kez de Mardin'de bir toplantıda karşılaşmış ve uzun uzun konuşmuştuk.

Kobane'nin benim hayatımda özel bir yeri vardır. Rojava İŞİD'i yendi ama kavga bitmedi. Rojava Anayasası Orta Doğu gibi bir cehenneme çok büyük demokratik dönüşümler sunuyor. Bu anayasanın öngördüğü sistemin bu coğrafyada gerçekleşmesi, halklara çok büyük nefes aldırır. Kürt Hareketinin Rojava'da başarılı olması o bölge halkları için büyük bir umut kaynağıdır.

BİTİRİRKEN

Sanırım söyleyeceklerimin sonuna geldim. Bugün 79 yaşına ulaşan ömrümün yarısından fazlasını yurt dışında, çoğunlukla da Stockholm'de geçirdim. Hayatımda en uzun bu şehirde yaşadım. Stockholm'ün sokaklarını, çocukluğumu ve ilk gençliğimi geçirdiğim İstanbul'dan daha iyi biliyorum şimdi. Ben, kendisi başka yerlerde yaşarken akli memlekette olan sürgünlerden olmadım. Memleket özlemini kişiliğimin bir parçası haline getirmedim. Çok doğaldır ki, Türkiyeli devrimciler için konuşacaksam eğer, bizler en çok Türkiye toplumunu biliriz, en iyi o ülkenin devrimcileri olabiliriz. O nedenle de en çok Türkiye denilen ülkenin sorunları ve politikası ile ilgiliyim ve kendimi o ülkedeki demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin içinde sayıyorum. Kürt kadın hareketinin de içindeyim. Kürt kadınları arasında sayısız güzel, dost kadınlar tanıdım. Mücadeleci, yürekli, acılı ve harikulade kadınlar. Onların yanında olmak bana doğru yerde olduğum hissi verdiği için mutlu-yum. Kobane'den başlayıp Cizre-Şırnak, Efrin ve Açlık Grevleri ile devam eden süreçte yaptığımız sayısız eylemler benim için çok değerli deneyimlerle doludur.

Fakat ben içinde yaşadığım bu ülkenin de sol hareketinin içindeyim. Türkiye toplumunun olduğu kadar İsveç toplumunun sorunları da benim mücadele alanım. Uzun yıllardan beri İsveç kadın hareketinin içindeyim. Benim Türkiye'deki demokrasi mücadelesi için yaptığım mücadeleyi anlayan, destekleyen sayısız İsveçli dostum var.

18 yılın ardından, ancak 1990'ların başında gidebilmişim Türkiye'ye. Havasını, suyunu, dostlarımı, arkadaşlarımı, akrabalarımı özlemişim. Fakat her gidişim, sarsıntısını zor atlattığım düş kırıklıklarıyla neticelendi. Anladım ki o ülke, benim yıllar önce terk ettiğim ülke değildir artık. Son yıllarda toplumun uğradığı çöküş, değer yargıları beni bu topluma yabancılaştırıyor. Üzülüyorum. Birkaç yıldır gene gidemiyorum Türkiye'ye. Ben bu özlemle yaşamayı öğrendim galiba.

Bugün dönüp geriye baktığımda, yıllarımı boşuna harcamadığımı kanısına varıyorum. Sevim Abla (Sevim Belli) anılarını yazdığı kitabına *Boşuna mı Çiğnedik?* adını vermişti. Ben de boşuna çiğnemediğimi düşünüyorum. İnancımı, mücadele azmimi hiç kaybetmedim. Hiç yalpalamadım. Bugün doğru yerde olduğumdan eminim. Bir Türkiyeli sosyalist olarak Kürt Özgürlük Hareketinin yanında olmayı ve bir kadın olarak da feminist olmayı çok önemsiyorum. Bunlar benim pusulamı oluşturuyor. Türkiye'deki sol hareketi hep bu pusulaya göre değerlendiriyorum.

Oğlum, İsveçli gelinim ve dünya güzeli torunlarımdan oluşan küçük bir ailem var. Kardeşim İrfan Pirgaip'in trajik hayatından ve sonundan daha önce söz etmiştim. Ondan geriye kalan bir İsveçli anneden olan Felicia ve çocukları ile sonraki eşi Necla ve kızı Melisa da ailemin diğer fertlerini oluşturuyorlar. Babası kaybolduğunda Ali sekiz yaşındaydı. Bu travmayı birlikte yaşadık ve atlattık. Bugün İsveç Televizyonunda başarılı bir gazeteci olmasına giden yol, şüphesiz sancısız değildi. Ama başardı. Eşi Belinda Olsson da İsveç Televizyonunda başarılı ve popüler bir gazetecidir. Torunlarım Ella (17), Sasha (14) ve Bianca (5) İsveçli babaannelerden farklı olan kendi babaannelerini çok seviyor ve ilgiyle izliyorlar. Bu kitap biraz da onlar için yazıldı. Kim bilir belki bir gün Türkçe öğrenir ve okurlar.

Niçin yazıyorum diye başladığım bu kitabı *Yazmasam Olmazdı* diyerek noktalıyorum.

Stockholm, Haziran 2020

TEŞEKKÜR

Bu kitabın oluşmasında emeği olan; hafızasıyla, eleştiri ve önerileri ile beni teşvik eden ve katkıda bulunan dostlarıma teşekkür borçluyum. İlk yazmaya niyetlendiğimde beni teşvik eden, fakat yazdığım bir bölümü okuduktan sonra eleştirileri ve önerileriyle gözümü korkutan Ergun Aydınolu ile başlamak isterim. O korku yazma inadımı sürdürmemi sağladığı için. Almanya serüvenimizde birlikte olduğumuz Alitemel Kurtaran'a ve Kıbrıs'tan İbrahim Aziz'e anılarıyla yaptıkları katkıları için. Ersen Olgaç'a fotoğrafları için. Memnune'ye belge ve fotoğraf arşivinden katkıları için, Fikret Küçükosmanoğlu'na Amsterdam'daki Kıvılcımlı Arşivi'nden istediğim belgeleri sabırla bulup ulaştırdığı için, Nizamettin Üstündağ'a anılarımı tazelemekte yaptığı katkılar ve önerileri için. Sevgili arkadaşlarım ve dostlarım Tahire, Vahide, Sırma, Ahmet, Füsün ve Serpil'e yazdıklarımı okuyarak eleştiri, öneri, teşvik ve katkıları için. Her şeyden önce o olmasaydı bu kitap olmazdı dediğim değerli dostum Cemil Gündoğan'a adeta bir editör titizliğiyle yaptığı düzenlemeler ve düşünsel plandaki katkıları için ve tabii ki bu kitabı basma riskini göze alan sevgili dostum ve yayımcım Ragıp Zarakolu'na gönülden teşekkür ediyorum.

Latife Fegan

Stockholm, Haziran 2020

KIVILCIMLI'NIN YURTDIŞI ARŐIVİNİN HİKÂYESİ

Bugün Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya biraz ilgi duyan herkes, onun eserlerinin Hollanda'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitü'sünde olduğunu biliyor ama o Arşiv'in oraya nasıl gittiğini çok az insan biliyor ya da çok yanlışlarla ve eksiklerle biliyor.

Artık bu olayın tüm yönleriyle aydınlatılması gerektiğine inandığım için bu Sempozyum'u değerlendirmek istedim. O nedenle, ben burada size bir hikâye anlatacağım.

Bu hikâye, Kıvılcımlı çevrelerinde "İki Çuval" diye bilinen bir olayla başlar. 1970'lerin ortalarında, Kıvılcımlı Göztepe'de tren istasyonunun yakınındaki yazıhanesinden taşınmak zorunda, biz uzak bir semtte Küçükçekmece'de oturuyoruz.

Biz (Fuat Fegan ve ben) 1965 sonlarında Kıvılcımlı ile tanıştıktan sonra onun yakın çalışma arkadaşları idik. Fuat Fegan ile Doktor her gün birlikte çalışıyorlar, Fuat'ın her gün Kıvılcımlı'nın yazıhanesine gidip gelmesi çok zaman alıyor. Güçlerimizi birleştirelim fikri doğdu.

Ve böylece Caddebostan'da, Kıvılcımlı'nın Göztepe'deki evinden yürüyerek gidip gelebileceği bir yerde bir daire tuttuk birlikte. Daire'nin bir odası Doktor'un muayenesi/yazıhanesi; geri kalan kısmı bizim meskenimiz.

* Bu yazı, Latife Fegan'ın Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde 17-18 Ocak 2013 günlerinde düzenlenen "Hikmet Kıvılcımlı ile yeniden tanışıyoruz" sempozyumunda yaptığı sunuşun metnidir.

Kıvılcımlı'yla aynı daireyi paylaştığımız süre Ekim 1970 ile Mart 1971'e kadar olan süredir. Bu süre hiç de uzun olmamasına rağmen, herhalde dönemin çok yoğun olması nedeniyle bana her zaman çok uzun gelmiştir.

12 Mart'tan kısa bir süre sonra fakat Sıkıyönetimden de bir iki hafta önce, Fuat'la bir gece eve geldiğimizde, evde, içi Doktor'un el yazmaları ve yazarken kullandığı notlar ve kitaplarla dolu iki çuval bulduk.

Önce bir anlam veremedik çuvalların neden bizim eve geldiğine. Doktor'a telefon ettik, Emine Hanım evde olmadığını söyledi. Endişelenmiştik.

Ertesi günü, Kıvılcımlı'nın el yazmalarını o iki çuvala doldurup evini terk ettiğini öğrendik. İlk görüşmede "çuvalları ne yapacağımızı" sormuş, o da "koruyacaksınız" cevabını vermişti.

İşte bu iki çuvalı korumak, ondan sonraki 20 yılı aşkın bir süre bizim hayatımızın en önemli amacı, kaygısı ve işi olmuştur. Yıllarca hayatımız bu çuvalları korumak üzerine kurulmuş ve planlanmıştır. Adeta onunla kader birliği etmişizdir.

25 Nisan'da, Sıkıyönetimden bir önceki akşam Fuat Kıbrıs'a gitmiş ve ertesi gün de Kıvılcımlı da ortadan kaybolmuştu. Fuat 1974 yılına kadar Türkiye'ye geri dönememiştir. Ben Türkiye'de Sıkıyönetim koşullarında bu İki Çuvala yalnız kalmıştım.

Onları, bin bir kombinasyonla kaç polis ve asker baskısından korumak bana düşmüştü, yurt dışına çıkarmak ve yıllar sonra Hollanda'daki Sosyal Tarih Enstitüsüne teslim etmek de.

Burada, konuyla ilgisi dolaylı da olsa, bir parantez açıp Kıvılcımlı ile Fuat'ın ortadan kaybolmalarının hikâyesini de anlatmakta yarar var diye düşünüyorum.

12 Mart muhtırasından sonra ve yanlış hatırlamıyorsam Sıkıyönetimin ilan edildiği günden bir gün önce, gene bizim

evde radyodan günün gelişmelerini izliyorduk. Doktor sıkıntılıydı. Birlikte radyoyu dinledik sessizce.

Hemen orada, Kıvılcımlı yurt dışına çıkma kararını açıkladı. Hem sağlık sorunu için, hem de "yukarıda, şu TKP meselesini konuşmak için".

Plan şuydu: Fuat hemen Kıbrıs'a gidecek ve AKEL (Kıbrıs Komünist Partisi) aracılığıyla Kıvılcımlı'nın Sovyetler Birliği'ne daveti sağlanacaktı. Bu tabii bir pasaport temini anlamına da geliyordu.

Fuat yıllarca Kıbrıs'a uğramamış, Denктаş ve adamları onu Türkiye'deki solcu Kıbrıslı gençlerin lideri olarak görüyor ve arıyor. Ayrıca Fuat, daha önce sınır dışı edilmiş olduğu için Türkiye'de bulunuşu da illegal. Yani yurt dışına çıkabilmesi zor ve sakıncalı.

Buna rağmen derhal Ankara'da okuyan kardeşi Ali Fegan'a telefon edildi. Onun arkadaşlarından birinin hatırı sayılır babasının yardımıyla Fuat'ın çıkışı sağlandı. Galiba polis iznini ihmal ettiği yalanı söylenmişti o yardım eden babaya.

Hemen o gece yola çıkmıştı Fuat. Kıbrıs'ta AKEL'e başvurup resmen Kıvılcımlı için pasaport ve Sovyetler'e davet isteğinde bulunuyor. Ama tabii, Kıvılcımlı'nın trajik sonunun nedenlerine bağlı olarak AKEL ne o pasaportu veriyor ne de Sovyetler Birliğine davet ediliyor.

Kıvılcımlı'nın "Günlük Anıları", "Kim Suçlamış" ve "Brejnev'e Mektup"unda, bu trajik hikâyenin detaylarını okuyoruz. Kıvılcımlı ile Fuat Fegan, bu geceden sonra ilk kez, Belgrat'ta Doktor'un ölüm döşeğinde buluşacaklardır.

Arşiv'in hikâyesine dönersek: Kıvılcımlı'nın ölümüne kaddarki sürede yukarıdaki nedenlerle Fuat hep Kıbrıs'tadır. Kıvılcımlı iki arkadaşıyla birlikte Kıbrıs'a gittiğinde, bazı aksilikler nedeniyle kontak kuramıyorlar ve Kıvılcımlı Kıbrıs'ı terk ediyor.

Fuat ise hem Kıvılcımlı ile kontak kurmayı hem de AKEL'den gelecek cevabı beklemektedir. Doktor'un başına gelenlerden haberdar değildir.

Kıvılcımlı, Belgrat'ta hastanede yatarken, Fuat'ı çağırıyor. Bu çağrı mektubu sempozyum üyelerine gönderilmişti. Kıvılcımlı'nın neredeyse ilk sorusu çuvalların akıbeti oluyor ve emniyette olduklarını öğrenince de çok memnun oluyor. Onların yurtdışına çıkarılmasını adeta bir vasiyet olarak istiyor.

Fuat cenazenin Türkiye'ye gönderilmesinden sonra tekrar Kıbrıs'tadır. Bense, tüm hayatım İki Çuvalı koruma üzerine planlanmış durumda İstanbul'dayım. Fuat'la çok dolambaçlı yollardan ve şifreli mektuplarla haberleşiyoruz.

Artık, Arşiv'in yurtdışına kaçırılması gündeme gelmişti. Bu işi,1972 yılının bahar ve yaz aylarında gerçekleştirdik.

Bu dönemde, bir yandan Arşiv'in yurtdışına çıkarılmasını planlarken bir yandan da çeşitli sorunlarla boğuşuyorum. Ev sürekli takip altında. Girip çıkanlar kontrol ediliyor, hatta bazen ifade için Şubeye götürülüyorlardı. Ev her fırsatta başına uğruyor.

Bu koşullar altında Arşiv yurtdışına çıkacaktı. Şimdi o günleri yeniden düşündüğümde, 12 Mart'ın o terör günlerinde Arşiv'in başına bir kaza gelmemesi ancak bir mucizeyle açıklanabilir.

Arşiv'in kaçırılması operasyonunu Ali (Fuat'ın kardeşi) ile planlamaya başladık. Termin [dönem] sonu Kıbrıs'a dönecek öğrenciler büyük bir olanaktı.

Emel (Fuat'ın kız kardeşi), Reyhan (benim kız kardeşim) ile birlikte el yazmalarını plastik torbalara sarılı biçimde lokum, baklava ve çocuk maması kutularına yerleştirmeye başladık.

Ve fırsat çıktıkça bazen Ankara'da Ali'ye ulaştırıyor, bazen de Yalçın Okut (Kıvılcımlı çevresindeki devrimci Kıbrıslı

öğrencilerden) ve Emel kaldıkları yurtlardaki Kıbrıs'a gidecek öğrencileri buluyor ve onlarla gönderiyorduk.

1972 yılının bahar aylarında, birçok Kıbrıs yolcusu, çoğu kez de bilmeyerek bu kutuları Kıbrıs'a taşımıştır. Her paket ulaştırmadan sonra Fuat'a, "sana üç kutu hediye gönderdim. Falancanın istediğı çocuk mamasını da gönderiyorum, alıp almadığını bildir" gibi şifreli bir dille kontrol ediyorduk.

İkimiz de çetele tutuyorduk ve karşılıklı kontrol ediyorduk. Aylar süren bu operasyon sonunda hiç kazaya uğramadan başardık bu işi.

Fuat gelen paketleri, Kıbrıs'ta özel olarak yaptırdığı bir teneke sandıkta, evin içinde toprak zeminde açtığı bir çukurda gömülü olarak saklıyormuş.

O sıralar aile, Kıbrıs'taki siyasal huzursuzluklar nedeniyle göç etmiş ve Lefkoşa'da barakamsı bir yerde oturuyor. O nedenle evin içinde toprağı kazmak ve teneke kutuyu yerleştirmek zor olmamış.

Evet, Kıvılcımlı'nın o İki Çuvalı'nın yurtdışına çıkarılma hikâyesi kısaca budur. Bu işe adlı adsız birçok insanın yardımı ve katkısı olmuştur.

Emel ve Reyhan, her defasında paketleri evden çıkarıp Ankara'ya götürecek arkadaşlara ya da İstanbul'da Kıbrıs'a gidecek öğrencileri örgütleyen Yalçın Okut'a teslim ederken büyük riskler göze almışlardır.

Unutmayalım ki bu iş, 12 Mart'ın dehşet ve korku saçtığı o yıllarda gerçekleşmiştir. Bu insanlara ve onların emeğine ve cesaretine, devrimci hareketin teşekkür borcu vardır. Bugün Arşiv, Hollanda'daki Enstitüde güven içinde korunuyor ve isteyenin hizmetine sunuluyorsa, bunun arkasında yatan fedakârlıklar, emekler ve yıllarca süren kaygılar unutulmamalıdır.

Sonra ne oldu?

1972 yılının sonlarına doğru ben de yurtdışına çıktığımda, Kıvılcımlı'nın adına bağlı ünlü 84 Sanıklı Davada yargılanma- ma rağmen, amaç birinci derecede beni korumak değil, Avru- palarda Fuat'a Arşiv için çalışma sağlayacak bir düzen kur- maktı.

Artık iki bavula dönüşen o iki çuvala Avrupadaki serü- venimiz 1974 yılında, siyasi sürgünler olarak İsveç'e yerleş- memizle kurulu bir düzene dönüştü.

Ondan sonraki yıllardaki sürgün serüvenimizde, bu bavul- lar hayatımızın en önemli parçası ve en önemli kaygısı, Fuat Fegan'ın başlıca işi olmuştur. Ekmek paramızı sağlamak be- nim işimdi.

Fuat Fegan'ın yaptığı işleri şöyle özetliyebiliriz:

* Önce çok dağınık durumda olan elyazmalarını ve do- kümanları bir düzene sokup sınıfladı. Ondan sonra da karton kutular içinde, her türlü tehlikeye karşı korunmak üzere, Ar- şiv bir banka kasasına yerleştirildi. Arşiv, 1992 yılında USTE'ye teslim edilinceye kadar 18 yıl banka kasalarında kalmıştır ve masrafı, bizim küçük bütçemizin her zaman en ağır yükü olmuştur.

* 1977 yılında Kıvılcımlı Yurtdışı Arşivi kataloğu yayınlandı. Biz bizim eve bırakılan o iki çuvaldan oluşan Arşiv'e, Kıvılcımlı Yurtdışı Arşivi dedik. Çünkü bir de bir biçimde yurtiçi arşivi olmalıdır kanısındaydık.

Doktor'un Emine Hanımla birlikte yaşadığı Göztepe'deki evinde bir zulası olduğunu biliyorduk. O zulanın akıbetini bilenler vardır mutlaka. O yıllarda Emine Hanım'ın yakınında olan insanların bu konuda bilgisi olduğu kesindir.

Nitekim Ankara'dan Ünsal Gündoğan adlı bir arkadaş, na- sıl elde ettiğini pek bilmediğimiz, içinde elyazmaları bulunan bir zarfı İsveç'te bize ulaştırmıştı. İki çuvala ilave edilmiş tek katkı budur.

* Tüm Arşiv'in mikrofiŐleri yapılmıştır. Birkaç nüsha olarak yapılan bu mikrofiş dosyalarından bir nüsha USTE'de vardır. Daha başka yerlerde de olacak.

* AŞağı yukarı 1000 sayfalık eser olan YOL serisini yeni Türkçe'ye aktarma ve baskıya hazırlanması uzun ve zahmetli bir çalıŐmayı içerir. Yazıyı uzatma riskine rağmen, Fuat'ın YOL ile ilgili notlarından alıntı yapacağım:

"YOL'un Parti'de Konaklar ve Konuklar ile Parti ve Fraksiyon bölümleri, 1968-69 yılları olacak, yeni yazıya aktarılmıştı. O sıralar çalışma metodumuz őöyleydi: Önceleri, eski yazı metinden Doktor bana söylüyor, ben de doğrudan daktiloya çekiyordum. Fakat daktilonun gürültüsü kendisini rahatsız ettiği için, sonradan bu metodu deĐiŐtirdik. O söylerken ben kendi el yazımıla yazıyor ve sonradan daktiloya çekiyordum.

...İŞte bu aşamada YOL'un bu iki bölümü yeni yazıya aktarıldı. İki daktilo sayfasından birini Doktor alıyor, diğeri ise, kendi el yazımıla birlikte bizde kalıyordu. 12 Mart şartlarında bendeki elyazması nüshalar emanet ettiğim birisi tarafından yakıldı.

...Parti'de Konaklar ve Konuklar ve Parti ve Fraksiyon'un yeni yazıya aktardığımız sıralarda, YOL'un ilk bölümü olan Genel Düşünceler'i Doktor, -yanılmıyorsam- Doğu Perinçek'e vermiş ve galiba annesi aracılığıyla, yeni yazıya aktarılmasını sağlamak istemişti. Sonuç tatmin edici olmadı.

...18 sayfası daktilo, geri kalanı elyazması olmak üzere, 43 sayfalık eviri denemesi Arşiv'de bulunuyor. Buradan istenen sonuç elde edilemeyince, gene eski usulle Genel Düşünceler'i de yeni yazıya aktarmaya başladık. (1970 yılı olmalı). Fakat tamamlayamadan 12 Mart őartları gelip çattı.

...YOL, Sosyalist gazetesinde yayınlanmaya başlamıştı. Doktor, o sırada buna kısa bir de giriş yazısı yazmıştı: Sosyalizm Tarihimizden Teorik Bir Belge. Böylece 16/2-71 ile 27/4-71 tarihleri arasında YOL'un çok az bir kısmı yayınlanmış oldu. Belgrat'taki son karşılaşmamızda YOL da söz konusu oldu. Bir ara bana dört kitap ismi verdi ve bu kitapları muhakkak bulmamızı istedi. Sonradan bu kitaplar bulundu. O iki çuvalın içindeymiş.

...İlm'i İktisad, Sermaye Hareketi, Mıntıkamızın Tarihi ve Histoire de Maternalism gibi son derece günahsız bu kitaplar meğer YOL'un zulasıymış. Ciltli olan bu kitapların cilt kartonları arasında boşluklar var. Bu boşluklarda Doktor, YOL'un ve Özetler, Kısaca Marksizm Düşünüşü gibi etüdlerin elyazmalarını muhafaza ediyormuş

...Zula'dan YOL'un birinci bölümü Genel Düşünceler hariç, diğer bölümler ve öteki elyazmaları çıktı. Genel Düşünceler, üzerinde yeni yazıya aktarma çalışması yaptığımız için, dışarıda bulunuyordu. Gülistan sokaktaki evde idi. Genel Düşünceler'in daktilo nüshasının 46. sayfasındaki 'Elbette hayır' sözleriyle son bulan paragrafa dek olan kısım, Doktor'la birlikte yeni yazıya bizzat aktardığımız kısımdır. O noktada benim el yazım son buluyor.

...Doktor'un ölümünden sonra, Emine Kıvılcımlı ile Latife Fegan geri kalan ve 10 sayfa kadar tutan kısmı da yeni yazıya aktarmışlar. Elyazması Emine Kıvılcımlı'da olduğu için, yeni yazı metnin o kısmını aslıyla karşılaştırma olanakımız olmadı. YOL'un II. Bölümü olan Yakın Tarihten Birkaç Madde ilgili olarak ta söylenecek birkaç söz var.

...Gene Belgrat'ta eserlerin yeni yazıya aktarılması söz konusu olduğu zaman, bu konuda Yüzbaşının (Abdülkadir

Pirhasan, yani Vedat Türkali) yardımına başvurabileceğimizi söylemişti. Türkiye'deki arkadaşlara II. Bölümün Vedat Türkali'ye verilmesini yazdım. Fakat nedense, yazı, annesi aracılığıyla yeni yazıya aktarma yapılabilir diye Oya Baydar'a gitmiş.

...1974 yazında Türkiye'ye gittiğimde, yazıyı oradan alıp Vedat Türkali'ye verdim. 1976 sonlarında, yeni yazıya aktarılmış olarak geri aldım. Fakat yer yer çözülememiş kelime ve kısımlar vardı. Yakın Tarihten Birkaç Madde ile ilgili daktilo metinler Vedat Türkali ve eşi tarafından, elyazması metinler ise Oya Baydar ve annesi tarafından yeni yazıya aktarma denemeleridir."

İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark), adlı kitabın ilk transkripsiyonunu Ergun Aydınoglu, tarihin garip bir cilvesi olarak bir asker emeklisi olan babasının yardımıyla yapmış ve ilk kez 1979 yılında Yol Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

Taktik Ana Halkası: Legaliteyi İstismar, gibi önemli kitaplar tamamen Fuat Fegan tarafından yeni yazıya kazandırılmıştır. Ayrıca, Parti ve Fraksiyon'un çevirisi 12 Mart koşullarında kayb olduğu için yeniden aktarılmıştır yeni yazıya. Fuat'ın bu konuda şöyle bir notu var:

"YOL'un 'Parti ve Fraksiyon' bölümü de vaktiyle yeni yazıya aktarılmıştı. Fakat 12 Mart şartlarında eldeki nüshalar kayboldu. Halen, o yeni yazı Parti ve Fraksiyon'dan herhangi bir yerde bir nüshanın bulunup bulunmadığı belli değil. 2/4-1977."

Görüldüğü gibi, sadece YOL'un yeni yazıya aktarılma çalışmalarının arkasında uzun, ömür törpüsü bir emek vardır. YOL'un tamamı Stockholm'de Arşiv Yayınları adı altında, A4 ebadında basit bir baskıyla kısıtlı sayıda 1980-81 yıllarında toplu halde ilk kez basılmıştır.

* Diyalektik kitapları da bu dönemde çevrilmiş ve gene ilk önce Arşiv Yayınlarından çıkmıştır.

1981 yılında yapılan bu baskıya Fuat Fegan'ın yazdığı Sunuş yazısında şöyle notlar var:

“Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Diyalektik konusunda birbiriyle bağlı ve bir bütün teşkil eden üç kitabının adları şöyledir: Diyalektik Nedir?, Diyalektik Nasıl Kullanılır ve Diyalektik Ne Değildir?. Fakat elyazmalarında incelemenin tümü için bir ad belirlenmiş değildir. Yalnız, Diyalektik Nedir?’in bir yerinde şu sözlere rastlanmaktadır: ‘Asıl diyalektik bilimini Hegel’in ve başkalarının idealist diyalektiklerinden ayırmak için Maddecil Diyalektik adı ile anmak gerekti. Biz bu kitapta tek başına Diyalektik sözcüğünü kullandık mı onun Maddecil Diyalektik olduğunu bileceğiz. Marksizmin felsefesi, daha doğrusu metodu: Diyalektik Maddeciliktir.’ Bu sözlere dayanarak etüdün genel adına kısaca Diyalektik demeyi uygun bulduk.

...Çalışma 1943-44 yıllarında kaleme alınmış. 1967 ortalarında, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, eserlerini yeni yazıya aktarıp bana daktilo ettirmeye başladığı zaman, ilk çalışmamız Diyalektik Nedir? olmuştu. Fakat nedense, eserin son birkaç sayfalık kısmı bitirilemeden kalmıştı. 1960’larda eskiden kaleme alınmış eserlerini yeniden ele aldığı zaman, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, yalnızca bir eski yazıyı yeni yazıya aktarma, ya da Osmanlıca’yı Yeni Türkçeye çevirme yapmıyordu. Metinleri yeniden yazıyordu. Diyalektik Nedir? de bu durumdadır.

Arşiv Yayınları, burada İlk Metin bölümünde 1943’lerin eski yazı çevirisinin yeni yazı çevirisini, Yeni Metin bölümünde ise 1967 yılının daktilo metnini vermektedir.”

Diyalektik çalışmasının diğeri iki kitabının yeni yazıya aktarılması gene Fuat Fegan'ın yaptığı işler arasındadır.

* "Kadın Sosyal Sınıfımız" yazısı da gene bu dönemde baskıya hazırlanan yazılar arasındadır. Bu yazının ortaya çıkmasında benim de rolüm olmuştur. Doktor'la kadın sorunu konusundaki sohbetlerimizin birinde, bana bu konuda bir yazısı olduğunu ama baskıya hazır olmadığını söylemişti.

Çok meraklanmıştım ve yazının yayına hazırlanması için her fırsatta ısrar etmeye başladım. Yazıyı 1968'lerde kaleme almış ama benim ısrarlarım karşısında, 1971'in başlarında, o günlerin Türkiye'sinde hiç de aktüel bir konu olmamasına rağmen adeta yeniden yazarcasına yeni yazıya aktarmış.

Yazı, ilk kez *Kıvılcım* dergisinin 1. sayısında, 1978 yılında yayınlanmıştır. Yazının Fuat Fegan tarafından yeni yazıya aktarılmış fakat basılmamış bir bölümü daha vardır.

Tüm bu işler aslında 1975 yılından, 1983 yılında Fuat Fegan'ın kaybolmasına kadarki 8-9 yıllık sürede yapılmıştır. Ondan sonraki 1992 yılında USTE'ye teslim edilişine kadarki dönemde, Arşiv genel olarak banka kasalarında saklı kaldı.

Artık Arşiv'in geleceği beni endişelendirmeye başlamıştı. Banka kasaları bu iş için ideal bir yer değildi. Ayrıca pahalıydı da, küçük bütçemi zorluyordu. Zaman zaman gidip bakıyordum malzemeye.

El yazmaları rutubetlenmeye başlamıştı. Uygun bir çözüm aramaya başladım. İsveç'te bir "İşçi Hareketi Arşivi" vardır, oraya başvurdum önce. Gelip baktılar banka kasalarına ama bu onların kaldırabileceği bir yük değildi. Hatta bana, "İsveç küçük bir ülke. Biz bu arşivi ne koruyabiliriz, ne de araştırmacıların hizmetine sunabiliriz," dedilerdi.

Sonra USTE geldi gündeme. Orhan Silier, o zamanlar orada Türkiye sorumlusu olarak çalışıyordu. Benimle kontak kuran ve Kıvılcımlı Arşivini USTE'ye teslim etmemi öneren o olmuştur.

Ben, önce USTE'yi araştırdım. Daha önce hiç adını duymamıştım doğrusu. Edindiğim bilgiler bana güven verdi. Sonra Amsterdam'a gidip Enstitüyü ziyaret ettim. Teknik olanakları, sosyalizm tarihinin birçok dokümanının burada muhafaza ediliyor olması güvenimi pekiştirdi.

Bu arada Demir Küçükaydın ile Ergun Aydınoglu'na da danıştığımı ve onların da onayı ve desteğini aldığımı söylemeliyim. Sonra 20 yıl kader ortaklığı yapmış olduğum Kıvılcımlı'nın Yurtdışı Arşivini hiçbir karşılık almadan, USTE'ye devredecek olan anlaşmayı imzaladım.

Bu anlaşmanın önemli bir koşulu vardı: Kıvılcımlı'nın bir temel eseri, muhtemelen *Tarih Tezi*'nin Avrupa dillerinden birine çevirisi ve basımının finansmanı.

Çeviri işini bugüne kadar maalesef gerçekleştiremedik. Bu konudaki girişimleri Demir Küçükaydın bir yazıda Sempozyum üyelerine anlatmıştır.

Anlaşmayı imzaladıktan sonra, Arşivi USTE'ye teslim edecek hazırlıklara başladım. Bu konuda en büyük yardımı Demir Küçükaydın'dan gördüm. Stockholm'e gelerek, teslim edilecek malzemenin bir dökümünü ve listesini yaptı.

Bu ilk liste, gene Sempozyum belgeleri arasında vardır. Demir bu iş için bir buçuk ay çalışmıştır Stokholm'de. Sonra, Enstitü sorumlusu olarak Eric Jan Zürcher Stockholm'e geldi ve 10 Mayıs 1992 tarihinde USTE adına malzemeyi devraldı.

Not defterime, "Arşiv Amsterdam'a gitti. Ayrılık paniği yaşıyorum" diye yazmışım!

Evet, ol hikayat bundan ibarettir!

Son birkaç söz:

USTE'nin Kıvılcımlı'nın eserlerini, elyazmalarını en iyi teknik olanaklarla korumak, malzemeyi araştırma yapmak isteyenlerin hizmetine sunmaktan öte bir sorumluluğu ve hakkı da yoktur.

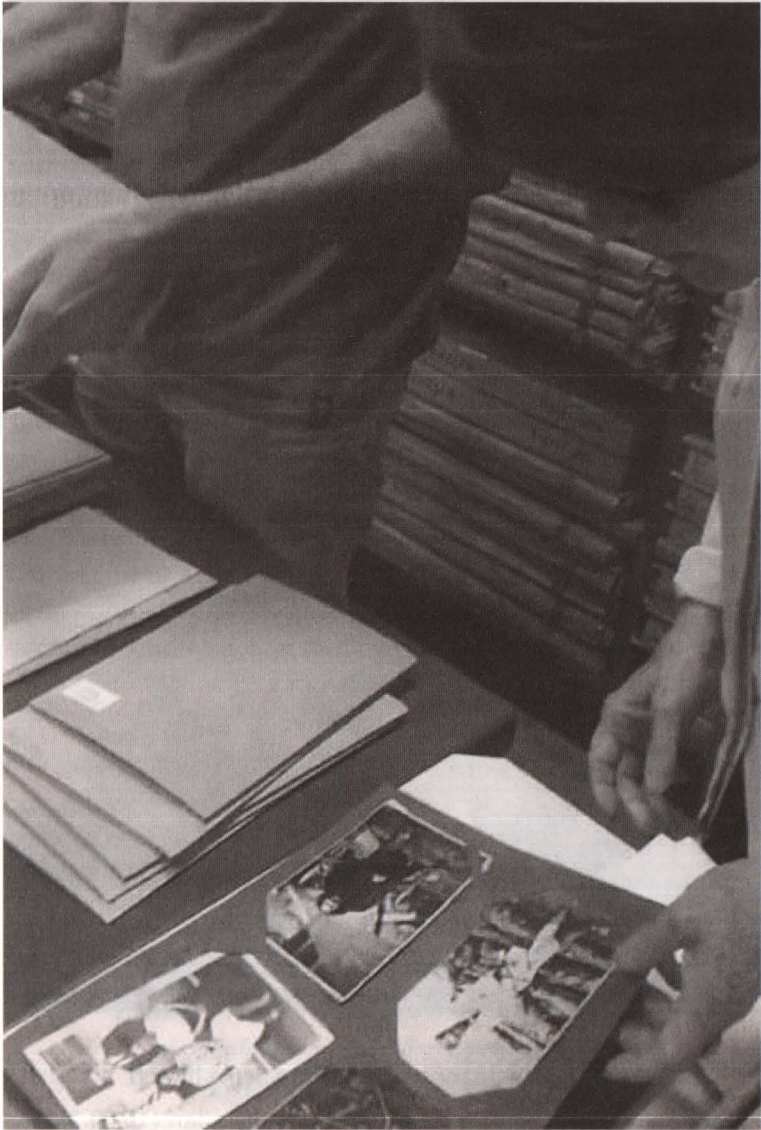
Anlaşmanın, Kıvılcımlı'nın bir eserinin Batı dillerinden birine çevrilmesi koşulu gerçekleőememiőtir ama burada biz de üstümüze düşen sorumluluğu yerine getirememiőizdir. Bu yalnızca USTE'nin baőarabileceėi bir iş değildir.

Bu görev hala aktüalitesini korumaktadır ve bu Sempozyum bile, Kıvılcımlı'nın artık Batı dillerinden birine çevrilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

USTE'nin bu malzemeleri nereden aldığı, kimden aldığı, kaç para ödediği gibi sorulara hesap sorulurcasına muhatap olmaması gerekir. Böyle soruların adresinin ben olduğum açıktır.

Evet, yıllarca bazen tek başıma, bazen Fuat Fegan'la birlikte sorumluluğunu taőıdıėımız Kıvılcımlı'nın eserleri bugün, sosyalizm tarihinin önemli dokümanlarıyla birlikte ve kataloglanmış bir durumda USTE'de araştırmacıların hizmetindedir ve en iyi teknik olanaklarla korunmaktadır.

Kıvılcımlı o İki uvalı korumamızı isteyerek bize teslim etmişti. Bugün o isteğin yerine getirilmiş olduğunu gönül rahatlığıyla söyleyebiliyorum. (LF/BA/YY)

Latife Fegan Kıvılcımlı Arşivinde çalışırken.

Amsterdam Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü, 7 Mayıs 2018

len, yaptığı konuş-
ya ne kadar ağırı-
şıyanını iletmiştir.
zlığı, Kubalı gibi,
lal olan, seçim-ge-
likisi bulunmayan
rünün de cemaat
bulunusudur.

hlâfetçimizi taki-
lar valama olmuş-
re AP iktidarları
afa kaldırılmışlar-
ızı kandırmiyalım.
vaizleri yurt ça-
zde bu delikanlı-
gede kalmaz mı?

Kubalı da olayı,
ahrikçisi ve belki
âleti (...) haina-
nitelemiş, göster-
e, hukuk dışı bir
ı kendi kendimizi
ı sorumluluk al-

esseselerini de içi-
ir suç unsuru ta-
ındayken kalkıyor

maliteler basitleştirilmelidir.

«Doğu Avrupa'daki gittikçe geli-
sen liberalleşme akımını teşvik et-
meli, hareketlerimizden bu akımı hus-
landırarak yerde, büsbütün ortadan
kaldırmasına dikkat ederek, ba-
rısı kalkmasını (!) yapmalıyız.

«İşte yabdan, Avrupa'nın iç dü-
zeni ve bütünlüğünün kurulması
konularındaki görüşle imiz zorla be-
nimsenmekte kaçınmalı, Avrupa ü-
kelerini kendi geleceklerini kendi
düşüncelerine göre düzenlemekte ser-
best bırakmalıyız...»

(12 Eylül 1968 tarihli
Le Monde gazetesinden)

Deniz Gezmiş serbest bırakıldı

İlerici gençliğin lideri Deniz Gez-
miş, 20 Eylül Cuma günü yapılan sor-
gusunu müteakip serbest bırakılmış-

15.9.1968 Pazar günü Gaziosmanpa-
şa'da bir kıraathanede İPS Derneği-
nin Gaziosmanpaşa şubesinin açılış
töreni yapıldı. Halkın ilgi ile izlediği
toplantıyı Dernek Başkanı Lâfite Fe-
gan güzel ve özelli bir konuşma ile aç-
tı. Genel Sekreter Nejat Tözge yaptığı
konuşmada çeşitli işçi sorunlarına
değindi, bu arada diğer sütunlarda a-
çıkladığımız ekmeğe yapılan zam oyu-
nunu geniş bir tarzda açıkladı. Osman
Sercan heyecanlı bir konuşma yapa-
rak Gaziosmanpaşalılar birleşmeğe,
mücadeleye çağırdı. İlginç bir konuş-
ma yapan Dr. Hikmet Kıvılcımlı, si-
yasi partilerin işsizlik ve pahalılık sor-
unlarına çözüm getiremediklerini ni-
tekim Başbakanın son basın toplantı-
sında işsizliğe çare bulamayacağını i-
tiraf ettiğini, buna karşılık milli ge-
lirimizin kaymağını yiyen 200-300 it-
halât firmasının menfaatleri bahis ko-
nusu olunca derhal onları daha da
zengin edecek tedbirleri bir bir sıra-
layabildiğini, halkın örgütlenip kendi
sorunlarının çözümünü kendi ellerine
almalarından başka yol olmadığını, e-

IPSD Gaziosmanpaşa Şubesinin açılış haberi
(Türk Solu, 24.09.1968). Resim şubenin açılışından (15.09.1968)
Hikmet Kıvılcımlı ile A. Başer Kafaoglu, en sağda yan yana.
Pankart taşıyan ortadaki Orhan Müstecaplıoğlu.

Türk Solu, Sayı 49, 22.10.1968

Gündem

1. Gündem

a) Kararlar

b) Muhaseza

1) Gündem işbirliği

2) Konuşmalar

3) Gündem soruşturması ve yapılımları

c) Hazırlıklar

1) Üyelere bilgilendirme

2) Bankalar

3) Bilgiler

4) Tebliğ ve Toplantılar

5) Basın - propaganda

6) Cephe teşviki

d) Mali İhtiyaç

Hangi sembolle

+ Kimler fidele

güçler, terkibi

Seherin ve aidiyat

Sehifelerinin :

1) 17 Kasım → 30 Kasım per. olabilir
24 , D.D.D. Kongresi

2) Gündem'in soruşturması, Başbakan'a bir dilekçe.
Bu dilekçeyi kopyelerini Meclis Başkanları,
Parti Başkanlıkları ve Barın verilmeli.

Aldı başında insanların dün gülmekten kırıldıkları işsizlik ve pahalılıkta savaş mitingini son oyunun perdesinden son sahne. İşsiz el ve Açlar el yürüyüşü geçiyorlar.

Bir sürü tok insanı dün, açız... açız... diye bağırttılar

Beyazıt'taki açlık Mitingini azılı komünistler idare ettiler

NEJAT ÖZSÖZ

SABAH 1.12.1968

Siyasi tiyatrolarımızdan Beyazıt ve Takasım sahnelerinde dün bir komedi oynandı. İşsizlik ve pahalılıkta savaş mitingini veren bu oyunun, sahneye koyucuları solculardır. Kendilerini işsiz - güçsüz ve aç vatandaşlar olarak tanıtan (Fikir Kuşları) Federasyonu üyesi gençler ve Hikmet Kıvılcımlar, başrollü oynadıkları halde, figür (Devamı Sa, 7 Sü. 4 de)

Beyazıt'daki miting

(Baskıların 1. Sayfada)

ran gibi görünmeye çalıştılar.

Bu eserin tanınması ve harika bir aktör vardı ki, hayli sıkı topladı seyircilerden. Her rolü tam bir başarıyla oynadılar bu aktör. dün de işsiz - güçsüz olmuştur. Aşti günlerden, aylardan, senelerden, hatta asırlardan beri. Onun gelen edimü yordu onu. Hem de nasılsı? Kanını bırakmazsın. O debeleniyor, alınıyordu risundan asaletleri. Başlamak kurtu, temya. Özgün solucan ne kadar parazit varsa ona musallat olmuştur. Kaşınıyor, kaşınıyordu.

Steleri daha fazla merakla bırakmamak için, söylüyeyim, bu aktörün ismini.

Jamet Sungur bey...

Hukuk Fakültesi'nin ilminden başka herşeyi uğrayan bu hocası, dün de işsiz - güçsüz, açlıktan ölen vatandaş olmuştur.

«İşsiz... Açız... Nato, Amerika bizi açıyor. ötenürüyor...» diye bağırdı durdu. Beyazıt Meydanında.

Yahu hoca! Senin işlerin o kadar çok ki, ilimle bile uğraşamıyorsun. Kültürizmci de diyip geçme. Bu iş bir kolay değil. Onun için sen de, senle birlikte başka diğer aktörler de, bunun için

geliyor hanım.

Keskin elis diğer oyuncuları na gelince... Hep açlık, işsizlik, pahalılıktan yakındılar. Hele bir tanrı vardı ki, uzun uzun alkışlandı. «Anadolu'dan bir ay önce geldiğini, on yüzden beri de aç olduğunu söylüyordu.

Aç adam, birkaç tokun bir araya gelip bağırmasaydı, çıkma mıracıkları tondaki sesleyle «Ben de askerlik yaptım. bu bromlektin evladım» diye bağırmıştı. Söylüyorler ise, malımı, Hikmet Kıvılcımlar ve diğerleri idi.

Konusmasından sonra, uzun uzun gösterdiler seyircilere bu aktörü. Hatta kürsünün üstüne çıkıp bey da gösterdi. Ben, övce o tip vatanıda kılına bürünmüş, Muammer Karaca zannettim onisi.

Solcular tarafından dün Beyazıt Meydanı'nda sahneye konan işsizlik ve pahalılıkta savaş mitingini veren bu oyunun, sahneye koyucuları solculardır. Kendilerini işsiz - güçsüz ve aç vatandaşlar olarak tanıtan (Fikir Kuşları) Federasyonu üyesi gençler ve Hikmet Kıvılcımlar, başrollü oynadıkları halde, figür (Devamı Sa, 7 Sü. 4 de)

30 Kasım 1968 Mitinginin basındaki yansımaları.

Manşetteki dil, bugünlerle akraba, Sabah 01.12.1968

“Bir sürü tok insanı dün, açız... açız... diye bağırttılar.”

T.C.
K. K. K.
1 NCI ORDU KOMUTANLIĞI
ASKERİ SAVCILIK
İSTANBUL

272

SAYI : 970/50986-C.S.
KONU : LATİFE FEGAN HK.

7 / 7 / 1970

1 NCI ORDU ASKERİ MAHKEME KIDEMLİ HAKİMALIĞINA
İLGİ: 7/7/1970 gün sayı:1970/7 sayılı yazınis:

171 sayılı kanuna muhalefet suçundan sanık tutuklu LATİFE FEGAN'a ait itiraz dilekçesi ikametgah ilaahaberi ve umumi vekaletname ilişikte gönderilmiştir.

İlgi yazımızla sanık hakkındaki dosya başka sanıkların tutuklanmaya itiraz etmeleri sebebiyle mahkemenize gönderilmiştir.

Sanığın tutuklanmasına sebep teşkil eden husus sanık yönetin mahkemesinin kararına göre kanunsuz toplantıya iştirak etmekten ibarettir. Bu husus 353 sayılı kanun 71 nci maddesinin A bendine göre kaçna şüphesini uyandıracak kuvvetli belirti olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Mezkûr sikiyönetin mahkemesinin tutuklama kararı için kanunî sebebler 71 A-B-D bontlerine istinat etmektedir.

353 sayılı kanun 71/2-A bendi soruşturma konusu olan suçun ağır cezâ gerektiren bir cürüm olması sanığın işina kaçacak sayılmasına yeter sayılmaktadır. Sanığa isnat edilen suç ağır cezâyı gerektirdiğinden bu gerekçeye dayanan tutuklama sebebi varit değildir.

71/E bendi delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla öngörmektedir. Sanığa isnad edilen husus sadece kanunsuz toplantıya katılmak olduğunu ve bu husus sanığın itirafıyla sabit olduğuna nazaran delillerin yok edilmesi bahis konusu olmaz.

Tutuklanmaya sebep teşkil eden 71 nci maddenin D bendi suçun devlet ve hükümet nufuzunu kıran veya men-

T.C.
E. K. K.
1 NCI ORDU KOMUTANLIĞI
ASKERİ SAVCILIK
İSTANBUL

SAYI :
KONU :

..../...../197

leketin emniyet ve asayişini bozan eylemlerden bulunması halini kapsamaktadır.

Mücerret bir protesto yürüyüşüne katılmak Devlet ve Hükümet nüfuzunu kıran hele emniyet ve asayişini bozan bir eylem olarak düşünülmez. Zira gerek anayasamız gerekse 171 sayılı kanun izin almaksızın yürüyüş yapmak hakkını vatandaşlara tanımıştır. Burada suç teşkil eden husus kanunun tayin ettiği usul ve şartlara riayet edilmeksizin yürüyüş'e katılmaktan ibarettir. Sanık için sorumluluğuna konu teşkil eden cihot kanunsuz olduğunu bildiği toplantıya iştirak etmektir. Ancak böyle bir yürüyüşte yürüyüşün gayesini açarak devletin kolluk kuvvetlerine karşı cebir ve zor kullanılması tahribat yapmak ve bu konuda telkin ve tegviklerde bulunmak hallerini devlet ve hükümetin nüfuzunu kıran emniyet ve asayişini bozan eylem olarak kabul etmek gerekir. Aksi düşünce her suçun aynı neticeleri doğurduğu gerekçesiyle tutuklanmayı mümkün kılacak bir vasıf taşıgını kabul etmek gibi tutuklana müessesesinden beklenen faydayı zaafa düşürecek ve vatandaş hürriyeti için asla cevaz verilemeyecek bir neticeye götürecektir. Dosyada sanığın mücerret toplantıya katılmasından başka aleyhine kuvvetli belirtti teşkil edebilecek bir delil yoktur.

Sanığın daima kaçacak sayılmasını gerektiren 71 nci maddenin 2 nci fıkrasının B-C bentlerinin ise ikânetgah senedi alınmış olduğuna göre olağanüstüline inkân görülenmiştir.

Yukarıda açıklanan sebebler karşısında sa-

T.C.
K. K. K.
1 NCI ORDU KOMUTANLIĞI
ASKERİ SAVCILIKI
İSTANBUL

275

SAYI :
Konu :

...../...../197

ve devlet ve hükümet otoritesinde tesüis etmiş bulunduğu
cihetle sanık hakkındaki tutuklama kararının kaldırıl-
ması konusunda karar ittihasını takdirlerine arz ederim.

Eki:4

İmza
OKTAY SEDEF
HAKİM KD.BNB
YRD.ASKERİ SAVCI

Kayıt Kaşesi
Tarih-7.7.1970
Sayı -970.60623

T. C.
SİYASİ HUKUK KURUMU
ANKARA SAVCILIK
İSTANBUL

17 TEMMUZ 1971

Sayı : 1971-304

Esas No : 1971-158

Karar No : 1971-103

I D D I A N A M E

VE

KOVUŞTURMAYA YER OLMADIĞI KARARI

S U Ç

1. T.C. ANAYASASININ TAAHÜTÜNE TAĞYİR, TEBDİL VE İLGAYA, BU KANUN İLE TEŞEKKÜL ETMİŞ OLAN T.B.M.M.ECLİSİNİ İSKATA VE VAZİFESİNİ YAPMaktan MEN'İ CEBREN TEŞEBBÜS ETMEK. (T.C.K. MADDE: 146/1).
2. 65 NCİ MADDEDE GÖSTERİLEN ŞEKİL VE SURETLERLE, PESAT ÇIKARARAK BU DURUMLARI İŞLEMeye TEŞVİK ETMEK. (T.C.K. MADDE :146/2).
3. 1 NCİ FIKRADA YAZILI SUÇA, 2 NCİ FIKRADA GÖSTERİLENDEN GAYRİ SURETTE FİR'AN İŞTİRAK ETMEK. (T.C.K. MADDE: 146/3).

S A N I K L A R

1. İRFAN SOLMAZER

(Ziya oğlu, 1341 Doğumlu, Lutfiye'den doğma, evli, 3 çocuk sahibi, Çöğür Nüfusunda kayıtlı, Ankara Atatürk Sokak, 39/13 te ikamet eder, sabıkasız, SSK A.B.E. Üyelerinden, Nar Kereste Ticaret ve Sanayi Limited Şirketi Ortaklarından, Emekli Personel Bnb.(947-18) Tutuk.

2. SARP KURAY

(Enver Oğlu, 1945 Doğumlu, Bediye'den doğma, bekar, Boyabat Nüfusunda kayıtlı, sabıkasız, Ankara- Bahçelievler, Esmer Stesi A,B Blok No:20 de ikamet eder, Emekli Layn Tgm.3615) (Ankara'da tutuk)

3. ERKAN DIRİK

(Yunus Oğlu, 1947 Doğumlu, Neriman'dan doğma, evli, çocuksuz, Silivri Nüfusunda kayıtlı, sabıkasız,

Cevizli Şube Müdürlüğünde Muhasebeci.)

99. LATİFE PEGAN

(Lâtif Kızı, 1941 doğumlu, Vecnet'ten doğma, İngiliz Uyruklu, Fuat PEGAN ağı, sabıkasız, Giresun-Görece nüfusunda kayıtlı, Kadıköy-Caddebaştan, Beyaz Akasya Sokak, 13/1 Apt., Daire 2 de ikamet eder.)

100. MEVLÜT ZENGİN

(Tahir oğlu, 1949 doğumlu, Erzurum-Oltu Nüfusunda kayıtlı, bekâr, sabıkasız, İstanbul-Kuzguncuk, İcadiye Cad. No:36/4 te ikamet eder, I.T.Ü. Fen Fakültesi son sınıf öğrencisi.)

101. ABDÜLKADİR TOP

(Osman oğlu, 1953 doğumlu, Safiye'den doğma, İstanbul-Kuzguncuk, İcadiye Cad. No:36/4 de ikamet eder, bekâr, sabıkasız, İstanbul-Beşiktaş, Özel Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Gündüz İnşaat bölümünde 6149 numaralı öğrenci.)

102. ORHAN ÜNALAN

(Necati oğlu, 1947 doğumlu, bekâr, Sabıkasız, İstanbul-Kuzguncuk, İcadiye caddesi, No:36/4 te ikamet eder, I.T.Ü. Mımarlık ve Mühendislik Fakültesi, 8. sınıfta 7588 No.lu öğrenci.)

103. MUSTAFA ASLAN

(İbrahim oğlu, 1946 doğumlu, Feride'den doğma, Urfa-Bosova Nüfusunda kayıtlı, İstanbul-Kuzguncuk, Bamyacı Sokak, 5 evler No:2/A da ikamet eder, I.T.Ü. Maden Fakültesi son sınıf öğrencisi.)

104. HAYRİ ÇELİK

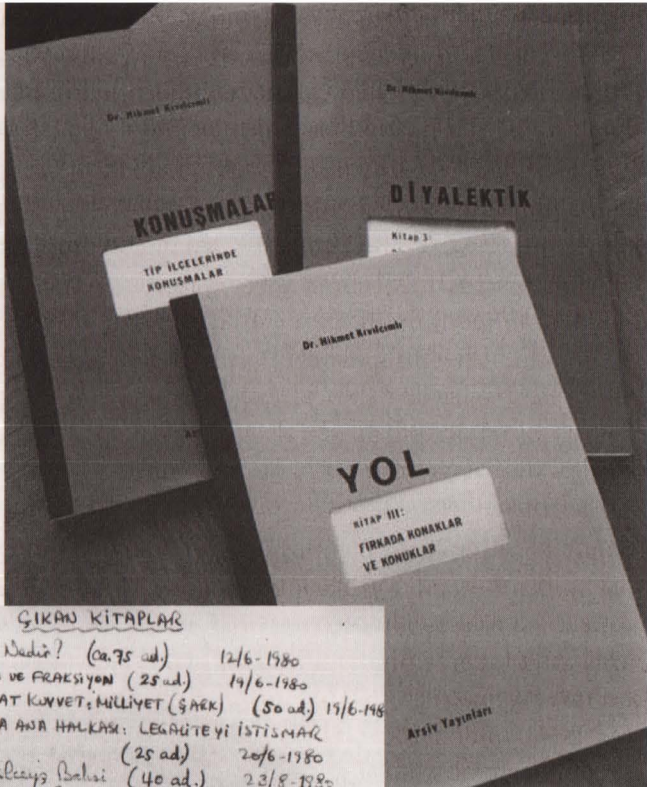
(İsmail oğlu, 1950 doğumlu, Emine'den doğma, bekâr, sabıkasız, Ediz Ereğli Nüfusunda kayıtlı, İstanbul-Beyazıt Venneciler, Ste Talebe Yurdu ve Kadıköy-Feneryolu, Muhtarpaşa Koruluğu, Işık Apt., Daire 1 de ikamet eder, I.Ü. Hukuk Fakültesi son sınıfında 11543 No.lu öğrenci.)

105. EROL ÖZGÜR

(Hidir oğlu, 1939 doğumlu, Hatice'den doğma, Diyarbakır Nüfusunda kayıtlı, İstanbul-Beyoğlu, Bursa Sokak, No:79/2 de ikamet eder, bekâr, sabıkasız, inşaatçı.)

İrfan Solmazer ve arkadaşları davasının 99. sanığı

Latife Fegan

ÇIKAN KİTAPLAR

- Leninizim Nedir? (ca. 75 ad.) 12/6-1980
YOL: FİRKA VE FRAKSİYON (25 ad.) 14/6-1980
YOL: İHTİYAT KUVVETİ: MİLLİYET (ŞARK) (50 ad.) 19/6-1980
YOL: TABYA ANA HALKASI: LEGALİTEYİ İSTİSMAR (25 ad.) 20/6-1980
YOL: Sosyalizm ve Bolşevizm (40 ad.) 23/8-1980
YOL: Düğün: Benim: (40 ad.) 5/10-1980
YOL: Mütellek: Köylü (40 ad.) 23/12-1980
YOL: Firkada Konaklar ve Konuklar (40 ad.) 23/2-1981
YOL: Yakın Tarihlerin Birkaç Madde (40 ad.) 23/2-1981
YOL: Tabya Ana Halkası: Legaliteyi istismar (15 ad.) 15/3-81
YOL: Fırka ve Fırkanın (15 ad.) 5/4-81
YOL: Unus: Düğünler (40 ad.) 19/4-81
Hürriyetimiz (40 ad.) 14/5-81
YOL: İhtiyat Kuvveti: Milliyet (Şark) (20 ad.) 29/5-81
Deo-Genç Sinemaları (40 ad.) 8/8-81
Diyalektik Nedir? (40 ad.) 9/8-81
Diyalektik Nasıl Kullanılır? (40 ad.) 17/8-81
TIP İlçelerinde Konuşmalar... (40 ad.) 13/9-81
Diyalektik Ne Değildir? (40 ad.) 5/11-82

1980'lerin başı. Arşiv Yayınları, Fuat Fegan'ın eski Türkçeden çevirip yayına hazırladığı, Kıvılcımlı'nın önceden yayınlanmamış eserlerini basıyor. Liste Fuat Fegan'ın el yazısıyla...

Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve Fatma Nudiye Yalçı
Muhtemelen Çankırı Hapishanesi, 1940

1 Mayıs

Bir Mayıs ilk yanan ateş
İlk baharda ilk doğan güneş
Yanmış ışıklarında les
Kıta adetti milyarla kardeş

Siner ve Kenan'ın yüksesk
Hükümle işler birleşecek
Bütün dünya emekçisi bir tek
Vicdet olacak, bir tek istek

Yaldız kulum kızıl yalı
Bağrımı inanc ateş dala
Nayzkarım yüksesk seura!
Marşmarş! Marşmarş! Marşmarş!
Her ihtesnasıymala dağ...

Biz o ateşe eriyen
Emekçiyiz, gelik küleşiyiz
Devrimlere "Hürri!" diyen
Tarihe yollar aşan levi
Dünyanın leste birinde
Dünyanın plânı Barikat vurduk
Elektrik Sosyalizmini turladık
Devlet Komünizmin müveririni
Yaldızlar! ve ilk.

Devrim

Fırtınalar koptu gökler karede
Yangınlar simsekler yakları yarde
Günler saflıkta, saflar seherde
Kıpkızıl kıyamet barmayın sardı.
[Haydi Hürri! Köyle, ey levi Diakke
Hassas iletme Mahkâm gököl kal
Gündüz atış seneli. Bağrımıyla
Gese yol gösteren kızıl yaldızlar
Dağ, acısam mı gelir, ihtence hüsr
Ölüm önümüden kucar bu kızlar
[Haydi Hürri. Köyle ve ilk

İhtence

Yaldız vuruyarlar yaldız
Gel yarımın marş yaldız
Yaldız bağrım al kan oldu
Hücum kızıl völker oldu
Köyle haydi kızıl gonca
Nayzkarım ihtence
Rudavlatım bir sürü it

NOT

"1 Mayıs", "Devrim", "İşkence", "Prole-
tarya" başlıklı şiirler bulunan kâğıdı Bel-
grat'ta vermişti. Bu arada, ayrıca,
"25. Yıl Marşı" ve "Kızıl Cenaze Marşı" ne
bana yazdırdı. "25. Yıl Marşı"nın eski
yazı orijinali yanımdaydı.

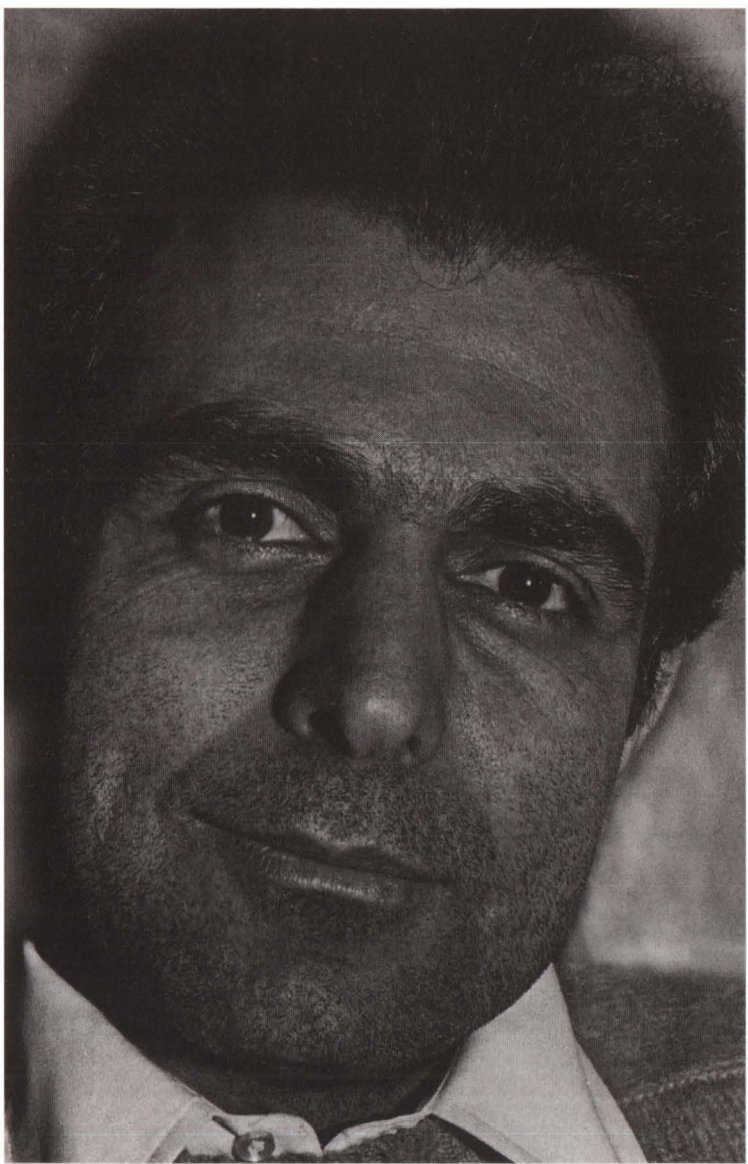
Bunları verir ve yazdırırken : "Kafamda
ne var, ne yok , - şiderayak , - sağıp bira-
kayım !" demişti.

12.5.1977

✓?

Fuat Fegan'ın Belgrat'ta Kivılcımlı'dan aldıklarına dair notu.

Bahsi geçen 1 Mayıs, Devrim ve İşkence şiirleri solda.

Fuat Fegan, Stockholm 1977

Foto: Ersen Olgaç

Dergimiz yazarlarından Fuat Fegan

Demirel - Denktaş ittifakınca yurt dışına çıkarıldı

FUAT FEGAN

Derginin yazarlarından Fuat Fegan, Kıbrıs'taki basın ile ilişkileriyle ilgili belirsizliklere sebebiyet verdiğini ve Kıbrıs'ta...

Fuat Fegan gerek Türk basınına gerekse Kıbrıs'taki basına karşı baskıcı davranışlar sergilediği için, Türkiye'den çıkarıldı.

1969 yılında Fuat Fegan, Türkiye'den çıkarıldı. Kıbrıs'taki basın ile ilişkileriyle ilgili belirsizliklere sebebiyet verdiğini ve Kıbrıs'ta...

Türkiye'den çıkarıldı. Kıbrıs'taki basın ile ilişkileriyle ilgili belirsizliklere sebebiyet verdiğini ve Kıbrıs'ta...

Fuat Fegan, Türkiye'den çıkarıldı. Kıbrıs'taki basın ile ilişkileriyle ilgili belirsizliklere sebebiyet verdiğini ve Kıbrıs'ta...

Türkiye'den çıkarıldı. Kıbrıs'taki basın ile ilişkileriyle ilgili belirsizliklere sebebiyet verdiğini ve Kıbrıs'ta...

Türkiye'den çıkarıldı. Kıbrıs'taki basın ile ilişkileriyle ilgili belirsizliklere sebebiyet verdiğini ve Kıbrıs'ta...

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

12 Ocak Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Şerif Tekben'in mektubu

Aktarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

A. Kaptanlar Arama

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı. Türkiye'den çıkarıldı.

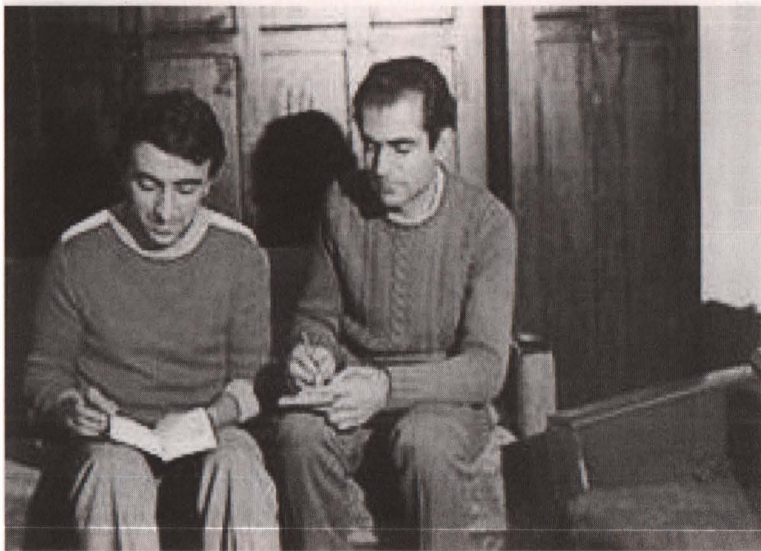
1971, Çapa'da ameliyat sonrası Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yı ziyaret.
Sağda eşi Fuat Fegan. Diğerleri Orhan Müstecaplıoğlu, Sadık
Göksu, Selahattin Okur ve işçi yoldaşlarından biri.

Nurettin Öztürk, Latife Fegan, Ali Fegan, İrfan Pirgaip (LF'nin
kardeşi), Fuat Fegan, Ersen Olgaç, Stockholm 1977
Foto, Ersen Olgaç'ın özel arşivinden

TDF'nin kuruluş gününden

Haydar ve Fuat Derleniş'in feshinde

“Tüm Yabancılara Eşit Hak!”

Almanya'da TDF, İşçi Dayanışma Derneği eylemlilikleri.

FİDEF kuruluşu

Temsilciler kurulundan bir an.

Latife ve Fuat Fegan

Ersen Olgaç, Latife Fegan, Fehmi Erbaş, Selçuk Eralp
Stockholm 1991. Foto, Ersen Olgaç'ın özel arşivinden.

THKO kurucularından Gülay Ünüvar (Özdeş) ile, Stockholm 1991

İSİD terörüne karşı Kobaniye ile dayanışma toplantısından, 2015

Latife Fegan, Orhan Savaşçı, Şükran Mersin, Ersen Olgaç, Demir Küçükaydın. Stockholm 1993. Foto, Ersen Olgaç'ın özel arşivinden.

Hikmet Kıvılcımlı Sempozyumu, Mimar Sinan Üniversitesi 2013

Kobane Yardımlaşma Derneği başkanı
Çiya Hicran Çiçek ile birlikte, Stockholm 2015

IŞİD terörüne karşı Kobane ile dayanışma toplantısından, 2015
Sol Partili Jonas Lundgren'in tanımlamasıyla: "*Fantastiska kvinno-
och fredskämpen*" (Harika kadın hakları ve özgürlük savaşçısı)

Cumartesi Anneleri ile dayanışma, Stockholm Ağustos 2018

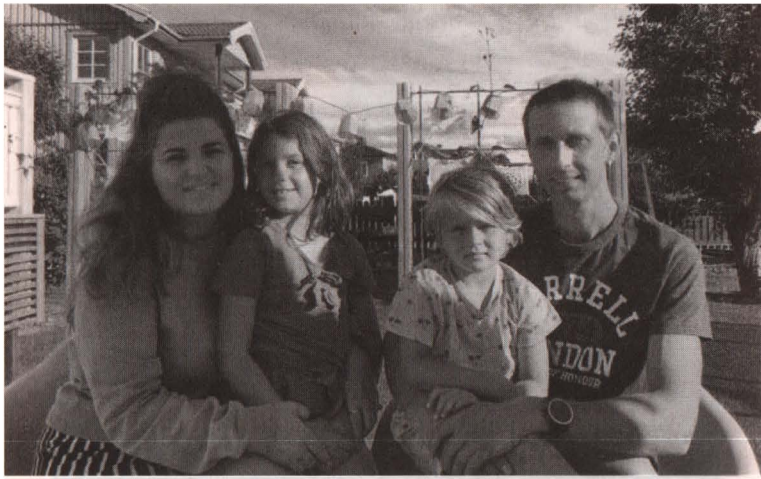
"Demokratik Türkiye için Toplumsal Sözleşme Arayış Konferansı"
Berlin Eylül 2019

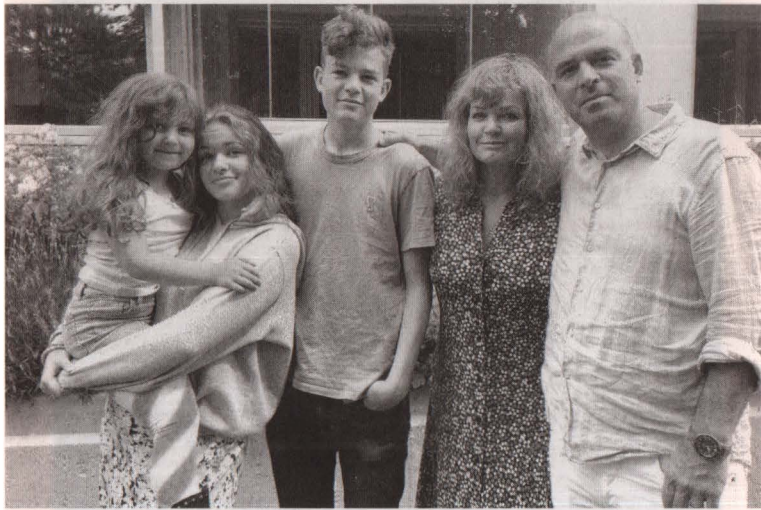
Latife Fegan, Nazım'dan bir aşk şiiri okuyor.
Ragıp ve Monica Zarakolu'nun evlilik yemeği, Sigtuna
Şubat 2019

İrfan Pirgaip, eşi Necla ve kızı Melisa ile

İrfan'ın İsveçli eşinden kızı Felicia Pirgaip ve ailesi
Felicia, Minna, Freja ve Johan Pirgaip

Latife Fegan'ın ikisi de gazeteci ve TV programcısı olan
oğlu Ali ve gelini Belinda Olsson ve sevgili torunları
Ella (17), Sascha (14) ve Bianca (5)

Latife Fegan'ın annesi Vecnet ve babası Abdüllatif Pirgaip, 1940

"Evet, yazmasa olmazdı! Çünkü Latife Fegan, koca bir mücadelenin hem koşturunu hem de tanıdığıdır. Zor zamanların her boyutu ile yaşayan ve sağ kalanı oldu. 'Ötekinin', ötekileştirilenin eşitliği için mücadele verdi, veriyor.

Eşitliğe inandı ama kendisi ihtiyaç duyduğu için değil, o zaten kendisini doğuştan eşit bildi. Gerektiğinde de bunu söke söke değil, yaşamın doğal bir parçası olarak, kendiliğinden kabul ettirdi karşısındakine, saygıyla.

Latife Fegan, yaşam boyu sevgiye değer verdi ve de özgürlüğe. Gerek bireysel gerek toplumsal ilişkilerde karşılıklı saygıya inandı. Bunları hep kendi yaşam ve mücadele pratiğine taşıdı. Özgür kadının örneklerinden olmayı başardı. Kendini inkar etmeden, toplumsalı yaşayarak... Şimdi söz sırası, 'özgürlük savaşçısı harika kadın'da, Latife Fegan'da."

Ragıp Zarakolu

YAŞAM VE ANILAR

ISBN: 978-975-344-789-8

www.belgeyayinlari.com.tr

38₺

facebook.com/BelgeYayinlari

twitter.com/BelgeYayinlari

instagram.com/belgeyayinlari